

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ ΤΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟ»

Θέμα:

«ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ
ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΗ ΝΕΟ-ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΗ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ
ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΦΟΡΟΥΜ»

Πιστικός Ηλίας

Επιβλέπουσα: Πετράκου Ηλέκτρα

Μυτιλήνη, 2007

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστώ την επιβλέπουσα, Ηλέκτρα Πετράκου, για την πολύτιμη καθοδήγηση κατά τη διάρκεια αυτής της εργασίας. Επίσης, τα υπόλοιπα δύο μέλη της τριμελούς επιτροπής, τον Γιάννη Χωριανόπουλο και τον Θοδωρή Ιωσηφίδη, για τις εύστοχες παρατηρήσεις τους.

Τέλος, ευχαριστώ τους συνεντευξιαζόμενους για το χρόνο που μου αφιέρωσαν, τους φίλους που με έφεραν σε επαφή με τους συνεντευξιαζόμενους, καθώς και τον Μιχάλη για το φορητό υπολογιστή που μου έκανε δώρο, τη Στέλλα για το ψηφιακό μαγνητόφωνο που μου παρείχε και το Σοφάκι για το ιδιαίτερο εξώφυλλο.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση των οργανωτικών διαστάσεων του κινήματος ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, καθώς και του ρόλου που παίζουν τα Κοινωνικά Φόρουμ στην οργάνωση αυτού. Πιο συγκεκριμένα, ποια είναι τα χαρακτηριστικά του κινήματος που προσδιορίζουν την οργανωτική του δομή; Υπάρχει ιεραρχία; Υπάρχουν εσωθεσμικοί κανόνες που να διέπουν τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων; Ποιος ο ρόλος των Κοινωνικών Φόρουμ στην οργάνωση του κινήματος; Από τη στιγμή που ενώ το κίνημα φαίνεται να ωριμάζει οργανωτικά, δηλαδή τα άτομα και οι οργανώσεις που συμμετέχουν σ' αυτό αποκτούν όλο και περισσότερη εμπειρία σε οργανωτικά θέματα, παράλληλα φαίνεται να υπάρχει μία πτώση της δυναμικής του μετά από το 2004, πόσο σημαντικό ρόλο παίζουν οι οργανωτικές διαστάσεις του κινήματος στην εμφάνιση και ενίσχυση της δυναμικής του;

Τα παραπάνω είναι μερικά από τα ερωτήματα της παρούσας εργασίας. Στην προσπάθεια απάντησής τους πήραμε συνεντεύξεις από τέσσερα στελέχη τεσσάρων ελληνικών οργανώσεων που συμμετέχουν στο κίνημα. Επιπλέον, εφαρμόσαμε τη μέθοδο της συμμετοχικής παρατήρησης στο 4^ο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Φόρουμ που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα.

Προσεγγίζουμε το κίνημα σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Στο θεωρητικό κομμάτι της εργασίας κάνουμε μια βιβλιογραφική ανασκόπηση σε σχέση με το κίνημα, ξεκινώντας από τις θεωρίες των νέων κοινωνικών κινήματων και επικεντρώνοντας, σταδιακά, στα χαρακτηριστικά εκείνα του κινήματος που σκιαγραφούν τις οργανωτικές του διαστάσεις. Επιπλέον, κάνουμε μια ιδιαίτερη -πάλι μέσα από τη βιβλιογραφία- αναφορά στο ρόλο που παίζουν τα ΚΦ στην οργάνωση του κινήματος.

ABSTRACT

In this project we are trying to identify the organizational dimensions of the social movement against the neo-liberal globalization as well the role of the Social Forums in the organization of the movement. More specific, which are the organizational characteristics of the movement? Is there any hierarchical structure within the movement? Are there any rules in the decision making processes? While the movement seems to mature and the persons and organizations get more experienced in organization matters, a parallel fall in its dynamic since 2004 is observed. So how important is the role of its organizational dimensions in the appearance and encouragement of its dynamics?

These are some of the questions of this project. We interviewed four executives from four greek organizations that participate in the movement. Furthermore we applied the method of participatory observation in the 4th European Social Forum that took place in Athens. Although we interviewed executives from greek organizations and we applied the observatory method in Athens, the scope of this project is the european movement.

In the theoretical part of this project we make a bibliographical review regarding the movement, starting from the theories for the new social movements and focusing on the organizational characteristics of the movement. Finally, we also focus on the particular role of Social Forums within the movement.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<u>ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ</u>	2
<u>1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ</u>	3
<u>2. ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΑ ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ</u>	5
<u>2.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΘΕΩΡΙΑ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ ΠΟΡΩΝ (ΘΚΠ)</u>	5
<u>2.2. ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΘΕΩΡΙΑ ΝΕΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΙΝΗΜΑΤΩΝ (ΘΝΚΚ)</u>	11
<u>3. ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΗ ΝΕΟ-ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΗ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ</u>	19
<u>3.1. ΝΕΟ-ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΗ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ</u>	19
<u>3.2. ΣΥΝΤΟΜΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ</u>	20
<u>3.3. ΓΕΝΙΚΑ ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ</u>	25
<u>4. ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΙΝΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΔΙΚΤΥΑ</u>	35
<u>5. ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΦΟΡΟΥΜ</u>	38
<u>5.1. ΣΥΝΤΟΜΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ</u>	38
<u>5.2. ΟΨΕΙΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΦΟΡΟΥΜ</u>	46
<u>3. ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ</u>	51
<u>3.1. ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ</u>	51
<u>3.2. ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ: ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ</u>	52
<u>4. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ</u>	55
<u>4.1. ΕΠΙΠΕΔΟ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ</u>	55
<u>4.2. ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ</u>	55
<u>4.2.1. Συνεντεύξεις</u>	56
<u>4.2.2. Συμμετοχική παρατήρηση</u>	59
<u>5. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ</u>	62
<u>5.1. ΤΟ ΠΡΟΦΙΛ ΤΩΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΙΑΖΟΜΕΝΩΝ</u>	62
<u>5.2. ΤΟ ΠΡΟΦΙΛ ΤΩΝ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ</u>	63
<u>5.2.1. Συμπεράσματα και σχόλια</u>	75
<u>5.3. ΟΙ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΗ ΝΕΟ-ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΗ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ</u>	83
<u>5.3.1. Η σχέση των οργανώσεων με το κίνημα</u>	83
<u>5.3.2. Το κίνημα</u>	85
<u>5.3.3. Συμπεράσματα και σχόλια</u>	88
<u>5.4. ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ</u>	89
<u>5.4.1. Συμπεράσματα και σχόλια</u>	105
<u>5.4.2. Ο ρόλος των Κοινωνικών Φόρουμ στην οργάνωση του κινήματος</u>	109
<u>5.4.3. Συναινετικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων</u>	118
<u>6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ</u>	121
<u>6.1. ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ</u>	121
<u>6.2. ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΦΟΡΟΥΜ</u>	124
<u>6.3. ΠΟΛΙΤΙΚΟ Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ</u>	124
<u>ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ</u>	129
<u>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ</u>	130
<u>ΕΛΛΗΝΟΦΩΝΗ</u>	130
<u>ΑΓΓΛΟΦΩΝΗ</u>	131
<u>ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ</u>	137

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΔΑ	→	Διεθνής Αμνηστία
Δίκτυο	→	Δίκτυο Μεταναστών
ΔΝΤ	→	Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
ΕΚΦ	→	Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Φόρουμ
ΘΚΠ	→	Θεωρία Κινητοποίησης Πόρων
ΘΝΚΚ	→	Θεωρία Νέων Κοινωνικών Κινημάτων
ΘΟΕ	→	Θεωρία Ορθολογικής Επιλογής
κ.κ.	→	κοινωνικό κίνημα
ΚτΠ	→	κοινωνία των πολιτών
ΚΦ	→	Κοινωνικό Φόρουμ
ΜΜΕ	→	Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης
ΟΗΕ	→	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ο.κ.κ.	→	οργανώσεις κοινωνικών κινημάτων
ΟΠ	→	Οικολόγοι Πράσινοι
ΠΚΦ	→	Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ
ΠΟΕ	→	Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου
ΠΤ	→	Παγκόσμια Τράπεζα
ΣΕΚ	→	Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα
e-mail	→	μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου
G8	→	οι 8 πιο ισχυρές χώρες του πλανήτη (Ηνωμένο Βασίλειο, Ρωσία, Γερμανία, Ιαπωνία, Ιταλία, Καναδάς, Γαλλία, ΗΠΑ). Στις 7 ισχυρότερες χώρες του πλανήτη (G7) προστέθηκε και η Ρωσία το 2006.
mail-list	→	λίστα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η μελέτη των κοινωνικών κινημάτων διακρίνεται σε τρεις περιόδους: σ' αυτήν του κινήματος της εργατικής τάξης, σ' αυτήν των νέων κοινωνικών κινημάτων (εφεξής 'κ.κ.') και σ' αυτήν του κινήματος 'ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση'¹. Στα μέσα της δεκαετίας του '60, όπου συνήθως τοποθετείται από τους κοινωνιολόγους η μετάβαση από τη βιομηχανική στη μεταβιομηχανική κοινωνία², εμφανίζονται κινήματα όπως το φοιτητικό, το οικολογικό, το αντιπολεμικό, το φεμινιστικό κ.α. Τα κινήματα αυτά -υπό τον τίτλο 'νέα ή σύγχρονα κ.κ.'- εμφανίζουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, σε σύγκριση με το εργατικό, και μελετώνται κυρίως από δύο διακριτές θεωρητικές τάσεις: από τη 'Θεωρία Κινητοποίησης των Πόρων' και από τη 'Θεωρία των Νέων Κοινωνικών Κινήματων'. Μετά την πτώση του τείχους του Βερολίνου -που συμβολίζει το τέλος του Ψυχρού Πολέμου- και τη σαρωτική εξάπλωση διαδικασιών οι οποίες συνοψίζονται στον όρο 'παγκοσμιοποίηση', κάνει την εμφάνισή του ένα νέο ιδιαίτερο κίνημα, το κίνημα ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση.

Το εργατικό κίνημα προκάλεσε την κοινωνία κυρίως εντός του πλαισίου του έθνους κράτους (Wieniocka, 2005)³, ενώ 'η υπερεθνική δικτύωση και δράση των κινήματων άρχισε να γίνεται πραγματικότητα από τα νέα κ.κ.'⁴ (για παράδειγμα, το κίνημα ενάντια στα πυρηνικά που εμφανίστηκε στην Ευρώπη στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του '70). Το κίνημα ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση θεωρείται ως το πιο υπερεθνικό (γι' αυτό αποκαλείται και 'παγκόσμιο κίνημα') και συγκεντρώνει τα περισσότερα (αν όχι όλα) τα νέα κ.κ. (γι' αυτό αποκαλείται και 'κίνημα των κινήματων').

Το κίνημα, όπως θα δούμε και παρακάτω, είχε μία έξαρση κινητοποιήσεων στο διάστημα 1999-2004. Σχεδόν ταυτόχρονα κάνουν την εμφάνισή τους τα Κοινωνικά Φόρουμ (ΚΦ), ως

---

¹ Το κίνημα απαντάται στη βιβλιογραφία με διάφορες ονομασίες, όπως, για παράδειγμα, 'κίνημα για μια εναλλακτική παγκοσμιοποίηση', 'κίνημα των κινήματων', 'παγκόσμιο κίνημα', 'αντικαπιταλιστικό κίνημα' κ.α.π. Κάθε ονομασία αντανάκλα και μια ιδιαίτερη διάσταση αυτού του κινήματος ή έναν ιδιαίτερο τρόπο με τον οποίον προσεγγίζεται θεωρητικά ή εμπειρικά. Επίσης, μπορούμε να το συναντήσουμε και ως 'κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση', ιδιαίτερα στα ΜΜΕ, αλλά αυτή η ονομασία μάλλον δεν εκφράζει τους ακτιβιστές του κινήματος, οι οποίοι οραματίζονται μια 'εναλλακτική παγκοσμιοποίηση' (βλ. επίσης σε Teivainen, 2003: 128).

² Στο Δυτικό Κόσμο (Ευρώπη, ΗΠΑ, Αυστραλία κ.α.).

³ Επίσης, για μια περιεκτική εισαγωγή στην ιστορία του εργατικού κινήματος στην Ευρώπη βλ. Geary, 1988.

⁴ Μ' αυτήν τη διατύπωση δεν παραβλέπουμε τα παραδείγματα παλαιότερων κινήματων με διασυνοριακή δικτύωση και δράση, όπως π.χ. το κίνημα ενάντια στο δουλεμπόριο που εμφανίστηκε στα μέσα με τέλη του 18^{ου} αιώνα (βλ. σχ. Broad & Heckscher, 2003: 715-16), αλλά και προσπάθειες διεθνούς οργάνωσης 'εντός' του πλαισίου του εργατικού κινήματος, π.χ. Γ' Κομμουνιστική Διεθνής. Αλλά αυτό που φαίνεται σε μεμονωμένα παραδείγματα, δείχνει να γίνεται γενική τάση στην περίοδο των νέων κ.κ.

χώροι δικτύωσης και συντονισμού της δράσης μεταξύ οργανώσεων και κινήματων που αντιτίθενται στο νεο-φιλελευθερισμό.

Στόχος της εργασίας είναι η διερεύνηση των οργανωτικών διαστάσεων του κινήματος ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, καθώς και του ρόλου που παίζουν τα ΚΦ στην οργάνωση αυτού. Διάφορες προσεγγίσεις των νέων κ.κ. ασχολούνται με την οργανωτική δομή ως ένα σημαντικό πεδίο για τη λειτουργία των νέων κ.κ. και την επίτευξη των στόχων τους. Όμως στην περίπτωση του κινήματος ενάντια στη νέο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, το οποίο αποτελεί ένα σχετικά πρόσφατο παράδειγμα και ένα κίνημα που συγκεντρώνει τόσο τα νέα κ.κ., όσο και τμήματα του εργατικού, δεν έχει μελετηθεί επαρκώς αυτή η διάστασή του, με αποτέλεσμα να προσδίδονται σ' αυτό οργανωτικά χαρακτηριστικά που προσδίδονταν στα νέα κ.κ. Έτσι, θεωρούμε σημαντική τη διερεύνηση των οργανωτικών διαστάσεων του κινήματος. Δεδομένων των ενδεχόμενων διαφορετικών χαρακτηριστικών που εμφανίζει αυτό ανά γεωγραφική περιοχή, στην παρούσα εργασία το προσεγγίζουμε -κατά βάση- σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Στο θεωρητικό κομμάτι της εργασίας θα κάνουμε μια βιβλιογραφική ανασκόπηση σε σχέση με το κίνημα, ξεκινώντας από τις θεωρίες των νέων κ.κ. και επικεντρώνοντας, σταδιακά, στα χαρακτηριστικά εκείνα του κινήματος -ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση- που σκιαγραφούν τις οργανωτικές του διαστάσεις. Επιπλέον, θα κάνουμε μια ιδιαίτερη -πάλι μέσα από τη βιβλιογραφία- αναφορά στο ρόλο που παίζουν τα ΚΦ στην οργάνωση του κινήματος. Η ξεχωριστή αναφορά στα φόρουμ γίνεται γιατί αυτά -όπως θα δούμε παρακάτω- αποτελούν ένα καινοτόμο χαρακτηριστικό του εν λόγω κινήματος.

2. ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΑ ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ

Στη μελέτη των σύγχρονων κ.κ. κυριαρχούν δύο βασικά διακριτά θεωρητικά παραδείγματα: η Θεωρία Κινητοποίησης των Πόρων (ΘΚΠ) και η Θεωρία των Νέων Κοινωνικών Κινήματων (ΘΝΚΚ). ‘Και τα δύο προσπαθούν να ερμηνεύσουν την εμφάνιση και το νόημα των σύγχρονων κ.κ. στις μεταβιομηχανικές κοινωνίες’ (Canel, 1997). Κάθε ένα από αυτά αποτελεί διεργασία σύγκλισης διαφόρων και ετερόχρονων θεωρητικών προσεγγίσεων, ενώ στο εσωτερικό του πολλές φορές περιλαμβάνει εσωτερικές αποκλίσεις και ασυμφωνίες. Επιπλέον, απαντούν σε διαφορετικά ερωτήματα. Έτσι, η ΘΚΠ απαντά πρωτίστως στο ερώτημα του ‘πώς’ οργανώνονται τα κινήματα, παρά στο ‘γιατί’, ενώ η ΘΝΚΚ ασχολείται με το ‘γιατί’ οι άνθρωποι συμμετέχουν σε συλλογικές δράσεις κοινωνικών κινήματων (ο.π.)⁵.

Επιδιώκοντας να χρησιμοποιήσουμε τη συνεισφορά της κάθε μίας θεωρίας στη μελέτη των σύγχρονων κ.κ., θέτουμε ως αφετηρία της παρούσας εργασίας τις ήδη υπάρχουσες προσπάθειες αξιοποίησής τους. Τέτοιες προσπάθειες είναι αυτές των Canel (1997) και Ψημίτη (2006)⁶, οι οποίες προσπαθούν να αποτιμήσουν τα αρνητικά και θετικά στοιχεία της κάθε θεωρητικής κατεύθυνσης στην ανάλυση των σύγχρονων κ.κ. που εμφανίστηκαν στις δυτικές κοινωνίες (ΗΠΑ και Ευρώπη) μετά τα μέσα της δεκαετίας του ’60⁷. Γι’ αυτό χρησιμοποιούμε τα πλεονεκτήματα που προσφέρουν αυτές οι δύο εργασίες ως βάση στην προσπάθεια πραγματοποίησης ενός παραπάνω βήματος: στην προσπάθεια διερεύνησης των τρόπων οργάνωσης του κινήματος και του ρόλου που παίζουν τα ΚΦ σ’ αυτήν (δηλαδή, στην οργάνωση του κινήματος).

2.1. Εισαγωγή στη Θεωρία Κινητοποίησης Πόρων (ΘΚΠ)

Σύμφωνα με τον Ψημίτη, η ΘΚΠ, στην ουσία, πρόκειται για ένα θεωρητικό ρεύμα που ξεκίνησε να διαμορφώνεται στη Βόρεια Αμερική ως μια απόρριψη της λειτουργιστικής θεωρίας της συλλογικής συμπεριφοράς και συνάμα ως μια κριτική προσαρμογή και επέκταση της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής (ΘΟΕ) στο πεδίο των συλλογικών υποκειμένων. Οι θεωρητικοί του λειτουργισμού (με πρωτεργάτη τον Durkheim) κατέστησαν ως κεντρικό

---

⁵ Επίσης, βλ. σχ. σε Touraine, 2002: 90-1.

⁶ Ένας από τους στόχους που θέτει ο Ψημίτης στην εργασία του είναι να προτείνει ‘ένα γενικό πρότυπο προσέγγισης των σύγχρονων κοινωνικών κινήματων’ μέσω της αναγνώρισης εκείνων των στοιχείων - των δύο θεωριών- που μπορούν να συντεθούν σε ένα καινούργιο πλαίσιο ερμηνείας και ανάλυσης. Γι’ αυτό το λόγο, όπως ο ίδιος αναφέρει, προσπαθεί να αναδείξει μια ‘λογική σύνθεσης’ των θετικών σημείων που περιέχουν αυτές οι δύο θεωρίες. (Ψημίτης, 2006: 44)

⁷ Οι εργασίες των Canel και Ψημίτη συγκεντρώνουν και αναδεικνύουν τα σημαντικότερα θετικά στοιχεία -της ΘΚΠ και της ΘΝΚΚ- που συμβάλλουν στην ανάλυση των σύγχρονων κ.κ., ενώ παράλληλα συνοψίζουν τις αδυναμίες και των δύο θεωριών με παραγωγικό τρόπο, ώστε διαφαίνονται οι ελλείψεις και τα βασικά πεδία τα οποία πρέπει να καλυφτούν από την κάθε μία. Έτσι, αποτελούν πολύτιμα εργαλεία για την έρευνα πάνω στα σύγχρονα κ.κ.

αντικείμενο έρευνας -για τη συλλογική δράση- τις γενικές διεργασίες που παράγουν ανισορροπίες εντός του συστήματος, είδαν τη συλλογική δράση ως συνέπεια αυτών των δυσλειτουργιών του κοινωνικού συστήματος και αντιλήφθηκαν τα κοινωνικά κινήματα ως ομαδικούς ανορθολογικούς δρώντες. Σε αντιδιαστολή με την παραπάνω τοποθέτηση, οι θεωρητικοί της ΘΚΠ επικεντρώνουν την έρευνά τους στα κ.κ. αυτά καθαυτά, δικαιολογούν την οργανωτική και διεκδικητική τους ισχύ εστιάζοντας στην ποικιλία των πόρων που υπάρχουν στην κοινωνία της αφθονίας και τα αντιμετωπίζουν ως συλλογικά ορθολογικούς επιλογείς που αναπτύσσουν τη δράση τους στο πεδίο της ‘πολιτικής αγοράς’⁸. Επιπλέον, υπερέβησαν μια στενά υλιστική αντίληψη του ατομικού συμφέροντος που περιείχε η ΘΟΕ⁹ και ενσωμάτωσαν στη θεωρητική τους πρόταση τα στοιχεία των συναισθηματικών και ψυχολογικών δεσμών μεταξύ των μελών των κινήματων. ‘Έτσι, η κινητοποίηση δεν εκτιμάται αποκλειστικά και μόνο από την εκπλήρωση ή όχι του στόχου που αφορά στην απόκτηση ενός συλλογικού αγαθού, αλλά και από την προώθηση ή όχι οριζόντιων εσωτερικών δεσμών αλληλεγγύης, καθώς και από τη δημιουργία ή όχι κάθετων δεσμών, δηλαδή την ενσωμάτωση -στο κίνημα- διαφόρων κοινωνικών ομάδων’ (Della Porta & Diani, 1999: 8 σε Ψημίτη, 2006: 102). (Ψημίτης, 2006: 95-111. Επίσης βλ. Canel, 1997)

Επιπλέον, οι θεωρητικοί της ΘΚΠ απορρίπτουν και τη θεωρία της σχετικής αποστέρησης, η οποία συλλαμβάνει τη συλλογική κινητοποίηση ως αποτέλεσμα του αισθήματος της ματαίωσης που οδηγεί στο θυμό και την εχθρότητα (Ψημίτης, 2006: 96 και Canel, 1997). Για τους θεωρητικούς της ΘΚΠ, ‘η δυσαρέσκεια συνιστά ένα σταθερό χαρακτηριστικό των κοινωνιών και δεν μπορεί να θεωρηθεί ως η κύρια αιτία για την εμφάνιση της συλλογικής συμπεριφοράς’ (Σερντεδάκις, 1998: 43). ‘Στο μέτρο που η συμπεριφορά προϋποθέτει κόστος, οι αδικίες και η αποστέρηση δε μετουσιώνονται αυτομάτως σε δραστηριότητα κ.κ., αλλά ανάμεσα σε μια κατάσταση και στη συλλογική δράση μεσολαβεί μια διαδικασία επιλογής και ορθολογικότητας’ (Zald, 1992: 332-3 σε Ψημίτη, 2006: 104).

---

⁸ Όπως την προσδιορίζει ο Ψημίτης (2006: 96), ‘πολιτική αγορά’ είναι ‘το συνολικό πλαίσιο ενός θεσμοποιημένου πολιτικού ανταγωνισμού, ο οποίος απολήγει λογικά σε θεσμικές διαδικασίες διοικητικών αποφάσεων δεσμευτικών για όλους τους δρώντες’. Μέσα από αυτήν την πρόταση διαφαίνεται η ‘συστημικότητα’ των κ.κ. με την έννοια ότι δεν προσβάλλουν το σύστημα αυτό καθαυτό, αλλά συμμετέχουν σε αυτό. Όπως ισχυρίζεται ο ίδιος (2006: 171), στις ΗΠΑ ‘υπάρχει μια ιστορική τάση [...] ενσωμάτωσης των ανανεωτικών μεταρρυθμιστικών κινήματων στην κυρίαρχη αμερικανική ιδεολογία [...] που δεν ευνοεί τη συγκρότηση ομάδων ριζοσπαστικά αντιπαρατιθέμενων στο σύστημα.’

⁹ Όπως επισημαίνει ο Boudon (1981: 40 σε Ψημίτη, 2006: 75): ‘η γενικότερη διαπίστωση που απορρέει από τη θεωρία της ορθολογικής επιλογής, [...], είναι ότι η λογική της συλλογικής δράσης και η λογική της ατομικής δράσης δεν είναι ταυτόσημες, αλλά διακριτές, επειδή η πρώτη διέπεται από την προτεραιότητα της απόκτησης ενός ισότιμου επιμεριζόμενου συλλογικού αγαθού, ενώ η δεύτερη καθοδηγείται από την εγωιστική και ωφελμιστική συμπεριφορά του ατόμου. Κατά συνέπεια, η κοινότητα των συμφερόντων δεν είναι αφ’ εαυτής σε θέση να προκαλέσει την κοινή δράση που επιτρέπει την προώθηση των κοινών συμφερόντων.’

Πιο συγκεκριμένα, οι θεωρητικοί της ΘΚΠ υποστηρίζουν πως ‘η εμφάνιση και ανάπτυξη των κινημάτων οφείλεται στο γεγονός ότι στην κοινωνία υπάρχει μια πληθώρα πόρων οι οποίοι, σε συνδυασμό με τη δυνατότητα των συλλογικών δρώντων να εκμεταλλευτούν τη δομή των πολιτικών ευκαιριών, καθίστανται διαθέσιμοι στους δρώντες, με αποτέλεσμα τη δημιουργία κοινωνικών κινημάτων’ (Mayer, 1995: 178 σε Ψημίτη, 2006: 108). Δηλαδή, επικεντρώνουν την ανάλυσή τους στην ‘παραγωγή, ιδιοποίηση και αξιοποίηση κρίσιμων πόρων’ (Ψημίτης, 2006: 105). Οι πόροι αυτοί μπορεί να είναι υλικοί (π.χ. χρηματικό κεφάλαιο, οργανωτικές υποδομές, ενεργό ανθρώπινο δυναμικό, μέσα επικοινωνίας κ.α.) ή μη υλικοί (νομιμότητα, ηθικό, αλληλεγγύη, κύρος, οργανωμένα δίκτυα υποστήριξης κ.α.). Ως προς την ιεράρχηση των πόρων, βάσει της σημαντικότητάς τους για την αποτελεσματικότητα των κινημάτων, οι απόψεις αποκλίνουν¹⁰.

Όπως σημειώνει ο Canel, σύμφωνα με τη ΘΚΠ, ‘κινητοποίηση είναι η διαδικασία κατά την οποία μια ομάδα βρίσκει πόρους και τους τοποθετεί υπό το συλλογικό έλεγχο της, με σκοπό την επίτευξη των στόχων της διαμέσου της συλλογικής δράσης. Αλλά η κινητοποίηση είναι κάτι παραπάνω από τη συγκέντρωση των πόρων: για να λάβει χώρα η κινητοποίηση, αυτοί οι πόροι πρέπει να τοποθετηθούν κάτω από συλλογικό έλεγχο και να διαχειριστούν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο για την επίτευξη των στόχων’ (Canel, 1997). Έτσι, βλέπουμε ότι οι συγκρούσεις, στις οποίες παίρνουν μέρος τα κινήματα, είναι ‘μάχες για την ιδιοποίηση υπάρχοντων πόρων και τη δημιουργία καινούργιων’ (ο.π.), δηλαδή είναι πολιτικές συγκρούσεις που εξελίσσονται στην ‘κοινωνία της αφθονίας’¹¹, ‘αναπτύσσονται από συλλογικά ορθολογικούς δρώντες και σχετίζονται με δράσεις εργαλειακού χαρακτήρα που στοχεύουν στον επιμερισμό αγαθών και υπηρεσιών’ (Ψημίτης, 2006: 104-5).

Η κινητοποίηση των πόρων μιας ομάδας σχετίζεται τόσο με την εσωτερική οργάνωση της, όσο και με τα μέσα που διαθέτουν άλλες ομάδες ή με το περιβάλλον εντός του οποίου διαδραματίζεται η δράση (Σερντεδάκις, 1998: 44). Οι θεωρητικοί της ΘΚΠ επικεντρώνουν ‘στο πώς οι δρώντες αναπτύσσουν στρατηγικές και αλληλεπιδρούν με το περιβάλλον τους για την επίτευξη των στόχων’ (Canel, 1997), δηλαδή ‘η ανάπτυξη και συμπεριφορά των κ.κ.

---

¹⁰ Η πλειοψηφία των θεωρητικών αντιλαμβάνεται ‘τους ιδεολογικούς και ηθικούς παράγοντες ως δευτερευούσης σημασίας σε σχέση με τους υλικούς και οργανωτικούς, ενώ ο Freeman [1979] υποστηρίζει ότι οι άνθρωποι -μάλλον- και όχι το χρήμα είναι πρωταρχικός πόρος για ένα κίνημα’ (Swain, 2001: 12).

¹¹ Με τον όρο ‘κοινωνία της αφθονίας’ ο Ψημίτης εννοεί ότι αναφέρεται σε μια κοινωνία ‘που προσφέρει γενναιόδωρα πόρους (υλικές δυνατότητες, δυνατότητες μαζικής επικοινωνίας, γνωστικές ικανότητες κ.τ.λ.), τους οποίους τα κ.κ. έχουν απόλυτη ανάγκη για να δράσουν’ (2006: 99). Οφείλουμε βέβαια να διευκρινίσουμε ότι η *γενναιόδωρη προσφορά πόρων* στην κοινωνία της αφθονίας είναι σχετική και γενικευμένη έκφραση λόγου που παραβλέπει την ύπαρξη αποκλεισμένων και περιθωριοποιημένων ομάδων εντός αυτής της κοινωνίας. Κατά τη γνώμη μας, ο Ψημίτης χρησιμοποιεί τους συγκεκριμένους όρους ως μια γενικευμένη βάση σύγκρισης μεταξύ κοινωνιών του βορρά και του νότου, χωρίς να εθελουφλεί μπροστά στις διάφορες ανισότητες που παρατηρούνται και εντός των ίδιων αυτών κοινωνιών.

γίνεται αντιληπτή ως μία αλληλεπίδραση μεταξύ εσωτερικών παραγόντων (π.χ. ηγεσία, βαθμός διαθέσιμων πόρων κ.α.) και εξωτερικών παραγόντων (π.χ. βαθμός καταστολής, πιέσεις που ασκούνται κ.α.)' (Swain, 2001: 10). Έτσι εμφανίστηκαν δύο θεωρητικές κατευθύνσεις που ρίχνουν το βάρος σε δύο διαφορετικά (αλλά και αλληλένδετα) πεδία:

- η κατεύθυνση 'professional organizer', της οποίας οι θεωρητικοί εστιάζουν κυρίως σε εσωτερικές -των κινημάτων- δυναμικές, δηλαδή σε θέματα οργάνωσης, ηγεσίας και διαχείρισης των πόρων, και
- η κατεύθυνση 'political process', της οποίας οι θεωρητικοί επικεντρώνουν κυρίως σε δυναμικές αλληλεπίδρασης των κινημάτων με το κοινωνικό περιβάλλον, δηλαδή 'στις αλλαγές στις δομές των ευκαιριών για συλλογική δράση, στο ρόλο προϋπαρχόντων δικτύων, σε θέματα πολιτικής ισχύος, συμφερόντων, συγκρουσιακής αλληλεπίδρασης κ.α.' (Canel, 1997).

Επιπλέον, τα νέα κ.κ. έγιναν αντιληπτά ως 'συνέχεια των παλαιότερων συμβατικών μορφών συλλογικής δράσης, με την έννοια ότι εκπροσωπούν μια βασική μορφή συμμετοχής στις θεσμικές διαδικασίες της πολιτικής αγοράς σε συνθήκες ανεπτυγμένης κοινωνίας' (Ψημίτης, 2006: 104-5). Για τον Tilly, τα σύγχρονα κ.κ. δε διαφέρουν -ως προς τη μορφή και το περιεχόμενο της δράσης τους- από τους συλλογικούς δρώντες των αρχών του 19^{ου} αιώνα, από τη στιγμή που έχουν περιορισμένο πεδίο νόμιμης δράσης διαθέσιμο στους συλλογικούς δρώντες (Canel, 1997).

Ο Canel (ο.π.), αναφερόμενος στη ΘΚΠ, επισημαίνει τέσσερις κρίσιμους παράγοντες που σχετίζονται με τη διαδικασία κινητοποίησης: τις δομές των πολιτικών ευκαιριών, τη φύση των πολιτικών θεσμών, την ηγεσία και την 'οργάνωση'¹². Οι 'δομές των πολιτικών ευκαιριών' αναφέρονται 'στη συνολική δυνατότητα και στις ευκαιρίες για συλλογική δράση που προσφέρει το πολιτικό σύστημα σε όλα τα επίπεδα (τύπος διακυβέρνησης, νομικό πλαίσιο, μηχανισμοί καταστολής, στρατηγικές συμμαχίες των κυρίαρχων ελίτ κ.α.)' (Ψημίτης, 2006: 100)¹³. Αυτές σχετίζονται άμεσα με τη 'φύση του πολιτικού συστήματος', και ιδιαίτερα με το μέγεθος του δημόσιου τομέα, το βαθμό συγκεντρωτισμού του κράτους, τις δομές διακυβέρνησης και τη φύση των υφιστάμενων πολιτικών κομμάτων ('πολυκομματικότητα' του συστήματος και 'πολυταξικότητα' των κομμάτων)¹⁴. Ως προς το

---

¹² Ο Canel χρησιμοποιεί τον όρο 'organization' εννοώντας -όχι την 'οργάνωση' ως συλλογικό μόρφωμα, αλλά- τους τρόπους και διαδικασίες οργάνωσης των συλλογικών δρώντων, δηλαδή τις οργανωτικές δομές και δυναμικές.

¹³ Σχετικά, ο Gamson (1987: 2 σε Canel, 1997) αναφέρει ότι οι 'δομές των πολιτικών ευκαιριών' αναφέρονται στους όρους του πολιτικού συστήματος -εντός του οποίου εμφανίζονται και δρουν τα κ.κ.- που επηρεάζουν τη συλλογική δράση -είτε διευκολύνοντας είτε αναστέλλοντας την. Επίσης, ο Σερντεδάκης (1998: 44) αναφέρει σχετικά ότι η 'δομή των πολιτικών ευκαιριών' αναφέρεται στο βαθμό ανοίγματος ή κλεισίματος του πολιτικού συστήματος ώστε να είναι δυνατή η ικανοποίηση -ή μη- των αιτημάτων.

¹⁴ Zald, 1987 σε Canel, 1997

ρόλο της ηγεσίας, ο Canel (1997) αναφέρει ότι οι ηγέτες ταυτοποιούν και προσδιορίζουν τη δυσαρέσκεια, αναπτύσσουν την αίσθηση της ομάδας, σχεδιάζουν στρατηγικές και διευκολύνουν την κινητοποίηση μειώνοντας το κόστος της και αδράχνοντας τα πλεονεκτήματα των ευκαιριών για συλλογική δράση. Συνεχίζοντας, αναφέρει ότι ενώ οι θεωρητικοί της ΘΚΠ συμφωνούν ως προς την κρισιμότητα του ρόλου, διαφωνούν ως προς τη συγκριτική βαρύτητα των ηγετών και των μαζών στην έναρξη της κινητοποίησης και τη διατήρηση της δραστηριότητας των κ.κ.

Ως προς την οργάνωση, ο Oberscall (1973 σε Canel, 1997) υποστηρίζει ότι τα κοινωνικά δίκτυα, που αναπτύσσουν ισχυρούς οριζόντιους δεσμούς, είναι βασικοί παράμετροι της συλλογικής δράσης. Αυτοί οι δεσμοί προάγουν την ανάπτυξη της ομαδικής ταυτότητας και της ομαδικής αλληλεγγύης. Επίσης, καλλιεργούν την επικοινωνία και ενθαρρύνουν την ανάπτυξη των οργανωτικών ικανοτήτων και της ηγετικής εμπειρίας. Με άλλα λόγια, διευκολύνουν την κινητοποίηση δημιουργώντας ασφαλείς οργανωτικές βάσεις από τις οποίες μπορούν να αναπτυχθούν περισσότερο πολύπλοκες μορφές οργάνωσης. Σύμφωνα με τον McAdam, αυτά τα ημι-ανεπίσημα δίκτυα ή τα 'πλαίσια μικρο-κινητοποίησης' (όπως τα ονομάζει) συνθέτουν τη βασική / κυτταρική δομή της συλλογικής δράσης (McAdam et al, 1988: 711 σε Canel, 1997).

Μία βασική συμβολή της ΘΚΠ, στη μελέτη των κ.κ., είναι η διάκριση του κινήματος από τις οργανώσεις κ.κ. (εφεξής 'ο.κ.κ.')¹⁵. Η διάκριση αυτή εξυπηρετεί ιδιαίτερα την εμπειρική έρευνα, αφού 'η καταγραφή των εμπειρικών δεδομένων της συλλογικής δράσης [...] γίνεται κάθε φορά στο αντίστοιχο και σχετικά αυτονομημένο πεδίο δράσης (κοινωνικό κίνημα στο επίπεδο οπαδών, οργανώσεις κοινωνικού κινήματος στο επίπεδο των μελών ή των στελεχών, επαγγελματοποιημένη ηγεσία) χωρίς να συγχέονται τα επιμέρους πεδία μέσα από μια θολή και επίπλαστη εικόνα θεωρητικής ομοιογένειας και συνεκτικότητας που αγνοεί την εσωτερική διαφοροποίηση [...]' (Ψημίτης, 2006: 106).

Μία άλλη επισήμανση των θεωρητικών της ΘΚΠ είναι η τάση για επαγγελματικοποίηση των στελεχών των ο.κ.κ. Σύμφωνα με τους McCarthy και Zald, 'οι ο.κ.κ. έχουν γίνει περισσότερο επαγγελματικοποιημένες από τη δεκαετία του '60' (McCarthy & Zald, 1973 & 1987, Jenkins

---

¹⁵ Οι McCarthy και Zald διακρίνουν το κίνημα από τις οργανώσεις του. Γι' αυτούς, ένα κ.κ. είναι 'ένα σύνολο γνώμων και πεποιθήσεων σε έναν πληθυσμό που αναπαριστά τις προτιμήσεις για αλλαγή ορισμένων στοιχείων της κοινωνικής δομής και/ή ανταμοιβή της διανομής [εννοώντας τη διανομή των πόρων] μιας κοινωνίας' (McCarthy & Zald, 1977b: 1217-8 σε Canel, 1997). Μία οργάνωση κοινωνικού κινήματος είναι η 'σύνθετη ή επίσημη οργάνωση που προσδιορίζει τους στόχους της σύμφωνα με τις προτιμήσεις ενός κ.κ. [...] και προσπαθεί να υλοποιήσει αυτούς τους στόχους' (McCarthy & Zald, 1977b: 1218 σε Canel, 1997). Το σημαντικό, από την παραπάνω υπόθεση, είναι η διάκριση του κ.κ. από τις οργανώσεις του -όταν βέβαια αυτές υφίστανται. Τις γενικεύσεις περί στόχων των κ.κ., επισιμότητας των οργανώσεων και ευθυγράμμισης των στόχων των οργανώσεων σύμφωνα με τους στόχους του κινήματος, μόνο κατά περίπτωση μπορούμε να τις κρίνουμε. Συνεπώς, η επαλήθευση τέτοιων ισχυρισμών επαφίεται στην εμπειρική έρευνα μελετών περίπτωσης και στην υποκειμενική αντίληψη του ερευνητή.

& Eckert, 1986, Oliver, 1989, Staggenborg, 1988 σε Kevin Djo Everett, 1992: 959). Οι σύγχρονες ο.κ.κ. είναι περισσότερο 'επαγγελματικοποιημένες επειδή βασίζονται σε αρχηγούς *πλήρους ωραρίου*, οι οποίοι γίνονται αντιληπτοί ως *παραγωγείς κοινωνικών κινήματων* που, συνήθως, δεν ανήκουν στη δυσαρεστημένη ομάδα. Αυτοί οι αρχηγοί είναι επαγγελματίες προερχόμενοι από τις νέες μεσαίες τάξεις, που έχουν τα απαραίτητα προσόντα να ηγηθούν των κ.κ. στις *σύγχρονες οργανωτικές κοινωνίες*: γνωρίζουν τον τρόπο να διαπραγματευτούν με το κράτος, μπορούν να δημιουργούν εικόνες και σύμβολα και χειρίζονται τα μέσα επικοινωνίας.' (McCarthy & Zald, 1973 σε Canel, 1997). Αντιθέτως, ο Ψημίτης ισχυρίζεται ότι 'τα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα έχουν καταστήσει αυτό το μοντέλο οργάνωσης σχεδόν εξωπραγματικό, τουλάχιστον για τα ευρωπαϊκά δεδομένα' (Ψημίτης, 2006: 398-9)¹⁶.

Μεταξύ των θεωρητικών της ΘΚΠ γίνεται διάλογος και για τις οργανωτικές δομές των νέων κ.κ. Οι Gerlach και Hine υποστηρίζουν ότι ο συχνότερα απαντώμενος τύπος οργάνωσης των κ.κ., στις ΗΠΑ, εμφανίζει τα εξής τρία χαρακτηριστικά (Gerlach, 1976 & 1999 σε Della Porta & Diani, 1999: 140 και Ψημίτη, 2006: 399-40, 411):

α) κατάτμηση: συνίσταται σε πολλές διαφορετικές ομάδες που αναπτύσσονται και εξαφανίζονται, διχάζονται και συγχωνεύονται, πολλαπλασιάζονται και συμμαχούν εντός του κινήματος. 'Οι ομάδες αυτές επικαλύπτονται ή εμπλέκονται μεταξύ τους πολύπλοκα, έτσι ώστε πολλά άτομα να είναι μέλη πολλών ομάδων ταυτόχρονα' (Gerlach, σελ.290).

β) πολυκεντρικότητα: δηλαδή τα πολλά και -πολλές φορές- ανταγωνιζόμενα κέντρα ηγεσίας ή επιρροής εντός του κινήματος. 'Δεν υπάρχει ένας ηγέτης ή μια ομάδα που να αντιπροσωπεύει το κίνημα, που να μπορεί να ισχυριστεί ότι μιλάει εξ ονόματος του κινήματος. Αυτό δε σημαίνει ότι δεν υπάρχουν κέντρα ηγεσίας, αλλά ότι υπάρχουν πολλά' (ο.π. σελ.294).

γ) δικτυακότητα: δηλαδή, οι διαφορετικές ομάδες δεν είναι μεταξύ τους απομονωμένες, αλλά σχηματίζουν ένα χαλαρό αλλά ενιαίο δίκτυο διαμέσου μη ιεραρχικών κοινωνικών διασυνδέσεων μεταξύ των συμμετεχόντων και μέσα από τις αντιλήψεις, τις ταυτότητες και τους αντιπάλους που αυτοί οι συμμετέχοντες μοιράζονται. Αυτό παραπέμπει σε έναν οργανωτικό ιστό χαλαρών σχέσεων μεταξύ των επιμέρους ομάδων που συγκροτούν το κίνημα. Η επικοινωνία και η συνεργασία επιτυγχάνονται μέσα από τις προσωπικές σχέσεις, τις επικοινωνιακές τεχνολογίες, (τηλέφωνο, ραδιόφωνο, τηλεόραση, περιοδικά κ.τ.λ.), τα ταξίδια και τις επισκέψεις, τις μεγάλες συναθροίσεις (διαδηλώσεις, συνέδρια, συνδιασκέψεις, συναντήσεις εργασίας κ.τ.λ.) και την ευρεία χρήση του διαδικτύου. Επίσης, οι διασυνδέσεις ενισχύονται από την αίσθηση ενός κοινού αντιπάλου που δυναμώνει την αλληλεγγύη, καθώς και από μια κοινή ιδεολογία, τέτοια που να επιτρέπει

---

¹⁶ Στις συγκεκριμένες σελίδες του βιβλίου του κάνει μια -σχετικά- εκτενή αναφορά στο διάλογο που έχει αναπτυχθεί ως προς το συγκεκριμένο θέμα, παραπέμποντας και σε αντίστοιχη βιβλιογραφία.

να εμφανίζονται εντός του κινήματος πολλαπλές διαφορετικές ερμηνείες των βασικών κοινών πεποιθήσεων, συνθημάτων και αφορισμών, χωρίς να θίγεται η ενότητα της δράσης.

Σύμφωνα με τον Tarrow, 'τα κινήματα από τη μία πλευρά δημιουργούν τυπικές οργανωτικές δομές [αναφέρεται στις συνηθισμένες οργανωτικές πρακτικές κινήματων όπως το εργατικό, δηλαδή πιο τυπικές ιεραρχικές δομές] για να επιτύχουν το συντονισμό της δράσης στην κατεύθυνση σταθερών σχέσεων που επιδιώκουν να εγκαθιδρύσουν με τους αντιπάλους τους, τους συμμάχους τους και τους θεσμούς' (Tarrow, 1999 σε Ψημίτη, 2006: 402). Αυτό ώστε να πετύχουν -όταν απαιτείται- άμεση κινητοποίηση των διαθέσιμων πόρων και των υποστηρικτών τους και ακριβή συντονισμό της συλλογικής δράσης και της επικοινωνίας (Ψημίτης, 2006: 402). 'Από την άλλη πλευρά, προσπαθούν στο εσωτερικό τους να στηρίξουν το ρόλο των άτυπων δικτύων σχέσεων, επειδή αυτά ενδυναμώνουν τη συλλογική ταυτότητα του κινήματος και, κατά συνέπεια, την ικανότητα δυναμικής δράσης. [Σ' αυτήν την περίπτωση] εμπιστεύονται τη συμβίωση, την επικοινωνία και τελικά την ίδια την ύπαρξη του κινήματος στη λειτουργία συνάρθρωσης που επιτελούν τα άτυπα δίκτυα, αυτά που ο Melucci αποκάλεσε *υπόγεια δίκτυα* ή *αόρατα δίκτυα του καθημερινού βίου*' (ο.π. 402-3).

2.2. Εισαγωγή στη Θεωρία Νέων Κοινωνικών Κινήματων (ΘΝΚΚ)

Η ΘΝΚΚ είναι η 'ευρωπαϊκή απάντηση' στη μελέτη των σύγχρονων κ.κ., η οποία αναπτύσσεται ως εναλλακτικό επιστημονικό παράδειγμα απέναντι στην προγενέστερη κυρίαρχη θεωρητική παράδοση του μαρξισμού. Για την ακρίβεια, οι θεωρητικοί της ΘΝΚΚ κρατούν κριτική στάση απέναντι στον απλουστευτικό οικονομικό και ταξικό αναγωγισμό των μαρξιστών (βλ. Ψημίτη, 2006: 111-2 και Canel, 1997). Αναλυτικότερα, απορρίπτουν την 'οικονομιστική εκδοχή της συλλογικής δράσης, [δηλαδή] τη βασική υπόθεση ότι όλες οι συλλογικές δράσεις είναι παράγωγα του δομικού πεδίου των κοινωνικών σχέσεων, των κοινωνικών συγκρούσεων ανταγωνιστικού χαρακτήρα που αναπτύσσονται στη δομή της παραγωγής' (Ψημίτης, 2006: 112. Επίσης βλ. σχ. σε Canel, 1997). Ταυτόχρονα, απορρίπτουν 'τη βασική θέση [των μαρξιστών] ότι η ταυτότητα των κοινωνικών δρώντων, με ό,τι αυτή προϋποθέτει, προσδιορίζεται απολύτως από τη θέση τους στην ταξική δομή της κοινωνίας' (Ψημίτης, 2006: 112). Οι θεωρητικοί της ΘΝΚΚ, και ιδιαίτερα οι Touraine και Melucci, αναλύουν τα νέα κ.κ. μέσα από μια οπτική που ταιριάζει περισσότερο στην κοινωνική ψυχολογία, αναδεικνύοντας τη συμβολική διάσταση της δράσης και επικεντρώνοντας περισσότερο στις διαδικασίες παραγωγής νοήματος και δόμησης των νέων συλλογικών ταυτοτήτων. Βέβαια, προσπαθούν να εξηγήσουν τους λόγους οι οποίοι οδηγούν στην εμφάνιση της συλλογικής δράσης και των κ.κ., χωρίς να επικεντρώνονται ιδιαίτερα στους τρόπους οργάνωσής τους. Σύμφωνα με τον Ψημίτη (ο.π. 403), το γεγονός αυτό οφείλεται στη

διαπίστωση των ευρωπαϊών μελετητών πως η οργανωτική διάσταση δεν είναι η βασικότερη συνιστώσα για την ανάπτυξη της συλλογικής δράσης.

Σε γενικές γραμμές, οι θεωρητικοί της ΘΝΚΚ υποστηρίζουν ότι στις μεταβιομηχανικές και μετανεωτερικές κοινωνίες εμφανίστηκαν νέοι συλλογικοί δρώντες, των οποίων η ταυτότητες δεν προσδιορίζονταν από τη θέση τους στο επίπεδο της παραγωγής. ‘Οι νέοι αυτοί δρώντες ανέγειραν θέματα σχετικά με το φύλο, την εθνότητα, την ηλικία, το περιβάλλον, την ειρήνη, τη γειτονιά κ.α. Έτσι, η ταυτότητά τους προσδιορίζονταν σε σχέση με τέτοια θέματα, και όχι από την ταξική τους θέση’ (Canel, 1997).

Σύμφωνα με τον Ψημίτη, ‘η ΘΝΚΚ συνολικά τονίζει την πολιτισμική φύση των κινημάτων και την προσπάθειά τους να ελέγξουν την κατασκευή νοήματος και τη συγκρότηση καινούργιων συλλογικών ταυτοτήτων μέσα από την ανάδειξη μεταυλικών αξιών που αναδύονται στη μεταβιομηχανική και μετανεωτερική κοινωνία. Οι συγκρούσεις στις οποίες παίρνουν μέρος [...] είναι κυρίως εκφραστικού και συμβολικού χαρακτήρα και συντελούνται σε ένα δομικό πεδίο ανάμεσα στην κοινωνία των πολιτών και στο κράτος. Η γενική προσέγγιση υπογραμμίζει την ασυνέχεια μεταξύ συμβατικών μορφών δράσης και κινημάτων και τονίζει τις μεταξύ τους διαφορές’ (Ψημίτης, 2006: 163-4). Συνοπτικά, αυτές οι διαφορές έγκεινται: στη νέα και διαιρεμένη κοινωνική σύνθεσή τους, στην έμφαση που δίνουν στον εναλλακτικό τρόπο ζωής σε συνδυασμό με τον πολιτισμικό χαρακτήρα και τις μεταυλικές ανησυχίες τους, στις μη ιεραρχικές οργανωτικές δομές τους και στον ‘πρωταρχικά κοινωνικό και όχι ευθέως πολιτικό’ (Feher & Heller, 1983: 37 σε Kyparissis, 2003: 10) χαρακτήρα τους -αφού τοποθετούνται στην κοινωνία των πολιτών (ΚτΠ) και συνήθως δεν προκαλούν ευθέως το κράτος (Scott, 1990: 17 σε Kyparissis, 2003: 10). ‘Τέλος, η παρουσία των κινημάτων, αντί να προαναγγέλλει την πολυδιάσπαση και τον πολυκερματισμό των αγώνων, μεταθέτει τις κεντρικές για το σύστημα συγκρούσεις από τα ταξικά ζητήματα οικονομίας και πολιτικής στα πολιτισμικά ζητήματα ελέγχου των διαδικασιών παραγωγής νοήματος στον καθημερινό βίο’ (Ψημίτης, 2006: 163-4).

Ενώ ορισμένοι θεωρητικοί -όπως ο Habermas, ο Offe, ο Laclau και η Mouffe- προσπάθησαν να αναλύσουν περισσότερο τις δομικές συνθήκες υπό τις οποίες διαμορφώνονται τα νέα κ.κ., άλλοι -όπως ο Touraine και ο Melucci- επικέντρωσαν το έργο τους περισσότερο στην ανάλυση των νέων κ.κ. (βλ. σχ. Ψημίτη, 2006: 112 και Canel, 1997). Γι’ αυτό θα κάνουμε και μια πιο εκτενή αναφορά στο έργο των δύο τελευταίων μελετητών.

Ο Habermas είδε τα κινήματα ως ‘φορείς καινούργιων συγκρούσεων που δε συνδέονται πλέον με ζητήματα καταμερισμού υλικών αξιών, αλλά με τη συγκρότηση των μορφών του

βίου, [...] ενεργοποιούνται στα πεδία της πολιτισμικής¹⁷ αναπαραγωγής, της κοινωνικής ένταξης / ολοκλήρωσης και της κοινωνικοποίησης και τέλος εκδηλώνονται σε υπο-θεσμικές και εξωκοινοβουλευτικές μορφές διαμαρτυρίας' (Ψημίτης, 2006: 118-9). Γι' αυτόν, τα κινήματα αμφισβήτησης προκαλούνται από το όψιμο καπιταλιστικό κράτος. 'Υπάρχει μια όλο και πιο μεγάλη επίγνωση της διείσδυσης του κεφαλαίου [μέσω 'οικονομικών και πολιτικών παρεμβάσεων διοικητικού χαρακτήρα'¹⁸] σε περιοχές της ζωής ['βιόκοσμοι'¹⁹] οι οποίες προστατεύονταν παραδοσιακά από αυτήν τη διείσδυση μέχρι τώρα και στις οποίες δεν ήταν κυρίαρχες οι αξίες της καπιταλιστικής κοινωνίας (ανταγωνισμός για κοινωνική θέση, επιδίωξη του κέρδους κ.α.). Τα ρεύματα αυτά δεν αντιπροσωπεύουν το κλασικό δυναμικό για αμφισβήτηση που περιέγραψε ο μαρξισμός, παρόλο που περιλαμβάνουν φυσικά και τους εργατές. Η κοινωνική τους σύνθεση είναι ετερογενής' (Habermas, 1987:30-1 σε Ψημίτη, 2006: 117. Επίσης, βλ. σχ. Canel, 1997).

Ο Offe κινείται στην ίδια κατεύθυνση με τον Habermas, αλλά με περισσότερο κριτική στάση έναντι του μαρξισμού. 'Ερμήνευσε τα νέα κ.κ. εντός του πλαισίου των ύστερων καπιταλιστικών κοινωνιών και εστίασε στον αντιφατικό ρόλο του καπιταλιστικού κράτους ως εγγυητή αφενός της καπιταλιστικής συσσώρευσης και αφετέρου της αστικής νομιμοποίησης' (Canel, 1997). Γι' αυτόν, τα νέα κ.κ. αναπτύσσουν τη δράση τους σε ένα χώρο μεταξύ της ιδιωτικής και της δημόσιας σφαίρας, ο οποίος είναι χώρος πολιτικής δράσης αλλά όχι θεσμικής. Ωστόσο, δεν ασχολείται με όλα τα κινήματα που εμφανίζουν μη θεσμική δράση. Σύμφωνα με τον Offe, το πρότυπο κοινωνικής και πολιτικής σύγκρουσης, που ενσαρκώνουν τα νέα κ.κ., είναι εκ διαμέτρου αντίθετο με το πρότυπο της ταξικής σύγκρουσης. Δύο βασικοί λόγοι γι' αυτό είναι οι εξής: α) στην περίπτωση των νέων κ.κ. η σύγκρουση δεν υλοποιείται από μια κοινωνική τάξη, αλλά από στοιχεία που προέρχονται από διαφορετικές τάξεις και μη-τάξεις και β) τα αιτήματα δεν είναι ταξικώς προσδιορισμένα, αλλά είναι είτε οικουμενικά είτε πολύ εξειδικευμένα. (Ψημίτης, 2006: 119-28)

Ένας ισχυρισμός που προκύπτει από τη ΘΝΚΚ είναι οι μη ιεραρχικές οργανωτικές δομές των νέων κ.κ., καθώς και η ετερογενής κοινωνική σύνθεσή τους. Ο Offe υποστηρίζει ότι 'τα νέα κ.κ. που εμφανίζονται στον όψιμο καπιταλισμό εμφανίζουν κρίσιμες διαφορές (αναφορικά με το βαθμό ταξικότητας που χαρακτηρίζει τη σύνθεση, τις συμμαχίες και τους στόχους τους) σε σύγκριση με τα παλαιά κινήματα. Κατ' επέκταση, αυτό σημαίνει πως και

---

¹⁷ Ο Ψημίτης, στο συγκεκριμένο σημείο, μεταφράζει τους όρους 'cultural reproduction' σε 'κοινωνική αναπαραγωγή'.

¹⁸ Ψημίτης, 2006: 117

¹⁹ Όπως αναφέρει ο Ψημίτης, προσδιορίζοντας -ταυτόχρονα- και την έννοια του 'βιόκοσμου': 'εκεί όπου οι βιόκοσμοι υπάρχουν ως επικοινωνιακά δομημένες περιοχές δράσης που χρησιμοποιούν το επικοινωνιακό δραν, τις μοιρασμένες πολιτισμικές αξίες, τις αμοιβαίες προσδοκίες, την ομαδική συνεργασία, και τη συναίνεση, εκεί ακριβώς παρεισδύουν οι κρατικές γραφειοκρατίες...' (βλ. σχ. Ψημίτη, 2006: 114, 117-8)

στο οργανωτικό επίπεδο τα νέα κ.κ. δεν υπακούν στις αυστηρές προδιαγραφές οργάνωσης π.χ. του εργατικού κινήματος' (ο.π. 403).

Οι Laclau και Mouffe είδαν στο πρόσωπο του κράτους -μετά το Β' παγκόσμιο πόλεμο- την ανάδυση ενός 'ηγεμονικού σχηματισμού' ο οποίος διεισδύει σε όλο και περισσότερες σφαίρες του κοινωνικού βίου, μαζικοποιώντας τον (ως ένα από τα βασικά αποτελέσματα αυτής της διείσδυσης). Αναφέρθηκαν σε σχέσεις χειραγώγησης (όταν ένα υποκείμενο υφίσταται τις αποφάσεις άλλων χωρίς να τις αμφισβητεί) και σχέσεις υπερφόρτωσης (oppression) (όταν τις αμφισβητεί). Μια σχέση χειραγώγησης μετατρέπεται σε χώρο ανταγωνισμού -οδηγώντας στην εμφάνιση ενός κ.κ.- όταν προσβάλεται / αναιρείται η ταυτότητα του υποκειμένου. (Canel, 1997)

Touraine

Στη θεωρία του Touraine κεντρικό ρόλο παίζει η έννοια της 'ιστορικότητας'. 'Ιστορικότητα' είναι ένα σύνολο πολιτισμικών, οικονομικών, γνωστικών και ηθικών προτύπων, με τα οποία μια συλλογικότητα αναπτύσσει σχέσεις με το περιβάλλον της: δηλαδή παράγει μια κουλτούρα (Touraine, 1988: 40 σε Canel, 1997). Η έννοια της 'ιστορικότητας' αναφέρεται στην ικανότητα της κοινωνίας να δρα 'επί του εαυτού' της με στόχο να ανασχηματίσει το σύνολο των πολιτισμικών προτύπων που καθοδηγούν τις κοινωνικές πρακτικές (Canel, 1997). Με άλλα λόγια, είναι 'η ικανότητα αναστοχαστικής σύλληψης της [κοινωνικής] πραγματικότητας και επέμβασης επί αυτής', ή 'η δράση διαμέσου της οποίας η κοινωνία μετασχηματίζει τον εαυτό της' (Ψημίτης, 2006: 134 και 131 αντίστοιχα). Σύμφωνα με τον Ψημίτη, 'κάθε κοινωνία προικισμένη με ιστορικότητα [...] προσανατολίζεται από ένα ιστορικό σύστημα δράσης, [δηλαδή] από ένα σύστημα σχέσεων μεταξύ αρχών πολιτισμικής δράσης και αρχών κοινωνικής οργάνωσης, από την ένταξη σε μια δεδομένη κατάσταση και στην υπέρβαση αυτής της κατάστασης' (ο.π. 132). Όπως αναφέρει ο Touraine, 'το ιστορικό σύστημα δράσης δεν είναι το πνεύμα μιας κοινωνίας, αλλά το δράμα που αυτή παίζει με τον εαυτό της, από το γεγονός ότι η συμβολική ικανότητα του ανθρώπου του επιτρέπει να δρα επί του εαυτού του, να εργάζεται επί της εργασίας της και επί του είναι του' (Touraine, 1974: 114 σε Ψημίτη, 2006: 132). Στο συλλογισμό αυτόν του Touraine, η ιστορικότητα -μέσω του ιστορικού συστήματος δράσης- σχετίζεται άμεσα με τη συλλογική δράση, η οποία ανάγεται στο πολιτισμικό πεδίο και συμμετέχει ενεργά στη διαδικασία επέμβασης της κοινωνίας επί του εαυτού της -δηλαδή στη διαδικασία μετασχηματισμού της.

Σ' αυτό το πλαίσιο, το κ.κ. 'είναι η οργανωμένη συλλογική δράση δια της οποίας ένας ταξικός δρών παλεύει για την κοινωνική διεύθυνση της ιστορικότητας μέσα σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό σύνολο' (Touraine, 1978: 48-9 σε Ψημίτη, 2006: 132). Πιο συγκεκριμένα, ο Touraine υποστηρίζει πως η έννοια του κ.κ. αναφέρεται σε έναν ειδικό τύπο

συλλογικής δράσης, διαμέσου της οποίας μια συγκεκριμένη κοινωνική κατηγορία αμφισβητεί μια μορφή κοινωνικής κυριαρχίας επικαλούμενη εναντίον της γενικές αξίες και προσανατολισμούς της κοινωνίας που μοιράζεται με τον αντίπαλο, προκειμένου να μπορέσει να τον απονομιμοποιήσει (Touraine, 1998: 103 σε Ψημίτη, 2006: 140). Τα κινήματα αντιπροσωπεύουν, για την ‘προγραμματισμένη κοινωνία’²⁰, ‘κεντρικές συγκρούσεις που θέτουν υπό αίρεση τον κοινωνικό έλεγχο της ιστορικότητας’ (Touraine, 1988: 26 σε Ψημίτη, 2006: 141), κάθε φορά σε διαφορετικά πεδία της ανθρώπινης εμπειρίας (Ψημίτης 2006: 141).

Melucci

Ο Melucci ‘επιμένει περισσότερο στα *ταυτοτικά* χαρακτηριστικά των κ.κ. Θεωρεί την κατασκευή μιας συλλογικής ταυτότητας ως το κεντρικό έργο που επιτελούν τα κινήματα διαμέσου της συλλογικής τους δράσης’ (ο.π. 145). Για τον Melucci, η συλλογική δράση ‘προσδιορίζεται από την παρουσία μιας αλληλεγγύης, δηλαδή ενός συστήματος κοινωνικών σχέσεων που συνδέει και ταυτίζει εκείνους που συμμετέχουν σε αυτό, και επιπλέον από την παρουσία μιας σύγκρουσης. [...] Αυτή προϋποθέτει την πάλη μεταξύ δύο συλλογικών δρώντων, που καθένας προσδιορίζεται από μια ειδική αλληλεγγύη [τη συλλογική ταυτότητα], οι οποίοι αντιπαράτιθενται για την ιδιοποίηση και τον προορισμό κοινωνικών αξιών ή πόρων’ (Melucci, 1977: 96 σε Ψημίτη, 2006: 146)²¹.

Ο Melucci βλέπει μέσα στα φαινόμενα συλλογικής δράσης πολλαπλές σημασίες και δυναμικές που εξαλείφουν την φαινομενική ενότητα του εμπειρικού αντικειμένου. Επομένως, πιστεύει ότι για να κατανοήσουμε τα περιεχόμενα ενός συγκεκριμένου κινήματος, πρέπει να αντιληφτούμε ότι το κίνημα είναι φορέας πολλαπλών και συχνά αντιφατικών διεκδικήσεων, που αναφέρονται σε διαφορετικά επίπεδα και σε διαφορετικές σημασίες της συλλογικής δράσης. Αυτό δεν οφείλεται απαραίτητα στην παρείσφρηση εξωγενών στοιχείων σε μια αμιγώς κινήματική λογική δράσης, αλλά εξηγείται από την εγγενώς αντιφατική φύση των κινήματων. (ο.π. 148-9)

Επίσης, θεωρεί ότι πολλά νέα κινήματα σε επίπεδο δράσης προωθούν τις συστημικής εμβέλειας συγκρούσεις, δηλαδή εκείνες τις συγκρούσεις που προσβάλλουν την κυρίαρχη

---

²⁰ Ο Touraine ορίζει την ‘προγραμματισμένη κοινωνία’ ως την κοινωνία όπου ‘η μαζική παραγωγή και η διάδοση των πολιτισμικών αγαθών κατέχουν την κεντρική θέση που κατείχαν τα υλικά αγαθά στη βιομηχανική κοινωνία’ (Touraine, 1992: 313 σε Ψημίτη, 2006: 130).

²¹ Όπως σημειώνει ο Ψημίτης, ‘το σύστημα των κοινωνικών σχέσεων, που δένεται από τη *συγκολλητική* παρουσία της αλληλεγγύης, είναι ακριβώς η συλλογική ταυτότητα, η συλλογική αίσθηση του *εμείς* που είναι και τόσο απαραίτητη για τη συλλογική αναγνώριση της ατομικής ταυτότητας. [...] Η σύγκρουση είναι η συλλογική προσπάθεια επιβεβαίωσης της ταυτότητας που ο αντίπαλος αρνείται’ (2006: 146). Ο Melucci αποκαλεί ‘συλλογική ταυτότητα έναν κοινό ορισμό που παράγεται μέσω διάδρασης, δηλαδή αναπτύσσεται διαμέσου της δράσης, της κινητικότητας και της σύγκρουσης από έναν αριθμό ατόμων ή ομάδων και που αφορά στους προσανατολισμούς της δράσης τους και στο πεδίο των ευκαιριών και των περιορισμών εντός του οποίου αυτή η δράση πραγματοποιείται’ (Melucci, 1996: 70 σε Ψημίτη, 2006: 156).

λογική του συστήματος, που λαμβάνουν χώρα στο επίπεδο της ονοματοθεσίας. Ο ίδιος τοποθετεί την παραγωγή συγκρούσεων που προσβάλλουν την κυρίαρχη λογική και την εμφάνιση των σύγχρονων κ.κ. 'όταν η προσπάθεια αυτόνομης κατασκευής του νοήματος εκ μέρους των ατόμων και των ομάδων εμποδίζεται ή χειραγωγείται από πολιτικές που επεμβαίνουν στις διεργασίες του καθημερινού βίου, όταν μεγάλοι μηχανισμοί επιβάλλουν, μέσα από τις διαδικασίες τους, ένα σιωπηρό προσδιορισμό των σκοπών' (Μελούτσι, 2002: 109). Με αυτόν τον τρόπο μας εισάγει στην έννοια της 'ονοματοθεσίας'²². Πιστεύει ότι η σύγκρουση είναι παρούσα πολύ πριν από τη φανερότητα της κινητοποίησης. 'Η δημόσια κινητοποίηση γύρω από κάποιο ζήτημα δε θα μπορούσε να εξηγηθεί αν δε στηριζόταν σε μια κουλτούρα επεξεργασμένη εκ των προτέρων και σε ενεργά δίκτυα αλληλεγγύης, έστω και μη ευκρινή πριν από την κινητοποίηση. Τα κοινωνικά κινήματα δε θα έπρεπε να οριοθετούνται στο φανερό επίπεδο της δημόσιας παρουσίας τους, η οποία, μολονότι ουσιώδης για την ύπαρξή τους, τη συνέχειά τους και τα συλλογικά αποτελέσματα που παράγει, δε συνιστά τη ρίζα και το λόγο ύπαρξης της δράσης. Οι ρίζες και οι βαθιές αιτίες τέτοιας δράσης είναι κρυμμένες στα υπόγεια δίκτυα όπου ό,τι γίνεται έκδηλο με τη δημόσια κινητοποίηση ήταν ήδη παρών, ήδη δομημένο και είχε ένα όνομα (το όνομα και τα ονόματα που θα γίνουν αντικείμενο συζήτησης όταν θα εισαχθούν στη δημόσια σκηνή)' (ο.π. 110).

Ο Ψημίτης (2006: 383-98. Επίσης, βλ. Diani, 2003b), συγκεντρώνοντας τα ειδοποιά χαρακτηριστικά που, σύμφωνα με τους Melucci και Diani, χαρακτηρίζουν τις κινηματικές μορφές συλλογικής δράσης, αναφέρει τα εξής:

α) Η αλληλεγγύη (προερχόμενη από μία συλλογική ταυτότητα) ως ικανότητα των δρώντων να αναγνωρίζουν άλλους και να αναγνωρίζονται και οι ίδιοι ως ανήκοντες στην ίδια κοινωνική συλλογικότητα, κάτι που συνιστά ένα σύστημα κοινωνικών σχέσεων που συνδέει και ταυτίζει εκείνους που συμμετέχουν σε αυτό. Από αυτήν την έννοια η αλληλεγγύη είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την συλλογική ταυτότητα. Η διάσταση της συλλογικής ταυτότητας 'είναι συνυφασμένη με την έννοια της επικοινωνίας δικτυακού τύπου. Η παρουσία της ταυτότητας, ως δυναμική συλλογικής αφήγησης, [...] διαχέει την ικανότητα των δρώντων να συνδέουν μεταξύ τους διαφορετικές εμπειρίες [επεισόδια]²³ συλλογικής δράσης και αναδεικνύει το κίνημα ως συμμαχία επιμέρους δυνάμεων στην προοπτική της υλοποίησης ενός κοινού σχεδίου. Η ταυτότητα, [...], εξασφαλίζει ισχυρούς δεσμούς αλληλεγγύης σε ένα ευρύ δίκτυο ατόμων, ομάδων και οργανώσεων, μέσω της διασύνδεσης ποικίλων εμπειριών δράσης από διαφορετικούς τόπους και χρόνους και

²² Αποκλεισμός από τη 'δυνατότητα ονοματοθεσίας' σημαίνει αποκλεισμό από τη 'δυνατότητα αναστοχαστικής πρόσληψης και κατασκευής των *ονομάτων* τα οποία πλαισιώνουν σημασιολογικά και νοηματοδοτούν συμβολικά τις ανθρώπινες εμπειρίες, σχέσεις και καταστάσεις' (Melucci, 1996: 182 σε Ψημίτη, 2006: 24). Σ' αυτήν τη διαδικασία κεντρικό ρόλο παίζουν τα ΜΜΕ ως φορείς μηνυμάτων.

²³ Diani, 2003b

χωρίς να χάνονται οι ιδιαιτερότητες των επιμέρους συνιστωσών του κινήματος' (Ψημίτης, 2006: 395-6).

β) Η σύγκρουση ως αντίθεση δύο ή περισσότερων συλλογικών δρώντων που ο καθένας προσδιορίζεται από μια ειδική αλληλεγγύη (μια ιδιαίτερη συλλογική ταυτότητα). 'Η σύγκρουση είναι θεμελιώδης όρος της δράσης ενός κοινωνικού κινήματος, επειδή χωρίς αυτή δεν αποκαλύπτονται ούτε τα όρια της κυριαρχίας, ούτε οι ικανότητες του αντιπάλου, αλλά ούτε οι ποικίλοι πόροι δράσης που το ίδιο το κίνημα κατέχει ή μπορεί να αποκτήσει. Δίχως τη σύγκρουση δεν αναδεικνύεται καν η κοινωνική πόλωση που τροφοδοτεί την αντιπαράθεση των συλλογικών δρώντων και διαμορφώνει τους όρους διεξαγωγής της' (Τουραίν, 1999: 75-6 σε Ψημίτη, 2006: 388). (Επίσης, βλ. σχετικά σε Diani, 2003c: 4-5)

γ) Η οργανωτική διάσταση της άτυπης φύσης των δικτύων (Diani, 2003c: 3-4. Επίσης, σε Ψημίτη, 2006: 395): αυτή διαφοροποιεί τα κ.κ. από τις οργανώσεις και άλλες συντονισμένες μορφές δράσης που προϋποθέτουν την ιδιότητα του μέλους και κάποιους σταθερούς μηχανισμούς εσωτερικής ρύθμισης. Ο Diani τα αναφέρει ως ανεπίσημα δίκτυα, δηλαδή 'συντονιστικούς μηχανισμούς που δεν υπόκεινται σε επίσημες ρυθμίσεις και [...] η κάθε προσπάθεια να παρθούν στρατηγικές αποφάσεις από συγκεκριμένες οργανώσεις υπόκειται σε μη δομημένες και τυποποιημένες διαπραγματεύσεις' (Diani, 2003b), ενώ 'το κριτήριο βάσει του οποίου θεωρείται κάποιος μέλος είναι η αμοιβαία αναγνώριση' (Diani, 2003c: 4).

δ) 'Η ρήξη των ορίων συμβατότητας του συστήματος των κοινωνικών σχέσεων εντός του οποίου η δράση συντελείται, δηλαδή η παραβίαση των δομικών ορίων ασφαλείας τα οποία το ίδιο το σύστημα εγκαθιστά προκειμένου να αναπαράγεται απρόσκοπτα. Στην αντίθετη περίπτωση, η συλλογική δράση προσανατολίζεται στη διατήρηση της υπάρχουσας τάξης, αφήνοντας αναλλοίωτα τα όρια αυτά' (Ψημίτης, 2006: 392 παραπέμποντας σε Melucci).

Τα βασικά χαρακτηριστικά των σύγχρονων κ.κ. για τον Ψημίτη (2006: 397-8) είναι τα εξής:

α) Η δικτυακότητα: η οποία παραπέμπει τόσο στη μορφή της συνεργασίας μεταξύ ποικιλότροπων ομάδων, όσο και στη μορφή της ατομικής συμμετοχής, δηλαδή εκείνης που λαμβάνει χώρα δίχως τη μεσολάβηση οποιασδήποτε οργανωμένης συλλογικότητας.

β) Το πεδίο των κοινωνικών σχέσεων εξουσίας: το οποίο περιλαμβάνει τόσο την παραγωγή και τον επιμερισμό των υλικών πόρων, όσο και την παραγωγή και ιδιοποίηση των άυλων πόρων.

γ) Οι συγκρούσεις (αναφερθήκαμε παραπάνω).

ε) Η πολιτισμική ταυτότητα: που αποτελεί βασική πηγή κινήτρων δράσης υπό την έννοια ότι μειώνει το κόστος της δράσης. Η αλληλεγγύη είναι πόρος κινητοποίησης καθοριστικής σημασίας που προσφέρει η συλλογική ταυτότητα στο κίνημα, υπό την έννοια ότι συνιστά πόρο αφ' εαυτής και συγχρόνως αναβαθμίζει και πολλαπλασιάζει όλους τους υπόλοιπους πόρους. Η ύπαρξη της συμβολικής και πολιτισμικής ταυτότητας δεν αποκλείει αυτομάτως κάθε μορφή συλλογικής δράσης που τείνει προς υλικές διεκδικήσεις, αλλά σημαίνει πως ακόμη και μια τέτοια μορφή δράσης χρειάζεται την ταυτότητα για να θεμελιωθεί ως κίνημα.

στ) Τα κινήματα συνιστούν εναλλακτικές μορφές συλλογικής δράσης απέναντι σε άλλες μορφές δράσης, και δεν μπορούν να συγκριθούν με τα οργανωμένα συμφέροντα, τα λόμπι, τις συντεχνίες, τα πολιτικά κόμματα ή οτιδήποτε σχετικό. Τα περιεχόμενα των διεκδικήσεων, τα ρεπερτόρια κινητοποίησης και τα κοινωνικά δίκτυα που χαρακτηρίζουν τα κινήματα δεν είναι δυνατόν να απαντηθούν, σε συγκρίσιμο βαθμό, με άλλες μορφές συλλογικής δράσης. Προφανώς, μπορεί ο βαθμός στον οποίο εμφανίζονται αυτές οι παράμετροι της δράσης να ποικίλει ανάλογα με την εμπειρική περίπτωση, ωστόσο η ύπαρξη ενός κ.κ. προϋποθέτει το συνδυασμό αυτών των παραμέτρων.

Ο Ψημίτης αναφέρει ως επιπλέον χαρακτηριστικό τον 'περιορισμό της δράσης στα όρια της μεταβολής μιας κυρίαρχης πραγματικότητας [που] έχει τη σημασία της επισήμανσης ότι τα σύγχρονα κ.κ. διεκδικούν συνήθως συγκεκριμένες κοινωνικές αλλαγές και όχι την κατάληψη της πολιτικής εξουσίας' (ο.π. 397). Βέβαια, το αναφέρει ως χαρακτηριστικό κινήματων όπως το φεμινιστικό, το οικολογικό, το νεολαιίστικο, το αντιπολεμικό κ.λπ. Το κατά πόσο ισχύει αυτό το χαρακτηριστικό στην περίπτωση του κινήματος των κινήματων είναι προς διερεύνηση, δεδομένου ότι -όπως θα δούμε και παρακάτω- αυτό αποτελείται από τελείως διαφορετικές συνιστώσες.

3. ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΗ ΝΕΟ-ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΗ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ

Όπως είδαμε, οι θεωρητικοί των δύο προηγούμενων θεωρητικών παραδειγμάτων επικεντρώθηκαν στη μελέτη των κινήματων που εμφανίστηκαν από τη δεκαετία του '60 (με αποκορύφωμα αυτές του '70 και '80) όπως το αντιπολεμικό, το φεμινιστικό, το οικολογικό κ.α. Τι μένει, όμως, από αυτές τις θεωρίες και τι διαφοροποιείται όταν έχουμε να κάνουμε με το κίνημα ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση; Το ερώτημα αυτό προκύπτει σχεδόν αβίαστα από μία πρώτη κρίσιμη παρατήρηση: το εν λόγω κίνημα συγκεντρώνει και όλα τα προηγούμενα κινήματα (ή τουλάχιστον τα περισσότερα). Έτσι, μέσα στο κίνημα ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση βλέπουμε τόσο τα νέα κ.κ., όσο και στοιχεία του εργατικού κινήματος. Παρακάτω θα προσπαθήσουμε να συγκεντρώσουμε -από τη βιβλιογραφία- τα οργανωτικά χαρακτηριστικά που φαίνεται να το διαφοροποιούν από τα κινήματα των προηγούμενων δεκαετιών, αφού πρώτα κάνουμε μια σύντομη ανασκόπηση στο ιστορικό των 'κινήματων διαμαρτυρίας που σχετίζονται με την παγκοσμιοποίηση'. Αλλά για να γίνει αυτό, θα πρέπει πρώτα να εξηγήσουμε το 'αντικείμενο' αμφισβήτησης αυτού του κινήματος, δηλαδή σε τι αναφερόμαστε με τους όρους 'νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση'.

3.1. Νέο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση

Ο όρος 'παγκοσμιοποίηση' άρχισε να χρησιμοποιείται ευρέως στο δημόσιο διάλογο, τουλάχιστον σε Ευρώπη και Βόρειο Αμερική, κυρίως μετά την πτώση του τείχους του Βερολίνου. Πολύ συνοπτικά, αυτός αναφέρεται, αρχικά, σε ένα ξέσπασμα που παρατηρείται στον τεχνολογικό τομέα. Η ανάπτυξη της ηλεκτρονικής τεχνολογίας επηρέασε δύο βασικούς τομείς: τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και τα Μέσα Μαζικής Μεταφοράς. Μέσω της ηλεκτρονικής τεχνολογίας προέκυψε ο κυβερνοχώρος (ή, αλλιώς, ο διαδικτυακός ιστός), μέσω του οποίου δύναται να μεταφερθεί μία πληροφορία σε οποιαδήποτε απόσταση και ακαριαία. Ο κυβερνοχώρος αποτέλεσε και ένα επίπεδο αυξανόμενης απελευθέρωσης των διαφόρων κεφαλαιακών ροών. Η εξέλιξη της τεχνολογίας των Μέσων Μαζικής Μεταφοράς έδωσε τη δυνατότητα ταχύτερης και φθηνότερης διακίνησης υλικών και ανθρώπων. Έτσι, εμφανίζεται και μια αυξανόμενη 'αποεδαφικοποίηση' (από Κουρλιούρο, 2004: 128) της παραγωγής, δηλαδή μια διεύρυνση του φάσματος εναλλακτικών τόπων εγκατάστασης των παραγωγικών επενδύσεων, σε σχέση με το παρελθόν. Γενικά, οι επιδράσεις της παγκοσμιοποίησης επεκτείνονται -σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό- σε ολόκληρο τον πλανήτη και σε πολλά πεδία του ανθρώπινου βίου, όπως πολιτικό, πολιτισμικό και οικονομικό. Αυτό όμως που φαίνεται να πυροδοτεί τις διάφορες αντιδράσεις είναι το νεο-φιλελεύθερο πρόσωπο αυτής.

Ήδη, από τη δεκαετία του '80 δεξιές κυβερνήσεις σε Αγγλία και ΗΠΑ υιοθέτησαν και προώθησαν το νεο-φιλελεύθερο μοντέλο ως πρότυπο οργάνωσης της οικονομίας²⁴. Σύμφωνα με τη νεο-φιλελεύθερη αντίληψη, 'οι δυνάμεις της αγοράς μπορούν να ωθήσουν τις φτωχές οικονομίες σε μια πορεία αυτοδιατηρούμενης οικονομικής μεγέθυνσης' (Πετμετζίδου, 2004: 45). Η κατάργηση του 'Υπαρκτού Σοσιαλισμού' και η παγκοσμιοποίηση συνεπάγονται τη διάχυση του νεο-φιλελευθερισμού ως το μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης που θα μειώσει την παγκόσμια φτώχεια. Αυτή η διάχυση σήμαινε τη σταδιακή συρρίκνωση του ρόλου των κρατών και ενίσχυση του ρόλου των διεθνών θεσμικών οργάνων, -όπως το ΔΝΤ και η ΠΤ- στη ρύθμιση της παγκόσμιας οικονομίας. Στα πλαίσια του νεο-φιλελεύθερου μοντέλου ανάπτυξης, από τα διάφορα διεθνή θεσμικά όργανα προωθείται η απελευθέρωση των αγορών και η διόγκωση του ιδιωτικού τομέα.

Η νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση συσχετίζεται με την επιδείνωση της παγκόσμιας κατάστασης σε διάφορους τομείς. Συγκεκριμένα, θα αναφερθούμε συνοπτικά σε τέσσερις από αυτούς, οι οποίοι αποτελούν και τα πεδία δράσης των οργανώσεων της έρευνάς μας. Σε ό,τι αφορά το φυσικό περιβάλλοντος, θεωρείται ότι οι πολυεθνικές εταιρίες και βιομηχανίες λειτουργούν ανεξέλεγκτα και στο όνομα του κέρδους και της ανάπτυξης κάνουν υπερκατανάλωση φυσικών πόρων και ρυπαίνουν το περιβάλλον. Σε ό,τι αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα, η καταπάτηση πολλών εξ' αυτών θεωρείται ότι οφείλεται στο κέρδος. Για παράδειγμα, γίνεται συσχέτιση των συμφερόντων πετρελαϊκών πολυεθνικών με την επεκτατική πολιτική των ΗΠΑ και της Ευρώπης και της εισβολής αυτών σε χώρες της Μέσης Ανατολής. Όσον αφορά τη μετανάστευση, αυτή θεωρείται σε μεγάλο βαθμό απόρροια των οικονομικών ανισοτήτων που αυξάνονται λόγω νεο-φιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης. Τέλος, θεωρείται ότι, προς όφελος της ελεύθερης αγοράς και της προσέλκυσης ξένων επενδύσεων, μειώθηκε ο παρεμβατισμός του κράτους πρόνοιας ως εγγυητή των δικαιωμάτων των εργαζομένων.

3.2. Σύντομο ιστορικό του κινήματος

Ως συμβολική ημερομηνία εμφάνισης του κινήματος ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση θεωρείται η 30^η Νοεμβρίου του 1999 όπου δεκάδες χιλιάδες διαδηλωτές συγκεντρώθηκαν στο Σιάτλ και κατάφεραν να ματαιώσουν την προγραμματισμένη συνεδρίαση του ΠΟΕ. Η 'μάχη του Σιάτλ' έγινε ευρέως γνωστή μέσω της τηλεόρασης και των ΜΜΕ. Οι ρίζες όμως του κινήματος προϋπήρχαν· κινητοποιήσεις διαμαρτυρίας ενάντια σε διεθνή θεσμικά όργανα (π.χ. ΔΝΤ, ΠΤ, ΠΟΕ) και στις νεο-φιλελεύθερες πολιτικές είχαν πραγματοποιηθεί και στο παρελθόν.

---

²⁴ Στην Αγγλία η κυβέρνηση της Thatcher και στις ΗΠΑ η κυβέρνηση του Reagan.

Ο ρόλος των διεθνών οικονομικών θεσμικών οργάνων άρχισε να προσεγγίζεται κριτικά από τη δεκαετία του '70. Σ' αυτήν τη δεκαετία τοποθετείται και η έναρξη των πρώτων μορφών αντίστασης ενάντια στην 'παγκόσμια' κεφαλαιοκρατική συσσώρευση. Οι κριτικές εκείνης της περιόδου ίσως να αποτελούν και τον πρόδρομο του κινήματος²⁵. Το 1971 κυκλοφόρησε το βιβλίο 'Aid as Imperialism' της Teresa Hayter και το 1977 το 'How the Other Half Dies' της Susan George (σημερινή αντιπρόεδρος της ATTAC Γαλλίας). Το 1974 η Cheryl Payer έγραψε μία από τις πρώτες κριτικές στο ΔΝΤ υπό τον τίτλο 'The Debt Trap'. Μέσω λεπτομερών μελετών περίπτωσης για συγκεκριμένες χώρες σκιαγράφησε τη σαρωτική επίδραση των πολιτικών του ΔΝΤ για τις φτωχότερες χώρες, οι οποίες πολιτικές εγκλώβισαν αυτές τις χώρες σε αναπτυξιακό μοντέλο που βασιζόταν στο χρέος, το οποίο τις ανάγκαζε διαδοχικά σε περισσότερο δανεισμό και περισσότερο χρέος. Τέλη της δεκαετίας του '70 και αρχές της δεκαετίας του '80, ο φιλιπινέζος θεωρητικός και ακτιβιστής Walden Bello (εκδότης του σημερινού περιοδικού 'Thailand-based Focus on the Global South') και οι συνεργάτες του συγκέντρωσαν πολλά στοιχεία για να συντάξουν μια λεπτομερή μελέτη περίπτωσης για τον τρόπο με τον οποίο η βοήθεια της ΠΤ ενίσχυσε το δικτάτορα Ferdinand Marcos. (Broad & Heckscher, 2003: 721-24)

Τα σκάνδαλα που προέκυψαν και ξεσήκωσαν αντιδράσεις σε διεθνές επίπεδο ήταν ποικίλα. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε την περίπτωση των φιλιπινέζων ιθαγενών Chico, οι οποίοι κέρδισαν τη συμπάθεια της κοινής γνώμης με τον αγώνα τους για την εξασφάλιση των εκτάσεών τους από αναπτυξιακό έργο της κυβέρνησης με χρηματοδότηση από την ΠΤ. Τελικά το έργο ματαιώθηκε. Πολλοί ακτιβιστές και κριτικοί της δεκαετίας του '70 -στην 25ετία που ακολούθησε- δραστηριοποιήθηκαν, έκαναν συναντήσεις, αντάλλασσαν απόψεις, αλληλογραφούσαν, γνωρίστηκαν μεταξύ τους και σύστησαν δίκτυα²⁶. Παράλληλα, τα προβλήματα τα οποία αποτελούσαν αφορμές για τη δράση τους σταδιακά οξύνονταν. (ο.π.)

Το Μάιο του 1985, στη Βόννη και στην Κολονία, μαζεύονται περίπου 30.000 ακτιβιστές για να διαδηλώσουν ενάντια στη σύνοδο των G7 (Βόννη) διεκδικώντας περισσότερη δικαιοσύνη και ισότητα σε παγκόσμιο επίπεδο. Η συνάντηση του ΔΝΤ και της ΠΤ στο Δυτικό Βερολίνο το 1988 συγκέντρωσε πάνω από 40.000 διαδηλωτές, οι οποίοι ενώ ήταν κυρίως από Γερμανία, το εύρος των οργανώσεων που συμμετείχαν ήταν παραπλήσιο με του Σιάτλ (εμπορικές ενώσεις, αριστερά κόμματα, φεμινίστριες, οικολόγοι, ομάδες για τα

---

²⁵ Όπως είδαμε, ο Μελούτσι (2002: 110) ισχυρίζεται ότι 'ό,τι γίνεται έκδηλο με τη δημόσια κινητοποίηση ήταν ήδη παρών'.

²⁶ Πολλοί από τους ακτιβιστές εκείνης της περιόδου, όπως η Susan George και ο Walden Bello, είναι σήμερα 'ηγετικά στελέχη' του κινήματος. Στη βιβλιογραφία, ακτιβιστές τέτοιου κύρους (που παίζουν ενεργό ρόλο, αλλά έχουν και μεγάλη συμβολική αξία για το κίνημα) οι οποίοι λειτουργούν και σε μεγάλο βαθμό παρακινητικά, απαντώνται και ως 'παραγωγείς κ.κ.'.

δικαιώματα του πολίτη, οργανώσεις του Τρίτου Κόσμου κ.α.) (Rucht, σελ.11-5)²⁷. Στη συνέχεια, οι περισσότερες συναντήσεις της ΠΤ και του ΔΝΤ συγκέντρωναν διαδηλωτές. Έτσι, από τις αρχές της δεκαετίας του '90 πραγματοποιείται ένας μεγάλος αριθμός από καμπάνιες διαμαρτυρίας ενάντια στις νεο-φιλελεύθερες πολιτικές και τα διάφορα υπερεθνικά θεσμικά όργανα²⁸.

Την 1^η Ιανουαρίου του 1994 ξεκινάει το αντάρτικο των Ζαπατίστας. Οι συγκρούσεις διήρκεσαν 11 ημέρες και μετά την κατάπαυση πυρός ο αγώνας συνεχίστηκε σε πολιτικό επίπεδο. Δύο βασικά καινοτόμα χαρακτηριστικά του κινήματος των Ζαπατίστας είναι τα εξής: α) 'η οργανωτική πολυμορφία [του κινήματος που] δρα ταυτόχρονα σε επίπεδο κοινωνικό, οικονομικό, στρατιωτικό, πολιτικό και προπαγάνδας, με ενέργειες τοπικής, περιφερειακής, εθνικής, ηπειρωτικής και παγκόσμιας εμβέλειας [...]' (Ψημίτης, 2006: 447), και β) η υποδειγματική χρήση του διαδικτύου, με τη βοήθεια του οποίου κατόρθωσαν 'να οικοδομήσουν ένα αξιοθαύμαστο δίκτυο αλληλεγγύης, εξασφαλίζοντας στον αγώνα τους πολιτική, ηθική και υλική συμπαράσταση, συντονισμένες εκστρατείες και προγράμματα στήριξης από ολόκληρο τον κόσμο' (ο.π. 446). Οι Ζαπατίστας γίνονται σημείο αναφοράς του κινήματος ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση²⁹. Από τότε ξεκινάει μια σημαντική επέκταση της δικτύωσης μεταξύ διαφόρων οργανώσεων και ακολουθεί μια σειρά κινητοποιήσεων με αποκορύφωμα την πενταετία 1999-2004 -όπως θα δούμε παρακάτω.

Σύμφωνα με τον Rucht (σελ.13-4)³⁰, παρά το γεγονός ότι είχαν ξαναγίνει κινητοποιήσεις διαμαρτυρίας μεγάλης κλίμακας με τη συμμετοχή της πλειοψηφίας των οργανώσεων, η 'μάχη του Σιάτλ' πήρε τόσο μεγάλη έκταση και συμβολική αξία για τους εξής λόγους: α) ο ΠΟΕ αντιμετωπίστηκε πιο δυναμικά από ποτέ, β) ο δεσμός μεταξύ εργατικών σωματείων και υπολοίπων οργανώσεων, συμπεριλαμβανομένων αυτών από χώρες του Τρίτου Κόσμου, ήταν ιδιαίτερα ισχυρός και γ) η συνεδρίαση ματαιώθηκε. Αυτά σε συνδυασμό με τη μεγάλη δημοσιογραφική κάλυψη κατέστησαν το Σιάτλ σημείο αναφοράς για το κίνημα³¹. Σύμφωνα με τον Wallerstein (2004: 632), η πλειοψηφία των ακτιβιστών που συμμετείχαν ήταν από τις ΗΠΑ, γεγονός που δείχνει ότι το κίνημα δεν είναι μόνο ένα κίνημα του Νότου και ότι απέκτησε βάση και στο Βορρά. Η πυκνότητα των κινητοποιήσεων στη 'μετά-Σιάτλ εποχή'

²⁷ Επίσης, μια -σχετικά- εκτενής εξιστόρηση των γεγονότων της διαμαρτυρίας του Βερολίνου υπάρχει στην ιστοσελίδα <http://www.daysofdissent.org.uk/berlin.htm>

²⁸ Βλ. χαρακτηριστική ανασκόπηση της δράσης ενάντια στις νεο-φιλελεύθερες πολιτικές σε Ayres, 2004.

²⁹ Επίσης, βλ. σχ. Wallerstein, 2004: 632

³⁰ Επίσης, βλ. σχ. με την προηγούμενη -του Σιάτλ- δράση του κινήματος σε Chester & Weish, 2001: 6-9

³¹ Ο Rucht, ανάμεσα στους λόγους που οδήγησαν στο να πάρει τόση δημοσιότητα η 'μάχη του Σιάτλ' αναφέρει και ορισμένα σημεία συμπάθειας από ηγέτες, όπως ο Bill Clinton, προς τα ιδανικά και τους στόχους των ακτιβιστών. Αυτή η άποψη καταρρίπτεται εύκολα -κατά τη γνώμη μας- αφού ένα διαρκές αίτημα των ακτιβιστών είναι ενάντια στον πόλεμο, ενώ σε καμιά περίπτωση δεν μπορούμε να μιλάμε για φιλειρηνική πολιτική του Clinton.

είναι ιδιαίτερα μεγάλη. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε: Βιέννη Φεβρουάριος 2000, Ουάσιγκτον Απρίλιος 2000, Μίγιο Ιούνιος 2000, Μελβούρνη Σεπτεμβρίου 2000, Πράγα Σεπτεμβρίου 2000, Βελιγράδι Οκτώβριος 2000, Νίκαια Δεκεμβρίου 2000, Κεμπέκ Απρίλιος 2001, Γκέντεμπορκ Ιούνιος 2001, Βαρκελώνη Ιούνιος 2001, Γένοβα Ιούλιος 2001, Βρυξέλες Δεκεμβρίου 2001, Βαρκελώνη Μάρτιος 2002, Σεβίλλη Ιούνιος 2002 κ.π.α.

Ο Podobnic (2004) διαπίστωσε, μέσω μηχανής αναζήτησης σε ειδησεογραφικά πρακτορεία, ότι πραγματοποιήθηκαν 1.178 διαφορετικές κινητοποιήσεις διαμαρτυρίας παγκοσμίως που σχετίζονταν με την παγκοσμιοποίηση από τον Ιανουάριο του 1990 μέχρι και τον Ιούνιο του 2004³². Οι περισσότερες κινητοποιήσεις και οι μεγαλύτερες έγιναν στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες³³, όπου και παρατηρήθηκαν και οι περισσότερες συλλήψεις (88%) και οι περισσότεροι τραυματισμοί (69%), ενώ συνέβησαν και περισσότερα θανατηφόρα περιστατικά -900 έναντι 1 στις 'ανεπτυγμένες χώρες' (στην πορεία της Γένοβα). Ο ίδιος σημειώνει ότι ενώ η μεγαλύτερη συμμετοχικότητα παρατηρείται στη Δυτική Ευρώπη, 'οι πολίτες του παγκόσμιου Βορρά συνεισέφεραν περιστασιακά στις διαμαρτυρίες του πρώτου μισού της δεκαετίας [του '90]' (ο.π. 8). Ως προς τη χρονική κατανομή, από το 1999 παρατηρείται μια σημαντική αύξηση του αριθμού των κινητοποιήσεων διαμαρτυρίας τόσο στο Νότο, όσο και στο Βορρά. Ο ίδιος αναφέρει ότι 'το σχετικό με την παγκοσμιοποίηση κύμα δράσεων διαμαρτυρίας φαίνεται να αντανακλά μια διακριτή νέα κοινωνική δυναμική. [Επίσης] το είδος των ανθρώπων που εμπλέκονται σ' αυτές τις διαμαρτυρίες διευρύνθηκε σημαντικά. Ενώ η ραχοκοκαλιά των διαμαρτυριών ήταν οι αγρότες και οι εργάτες, από τα τέλη της δεκαετίας του '90 αυξήθηκε η συμμετοχικότητα των φοιτητών, των περιβαλλοντιστών, των ιθαγενών ομάδων [κ.λπ.]' (ο.π. 8-9). Οι περισσότερες διαμαρτυρίες έλαβαν χώρα στο διάστημα μεταξύ μέσα του '99 μέχρι αρχές του '04, με αποκορύφωμα το

---

³² Ο Podobnic, χρησιμοποιώντας τις εξής λέξεις κλειδιά: (protest and global) or (protest and (international w/1 monetary w/1 fund)) or (protest and imf) or (protest and (world w/1 bank)) or (protest and gatt) or (protest and (world w/1 trade w/1 organization)) or (protest and wto) or (protest and summit), βρήκε 1.777 άρθρα από 15 διαφορετικά ειδησεογραφικά πρακτορεία ανά τον κόσμο μέσω της ειδησεογραφικής υπηρεσίας Lexis-Nexis. Από αυτά τα άρθρα εξείρεσε όσα αναφέρονταν σε γεγονότα που αφορούσαν τοπικά και εθνικά θέματα (δηλαδή, γεγονότα χωρίς διεθνή προσανατολισμό). Επίσης, εξείρεσε τα γεγονότα που αφορούσαν συντεχνιακές διαμαρτυρίες ενάντια των κυβερνήσεων (δηλαδή τα γεγονότα που δεν οργανώθηκαν από ομάδες που ανήκουν στην ΚτΠ). Έτσι, απέμειναν 1.556 άρθρα, από τα οποία ξεχώρισε τα μοναδικά γεγονότα (δηλαδή αυτά που δεν επαναλαμβάνονταν στα άρθρα). Ως μοναδικό γεγονός θεώρησε το περιστατικό που συνέβη σε μια συγκεκριμένη περιοχή εντός 48 ωρών. Δηλαδή, αν μια διαμαρτυρία αναφέρονταν (στα άρθρα) ταυτόχρονα σε δύο διαφορετικές περιοχές, τότε θεωρούνταν δύο διαφορετικά γεγονότα. Επίσης, αν στην ίδια περιοχή αναφέρονταν δύο περιστατικά εντός 48 ωρών, τότε θεωρούνταν ως ένα γεγονός. Έτσι, κατέληξε ότι πραγματοποιήθηκαν 1.178 μοναδικές διαμαρτυρίες.

Παρόλα αυτά, ως πιο έγκαιρα πρέπει να θεωρηθούν τα ποσοστά (ως ενδείξεις τάσεων) αυτής της έρευνας και όχι οι απόλυτοι αριθμοί. Ο Wood (2004) προσπάθησε να καταμετρήσει μέσω του διαδικτύου τα γεγονότα σε παγκόσμιες μέρες δράσης στην τριετία 1998-2001 και σημείωσε 467, ενώ μέσω του Lexis-Nexis (που είχε χρησιμοποιήσει και ο Podobnic) βρήκε μόνο 127 για την ίδια περίοδο.

³³ Στις 'ανεπτυγμένες χώρες' εντάσσει 24 χώρες από τη Βόρεια Αμερική, τη Δυτική Ευρώπη και ορισμένες του Ειρηνικού, ενώ στις 'λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες' εντάσσει 81 χώρες από την Αφρική, τη Μέση Ανατολή, την Ασία, τη Λατινική Αμερική, την Ανατολική Ευρώπη και τον Ειρηνικό.

'01, το '02 και μέχρι τα μέσα του '03. Τους πρώτους μήνες του 2003 υπολογίζει ότι περίπου 25 εκατομμύρια άνθρωποι διαδήλωσαν παγκοσμίως στο όνομα της ειρήνης, με αφορμή την ενδεχόμενη εισβολή του Bush στο Ιράκ³⁴. Βέβαια, ενώ κάθε περιστατικό διαμαρτυρίας δεν αποκλείεται να διακρίνεται από τα υπόλοιπα λόγω ιδιαιτεροτήτων (π.χ. στις πολιτισμικές ταυτότητες των δρώντων, στις κοινωνικές και πολιτικές δομές της εκάστοτε περιοχής κ.α.), αυτό δε σημαίνει ότι δε θα μπορούσαν να ενταχθούν όλες στο μέτωπο ενάντια στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση από τη στιγμή που υπάρχει κοινή αναφορά σ' αυτήν.

Σύμφωνα με τους αριθμούς των ακτιβιστών που εμφανίζει ο Rodobnic, ορισμένα γεγονότα 'σταθμοί' του κινήματος είναι στο Σιάτλ με 50-70.000 συμμετέχοντες, στην Ουάσιγκτον 40-50.000 (με αφορμή την ετήσια συνάντηση του ΔΝΤ και της ΠΤ), με αφορμή τη συνάντηση των G8 το 2000 στην Οκινάβα 25-30.000 διαδηλωτές, στη Γένοβα 50-60.000³⁵ και στην Εβιάν 25-27.000. Επίσης, μεγάλη είναι η συμμετοχικότητα στα ΠΚΦ, εκ των οποίων το 3^ο στο Πόρτο Αλέγκρε (2003) μάζεψε περίπου 100.000 ακτιβιστές, ενώ το 4^ο στο Μουμπάι της Ινδίας (2004) μάζεψε περίπου 75.000^{36,37}.

Σε αυτό το διάστημα ο Wood (2004) παρατηρεί και μια αύξηση των παγκοσμίων ημερών δράσης, οι οποίες είναι και χαρακτηριστικές της δυναμικής του κινήματος εκείνης της περιόδου. Καταμέτρησε τουλάχιστον 467 διαμαρτυρίες σε 5 παγκόσμιες ημέρες δράσης στην περίοδο 1998-2001. Το αποκορύφωμα ήταν η 9^η Νοεμβρίου του 2001 όπου, με αφορμή τη σύνοδο του ΠΟΕ στο Κατάρ, καταμέτρησε 157 διαφορετικές κινητοποιήσεις παγκοσμίως σε 152 διαφορετικές πόλεις.

Ένα ερώτημα που ενδεχομένως να προκύπτει από τα προαναφερθέντα ποσοτικά στοιχεία είναι το εξής: γιατί υπήρξε η έξαρση του κινήματος εκείνης της περιόδου και τι άλλαξε ώστε να χάσει μέρος της δυναμικής του; Πιο ολοκληρωμένα, αν λάβουμε ως δεδομένο το ότι με την πάροδο του χρόνου 'το κίνημα ωριμάζει οργανωτικά'³⁸, που οφείλεται αυτή η πτώση δυναμικής και συλλογικών κινητοποιήσεων που παρατηρήθηκε από το 2004; Στα ερωτήματα αυτά όμως θα αναφερθούμε σε επόμενο κεφάλαιο.

---

³⁴ Όπως αναφέρει ο Waterman (2003: 58-9) για το εν λόγω κίνημα, με αφορμή τον πόλεμο στο Ιράκ απ' το κίνημα προέκυψε η μεγαλύτερη παγκόσμια αντιπολεμική διαμαρτυρία στην ιστορία.

³⁵ Σύμφωνα με τον Rucht (σελ.15) ο αριθμός των διαδηλωτών στη Γένοβα ήταν 200.000

³⁶ Από την επίσημη ιστοσελίδα του ΠΚΦ

http://www.forumsocialmundial.org.br/main.php?id_menu=2&cd_language=2

³⁷ Ούτως ή άλλως οι αριθμοί των συμμετεχόντων στις διαδηλώσεις υπολογίζονται κατ' εκτίμηση και δε μπορούν να είναι ακριβείς. Δεδομένου ότι ο Rodobnic χρησιμοποίησε ως πηγές άρθρα εφημερίδων, δεν αποκλείεται οι αριθμοί αυτοί να είναι μειωμένοι, αυξημένοι ή σκοπίμως πλασματικοί (από τα ΜΜΕ). Συνεπώς, δεν πρέπει να λαμβάνονται ως απόλυτοι, παρά ως ενδεικτικοί των τάσεων συμμετοχικότητας.

³⁸ Εννοώντας ότι τα κεντρικά πρόσωπα (οργανώσεις και δίκτυα) που συμμετέχουν στην οργάνωση του κινήματος αποκτούν όλο και περισσότερη εμπειρία σε οργανωτικά θέματα.

3.3. Γενικά οργανωτικά χαρακτηριστικά του κινήματος

Σ' αυτό το κεφάλαιο θα παρουσιάσουμε αυτά τα χαρακτηριστικά που φαίνεται να σκιαγραφούν και να επηρεάζουν την οργανωτική διάσταση του κινήματος ενάντια στη νέο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση. Πρέπει να διευκρινίσουμε ότι το αντιλαμβανόμαστε ως παγκόσμιο, χωρίς γεωγραφικούς ή άλλους χωρικούς περιορισμούς. Όπως επισημαίνει ο Ψημίτης, είναι ιδιαίτερα δύσκολο να προσεγγίσει κανείς τα παγκόσμια κινήματα με τυποποιημένα δεδομένα ανάλυσης που προέρχονται για παράδειγμα από τη μελέτη των νέων κ.κ. και 'ακόμη περισσότερο δύσκολο αποδεικνύεται να ομογενοποιηθούν οι πολιτικές προοπτικές, τα ρεπερτόρια δράσης και οι τακτικοί προσανατολισμοί που εμφανίζουν στο εσωτερικό τους αυτοί οι δρώντες. [Έτσι], ο διάλογος εντός των παγκοσμίων κινήματων τείνει περισσότερο να νομιμοποιήσει τις εσωτερικές διαφορές [...]' (ο.π. 430-1).

Επιπλέον, πρέπει να αναφέρουμε ότι πολλά από αυτά τα χαρακτηριστικά τα επεσήμαναν μελετητές των νέων κ.κ. (π.χ. Gerlach) ήδη από τη δεκαετία του '70 (πριν ακόμη εμφανιστεί το κίνημα ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση), αλλά, όπως αναφέρει και η Della Porta (2003: 7), αυτά εμφανίζονται πολύ πιο έντονα στο εν λόγω κίνημα. Βέβαια, δεδομένου ότι το κίνημα ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση περιλαμβάνει και στοιχεία του εργατικού κινήματος, παραμένει ανοιχτό το ερώτημα του αν και κατά πόσο ισχύουν αυτά τα χαρακτηριστικά.

Ετερογένεια

Σύμφωνα με τον Ψημίτη (2006: 441. Επίσης, βλ. σχ. Della Porta, 2003: 9), ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του είναι η ετερογένεια ή, αλλιώς, σύμφωνα με τον Σερντεδάκι (2003), η πολυσυλλεκτικότητά του. Οι όροι αυτοί αναφέρονται στις διαφορετικές δυνάμεις οι οποίες συνθέτουν το κίνημα, και οι οποίες διαφοροποιούνται 'όχι μονάχα στο πολιτικό και ιδεολογικό επίπεδο, αλλά και σε κοινωνικό, γενεακό και εθνοπολιτισμικό επίπεδο' (Della Porta, 2002 σε Ψημίτη, 2006: 441). Χαρακτηριστική είναι η έρευνα που διεξήγαγε η Della Porta (σε Σερντεδάκι, 2003) στις κινητοποιήσεις στη Γένοβα και στο φόρουμ στη Φλωρεντία, από την οποία φαίνεται τόσο η κοινωνική, η ηλικιακή και η εθνική ετερογένεια των συμμετεχόντων, όσο και η διαφορετικότητα των οργανώσεων που συμμετείχαν. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Σερντεδάκις, 'πέραν της παραδοσιακής και της νέας Αριστεράς συμμετείχαν οργανώσεις θρησκευτικών πεποιθήσεων, εθελοντικές μη κυβερνητικές οργανώσεις και κυρίως τα εργατικά συνδικάτα' (ο.π.). Ο Ψημίτης (2006: 441) παρατηρεί ότι 'απαρτίζεται από ομάδες, οργανώσεις, συνδικάτα, κινήματα και δίκτυα πολλών πολιτικών και ιδεολογικών αποχρώσεων, δηλαδή από συλλογικές δυνάμεις που κάθε μία συνιστά μια ξεχωριστή οργανωτική πραγματικότητα'. Επίσης, παρατηρείται έντονο και το φαινόμενο της εξατομικευμένης συμμετοχής, δηλαδή ατόμων που δε συνδέονται -τουλάχιστον επίσημα- με καμιά οργανωμένη ομάδα (ο.π.). Αυτό σχετίζεται και με την 'ευκαιριακή συμμετοχή' που

αναφέρει ο Σερντεδάκις (2003) ως χαρακτηριστικό, δηλαδή την εξατομικευμένη μη-συστηματική συμμετοχή.

Οι διαφοροποιήσεις αυτές συνεχίζουν και στο επίπεδο των στοχεύσεων των συμμετεχόντων και στα θέματα γύρω από τα οποία δραστηριοποιούνται οι οργανώσεις που συμμετέχουν στο κίνημα. Όπως επισημαίνει ο Ψημίτης, το κίνημα 'προσπαθεί να διασυνδέσει μεταξύ τους σε ένα κοινό νοηματικό πλαίσιο δράσης διάφορες υπερεθνικές εκστρατείες διαμαρτυρίας για το περιβάλλον, τη φτώχεια, την εκμετάλλευση, τα δικαιώματα, την ανεργία κ.ο.κ.' (Ψημίτης, 2006: 441). Έτσι, εύκολα παρατηρούμε ότι το κίνημα εκφράζει τόσο υλιστικές ανησυχίες (για παράδειγμα, κατά της φτώχειας, της ανεργίας, για καλύτερες αποδοχές εργασίας κ.λπ.), όσο και μεταϋλιστικές (για παράδειγμα, κατά του πολέμου, του ρατσισμού, για την προστασία του περιβάλλοντος κ.α.). Ο Σερντεδάκις αναφέρει ότι το κίνημα έχει δεχτεί κριτική γι' αυτήν την ποικιλομορφία του, γιατί αυτή συνεπάγεται 'την απουσία μιας σαφούς στοχοθεσίας, η οποία να υπερβαίνει τη διαμαρτυρία κατά των κρατούντων· [δηλαδή] τα νέα κ.κ., για παράδειγμα, ήταν θεματικά περισσότερο εξειδικευμένα' (Σερντεδάκις, 2003).

Ποικιλία ρεπερτορίων δράσης

Η ετερογένεια του κινήματος συνεπάγεται και ποικιλία στα ρεπερτόρια δράσης. Όπως, για παράδειγμα, αναφέρουν στην έρευνά τους οι Chesters και Welsh (2001: 16-23), στις κινητοποιήσεις στην Πράγα (ενάντια στο ΔΝΤ και την ΠΤ) το Σεπτέμβρη του 2001 διαφορετικοί συνδυασμοί οργανώσεων αποφάσισαν να ακολουθήσουν ο κάθε ένας το δικό του ρεπερτόριο δράσης. Έτσι, υπήρξαν συνδυασμοί που αποτελούνταν από οργανώσεις που εφάρμοσαν περισσότερο συμβολικές μεθόδους διαμαρτυρίας, όπως, για παράδειγμα, παιχνίδια, πορείες καρναβαλιστών κ.α. και υπήρξαν και συνδυασμοί (οι οποίοι αποτελούνταν κυρίως από 'παραδοσιακές αναρχικές ομάδες'³⁹) που δεν απορρίπτουν εγγενώς τη βία και οι οποίοι είχαν τη διάθεση να συγκρουστούν με τις αστυνομικές δυνάμεις, όπως κι έγινε.

Όπως υποστηρίζουν οι Fisher κ.α. (2005: 104), 'τα υπερεθνικά κ.κ. συνδυάζουν λιγότερο θεσμικοποιημένες οργανωτικές μορφές δράσης (π.χ. πορείες) με περισσότερο θεσμικοποιημένες (π.χ. lobbying -άσκηση πίεσης)'. Αυτό, βέβαια, εμφανίζεται κυρίως στις οργανώσεις κοινωνικών κινημάτων. Ένα τέτοιο χαρακτηριστικό παράδειγμα -όπως θα δούμε παρακάτω- είναι η περίπτωση της Διεθνούς Αμνηστίας, η οποία έχει δύο βασικές κατευθύνσεις δράσης: την ενημέρωση και κινητοποίηση του κόσμου και την άσκηση πίεσης -για παράδειγμα, σε κυβερνήσεις.

---

³⁹ Chester & Welsh, 2001: 19

Γεωγραφική διάχυση

Επιπλέον υπάρχει και μια έντονη γεωγραφική διάχυση. Πολλά κινηματικά γεγονότα με διαφορετικά χαρακτηριστικά, διαφορετικές αφορμές για δράση, σε διαφορετικές περιοχές με διαφορετικές κοινωνικο-πολιτικές συνθήκες και διαφορετικούς ανθρώπους και ομάδες συγχέονται στη ρητορική για το κίνημα ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση⁴⁰. Το κίνημα εμφανίζεται σε διαφορετικές περιοχές είτε ταυτόχρονα είτε σε ξεχωριστά περιστατικά διαμαρτυρίας. Κάθε κινηματικό γεγονός έχει και χαρακτηριστικά από το κοινωνικό περιβάλλον της περιοχής στην οποία λαμβάνει χώρα, αλλά και από τους ανθρώπους και τις ομάδες που συμμετέχουν⁴¹. Ακόμη κι αν δεν υπάρχει ένα συντονιστικό κέντρο το οποίο να οργανώνει τις δράσεις, αυτές λόγω της διάχυσης της πληροφορίας αλλά και της δικτύωσης μεταξύ οργανώσεων και ακτιβιστών αλληλοεπηρεάζονται. Για παράδειγμα, όπως έδειξε η έρευνα των Bramble και Minns (2005: 112), οι ακτιβιστές στην Αυστραλία επηρεάστηκαν από τις κινητοποιήσεις του Σιάτλ και εφάρμοσαν πιο καινοτόμες -για τα δικά τους δεδομένα- τακτικές διαμαρτυρίας, όπως ο 'δημιουργικός ακτιβισμός' (π.χ. μεταμφιέσεις, σατιρικές αναπαραστάσεις κ.α.), πιο ευέλικτες πορείες (δηλαδή που να έρχονται σε επαφή με τις αρχές σε πολλά διαφορετικά σημεία) και το 'μπλοκάρισμα' -π.χ. δρόμων- (δηλαδή τη νοοτροπία του αποκλεισμού).

Αυτή η διάχυση όμως δεν αφορά μόνο οργανωμένα -ή αυθόρμητα- κινηματικά γεγονότα, αλλά και αθέατες πλευρές του κινήματος. Η έρευνα των Bramble και Minns (2005) έδειξε ότι μια βασική αιτία που πυροδότησε το κίνημα στην Αυστραλία ήταν τα γεγονότα στο Σιάτλ και η αύξηση των κινηματικών γεγονότων εκείνης της περιόδου. Οι συμμετέχοντες στο αυστραλιανό κίνημα ένιωσαν ως κομμάτι ενός μεγαλύτερου κινήματος -συναίσθημα που τους ενέπνευσε και τους έκανε να πιστέψουν ότι αυτό που συνέβαινε στο Βορρά μπορούσε να γίνει πραγματικότητα και εκεί (ο.π. 111). Έτσι, σε αντιδιαμετρικά σημεία του πλανήτη υπάρχει μια από κοινού μοιραζόμενη αίσθηση των δρώντων ότι ανήκουν στην ίδια κοινωνική συλλογικότητα. Αυτή η αίσθηση -ή ταύτιση-, που μπορεί να πυροδοτήσει το κίνημα οπουδήποτε, ενδεχομένως να εκφράζει και την ειδική αλληλεγγύη την οποία αναφέρει ο

---

⁴⁰ Αξίζει να δει κανείς τον τρόπο με τον οποίο ο Podobnic (2004) -στου οποίου την έρευνα αναφερθήκαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο- προσπαθεί να απομονώσει και να καταμετρήσει τις κινητοποιήσεις που σχετίζονται με την παγκοσμιοποίηση παγκοσμίως στο διάστημα 1990-2004. Τον τρόπο αυτόν τον περιγράφουμε στην υποσημείωση 32.

⁴¹ Για παράδειγμα, οι Buttel & Gould (2004: 43) υποστηρίζουν ότι το κίνημα στο Βορρά έχει περισσότερη ικανότητα (από κοινωνικο-οικονομικής και γεωγραφικής απόψεως) να εναντιώνεται περισσότερο ευθέως στα υπερεθνικά θεσμικά όργανα και στις κυβερνήσεις των κρατών που παίζουν κυρίαρχο ρόλο σ' αυτούς τους θεσμούς, σε αντίθεση με το κίνημα στο Νότο που είναι περισσότερο προσανατολισμένο να πιέζει τις κυβερνήσεις των κρατών του Νότου. Επιπλέον, δύο ενδιαφέροντα παραδείγματα μελετών περίπτωσης για τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που εμφανίζει το κίνημα σε δύο διαφορετικές χώρες είναι αυτά των Baykan & Lelandais (2004), οι οποίοι μελετούν την περίπτωση του κινήματος στην Τουρκία, και Bramble & Minns (2005), οι οποίοι μελετούν την περίπτωση του κινήματος στην Αυστραλία. Επίσης, ο Miller (2000) μελετά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κινήματος σε διαφορετικές πόλεις της ίδιας χώρας.

Diani ως ένα από τα χαρακτηριστικά των νέων κ.κ. Σύμφωνα με τον Melucci, χωρίς την αλληλεγγύη 'η συλλογική δράση αναδεικνύεται ως συνάθροιση ασύνδετων συμπεριφορών' (σε Ψημίτη, 2006: 391). Στην προκειμένη περίπτωση, ο ισχυρισμός αυτός του Melucci υποδεικνύει ότι δε θα μπορούσαμε να εντάξουμε όλες αυτές τις συλλογικές κινητοποιήσεις - που εμφανίζονται ανά τον κόσμο- στο ίδιο κίνημα, αν δεν υπήρχε αυτή η αλληλεγγύη. Και καταλήγοντας, όπως αναφέρει ο Diani, η ταυτότητα 'καθιστά δυνατό στους δρώντες να συνδέσουν διαφορετικά περιστατικά συλλογικής δράσης' (Diani, 2003b).

Τα παραπάνω εκφράζουν και τη διαφωνία μας στην υπόθεση των Fisher κ.α. ότι 'η φιλολογία γύρω από τα διεθνή κ.κ. [...] υποθέτει ότι ο πληθυσμός των συμμετεχόντων σε τέτοιες κινητοποιήσεις⁴² πρέπει να είναι διεθνής, ενώ δεν είναι' (Fisher κ.α., 2005: 112). Κατά τη γνώμη μας, μια πιο σωστή διατύπωση είναι ότι ο αναφερόμενος ως υπερεθνικός χαρακτήρας του κινήματος υπονοεί:

α) ότι υπάρχει μια ποσοτική διαφορά -σε σύγκριση με παλαιότερα κινήματα- στους συμμετέχοντες που προέρχονται από άλλες χώρες, εκτός αυτής στην οποία γίνεται η κινητοποίηση, η οποία διαφορά οφείλεται αρχικά σε δύο παράγοντες. Πρώτον, στον υπερεθνικό χαρακτήρα των προβλημάτων τα οποία θίγει το κίνημα (π.χ. κλιματική αλλαγή, ρόλος υπερεθνικών θεσμικών οργάνων όπως ΠΤ και ΔΝΤ, συνέπειες νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης κ.α.). Έτσι, οι στόχοι των διαφόρων κινητοποιήσεων υπερβαίνουν τα όρια του έθνους-κράτους και δεν περιορίζονται στην κριτική απέναντι στις τοπικές κυβερνήσεις. Δεύτερον, στην εξέλιξη της τεχνολογίας στον τομέα των μέσων μαζικής μεταφοράς που κατέστησε φθηνότερη και λιγότερο χρονοβόρα τη μετακίνηση.

β) ότι η δικτύωση μεταξύ μελών, οργανώσεων και κινήματων έχει προσλάβει έντονο (σε σχέση με το παρελθόν) υπερεθνικό χαρακτήρα και τα κινηματικά γεγονότα σε διαφορετικές χώρες αλληλοσυσχετίζονται σε πολύ πιο έντονο και εμφανή βαθμό⁴³. Και εδώ παίζει -σε μεγάλο βαθμό- ρόλο η τεχνολογία και ο υπερεθνικός χαρακτήρας των προβλημάτων που θίγει το κίνημα.

Τα παραπάνω σε συνδυασμό με τα όσα προαναφέραμε -δηλαδή, τη γεωγραφική διασπορά και ιδιαίτερα την από κοινού μοιραζόμενη αίσθηση δρώντων από διαφορετικές χώρες ότι ανήκουν στην ίδια κοινωνική συλλογικότητα (δηλαδή την αλληλεγγύη)- αποτελούν βασικούς λόγους ώστε να μας επιτρέπουν να μιλάμε για διεθνές ή υπερεθνικό κίνημα.

---

⁴² Αναφέρονται στις κινητοποιήσεις που σχετίζονται με την παγκοσμιοποίηση (π.χ. κινητοποιήσεις για την κλιματική αλλαγή, ενάντια στους G8 και στην ΠΤ κ.α.)

⁴³ Για τη δικτύωση θα αναφερθούμε παρακάτω, ενώ για τον αλληλοεπηρεασμό διαφορετικών γεγονότων αναφερθήκαμε προηγουμένως.

Χαλαρή οργανωτική δομή

Ο χαρακτηρισμός της οργανωτικής δομής του κινήματος ως ‘χαλαρής’ υποδεικνύει τη διαφορά που υπάρχει στο κίνημα ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση σε σύγκριση με κινήματα του παρελθόντος -όπως, για παράδειγμα, το εργατικό- τα οποία βασίζονταν σε περισσότερο τυπικές οργανωτικές δομές με ξεκάθαρη ιεραρχία. Όντως, ενώ το κίνημα θεωρείται διεθνές, δε φαίνεται να υπάρχει ένα κοινό διεθνές συντονιστικό όργανο. Όπως αναφέρει ο Ψημίτης (2006: 441), ‘επειδή δε στηρίζεται σε τυπικές δομές οργάνωσης [...] προστρέχει σε χαλαρές όσο και πρωτότυπες μορφές συντονισμού της δράσης των υποστηρικτών του και σε καινοτόμους τρόπους αντιμετώπισης των προβλημάτων συντονισμού που συναντά’. Η χαλαρή αυτή οργανωτική δομή του κινήματος συνίσταται σε επιμέρους χαρακτηριστικά:

Πολυκεντρικότητα: Όπως προαναφέραμε, ο χαρακτηρισμός του κινήματος ως ‘πολυκεντρικό’ υποδεικνύει τα πολλά και -πολλές φορές- ανταγωνιζόμενα κέντρα ηγεσίας ή επιρροής εντός του κινήματος. ‘Δεν υπάρχει ένας ηγέτης ή μια ομάδα που να αντιπροσωπεύει το κίνημα, που να μπορεί να ισχυριστεί ότι μιλάει εξ ονόματος του κινήματος. Αυτό δε σημαίνει ότι δεν υπάρχουν κέντρα ηγεσίας, αλλά ότι υπάρχουν πολλά κέντρα ηγεσίας’ (Gerlach, σελ.294) ή, καλύτερα, κέντρα λήψης αποφάσεων.

Προσεγγίζοντας το κίνημα σε παγκόσμιο επίπεδο, οι Buttel & Gould (2004: 62) το χαρακτηρίζουν ως ‘ακέφαλο’⁴⁴ γιατί οι επιλογές δεν οφείλονται σε κάποια ηγεσία ή οργανωτική ιεραρχία, αλλά στις επιλογές πολλών ομάδων δρώντων που θεωρούν τον εαυτό τους μέρος αυτού του κινήματος. Σωστά, κατά τη γνώμη μας, οι ίδιοι αναφέρουν ως μια χωρική εξαίρεση το ‘σημαντικό ρόλο που τυπικά έπαιξαν οι διοργανωτές των εκάστοτε τοπικών διαμαρτυριών. [Οι ίδιοι βλέπουν ότι] στην πλειοψηφία τους οι διαμαρτυρίες οργανώνονται μέσω του διαδικτύου χωρίς την ανάγκη μιας κεντρικής διοίκησης και μειώνοντας το κόστος και τη γραφειοκρατία που χρειάζεται η διοργάνωση τέτοιων γεγονότων’ (ο.π. 44). Έτσι, ‘πρωτοβουλίες’⁴⁵ που εμφανίζονται πριν από κάθε μεγάλο

---

⁴⁴ Ο Gerlach (σελ.294) αναφέρει ότι αρχικά χαρακτήρισε τα νέα κ.κ. ‘πολυκέφαλα’ γιατί είχαν πολλές ηγεσίες και οι οποίες δεν υπάγονταν σε μια ιεραρχική διοίκηση, ενώ στη συνέχεια άλλαξε το χαρακτηρισμό σε ‘πολυκεντρικά’ γιατί οι ίδιοι οι συμμετέχοντες (στα κινήματα) ισχυρίζονταν ότι δεν είχαν αρχηγούς και δυσανασχετούσαν όταν εμφανίζονταν κάποιος που έπαιρνε ή έπαιζε το ρόλο του αρχηγού. Όπως καταλήγει, ‘πέρα από την εκάστοτε συμπεριφορά ή αντίληψη προς την ηγεσία, τα κ.κ. έχουν πολλά κέντρα ηγεσίας’.

⁴⁵ Στην προκειμένη περίπτωση η ‘πρωτοβουλία’ διαφοροποιείται από την ‘οργάνωση’ στη βάση ότι αυτή συστήνεται με αφορμή ένα συγκεκριμένο γεγονός γύρω από το οποίο θα αναπτύξει τη δράση της. Συνήθως, πίσω από τη σύσταση μιας πρωτοβουλίας υπάρχει μία οργάνωση -ή και περισσότερες- η οποία μέσω της πρωτοβουλίας επεκτείνει και τη βάση της και -συνεπώς- τη δυναμική της αφού προσελκύει άτομα τα οποία -για κάποιους λόγους- δε θα προσέλκυε ως οργάνωση. Δε θα μπορούσαμε να τις διαφοροποιήσουμε με βάση το μέγεθος, αφού υπάρχουν παραδείγματα πρωτοβουλιών οι οποίες είναι πολύ μεγαλύτερες (σε αριθμό ατόμων και δυναμική) από οργανώσεις και άλλες που είναι πολύ μικρότερες.

κινηματικό γεγονός και συμβάλλουν στη διοργάνωσή του χάνουν -σε μεγάλο μέρος- την ισχύ τους ή διαλύονται μόλις ολοκληρωθεί η διαμαρτυρία (ο.π.). Αυτό υπονοεί και τον ‘περιορισμένο χρόνο οργανωτικής επιβίωσης’ που αναφέρει ο Σερντεδάκις (2003) ως χαρακτηριστικό του κινήματος. Επίσης, αυτό σχετίζεται και με την κατάτμηση, δηλαδή, όπως είδαμε, τις πολλές διαφορετικές ομάδες που αναπτύσσονται και εξαφανίζονται, διχάζονται και συγχωνεύονται, πολλαπλασιάζονται και συμμαχούν εντός του κινήματος (Gerlach, 1999 σε Ψημίτη, 2006: 400). ‘Οι ομάδες αυτές επικαλύπτονται ή εμπλέκονται μεταξύ τους πολύπλοκα έτσι ώστε πολλά άτομα να είναι μέλη πολλών ομάδων ταυτόχρονα’ (Gerlach σελ.290). Τέτοια παραδείγματα είναι η ‘A16’⁴⁶, δηλαδή η πρωτοβουλία που οργάνωσε την πορεία στην Ουάσινγκτον, η ‘Πρωτοβουλία Γένοβα 2001’, δηλαδή η οργάνωση που συστήθηκε για να διευκολύνει τη μετάβαση των ελλήνων ακτιβιστών στην πορεία στη Γένοβα, η ‘Πρωτοβουλία Ενάντια στην Οικονομική Παγκοσμιοποίηση’ (INPEG) που συστήθηκε για τις διαμαρτυρίες στην Πράγα το 2000 κ.α. Βέβαια, το αν και πότε οι πρωτοβουλίες αυτές χάνουν την ισχύ τους ή διαλύονται ποικίλει κατά περίπτωση. Έτσι, η A16 διαλύθηκε αμέσως μετά τα γεγονότα στην Ουάσινγκτον αφήνοντας πίσω μόνο μία ιστοσελίδα στο διαδίκτυο, ενώ η Πρωτοβουλία Γένοβα 2001 συνεχίζει να έχει ενεργό ρόλο εντός του κινήματος στην Ελλάδα⁴⁷.

Μη-ιεραρχική δομή: Σε σχέση με το χαρακτηριστικό της ‘πολυκεντρικότητας’ του κινήματος, προσεγγίζοντας το κίνημα σε παγκόσμιο επίπεδο δε φαίνεται να υπάρχει ένα κεντρικό συντονιστικό όργανο -από μία άποψη, μοναδική εξαίρεση σε αυτό μπορεί να θεωρηθεί η περίπτωση του ΠΚΦ (και των ΚΦ γενικότερα) όπως θα δούμε παρακάτω. Αντιθέτως, ο όποιος συντονισμός της δράσης φαίνεται να προέρχεται ή/και επιτυγχάνεται από πολύπλοκες διαδικασίες που προκύπτουν μέσα από τη δικτύωση μεταξύ των οργανώσεων και των ατόμων, την επικάλυψη -δηλαδή τη συμμετοχή ατόμων σε περισσότερες της μιας οργανώσεις-, συναντήσεις και διαδικασίες λήψης αποφάσεων βασισμένες στη συναίνεση των συμμετεχόντων.

Επίσης, όπως υποστηρίζει η Della Porta (2003: 13), οι ‘ηγέτες’ τείνουν να αντικατασταθούν από εκπροσώπους οι οποίοι εναλλάσσονται ώστε να αποτραπούν οι συγκεντρωτικοί μηχανισμοί εξουσίας.

Δικτυακότητα: Ένα χαρακτηριστικό κεντρικής σημασίας για το κίνημα είναι η δικτύωση, η οποία ‘παραπέμπει τόσο στη μορφή της συνεργασίας μεταξύ ποικιλοτρόπως οργανωμένων

---

⁴⁶ Το όνομα προέρχεται από την ημερομηνία της πορείας στην Ουάσινγκτον, 16 Απριλίου. Παραπλήσιες περιπτώσεις είναι οι J18, N30, S26 κ.α.

⁴⁷ Βλ. σχ. Boudourides & Botetzagias, 2004, για τις κινητοποιήσεις στις οποίες εμπλέκεται η Πρωτοβουλία Γένοβα 2001 στα έτη 2002-3. Επίσης, η Πρωτοβουλία Γένοβα 2001 είχε ιδιαίτερα έντονη παρουσία στο ΕΚΦ της Αθήνας το 2006.

ομάδων, όσο και στη μορφή της ατομικής συμμετοχής, δηλαδή εκείνης που λαμβάνει χώρα δίχως τη μεσολάβηση οποιασδήποτε οργανωμένης συλλογικότητας' (Ψημίτης, 2006: 397).

Σύμφωνα με τον Ψημίτη, 'ένα κίνημα συγκροτείται από ένα χαλαρό αλλά ενιαίο δίκτυο σχέσεων μεταξύ διαφορετικών ομάδων, έτσι ώστε η ενότητα στο εσωτερικό του να γίνεται με οριζόντιο τρόπο και όχι διαμέσου ιεραρχικών διασυνδέσεων' (Gerlach, 1999 σε Ψημίτη, 2006: 411). Έτσι, η δικτύωση λαμβάνει χώρα 'σε βάρος της ιεραρχικής οργανωτικής δομής' (Della Porta, 2003: 7). 'Η επικοινωνία και συνεργασία που τόσο χρειάζεται ένα κίνημα επιτυγχάνονται μέσα σε αυτό το οριζόντιο δίκτυο σχέσεων διαμέσου της φυσικής κινητικότητας, των διαπροσωπικών σχέσεων, της επικαλυπτόμενης συμμετοχής, ενός βαθμού ισότιμου συντονισμού των δραστηριοτήτων, του κοινού εντύπου και του διαδικτυακού υλικού, της αυτοαναγνώρισης όλων των συμμετεχόντων σε κοινά ιδανικά και της αναγνώρισης των κοινών αντιπάλων' (Ψημίτης, 2006: 411). Τα κινηματικά δίκτυα αποτελούν τη βάση της κινηματικής δράσης, αλλά και συνάμα 'παράγονται από αυτή'⁴⁸ και δεν έχουν τυπικό ή μόνιμο χαρακτήρα και δημιουργούν συνθήκες άτυπης διάδρασης μεταξύ ομάδων, οργανώσεων και ατόμων (ο.π. 414).

Έτσι, η δικτυακότητα υπονοεί ένα οριζόντιο σύστημα σχέσεων, οι οποίες σχέσεις συνδέουν άτομα, οργανώσεις, ομάδες και -στην περίπτωση του κινήματος των κινήματων- κινήματα μεταξύ τους⁴⁹. Σύμφωνα με τους Della Porta και Diani (Della Porta, 2003: 8, Della Porta & Diani, 1999: 113-4), μέσω αυτών των δικτύων οι δρώντες αποκτούν 'ορισμένη άποψη'⁵⁰ για τον κόσμο και παίρνουν απαραίτητες πληροφορίες και εμπειρία που απαιτούνται για τη συλλογική δράση. Έτσι, σύμφωνα με τους ίδιους, τα δίκτυα παίζουν σημαντικό ρόλο στο να φέρνουν νέα μέλη στο κίνημα και να κινητοποιούν υποστηρικτές του (Della Porta & Diani, 1999: 113). Ο Diani, αναφερόμενος στα χαρακτηριστικά που διακρίνουν τα κ.κ. από άλλες μορφές συλλογικής δράσης, δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στα ανεπίσημα δίκτυα μέσω των οποίων οι δρώντες (άτομα και/ή οργανώσεις) ανταλλάσσουν πρακτικούς και συμβολικούς πόρους. Έτσι, αναφέρεται σε αυτά ως 'συντονιστικούς μηχανισμούς που δεν υπόκεινται σε επίσημες ρυθμίσεις και όπου οι όροι συναλλαγής και διανομής καθηκόντων [...] εξαρτώνται εξ ολοκλήρου από τη συμφωνία των δρώντων. Έτσι, η κάθε προσπάθεια να παρθούν στρατηγικές αποφάσεις από συγκεκριμένες οργανώσεις υπόκειται σε μη δομημένες και μη

---

⁴⁸ Σύμφωνα με τους Della Porta & Diani (1999: 118), συμμετέχοντας σε ένα κίνημα, οι ακτιβιστές δημιουργούν νέες διόδους επικοινωνίας μεταξύ διαφορετικών οργανώσεων και αυξάνουν τις προοπτικές για κοινές καμπάνιες.

⁴⁹ Ο Diani (2003b), αναφερόμενος στα δίκτυα, θεωρεί ως ένα βασικό χαρακτηριστικό τους την οριζόντια ενοποίηση των οργανώσεων που εμπλέκονται σε αυτά.

⁵⁰ Εννοώντας, προφανώς, ότι οι απόψεις, των συμμετεχόντων στα δίκτυα, αλληλοεπηρεάζονται προς όφελος του σχηματισμού μιας παραπλήσιας άποψης. Κατ' αυτόν τον τρόπο ενισχύεται και η αναφορά σε ένα συλλογικό 'εμείς'.

τυποποιημένες διαπραγματεύσεις' (Diani, 2003b). Με αυτόν τον τρόπο ο Diani μας εισάγει και στις συναινετικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων που θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο.

Η δικτύωση αυτή, που λαμβάνει χώρα και σε υπερεθνικό και σε διηπειρωτικό επίπεδο, είναι τόσο συνειδητή (δηλαδή εσκεμμένη ανταλλαγή πόρων μεταξύ οργανώσεων, ατόμων, ομάδων και κινημάτων), όσο και δείκτης της ειδικής αλληλεγγύης που εντάσσει στην ίδια κοινωνική συλλογικότητα άτομα και ομάδες από διαφορετικές περιοχές του πλανήτη (για παράδειγμα, αναφερθήκαμε ήδη στο πως τα γεγονότα και τα ρεπερτόρια δράσης στην Ευρώπη επηρέασαν το κίνημα στην Αυστραλία).

Ως προς την ατομική συμμετοχή, τα κοινωνικά δίκτυα παίζουν επίσης μεγάλο ρόλο. Ο Swain (2001: 12-7), εξετάζοντας εννιά περιπτώσεις συμμετοχής σε ένα κίνημα διαπίστωσε ότι οι οχτώ πραγματοποιήθηκαν μέσω κάποιου φίλου ή συγγενούς προσώπου. Ο ίδιος συνδέει τα δίκτυα με την υποστήριξη που τόσο έχει ανάγκη ένα κίνημα⁵¹. Σε παραπλήσιο συμπέρασμα καταλήγουν τόσο η έρευνα των Fisher κ.α. (2005), οι οποίοι σε δείγμα 1.514 συμμετεχόντων σε διαμαρτυρίες βρίσκουν ότι το 28,9% άκουσε για τη διαμαρτυρία -στην οποία συμμετείχε- από τον κοινωνικό του περίγυρο, όσο και αυτές των Bramble & Minns (2005: 109), οι οποίοι σημειώνουν ότι πολύ μεγάλο ρόλο παίζουν τα φιλικά δίκτυα, και του Μποτετζάγια (2004), ο οποίος σημειώνει ότι μόνο το 10,4% του δείγματός του συμμετείχε στην πορεία από μόνο του, ενώ όλοι οι υπόλοιποι κατέβηκαν στην πορεία με κάποια ομάδα ή φίλο, γνωστό, συγγενή, συνάδελφο κ.λπ.

Διαβουλευτικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων

Τα χαρακτηριστικά του κινήματος που προαναφέραμε δεν είναι ανεξάρτητα μεταξύ τους, αλλά αλληλοσυσχετίζονται με τρόπο αμφίδρομο (το ένα επηρεάζει τα άλλα) υποδεικνύοντας το σχηματισμό ενός πολύπλοκου συστήματος λήψης αποφάσεων, το οποίο δείχνει να βασίζεται σε μια ιδιαίτερη αρχή, αυτήν της διαβουλευτικής δημοκρατίας.

Η Della Porta (2003) τοποθετεί το δίλημμα του μοντέλου λήψης αποφάσεων ως μείζονος σημασίας για το κίνημα. Το δίλημμα αφορά στο βαθμό συμμετοχικότητας ή αντιπροσώπευσης στον τρόπο λήψης αποφάσεων. Το μοντέλο συμμετοχικής δημοκρατίας εγκυμονεί τον κίνδυνο να υπερισχύει η άποψη οργανωμένων μειονοτήτων, ενώ το μοντέλο αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας έχει αντίστροφα αποτελέσματα, δηλαδή υπερτερούν οι πλειοψηφικές ομάδες και πολλές φορές δεν ακούγεται η φωνή των μειονοτήτων. Η ίδια βλέπει να κερδίζει έδαφος (εντός του κινήματος) το μοντέλο της διαβουλευτικής

---

⁵¹ Ο ίδιος εξηγώντας το γιατί ένα κίνημα έχει ανάγκη την υποστήριξη αναφέρει ότι 'αυτή μεταφράζεται σε εκλογική δύναμη' (Swain, 2001: 13). Είναι προφανές, όμως, ότι η υποστήριξη εξασφαλίζει γενικότερα πόρους (υλικούς και μη) σε ένα κίνημα. Όπως είδαμε μέσα από τη ΘΚΠ, το ανθρώπινο δυναμικό θεωρείται αφεαυτού ως ένας πολύ σημαντικός πόρος.

δημοκρατίας, το οποίο στην ουσία πρόκειται για ένα μοντέλο συμμετοχικής δημοκρατίας βασισμένο στη ‘συναίνεση’.

Ο όρος ‘συναίνεση’ στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων υπονοεί ότι ‘οι αποφάσεις λαμβάνονται πείθοντας τους άλλους μέσω επιχειρημάτων. Οι αποφάσεις πρέπει να εγκρίνονται από όλους τους συμμετέχοντες (ομοφωνία) σε αντίθεση με την πλειοψηφική δημοκρατία, όπου οι αποφάσεις νομιμοποιούνται μέσω ψηφοφορίας. Από αυτήν την άποψη η διαβουλευτική δημοκρατία είναι συναινετική’ (ο.π. 4). Η ίδια, αναφερόμενη στα χαρακτηριστικά της διαβουλευτικής δημοκρατίας, σημειώνει ότι όλοι οι πολίτες θεωρούνται ίσοι και συνεπώς δικαιούνται να εκφράσουν την άποψή τους. ‘Αυτό σημαίνει ότι οι διαβουλευτικές διαδικασίες λαμβάνουν χώρα υπό συνθήκες πλουραλισμού αξιών [κάτι που υπάρχει εντός του κινήματος] όπου άνθρωποι με διαφορετικές απόψεις αντιμετωπίζουν κοινά προβλήματα’ (ο.π.). ‘Μοντέλα βασισμένα στη συναίνεση [...] έχουν τα δικά τους προβλήματα, κυρίως σε σχέση με τις υπερβολικά χρονοβόρες (αν όχι αδιέξοδες) διαδικασίες λήψης αποφάσεων (ο.π. 2).

Τα παραπάνω βέβαια πρέπει να γίνουν αντιληπτά ως μια γενική τάση εντός του κινήματος. Αυτό σημαίνει ότι οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων ενδέχεται να ποικίλουν ανά περίπτωση (όπου απαιτείται η οργάνωση κάποιου γεγονότος), ανά περιοχή και ανά χρονική στιγμή. Για παράδειγμα, στην ανάγκη λήψης μιας άμεσης απόφασης υπό πίεση χρόνου ο συναινετικός τρόπος λήψης αποφάσεων μπορεί -σε πολλές περιπτώσεις- να αποδειχτεί δυσλειτουργικός. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι Della Porta & Diani (1999: 163), ‘μέσα σε ένα κοινωνικό κίνημα συνυπάρχει ένας πλουραλισμός οργανωτικών μοντέλων’, εννοώντας, βασικά, τους διαφορετικούς τρόπους λήψης αποφάσεων ανά οργάνωση κοινωνικού κινήματος. Επίσης, δεν αποκλείεται -ως ενδεχόμενο- αυτός ο τρόπος λήψης αποφάσεων εντός του κινήματος να αποτελεί -σε μεγάλο βαθμό- ένα είδος ‘βιτρίνας’ σε μια προσπάθεια εξωραϊσμού του τρόπου οργάνωσης του κινήματος. Είναι χαρακτηριστική η εκ των υστέρων δήλωση ενός ηγετικού στελέχους του φοιτητικού κινήματος -της δεκαετίας του ’60- στη Γερμανία, την οποία και αναφέρει ο Bauss (1977: 334 σε Della Porta & Diani, 1999: 137-8):

‘Ναι, οι συνελεύσεις ήταν δημόσιες, αλλά μια μικρή ομάδα θα καθόταν σε ένα καφέ και θα αποφάσιζε σε μισή ώρα αυτό που δεν αποφασίστηκε σε πέντε ώρες. Ήταν απαραίτητο. Δε γινόταν διαφορετικά. Δεν μπορούσαμε να τα αφήσουμε όλα να γίνουν αυθόρμητα.’

Όπως είδαμε, το κίνημα ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση εμφανίζει ορισμένα χαρακτηριστικά. Σε τι βαθμό, όμως, ισχύουν αυτά; Αρκούν ώστε να περιγράψουν τις οργανωτικές διαστάσεις του κινήματος; Προς την απάντηση των συγκεκριμένων ερωτημάτων θα συνέβαλλαν οι απόψεις ανθρώπων που συμμετέχουν στις διαδικασίες οργάνωσης του κινήματος. Επιπλέον, αν ισχύουν τα παραπάνω και δεν υπάρχουν τυπικές οργανωτικές δομές, αλλά η δράση του στηρίζεται σε χαλαρές συντονιστικές προσπάθειες

μεταξύ μεμονωμένων ατόμων, οργανώσεων, δικτύων κ.ο.κ., τότε υπάρχει νόημα να μιλάμε για τρόπους οργάνωσης του κινήματος (προβληματική από Ψημίτη, 2006: 441);

4. ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΙΝΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΔΙΚΤΥΑ

Οργανώσεις κοινωνικών κινημάτων (ο.κ.κ.) είναι όλες αυτές οι ομάδες που αυτοπροσδιορίζονται, και προσδιορίζονται από τους άλλους, ως μέρος του ίδιου κινήματος και συνδιαλέγονται σε αυτήν τη βάση (Diani 2003b)⁵². Σύμφωνα με τον Canel (1997), οι στόχοι των ο.κ.κ. συμπίπτουν -τουλάχιστον, σε κάποιο βαθμό- με τους στόχους ενός κ.κ. Οι ο.κ.κ. κατέχουν τα μέσα και τους οργανωτικούς μηχανισμούς (κανόνες ρύθμισης των εσωτερικών σχέσεων, μέλη, στόχους, τεχνολογίες) ώστε να κινητοποιήσουν πόρους για διαμαρτυρία με σκοπό να προωθήσουν και υποστηρίξουν τους στόχους του κινήματος (Rucht, 1996 σε Della Porta & Diani, 1999: 140). Έτσι, και όπως έδειξε και η έρευνα των Fisher κ.α. (2005), οι ο.κ.κ. παίζουν σημαντικό ρόλο στην κινητοποίηση και υποστήριξη της συμμετοχικότητας στις μεγάλες κινητοποιήσεις του κινήματος⁵³. Μια άλλη συμβολή των ο.κ.κ., όπως προαναφέραμε, δεν αποκλείεται να είναι και αυτή στη ‘διαμόρφωση ορισμένης άποψης του κόσμου’ (Della Porta, 2003: 8, Della Porta & Diani, 1999: 113-4) που -όχι μόνο βραχυπρόθεσμα αλλά και- μακροπρόθεσμα οδηγεί στην ενίσχυση της συμμετοχικότητας.

Όπως υποστηρίζουν οι Della Porta & Diani (1999: 139), ‘παρόλο που είναι κοινώς αποδεκτό ότι τα κοινωνικά κινήματα και οι οργανώσεις που εμπλέκονται σε αυτά δεν είναι το ίδιο πράγμα, ωστόσο η κατανόηση των λειτουργιών των οργανώσεων είναι κεντρικής σημασίας στη μελέτη της συλλογικής κινητοποίησης’. Ως ορισμένα κεντρικής σημασίας χαρακτηριστικά των οργανώσεων επισημαίνουν: το βαθμό οργάνωσης (ο οποίος παραπέμπει σε μια άτυπη ιεράρχηση των οργανώσεων σύμφωνα με κριτήρια όπως οι κανόνες ρύθμισης των εσωτερικών σχέσεων, ο αριθμός μελών, η ύπαρξη επαγγελματικών στελεχών κ.α.), την κατανομή της ισχύος (δηλαδή το αν είναι αποκεντρωμένη ή όχι, κάνοντας μια διάκριση σε φεδεραλιστικές δομές οργάνωσης -όπου τα μέλη είναι οργανωμένα σε μικρές τοπικές ομάδες- και σε μη-φεδεραλιστικές -όπου δεν υπάρχουν παρακλάδια και τα μέλη επικοινωνούν απευθείας κυρίως μέσω e-mail ή ταξιδεύοντας) και στο βαθμό της δέσμευσης που απαιτούν από τους συμμετέχοντες (σε γενικές γραμμές, όσο περισσότερο θεμελιώνεται μια οργάνωση σε συμβολικά κίνητρα -είτε ιδεολογικά είτε αλληλεγγύης-, τόσο περισσότερο αποκλειστική γίνεται, δηλαδή δεν παρατηρείται έντονη συμμετοχή των μελών της και σε άλλες οργανώσεις) (ο.π. 143-4).

---

⁵² Σύμφωνα με έναν διαφορετικό ορισμό, ‘οργάνωση κοινωνικού κινήματος είναι μια σύνθετη οργάνωση της οποίας οι στόχοι συμπίπτουν με αυτούς ενός κοινωνικού κινήματος και τους οποίους προσπαθεί να πετύχει’ (McCarthy & Zald, 1977: 1218 σε Canel, 1997 και Della Porta & Diani, 1999: 140).

⁵³ Σύμφωνα με την έρευνα, η συμβολή αυτή έγκειται κυρίως στην πληροφόρηση του κόσμου για την κινητοποίηση και στη διευκόλυνσή του κατά τη μετάβαση στην πορεία (π.χ. κάλυψη των εξόδων ταξιδιού ή μέρους αυτών κ.λπ.).

Ο Diani προχωράει ένα βήμα παραπέρα υποστηρίζοντας την άποψη ότι η αντιμετώπιση των κινήματων ως δίκτυα μπορεί να μας δώσει επιπλέον πληροφορίες στη μελέτη των κ.κ.⁵⁴ Ο ίδιος, κάνοντας τη διάκριση μεταξύ οργανώσεων, δικτύων και κινήματος, προσδιορίζει τα κ.κ. ως ‘δίκτυα ανεπίσημων αλληλεπιδράσεων μεταξύ ενός αριθμού ατόμων, ομάδων ή δεσμών που εμπλέκονται σε μια πολιτική ή πολιτισμική σύγκρουση στη βάση μιας μοιρασμένης συλλογικής ταυτότητας’ (Diani, 1992 σε Diani, 2003b), τις οργανώσεις τις διακρίνει ως πιο συντονισμένες μορφές αλληλεπίδρασης με κάποια καθιερωμένα κριτήρια βάση των οποίων καθορίζονται τα μέλη και ορισμένους τυποποιημένους μηχανισμούς εσωτερικών ρυθμίσεων, ενώ στα δίκτυα -εν συγκρίσει με τα κινήματα-, πέρα από τις ομοιότητες των εμπλεκόμενων οργανώσεων, διακρίνει ‘ανεξαρτησία των μεμονωμένων συνιστωσών τους, οριζόντια ενοποίηση, περισσότερη ευελιξία στους στόχους και τις στρατηγικές [...]’, χωρίς να αποκλείει, όμως, και αποκλίσεις. Επίσης, υποστηρίζει ότι το χαρακτηριστικό που διακρίνει τα δίκτυα κ.κ. από ένα τυχαίο δίκτυο οργανώσεων (με εργαλειακούς στόχους)⁵⁵ είναι η ύπαρξη μιας κοινής ταυτότητας (Diani, 2003a και 2003c: 4).

Έτσι, σύμφωνα με την παραπάνω άποψη, η προσέγγιση των κ.κ. ως μη-ιεραρχικών μορφών δικτύωσης, με όρια προσδιορισμένα από τη συλλογική ταυτότητα (π.χ. από την αμοιβαία αναγνώριση των δρώντων ως μέλη ενός κινήματος που συνδέεται από μια διακριτή κουλτούρα και αλληλεγγύη), μας δίνει τη δυνατότητα να παρατηρήσουμε αλληλεπιδράσεις μεταξύ διαφορετικών οργανώσεων που επεκτείνονται πέρα από μια απλή καμπάνια (γύρω από ένα θέμα), αλλά σχηματίζουν και αναπαράγουν διαφορετικές συλλογικές ταυτότητες. Ο βαθμός του δικτυακού κερματισμού σχετίζεται με την επικοινωνία μεταξύ των οργανώσεων, δηλαδή την επικοινωνία μέσα στο κίνημα. Σύμφωνα με τον Diani, ο βαθμός αυτός εξαρτάται από την απόσταση μεταξύ των οργανώσεων. Έτσι, για παράδειγμα, ο κερματισμός αυτός

---

⁵⁴ Προτείνει στους μελετητές των κ.κ. να εστιάσουν πέρα από τις ιδιότητες των δρώντων, δηλαδή στο πως αλληλοεπηρεάζονται οι δρώντες (άτομα και οργανώσεις) μεταξύ τους (βλ. Diani, 2000: 23-4 & 2003a). Θεωρεί τη δικτύωση, μεταξύ των οργανώσεων, ως κεντρικής σημασίας χαρακτηριστικό για τα κ.κ. Σύμφωνα με τον ίδιο ‘δε μπορούμε να φανταστούμε ένα κίνημα αποτελούμενο από μία οργάνωση [...], και όταν αυτό συμβαίνει, όπως στην περίπτωση του κόμματος των Μπολσεβίκων στη Ρωσία και του Εθνοσοσιαλιστικού Κόμματος στη Γερμανία, τότε η χρήση των όρων ‘πολιτική οργάνωση’ είναι προτιμότερη από τον όρο ‘κίνημα’ (Diani, 2003a). Βέβαια, θεωρεί σφάλμα το να προσεγγίσουμε τα κ.κ. μόνο ως δίκτυα ατόμων ή ως δίκτυα οργανώσεων ή ως άθροισμα περιστατικών διαμαρτυρίας. Αντί αυτού προτείνει στους μελετητές το να προσπαθήσουν να τα αντιμετωπίσουν στην πολυπλοκότητά τους, χωρίς να βάζουν διαχωριστικές γραμμές μεταξύ των τριών προαναφερθέντων κατηγοριών (Diani, 2003c: 3).

⁵⁵ Προσδιορίζοντας τον όρο ‘εργαλειακός’ (σε σχέση με τις οργανώσεις), ο Halcli (1999: 136 σε Ψημίτη, 2006: 426) αναφέρει ως εργαλειακές οργανώσεις ‘εκείνες που έχουν εξωτερικούς στόχους και εφοδιάζουν τα μέλη τους με κίνητρα σκόπιμης δράσης βασισμένα στην επίτευξη αυτών των στόχων’, σε αντίθεση με τις εκφραστικές οργανώσεις ‘που είναι αυτές που προσφέρουν στα μέλη τους κίνητρα αλληλεγγύης προερχόμενα από τη συμμετοχή αυτή καθαυτή στην οργάνωση’. Το παράδειγμα της οργάνωσης ACT UP (η οποία συνδυάζει και τα δύο) βοηθάει στο να κατανοήσουμε τη διαφορά: ‘η ACT UP πέτυχε τόσο τον εργαλειακό στόχο να βελτιώσει την ιατρική μεταχείριση των ατόμων που πάσχουν από AIDS, όσο και τον εκφραστικό στόχο να αμφισβητήσει την ηθικοποίηση της νόσου και να κατασκευάσει μια ταυτότητα θετικού τύπου για τα άτομα με AIDS’ (Halcli, 1999: 137 & 148 σε Ψημίτη, 2006: 427).

μπορεί να είναι ιδεολογικός, 'όπου η σχετική απόσταση αυξάνεται με τις διαφορές στις ιδεολογικές θέσεις μεταξύ των δρώντων', ή θεματικός, όπου η απόσταση μεταξύ των δρώντων σχετίζεται με τις διαφορές στις θεματικές δράσης μεταξύ των δρώντων. (Diani, 2003b)

Σε ό,τι αφορά το ρόλο που παίζουν τα δίκτυα στην κινηματική συλλογική δράση, ο Diani υποστηρίζει ότι ενισχύουν τη συμμετοχικότητα και τα διακρίνει σε δίκτυα ατόμων (τα οποία βασίζονται τόσο στις πρόσωπο-με-πρόσωπο επαφές, όσο και στις τεχνολογίες επικοινωνίας - παραδοσιακές όπως η τηλεόραση, αλλά και νέες όπως το διαδίκτυο), οργανώσεων και -πιο σπάνια βέβαια- γεγονότων (δηλαδή, βάση αυτής της προσέγγισης, τα κινήματα αντιμετωπίζονται ως άθροισμα γεγονότων διαμαρτυρίας). Ως προς τις σχέσεις μεταξύ των οργανώσεων σε ένα δίκτυο, οι άμεσοι δεσμοί μεταξύ οργανώσεων συνήθως περιλαμβάνουν ανταλλαγή πληροφοριών και πόρων κινητοποίησης, ενώ οι έμμεσοι μπορεί να οφείλονται σε αλληλοεπικάλυψη μελών ή στελεχών ή να είναι μεσολαβημένοι από μία ενδιάμεση οργάνωση κ.α. (Diani, 2003a⁵⁶).

Είδαμε ότι οι οργανώσεις, συμμετέχοντας στα δίκτυα, διακινούν και ανταλλάσσουν πόρους, συμβάλουν στη διάδοση της πληροφορίας και βοηθάνε στη συμμετοχή του κόσμου σε δράσεις κινηματικού χαρακτήρα προσφέροντας μέσα και ενθαρρύνοντάς τον. Μία επιπλέον συμβολή, περισσότερο μακροπρόθεσμη, είναι ότι οι οργανώσεις, αναδεικνύοντας ορισμένα προβλήματα, επηρεάζουν τόσο την άποψη του κόσμου, όσο και στην απόφαση για συμμετοχή του σε συλλογικές διαμαρτυρίες και δράσεις κινηματικού χαρακτήρα.

Ένα ερώτημα που προκύπτει από τα παραπάνω αφορά τη σημαντικότητα του ρόλου των οργανώσεων στην εμφάνιση και οργάνωση συλλογικών δράσεων κινηματικού χαρακτήρα. Με λίγα λόγια, πόσο σημαντική είναι η δράση των διαφόρων οργανώσεων στην εμφάνιση και οργάνωση του κινήματος ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση; Εδώ πρέπει να γίνουν ορισμένες διακρίσεις που αφορούν τη συμβολή των διαφορετικών οργανώσεων στην οργάνωση του κινήματος. Για παράδειγμα, τι ρόλο παίζουν οι μεγάλες ΜΚΟ (π.χ. Διεθνής Αμνηστία), αλλά και οι μικρότερες οργανώσεις της ΚτΠ (π.χ. Δίκτυο Μεταναστών); Τι ρόλο παίζουν οι κομματικές οργανώσεις τύπου ΣΕΚ, αλλά και Οικολόγων Πράσινων;⁵⁷

---

⁵⁶ Επίσης, κάνει μια βιβλιογραφική ανασκόπηση πάνω σε ό,τι έχει γραφτεί για τους τρόπους με τους οποίους τα δίκτυα ενισχύουν τη συμμετοχικότητα.

⁵⁷ Τις προαναφερθείσες οργανώσεις θα τις περιγράψουμε σε επόμενο κεφάλαιο.

5. ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΦΟΡΟΥΜ

5.1. Σύντομο ιστορικό

Ως πρόδρομος των ΚΦ μπορεί να θεωρηθεί η διηπειρωτική συνάντηση ενάντια στο νεοφιλελευθερισμό που οργάνωσαν οι Ζαπατίστας, τον Αύγουστο του 1996, όπου και σχηματίστηκε η οργάνωση 'People's Global Action' (PGA), μια συμμαχία εκατοντάδων ομάδων, τόσο από τον παγκόσμιο βορρά, όσο και από το νότο, οι οποίες ήρθαν σε επαφή μέσω μιας ιστοσελίδας (Della Porta, 2003: 10).

Το 1998 γίνεται δημοσίως γνωστή η πορεία των διαπραγματεύσεων για τη ΜΑΙ ('Multilateral Agreement on Investment' -ένα είδος παγκόσμιου χάρτη του κεφαλαίου), και η οποία επρόκειτο να υπογραφεί από τις πλουσιότερες χώρες του κόσμου πριν καν 'προταθεί' ή συζητηθεί από τις υπόλοιπες χώρες. Το όλο θέμα αποκαλύφθηκε ύστερα απ' τη δημοσίευση -στη γαλλική εφημερίδα Le Monde Diplomatique- μιας καταγγελίας αυτών των μυστικών διαπραγματεύσεων στις ΗΠΑ απ' το κίνημα Public Citizens. Αποτέλεσμα αυτών ήταν η δημιουργία ενός κινήματος αμφισβήτησης, στο οποίο σημαντική θέση κατείχε η οργάνωση ATTAC της Γαλλίας και το οποίο οδήγησε στην απόσυρση της Γαλλίας απ' τις διαπραγματεύσεις. Οι εξελίξεις αυτές ενέτειναν την επιχειρηματολογία, σε παγκόσμιο επίπεδο, γύρω απ' την παγκοσμιοποίηση και έτσι 'βγήκαν στην επιφάνεια' όλοι αυτοί που αντιτίθεντο στο νεο-φιλελεύθερο πρόσωπο της παγκοσμιοποίησης. Ταυτόχρονα έλαβαν χώρα και οι κινητοποιήσεις στο Σιάτλ, την Ουάσινγκτον, την Πράγα κ.α. Έτσι, μια ομάδα βραζιλιάνων ακτιβιστών και διανοούμενων σκέφτηκαν ότι ήταν καιρός ν' αλλάξει μορφή η αντίδραση ενάντια στον οικονομικό νεο-φιλελευθερισμό και ότι, πέρα απ' τις μαζικές κινητοποιήσεις και τις διαμαρτυρίες, θα μπορούσαν να εγκαινιάσουν ένα νέο στάδιο προτάσεων και αναζήτησης απαντήσεων στην πρόκληση για την δημιουργία ενός 'άλλου κόσμου'⁵⁸. Γνωρίζοντας τις διάφορες συναντήσεις, τις επονομαζόμενες 'αντι-Νταβός', που γίνονταν στην Ευρώπη από ορισμένους οικονομολόγους και άλλους πανεπιστημιακούς που αντιτίθεντο στο νεο-φιλελευθερισμό, αυτή η ομάδα των βραζιλιάνων φιλοδοξούσε να δημιουργήσει κάτι διαφορετικό και πιο προωθημένο. Έτσι γεννήθηκε η ιδέα ενός Παγκόσμιου Κοινωνικού Φόρουμ (ΠΚΦ). (Κωστόπουλος, 2006⁵⁹)

Το 1^ο ΠΚΦ πραγματοποιείται στο Πόρτο Αλέγκρε της Βραζιλίας τον Ιανουάριο του 2001 - που για συμβολικούς λόγους γίνεται συγχρόνως και σε αντιπαράθεση με το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ στο Νταβός της Ελβετίας. Εμπνευστής της ιδέας του ΠΚΦ ήταν ο Oded Grajew (πρόεδρος του Βραζιλιάνικου Συλλόγου Κατασκευαστών Παιχνιδιών) (Lee, 2004: 2),

⁵⁸ Σύμφωνα με τη Biagiotti (2004: 529), η ιδέα ήταν να πειραματιστούν πάνω στην ικανότητα της ΚτΠ, όχι μόνο στο να καταγγέλλει τις υπάρχουσες διαδικασίες διακυβέρνησης του κόσμου, αλλά και να κατασκευάζει ολοκληρωμένες εναλλακτικές προτάσεις.

⁵⁹ Παραπέμποντας σε www.forumsocialmundial.org.br (επίσημη ιστοσελίδα του ΠΚΦ)

ενώ σημαντικό ρόλο είχαν οι Francisco Whitaker (επικεφαλής του Συνδέσμου ΜΚΟ της Βραζιλίας) (ο.π.) και Bernard Cassen (τότε διευθυντής της Le Monde Diplomatique και πρόεδρος της ΑΤΤΑΚ Γαλλίας), με τον τελευταίο να προτείνει ως τόπο διεξαγωγής του φόρουμ τη Βραζιλία, και συγκεκριμένα το Πόρτο Αλέγκρε, αφ' ενός γιατί η περιοχή αυτή ήταν γνωστή για τους δημοκρατικούς της πειραματισμούς και για τον αγώνα της κατά του νεο-φιλελευθερισμού και αφ' ετέρου γιατί συμβόλιζε την παγκόσμια διάσταση των προβλημάτων που εμφανίζονταν πιο οξυμένα στις χώρες του Τρίτου Κόσμου (Κωστόπουλος, 2006⁶⁰). Από τότε το ΠΚΦ επαναλαμβάνεται τακτικά κάθε χρόνο αυξάνοντας σταδιακά και τη δυναμική του, 'ενώ παράλληλα έχουν ενεργοποιηθεί [αυτόνομα αλλά και σύμφωνα με την Καταστατική Διακήρυξη του ΠΚΦ]⁶¹ ΚΦ σε κλίμακα ηπείρων (Ευρώπη, Ασία, Βόρεια Αμερική και Αφρική), σε κλίμακα εθνική (πολλά εθνικά φόρουμ), αλλά και σε κλίμακα εθνικών περιφερειών και πόλεων (κυρίως στην Αυστραλία)' (Ψημίτης, 2006: 441-2). Επίσης, έχουν πραγματοποιηθεί και τα λεγόμενα Θεματικά Φόρουμ, δηλαδή φόρουμ περισσότερο εξειδικευμένα θεματικά⁶².

Πιο συγκεκριμένα, το 1^ο ΠΚΦ συγκέντρωσε 15-20.000 ακτιβιστές, εκ των οποίων οι 4.700 ήταν εκπρόσωποι συλλογικοτήτων από 117 χώρες. Το γεγονός κάλυψαν 1.484 βραζιλιάνοι δημοσιογράφοι και 386 διεθνείς. Το 2^ο ΠΚΦ πραγματοποιήθηκε πάλι στο Πόρτο Αλέγκρε τον Ιανουάριο του 2002. Συγκέντρωσε περίπου 51.000 συμμετέχοντες από 123 χώρες, 4.909 οργανώσεις από 87 χώρες και 3.356 δημοσιογράφους από 1.066 διαφορετικά ΜΜΕ. Το 3^ο ΠΚΦ πραγματοποιήθηκε, επίσης, στο Πόρτο Αλέγκρε τον Ιανουάριο του 2003. Συγκέντρωσε 100.000 συμμετέχοντες από 157 χώρες, 5.717 οργανώσεις από 130 χώρες και 4.094 δημοσιογράφους από 1.423 ΜΜΕ από 51 χώρες, ενώ εκτιμάται ότι στοίχισε περίπου 4 εκ. ευρώ. Το 4^ο ΠΚΦ πραγματοποιήθηκε στο Μουμπάι της Ινδίας τον Ιανουάριο του 2004. Συγκέντρωσε περίπου 75.000 συμμετέχοντες από 140 χώρες (πιθανών και πολύ περισσότερους), 1.653 οργανώσεις από 117 χώρες και 3.200 δημοσιογράφους από 644 ΜΜΕ 45 χωρών. Όπως μας πληροφορούν οι Patomaki & Teivainen (2004: 146), η μεταφορά του φόρουμ στην Ινδία σήμαινε ένα άνοιγμα του χώρου του φόρουμ, κυρίως από δύο απόψεις: πρώτον, τα προηγούμενα τρία φόρουμ κυριαρχούνταν από ευρωπαίους και λατινοαμερικάνους, ενώ η μεταφορά στην Ινδία συμβόλιζε το άνοιγμα και στον υπόλοιπο κόσμο, όπου και -συμμετέχοντας διαφορετικές ομάδες- το φόρουμ στο Μουμπάι είχε

---

⁶⁰ Παραπέμποντας σε www.forumsocialmundial.org.br (επίσημη ιστοσελίδα του ΠΚΦ). Επίσης, βλ. σχετικά Teivainen, 2003: 122-3 και Perera, 2003: 76. Ο Wallerstein (2003 : 632) αναφέρει ως έναν από τους βασικούς λόγους -που το 1^ο ΠΚΦ έγινε στο Πόρτο Αλέγκρε- ότι το φόρουμ ήταν ευπρόσδεκτο από τις τοπικές αρχές -το οποίο σχετίζεται με τους διοικητικούς δημοκρατικούς πειραματισμούς που γίνονται στην περιοχή.

⁶¹ Baykan & Lelandais, 2004: 522

⁶² Για παράδειγμα, το Θεματικό Φόρουμ για το νεο-φιλελευθερισμό τον Αύγουστο του 2002 στην Αργεντινή, το Θεματικό Φόρουμ για τα ναρκωτικά, τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη δημοκρατία τον Ιούνιο του 2003 στην Καρταγένα της Κολομβίας κ.α. (Teivainen, 2003: 125).

διαφορετικό 'άρωμα' από τα προηγούμενα. Δεύτερον, οι διανοούμενοι και οι ΜΚΟ, που πλειοψηφούσαν στα προηγούμενα φόρουμ, στο φόρουμ της Ινδίας αποτελούσαν μειοψηφία, ενώ πλειοψηφούσαν περιθωριοποιημένες ομάδες. Επιπλέον, σύμφωνα με τους ίδιους, το Διεθνές Συμβούλιο του ΠΚΦ ταυτόχρονα με τη μεταφορά του ΠΚΦ στην Ινδία αποφάσισε και την επιστροφή του (το 2005) στο Πόρτο Αλέγκρε, έτσι ώστε σε περίπτωση αποτυχίας στο Μουμπάι να επιστρέψει εκεί όπου είχε αποδεδειγμένη επιτυχία (επίσης βλ. Teivainen, 2003: 124-5). Έτσι, το 5^ο ΠΚΦ επέστρεψε στο Πόρτο Αλέγκρε τον Ιανουάριο του 2005 και συγκέντρωσε περισσότερους από 155.000 συμμετέχοντες (πιθανώς και 200.000), 6.872 οργανώσεις από 151 χώρες και 6.823 δημοσιογράφους. Το 6^ο ΠΚΦ ήταν πολυκεντρικό και έλαβε χώρα σε τρεις διαφορετικές πόλεις: στο Καράκας της Βενεζουέλας (όπου και συγκέντρωσε περίπου 52.000 συμμετέχοντες⁶³) και στο Μπαμάκο του Μαλί ταυτόχρονα τον Ιανουάριο του 2006 και στο Καράσι του Πακιστάν τον Μάρτιο του ίδιου έτους (η δίμηνη αυτή καθυστέρηση προέκυψε ως αποτέλεσμα του σεισμού που έπληξε το Πακιστάν).⁶⁴

Στο ΠΚΦ συμμετέχουν μεγάλες διεθνείς ΜΚΟ (OXFAM, Caritas, ATTAC κ.α.) αλλά και εθνικές, κ.κ. λιγότερο ή περισσότερο ριζοσπαστικά (FLCIO, CNSL με τη FGTB, CMT με τη CSC, Ευρωπαϊκή Συνομοσπονδία των Συνδικάτων με τη FGTB και CSC, αλλά και SUD από Γαλλία, COBAS από Ιταλία, CUT από Βραζιλία κ.α.), αγροτικά κινήματα (Via Campesina με την Confédération Paysanne του José Boné, το κίνημα των «χωρίς γη» στη Βραζιλία κ.α.), αγωνιστικές εκστρατείες (Comité d'Annulation de la Dette du Tiers-Monde, la Marche Mondiale des Femmes κ.α.) και πολλές άλλες συλλογικότητες που αντιτίθενται στο νεοφιλελευθερισμό. (Κωστόπουλος, 2006 ⁶⁵)

Η οργανωτική δομή του ΠΚΦ περιλαμβάνει δύο βασικά όργανα: το Διεθνές Συμβούλιο και τη Γραμματεία. Το πρώτο περιλαμβάνει 140 μέλη τα οποία αντιπροσωπεύουν τις αντίστοιχες οργανώσεις και κινήματα που έπαιξαν κεντρικό ρόλο -από την πρώτη στιγμή- στο όλο εγχείρημα. Τα μέλη αυτά προέρχονται απ' τη Λατινική Αμερική, την Ευρώπη, την Ασία, την Αφρική και τη Βόρεια Αμερική. Υπάρχει επίσης μια σχετική αριθμητική ισορροπία στην αντιπροσωπευτικότητα ανδρών και γυναικών. Ο Κωστόπουλος αναφέρει ότι τα μέλη αυτά προέρχονται 'λιγότερο από ριζοσπαστικές κινηματικές οργανώσεις και περισσότερο από

---

⁶³ Ο Hammond (2006: 123) αναφέρει ότι συμμετείχαν περίπου 80.000 ακτιβιστές.

⁶⁴ Τα στατιστικά στοιχεία ολόκληρης της παραγράφου προέρχονται από τις ιστοσελίδες http://www.forumsocialmundial.org.br/main.php?id_menu=2&cd_language=2, <http://www.rscjinternational.org/content/view/647/41/1/1/lang,e/> και <http://www.kinimata.gr/>, καθώς επίσης και από Lee 2004, αλλά υπάρχουν και σε πάρα πολλές άλλες πηγές και οι αποκλίσεις στα νούμερα είναι ελάχιστες. Επίσης, μια πιο εκτενή αναφορά σε διάφορα στοιχεία που αφορούν στο κάθε ΠΚΦ -μέχρι και αυτό του 2005- κάνει ο Κωστόπουλος (2006) στην ιστοσελίδα <http://www.kinimata.gr/>, παραπέμποντας στην επίσημη ιστοσελίδα του ΠΚΦ (<http://www.forumsocialmundial.org.br/>).

⁶⁵ Παραπέμποντας σε www.forumsocialmundial.org.br (επίσημη ιστοσελίδα του ΠΚΦ). Όπως σημειώνει με έμφαση ο ίδιος, συμμετείχε και το κίνημα απελευθέρωσης των Ζαπατίστας (EZLN) με το διάσημο εκπρόσωπό τους υποδιοικητή Marcos.

θεσμοθετημένες γραφειοκρατικές οργανώσεις' (ο.π.). Το Διεθνές Συμβούλιο -το οποίο συσκέπτεται τουλάχιστον μία φορά ετησίως- έχει στην αρμοδιότητα του τα πολιτικά ζητήματα γενικής φύσεως και τη συζήτηση γύρω απ' την εξέλιξη του ΠΚΦ και τη μεθοδολογία των ετήσιων εκδηλώσεων (επίσης βλ. Wallerstein, 2004: 634). Η Γραμματεία αποτελείται από αντιπροσώπους 24 οργανώσεων και έχει αναλάβει το συντονισμό της διαδικασίας δημιουργίας και διεθνοποίησης του ΠΚΦ⁶⁶. Στην οργανωτική δομή του ΠΚΦ συμπεριλαμβάνονται επίσης οι Επιτροπές Κινητοποίησης που χωρίζονται στις βραζιλιάνικες (26) και στις διεθνείς (34 από 28 χώρες). Οι Επιτροπές Κινητοποίησης έχουν στόχο να διαδώσουν τις προτάσεις και τις συζητήσεις των προηγούμενων φόρουμ και να εμπυχώσουν τις οργανώσεις, τα κ.κ. και τους ακτιβιστές να παίρνουν μέρος στα ΠΚΦ και να οργανώσουν στις χώρες καταγωγής τους προκαταρκτικές ή ανάλογες εκδηλώσεις. (Κωστόπουλος, 2006 ⁶⁷)

Όπως προαναφέραμε, τα ΚΦ εξαπλώθηκαν ραγδαία σε διάφορες κλίμακες (τοπικές, εθνικές, ηπειρωτικές κ.λπ.). Στην Ευρώπη, το 1^ο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Φόρουμ (ΕΚΦ) πραγματοποιήθηκε -υπό το σλόγκαν 'ενάντια στον πόλεμο, το ρατσισμό και το νεοφιλελευθερισμό'- στη Φλωρεντία το Νοέμβριο του 2002. Ενώ πολλοί δημοσιογράφοι και προσκείμενοι στη Δεξιά κυβέρνηση της Ιταλίας προσπάθησαν να δημιουργήσουν κλίμα τρομοκρατίας στους κατοίκους -κινδυνολογώντας για επεισόδια όπως αυτά που συνέβησαν στη Γένοβα το 2001-, παρά τους περίπου 60.000 συμμετέχοντες του φόρουμ και τους πολύ περισσότερους συμμετέχοντες στην πορεία την τελευταία μέρα του φόρουμ, δεν πραγματοποιήθηκαν επεισόδια. Το 2^ο ΕΚΦ έγινε το Νοέμβριο του 2003 στο Παρίσι. Σύμφωνα με τους διοργανωτές, περίπου 50.000 συμμετείχαν στο φόρουμ και 150.000 στην πορεία. Στους διοργανωτές του φόρουμ ασκήθηκε κριτική τόσο επειδή αυτό δε θεωρήθηκε ιδιαίτερα ανοιχτό, όσο και για τη συμμετοχή του Γαλλικού Σοσιαλιστικού Κόμματος, το οποίο υποστήριξε τις νεο-φιλελεύθερες πολιτικές της δεκαετίας του '90. Το 3^ο ΕΚΦ πραγματοποιήθηκε στο Λονδίνο τον Οκτώβρη του 2004 και οι συμμετέχοντες στο φόρουμ και στην πορεία υπολογίστηκαν σε περίπου 20-25.000 και 70-100.000 αντίστοιχα⁶⁸. Το 4^ο ΕΚΦ πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα το Μάη του 2006 και οι συμμετέχοντες υπολογίστηκαν σε 35.000, ενώ αυτοί που συμμετείχαν στην πορεία σε 80.000.⁶⁹

Παρακάτω θα αναφερθούμε σε δύο ζητήματα τα οποία βρέθηκαν -και συνεχίζουν να βρίσκονται- στο επίκεντρο έντονων διαλόγων στα πλαίσια των ΚΦ. Τα ζητήματα αυτά, που

---

⁶⁶ Η Βραζιλιάνικη Οργανωτική Επιτροπή, που αποτελούνταν από εκπροσώπους 8 οργανώσεων που οργάνωσαν το 1^ο ΠΚΦ, μετονομάστηκε σε Γραμματεία και το 2004 προστέθηκαν σε αυτήν 16 επιπλέον οργανώσεις (βλ. σχετικά Teivainen, 2003: 124).

⁶⁷ Παραπέμποντας σε www.forumsocialmundial.org.br (επίσημη ιστοσελίδα του ΠΚΦ). Επίσης, σχετικά με τη σχέση Διεθνούς Συμβουλίου και Γραμματείας βλ. Teivainen, 2003: 123-5.

⁶⁸ Για περισσότερο λεπτομερή στατιστικά στοιχεία σε σχέση με το φόρουμ του Λονδίνου βλ. Lee, 2004.

⁶⁹ Τα στατιστικά στοιχεία είναι από την ιστοσελίδα http://en.wikipedia.org/wiki/European_Social_Forum#First_ESF.

δίχασαν πολλές φορές τα μέλη του Διεθνούς Συμβουλίου, αλλά και γενικότερα τους συμμετέχοντες στα φόρουμ, αφορούν το ρόλο που πρέπει να αποκτήσουν τα φόρουμ ως συλλογικοί πολιτικοί δρώντες και το κατά πόσο είναι ανοιχτά σε όλους.

Τα ΚΦ ως ‘χώρος’ και ως ‘κίνημα’

Τα ΚΦ ξεκίνησαν ως -και προς το παρόν παραμένουν- ‘χώροι’, οι οποίοι, σύμφωνα με την Καταστατική Διακήρυξη, ‘φέρνουν σε επαφή και συνδέουν μόνο οργανώσεις και κινήματα της ΚτΠ από όλες τις χώρες του κόσμου και δεν επιδιώκουν να αποτελέσουν σώμα αντιπροσώπευσης της παγκόσμιας ΚτΠ’⁷⁰. Όπως μας πληροφορούν οι Patomaki & Teivainen (2004⁷¹), τα ΚΦ, ενώ ξεκίνησαν με το σλόγκαν ‘ένας άλλος κόσμος είναι εφικτός’, σύντομα οι συμμετέχοντες διαπίστωσαν ότι αυτό δεν είναι αρκετό και εμβάθυναν στο διάλογο του πώς πρέπει να είναι αυτός ο διαφορετικός κόσμος. Πολύ σύντομα τέθηκε ένα κεντρικής σημασίας δίλημμα για τους διοργανωτές που αφορούσε το μελλοντικό ρόλο των ΚΦ -δηλαδή ‘να παραμείνουν απλά χώροι ή να μετατραπούν σε ένα είδος κινήματος των κινήματων’ (ο.π. 146). Η ιδέα μετασχηματισμού των φόρουμ σε ‘κίνημα’ αντανάκλα την ανάγκη⁷² για μια πιο δραστική ‘στρατηγική αντιπαράθεση με θεσμικούς αντιπάλους που αποφασίζουν και χειρίζονται τις παγκόσμιες πολιτικές’ (από Ψημίτη, 2006). Στην ουσία, αυτή είναι και η πρακτική διαφορά που εκφράζεται μέσα από αυτό το δίλημμα: αν τα ΚΦ παραμείνουν χώροι, τότε βοηθούν τα κινήματα να αναπτύξουν και ισχυροποιήσουν τη δράση τους, ενώ αν μετασχηματιστούν, τότε προσβλέπουν σε πιο παρεμβατική πολιτική δράση.

Το θέμα συζητήθηκε πάρα πολύ έντονα στις συναντήσεις του Διεθνούς Συμβουλίου του ΠΚΦ και ιδιαίτερα τον Ιανουάριο του 2003 στο Πόρτο Αλέγκρε. Σύμφωνα με τους Patomaki & Teivainen, ‘υπάρχουν πολλοί δρώντες που θα επιθυμούσαν να δουν το ΠΚΦ ως ένα πλήρες πολιτικό κίνημα. Η ιδέα ήταν ότι το κίνημα θα μπορέσει να παρέμβει δραστικά ώστε να αλλάξει την πορεία της παγκοσμιοποίησης. Αντιθέτως, η επίσημη άποψη, η οποία εκφράζεται και στην Καταστατική Διακήρυξη, είναι ότι το ΠΚΦ μπορεί να συνεισφέρει - προς την κατεύθυνση της πολιτικής παρέμβασης- στις οργανώσεις που συμμετέχουν, αλλά δεν μπορεί να παρέμβει το ίδιο’ (Patomaki & Teivainen, 2004: 146).

Πάνω σε αυτό το δίλημμα ανταλλάχθηκαν πολλά επιχειρήματα μεταξύ των διοργανωτών των φόρουμ. Σύμφωνα με τον Whitaker, ο οποίος είναι ιδρυτικό μέλος του ΠΚΦ και παίρνει σαφή θέση υπέρ της διατήρησης των φόρουμ ως χώρο, ‘αν μετασχηματίσουν το φόρουμ σε

---

⁷⁰ Καταστατική Διακήρυξη (Charter of Principles) του ΚΦ, παράγραφος 5 σε <http://www.portoalegre2002.org/default.asp>. Η Καταστατική Διακήρυξη του ΚΦ συντάχθηκε στο Σάο Πάολο στις 9 Απριλίου του 2001 από εκπροσώπους των οργανώσεων που συμμετείχαν στην Οργανωτική Επιτροπή του 1^{ου} ΠΚΦ και τροποποιήθηκε και εγκρίθηκε από το Διεθνές Συμβούλιο του ΠΚΦ στις 10 Ιουνίου του 2001 (Καταστατική Διακήρυξη του ΚΦ).

⁷¹ Ο Teivainen είναι ιδρυτικό μέλος του Διεθνούς Συμβουλίου του ΠΚΦ.

⁷² Την ανάγκη των υποστηρικτών αυτής της άποψης, αλλά και, ίσως, ευρύτερου μέρους των ακτιβιστών ή και του παγκόσμιου πληθυσμού.

κίνημα θα χάσουν ένα πανίσχυρο όπλο μάχης που δημιούργησαν μέσω της πιο σημαντικής πρόσφατης πολιτικής ανακάλυψης, αυτής της ισχύος που προέρχεται από τις ανοιχτές, ελεύθερες, οριζόντιες δομές, [ή αλλιώς] της *οριζόντιας κοινωνικής άρθρωσης*' (Whitaker, 2003: 112⁷³). Ο ίδιος (ο.π. 112-3) δικαιολογεί αυτήν την άποψη λέγοντας ότι αν γίνουν τα φόρουμ κίνημα (δηλαδή για μια πιο προσανατολισμένη και δραστική στρατηγική αντιπαράθεση), τότε απαιτούνται ο ορισμός των στρατηγικών δράσης και ο σχηματισμός τους, καθώς και η διανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ των μελών. Αυτά θα οδηγήσουν σε μια -δημοκρατική μεν, αλλά- πυραμιδοειδή οργανωτική δομή με -πιθανώς- διαφορετικά διοικητικά επίπεδα. Όπως συνεχίζει, το να μετασχηματιστεί το φόρουμ σε κίνημα, αυτό σημαίνει την ανάγκη για περισσότερο σαφή πολιτικό προσανατολισμό, κάτι που δεν αποκλείει το ενδεχόμενο να υπάρξουν αποκλεισμοί εντός του κινήματος (ο.π. 119). Για παράδειγμα, ως κίνημα θα πρέπει να ιεραρχήσει τους στόχους του, γεγονός που ενδεχομένως να σήμαινε ανταγωνισμούς μεταξύ των εμπλεκόμενων συνιστωσών του.

Συνοπτικά, το βασικό επιχείρημα της αντίθετης άποψης είναι ότι μέσα στο ΠΚΦ δεν υπάρχει μια κοινή γραμμή, βασισμένη σε συλλογικά αποδεκτές αρχές, που να μπορεί να αποτελέσει ολοκληρωμένη πολιτική πρόταση για ένα διαφορετικό κόσμο (Andreotti & Dowling, 2004: 607). Ο Marcuse (2005), -ασκώντας κριτική στα ΚΦ- βλέπει ως προβληματικό το μοντέλο της συμμετοχικής δημοκρατίας διερωτώμενος 'πως είναι δυνατόν τόσοι άνθρωποι με διαφορετικές προτεραιότητες και ιδεολογικές βάσεις να παίρνουν από κοινού μian απόφαση'; Έτσι, υποστηρίζει μια περισσότερο ιεραρχική οργανωτική δομή με πιο σαφείς θέσεις πάνω σε πιο συγκεκριμένα προβλήματα που αφορούν την κοινωνία.⁷⁴

Βαθμός ανοίγματος του χώρου των φόρουμ

Ένας άλλος διάλογος που εκτυλίχτηκε στο πλαίσιο των ΚΦ είναι αυτός που αφορά στο βαθμό ανοίγματος του χώρου των φόρουμ. Αρχικά, στην Καταστατική Διακήρυξη αναφέρεται ρητά ότι δεν επιτρέπεται η συμμετοχή στρατιωτικών οργανώσεων και εκπροσώπων πολιτικών κομμάτων⁷⁵. Έτσι, για παράδειγμα, δεν επιτράπηκε η συμμετοχή της βασικής οργάνωσης ΕΤΑ⁷⁶ και των εξεγερμένων των επαναστατικών στρατιωτικών δυνάμεων της Κολομβίας (FARC, marxistes)⁷⁷. Επίσης, όταν ανακοίνωσε ο πρωθυπουργός της βελγικής κυβέρνησης ότι θα επισκεφτεί το 2^ο ΠΚΦ, η Οργανωτική Επιτροπή του

⁷³ Ο Chico Whitaker (Francisco Whitaker Ferreira) είναι ιδρυτικό μέλος του ΠΚΦ στη Βραζιλία, μέλος της Οργανωτικής Επιτροπής του ΠΚΦ στη Βραζιλία και μέλος του Διεθνούς Συμβουλίου του ΠΚΦ.

⁷⁴ Σχετικά με το διάλογο που αναπτύχθηκε, μεταξύ των διοργανωτών των ΚΦ, για το μελλοντικό ρόλο των φόρουμ, βλ. περισσότερο σε Teivainen, 2003: 126. Επίσης, αναφορά στις δύο αντικρουόμενες τάσεις κάνει ο De Angelis (2004) και η Lee (2004: 6-7) σε ευρωπαϊκό κυρίως επίπεδο, καθώς και ο Bramble (2006: 289-93) σε παγκόσμιο επίπεδο.

⁷⁵ Καταστατική διακήρυξη του ΠΚΦ, παράγραφος 9 σε <http://www.portoalegre2002.org/default.asp>

⁷⁶ Οργάνωση για την ανεξαρτησία της περιοχής των βάσκων από την Ισπανία.

⁷⁷ Σε http://www.kinimata.gr/pagosmio_k_k/8pagosmio-k-forum-wsf/8pagosmio-k-forum-wsf.html

απάντησε ότι δεν ήταν ευπρόσδεκτος (Teivainen, 2003: 127). Όπως μας πληροφορούν οι Patomaki & Teivainen (2004: 149), στην Ινδία όμως προέκυψε το εξής πρόβλημα: τα δύο μεγάλα κομμουνιστικά κόμματα εμπλέκονταν εμφανώς στην οργάνωση του φόρουμ. Έτσι, αποφασίστηκε τα κόμματα να μη συμμετέχουν τυπικά στην Ινδική Οργανωτική Επιτροπή ή σε άλλα επίσημα σώματα του φόρουμ (αλλά δεν μπορούσε να αποκλειστεί η ουσιαστική συμμετοχή τους)⁷⁸. Τον Αύγουστο του 2002 στη συνάντηση του Διεθνούς Συμβουλίου στο Μπανγκόγκ οι βραζιλιάνοι συμμετέχοντες αντιτάχτηκαν στους ιταλούς διοργανωτές του ΕΚΦ, γιατί οι δεύτεροι ήθελαν να καλέσουν, επίσημα, κόμματα να συμμετάσχουν στο ΕΚΦ. Οι ιταλοί αντεπιτέθηκαν στη Βραζιλιάνικη Οργανωτική Επιτροπή κατηγορώντας τους για υποκρισία, αφού το Κόμμα των Εργατικών συμμετείχε ανοιχτά στο φόρουμ του Πόρτο Αλέγκρε (Teivainen, 2003: 125). Υπάρχουν αρκετά παραπλήσια περιστατικά στην ιστορία των φόρουμ.

Ο Sen (2003: 215-9. Επίσης, βλ. Keraghel & Sen, 2004: 487-90), ασκώντας περισσότερο έντονη κριτική στα φόρουμ, εκκινώντας από την Καταστατική Διακήρυξη στην οποία αναφέρεται ότι 'το ΠΚΦ είναι ένας ανοιχτός τόπος συνάντησης για [...] τις ομάδες και τα κινήματα της ΚτΠ που αντιτίθενται στο νεο-φιλελευθερισμό και την κυριαρχία του κόσμου από το κεφάλαιο και κάθε είδους ιμπεριαλισμό [...]'⁷⁹, θέτει τον προβληματισμό: γιατί το φόρουμ να είναι ανοιχτό μόνο σε αυτούς που έχουν πάρει ήδη θέση ενάντια στο νεο-φιλελευθερισμό; Και, πόσο ανοιχτό είναι αφού αφορά / δέχεται μόνο αυτούς; Επίσης, μπορεί η μάχη ενάντια στο νεο-φιλελευθερισμό να κερδηθεί μόνο από αυτούς που έχουν ήδη αποφασίσει ότι είναι εναντίον, αποκλείοντας όσους δεν έχουν αποφασίσει ακόμη; Η Καταστατική Διακήρυξη, στην ουσία, αποτελεί τους κανόνες του ΠΚΦ. Τον Ιούνιο του 2003, το Διεθνές Συμβούλιο πήρε την απόφαση να απαιτεί γραπτή δήλωση αποδοχής της Καταστατικής Διακήρυξης από όσους επιθυμούν να γίνουν μέλη του (Sen, 2003: 217, Keraghel & Sen, 2004: 487. Επίσης βλ. σχ. σε Pleyers, 2004: 510)⁸⁰. Ο Sen, επεκτείνοντας περισσότερο το σκεπτικό του, αναρωτιέται: από τη στιγμή που υπάρχουν κανόνες και είναι προκαθορισμένοι οι συμμετέχοντες, 'ποια είναι η διαφορά μεταξύ των φόρουμ και μιας ιδεολογικά καθοδηγούμενης οργάνωσης, ενός πολιτικού κόμματος ή μιας θρησκευτικής οργάνωσης' (Sen, 2003: 218);

Επίσης, σύμφωνα με τον Sen (ο.π. 219-22), ξεκινώντας το επιχειρήμα του από το σημείο της Καταστατικής Διακήρυξης που αναφέρει ότι 'το ΠΚΦ φέρνει μαζί και συνδέει μόνο

⁷⁸ Σύμφωνα με τον Marcuse (2005: 417), κυβερνητική υποστήριξη υπήρξε και στα ΚΦ του Πορτο Αλέγκρε μέσω του κυβερνώντος Κόμματος των Εργατικών.

⁷⁹ Καταστατική Διακήρυξη, παράγραφος 1

⁸⁰ Η Osterweil (2004: 497) υποστηρίζει την άποψη ότι 'η Καταστατική Διακήρυξη του φόρουμ λειτουργεί προς το σχηματισμό μιας ιδιαίτερης πολιτικής κουλτούρας προωθώντας αξίες -όπως η δικαιοσύνη, η αλληλεγγύη και η συμμετοχική δημοκρατία- τις οποίες καλούνται να ακολουθήσουν όλοι οι συμμετέχοντες στα φόρουμ'.

οργανώσεις και κινήματα της ΚτΠ [...]’⁸¹ θέτει έναν επιπλέον προβληματισμό: πόσο ανοιχτό είναι το φόρουμ στα ‘άτομα’⁸²; Συνεχίζει τονίζοντας μια διάκριση που υπάρχει μέσα στα φόρουμ, αυτή μεταξύ αντιπροσώπων οργανώσεων και ατόμων -τα οποία παίζουν απλά το ρόλο του παρατηρητή (ή ακροατή), ενώ οι πρώτοι έχουν πολύ πιο ενεργό ρόλο (για παράδειγμα, το Διεθνές Συμβούλιο αποτελείται μόνο από εκπροσώπους οργανώσεων). Σύμφωνα με τον ίδιο, το σκεπτικό που δικαιολογεί μια τέτοια άποψη είναι ότι τα άτομα δεν αντιπροσωπεύουν κανέναν. Έτσι, και ασκώντας αυστηρότατη κριτική, βλέπει κάποιο προβάδισμα (από άποψη εξουσίας) των οργανώσεων και των κινήματων στην ‘κοινωνική αλλαγή’⁸³, σε βάρος του ρόλου που παίζουν τα άτομα.

Ο διάλογος για το βαθμό ανοίγματος του χώρου των φόρουμ αφορούσε και τις διαδικασίες συμμετοχής, λήψης αποφάσεων κ.α. Όπως διαβάζουμε στους Patomaki & Teivainen (2004: 150), το ΠΚΦ δέχτηκε κριτική σχετικά με τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων που ακολουθεί (π.χ. η απόφαση να διεξαχτεί στο Μουμπάι). Σύμφωνα με αυτήν την κριτική, ‘στο Διεθνές Συμβούλιο συμμετέχουν περίπου 120 άτομα. Επίσης, ακολουθούν περίπου 1-2.000 *ημι-συμμετέχοντες*, οι οποίοι δε συμμετέχουν στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Τέλος, υπάρχουν μερικές εκατοντάδες χιλιάδες, που συμμετέχουν στα διάφορα ΚΦ, οι οποίοι υφίστανται τις αποφάσεις που λαμβάνουν οι λίγοι. Γι’ αυτό υπάρχει και η αντίληψη ότι το ΠΚΦ είναι μια οργάνωση *κορυφής-βάσης* [top-down organization]’ (ο.π.). Οι διοργανωτές κατηγορήθηκαν ότι οι αποφάσεις λαμβάνονται ‘και κλεισμένων των θυρών’ και ότι οι οργανώσεις προσπαθούν να τοποθετούν σε ‘θέσεις κλειδιά’ δικά τους μέλη (Sen, 2003: 214, Pleyers, 2004: 511-4). Στις αρχές του 2004 έγιναν δύο σημαντικές -ως προς το ‘άνοιγμα’ του χώρου του φόρουμ- αλλαγές στη δομή του ΠΚΦ: πρώτον, στη Γραμματεία (πρώην Βραζιλιάνικη Οργανωτική Επιτροπή) προστέθηκαν 16 καινούργιες οργανώσεις (στις 8 που προϋπήρχαν) και, δεύτερον, τα βασικά θέματα δε θα αποφασίζονται από το Διεθνές Συμβούλιο, αλλά θα απορρέουν από μια ανοιχτή διαβουλευτική διαδικασία στην οποία ο καθένας θα μπορεί να συμμετέχει μέσω διαδικτύου (Patomaki & Teivainen, 2004: 152).

Σύμφωνα με μια άλλη κριτική άποψη, μόνο οι ισχυρές οργανώσεις μπορούν να ακούγονται μέσα στα φόρουμ, και αυτό για δύο λόγους: πρώτον, γιατί αυτές μπορούν να φέρνουν τα ‘μεγαλύτερα ονόματα’, και από τη στιγμή που γίνεται πολύ μεγάλος αριθμός συζητήσεων και οι ακροατές δεν μπορούν να τις παρακολουθήσουν, όλες επιλέγουν να πάνε σε τέτοιου είδους συζητήσεις (που έχουν κάποιο μεγάλο όνομα) και, δεύτερον, μικρές οργανώσεις δεν έχουν,

⁸¹ Καταστατική Διακήρυξη, παράγραφος 5

⁸² Αναφερόμενος στα άτομα που δεν είναι τυπικά μέλη μιας οργάνωσης.

⁸³ Η, σε όποια κοινωνική αλλαγή υπάρξει λόγω ΚΦ.

τις περισσότερες φορές, την οικονομική δυνατότητα να στείλουν αντιπροσώπους στα φόρουμ. (Biagiotti, 2004: 533⁸⁴)

5.2. Όψεις των κοινωνικών φόρουμ

Για να μπορέσουμε όμως να δούμε τι είναι και να εκτιμήσουμε το ρόλο που παίζουν τα ΚΦ στην οργάνωση του κινήματος, θα πρέπει να εκτιμήσουμε τις λειτουργίες που λαμβάνουν χώρα μέσα σε αυτά. Ο Whitaker (2003), πέραν του ότι βλέπει τα ΚΦ ως ‘χώρους επικοινωνίας και δικτύωσης’, δίνει διάφορα επιπλέον νοήματα στα ΚΦ· τα αντιμετωπίζει ως ‘βιομηχανία ιδεών’ ή ως ‘εκκολαπτήρια πρωτοβουλιών’ για τη δόμηση ενός νέου κόσμου. Επιπλέον, τα βλέπει και ως ‘χώρο ευχαρίστησης’, αναφέροντας ότι ο χώρος των ΚΦ ‘είναι σαν μια τεράστια έκθεση, μια πραγματική γιορτή όπου υπάρχει χώρος για διαδηλώσεις και παραστάσεις διαφόρων ειδών. Κανένας δεν αγωνιά μέσα στα φόρουμ γιατί κανένας δεν έχει να παλέψει για να επικρατήσουν οι απόψεις του έναντι άλλων, ούτε να υπερασπίσει τον εαυτό του έναντι άλλων που προσπαθούν να ελέγξουν τα φόρουμ [...]’ (ο.π. 115). Η παραπάνω δήλωση του Whitaker για τα φόρουμ μοιάζει να είναι περισσότερο ευχή παρά άποψη. Ο ίδιος αντιφάσκει αντιμετωπίζοντας με ιδιαίτερα αυστηρό ύφος ‘αυτούς που θέλουν το μετασχηματισμό [των φόρουμ] σε κίνημα, [λέγοντας ότι αυτοί] εργάζονται ενάντια στο δικό τους κοινό σκοπό’ (ο.π. 116), υποδεικνύοντας, με αυτόν τον τρόπο, την ύπαρξη τάσεων αλλά και ομάδων συμφερόντων εντός των φόρουμ⁸⁵. Αντιθέτως, οι Andreotti και Dowling (2004: 606) -με μια περισσότερο διερευνητική ματιά- βλέπουν τα φόρουμ περισσότερο ως αρένα όπου διαμορφώνονται σχέσεις ισχύος και λαμβάνουν χώρα διάφορες μάχες επικράτησης και τις οποίες τις αποδίδουν σε διαφορετικές ιδεολογίες και ταυτότητες. Αυτό το ερμηνεύουν ως ένα είδος φονταμενταλισμού (στη βάση της ιδεολογίας) που εμφανίζεται όταν υπάρχει σύγκριση με το ‘διαφορετικό’ (ή με κάποιον ‘άλλον’). Έτσι, οι ίδιες βλέπουν μια δυσκολία στην ‘επικοινωνία’⁸⁶ μέσα στα φόρουμ η οποία επηρεάζει το βαθμό στον οποίον τα φόρουμ είναι ‘ανοιχτά’ σε όλους.

⁸⁴ Επίσης, μια συνοπτική παράθεση των θέσεων που ασκούν κριτική στα ΚΦ βλ. σε Bramble, 2006: 291-3.

⁸⁵ Την άποψη αυτή υποστηρίζει και ο Pleyers (2004: 513) βασιζοντας το επιχείρημά του ‘στους δριμύτατους διάλογους και τις διενέξεις’ που έχουν λάβει χώρα εντός των φόρουμ. Την ύπαρξη τάσεων για τον έλεγχο των φόρουμ βλέπουν και οι Sen (2003) και Keraghel (2004). Επίσης, ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα για την ύπαρξη τάσεων στο χώρο των φόρουμ -και ιδιαίτερα στις προπαρασκευαστικές συναντήσεις- μας μεταφέρει η Osterweil (2004), από την περίπτωση διοργάνωσης του ΕΚΦ στο Λονδίνο. Σύμφωνα με αυτήν, δημιουργήθηκαν δύο τάσεις, αυτή των ‘κατακόρυφων’ (‘verticals’), που αποτελούνταν από περισσότερο ρεφορμιστικές οργανώσεις -είτε ΜΚΟ είτε κομματικές οργανώσεις- και περιμένοντας περισσότερο χειροπιαστά αποτελέσματα από το φόρουμ υποστήριζαν μια περισσότερο ιεραρχική οργανωτική δομή, και αυτή των ‘οριζόντιων’ (‘horizontals’), που αποτελούνταν από περισσότερο περιθωριοποιημένες ομάδες -όπως τις λεγόμενες αναρχικές, αντιεξουσιαστικές κ.α.- οι οποίες ήθελαν μια περισσότερο οριζόντια οργανωτική δομή με περισσότερο αυτονομημένα οργανωμένα γεγονότα.

⁸⁶ Ο όρος ‘επικοινωνία’, στην προκειμένη περίπτωση, χρησιμοποιείται από εμάς και δεν εννοεί απλά την ανταλλαγή μηνυμάτων ή πληροφοριών, αλλά κάτι βαθύτερο, δηλαδή την κατανόηση και αποδοχή της ειδικής θέσης -από την οποία ο ‘άλλος’ αντιλαμβάνεται τον κόσμο- σε τέτοιο βαθμό ώστε να

Μεγάλος αριθμός μελετητών βλέπει τα ΚΦ ως χώρους δικτύωσης⁸⁷. Από αυτήν την οπτική, ο Whitaker αναφέρει ότι 'το φόρουμ είναι ένας ανοιχτός, αλλά όχι αμέτοχος, χώρος [...] με συγκεκριμένο στόχο: να επιτρέψει σε όσο το δυνατόν περισσότερα άτομα, οργανώσεις και κινήματα -τα οποία αντιτίθενται στο νεο-φιλελευθερισμό- να έρθουν ελεύθερα σε επαφή, να ακούσουν το ένα το άλλο, να μάθουν από τις εμπειρίες και τις μάχες των άλλων και να συζητήσουν τις προοπτικές δράσης- να συστήσουν νέα δίκτυα και οργανωτικές δομές, ώστε να ξεπεράσουν / υπερνικήσουν τις παρούσες διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης που καθοδηγούνται από τις μεγάλες υπερεθνικές συνεργασίες και αυτούς που επωφελούνται οικονομικά από αυτές' (Whitaker, 2003: 113).

Οι Baykan & Lelandais, μελετώντας τα αποτελέσματα που είχε το ΕΚΦ στο κίνημα ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση στην Τουρκία, αναφέρουν ότι ενθάρρυνε τη συμμετοχή των οργανώσεων της ΚτΠ της Τουρκίας, βοήθησε στο να αναπτύξουν δεσμούς με άλλα κινήματα και στο να καθιερωθεί το ΚΦ της Κωνσταντινούπολης ως ένα συντονιστικό σώμα. Όπως μας πληροφορούν οι ίδιοι, η Αριστερά στην Τουρκία ήταν ιδιαίτερα διαιρεμένη από τη δεκαετία του '70 και η προϋπάρχουσα δικτύωση μεταξύ των οργανώσεων, τόσο στο εσωτερικό, όσο και με οργανώσεις του εξωτερικού, ήταν περιορισμένη. Το ΚΦ της Κων/πολης έπαιξε αποφασιστικό ρόλο στο συντονισμό και την ενίσχυση του κινήματος στην Τουρκία, κυρίως για δύο λόγους: α) φέρνοντας σε επαφή τις διάφορες συνιστώσες του κινήματος -που δρούσαν στο εσωτερικό της χώρας-, οι οποίες έπρεπε να συνεργαστούν ώστε να οργανώσουν το φόρουμ, να οργανώσουν την πορεία του φόρουμ και να συμμετέχουν από κοινού σε αυτήν, και β) δικτυώνοντας το κίνημα στην Τουρκία με το κίνημα εκτός αυτής. Μέσω αυτής της δικτύωσης οι συμμετέχοντες εφοδιάστηκαν με νέες ιδέες και με την επιθυμία της από κοινού δράσης. (Baykan & Lelandais, 2004: 522-3)

Η Della Porta (2003: 8, 13) βλέπει τα ΚΦ ως χώρους δικτύωσης μεταξύ ατόμων και ομάδων -όπου σχηματίζονται υπερεθνικά κινηματικά δίκτυα- και ως χώρους όπου πραγματοποιείται η πειραματική εφαρμογή του διαβουλευτικού, συμμετοχικού και 'εκ των κάτω' δημοκρατικού μοντέλου. Ως προς το δεύτερο, η ίδια, περιγράφοντας τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων εντός των φόρουμ, αναφέρει ότι υπάρχουν θεματικοί άξονες για τα σεμινάρια, όπου και συμμετέχουν διάφοροι ομιλητές. Επίσης πραγματοποιούνται δημόσιες συζητήσεις και συνελεύσεις. Οι ομιλητές συνήθως είναι γνώστες κάποιου θέματος (π.χ. μετανάστευση, περιβάλλον κ.α.) και τους δίνεται περιορισμένος χρόνος ώστε να αναπτύξουν τις απόψεις τους, ο οποίος χρόνος ελέγχεται από ένα συντονιστή της συζήτησης. Στη

μπορεί να υπάρξει πάνω σ' αυτήν (την κατανόηση) μια μερική ταύτιση κατάλληλη να υποστηρίξει μια ειλικρινή συναίνεση πάνω σε λεπτά ζητήματα που διχάζουν, όπως, για παράδειγμα, ζητήματα μειονοτήτων ή ζητήματα οργάνωσης μιας μελλοντικής κοινωνίας.

⁸⁷ Για παράδειγμα, βλ. Della Porta, 2003, Whitaker, 2003, Perera, 2003, Teivainen, 2003, Sen, 2003, Andreotti & Dowling, 2004, Biagiotti, 2004, Marcuse, 2005, Allahwala & Keil, 2005, Conway, 2005, Kohler, 2005 κ.π.α.

συνέχεια μπορεί να αναπτυχτεί διάλογος με ερωταπαντήσεις. Από αυτές τις διαδικασίες διαλόγων και τις συνελεύσεις προκύπτουν κάποια τελικά κείμενα κατόπιν συναίνεσης όλων των εμπλεκόμενων μερών. Σύμφωνα πάντα με την ίδια, στα ΚΦ δίνεται μεγάλη βαρύτητα στο να παίρνονται συναινετικές αποφάσεις και να υπάρχει ανοχή και σεβασμός στις διαφορετικές απόψεις (Epstein, 2000 σε Della Porta, 2003: 8). Επίσης, γίνεται προσπάθεια, μέσω της χρήσης εκπροσώπων οι οποίοι ανανεώνονται, να καταργηθούν οι ηγετικές μορφές, δηλαδή οι μορφές διοίκησης που βασίζονται σε ηγετικά στελέχη.

Πάνω στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων εστιάζει και ο Pleyers (2004) και διακρίνει τις προπαρασκευαστικές των φόρουμ διαβουλεύσεις και συνεδριάσεις από αυτές που λαμβάνουν χώρα εντός του χώρου των φόρουμ. Σε ό,τι αφορά τις προπαρασκευαστικές συναντήσεις δε βλέπει καμιά ανοιχτή και δημοκρατική διαδικασία, ενώ στην περίπτωση των συζητήσεων εντός των φόρουμ αναφέρει ότι 'η δημοκρατία και οι διαβουλεύσεις βασίζονται στη συναίνεση και τη συμμετοχή παρά στον πλειοψηφικό κανόνα' (ο.π. 514). Αυτό το συναινετικό μοντέλο λήψης αποφάσεων, ενώ 'ενθαρρύνει την απευθείας επαφή μεταξύ διαφορετικών δρώντων, [στην πράξη] δημιουργεί πολλά προβλήματα [...] λόγω έλλειψης ξεκάθαρων κανόνων που επιτρέπει σε ορισμένα μέλη να αποκτούν δυσανάλογη επιρροή. [Επίσης] οι διαβουλεύσεις, σε ένα τόσο διαιρεμένο κίνημα που βασίζεται σε μια πολύμορφη και ευμετάβλητη δικτυακή δομή, είναι συχνά πολύπλοκες και χρονοβόρες' (ο.π.).

Η Perera (2003), σε μια προσπάθεια αναζήτησης της συλλογικής πολιτικής ταυτότητας που χαρακτηρίζει τους συμμετέχοντες στα φόρουμ, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι αυτή προκύπτει μέσω της 'εναρθρωτικής πρακτικής'⁸⁸, επεκτείνοντας -κατ' αυτόν τον τρόπο- την ιδέα των Laclau και Mouffe στην περίπτωση των ΚΦ. Σύμφωνα με αυτήν, 'ακόμη κι αν τα κ.κ. είναι αυτόνομα μεταξύ τους επειδή πολιτικοποιούν συγκεκριμένες και ανόμοιες κοινωνικές σχέσεις, παρόλα αυτά μπορούν να δομούν, *έστω και επίπονα*, μια εναρθρωτική πρακτική που τα συνδέει με έναν τρόπο που μετασχηματίζει τις ταυτότητες όλων [των δρώντων]. Αυτός ο μετασχηματισμός όμως των ταυτοτήτων *δε σημαίνει ότι το ένα κίνημα γίνεται όμοιο με το άλλο*' (ο.π. 80).

Ο Caruso (2004), εκκινώντας από τη δυσκολία επικοινωνίας που παρατηρεί στα ΠΚΦ, μέσω ενός συγκεκριμένου περιστατικού που συνέβη στο φόρουμ στο Μουμπάι καταλήγει στο να επισημαίνει το πρόβλημα της επικοινωνίας -μεταξύ διαφορετικών ανθρώπων- ως ιδιαίτερα

---

⁸⁸ Οι όροι 'articulatory practices' σημαίνουν (με πιστή μετάφραση) 'εν/αρθρωτικές πρακτικές' με την έννοια της άρθρωσης λόγου, όχι όμως με την έννοια ανταλλαγής ορθολογικών επιχειρημάτων, αλλά με μία βαθύτερη έννοια, αυτήν της επικοινωνίας. Σύμφωνα με την άποψη της Mouffe -η οποία μας προιδαάζει για το νόημα των 'εναρθρωτικών πρακτικών'-, 'πρέπει να συνειδητοποιήσουμε ότι η προαγωγή των δημοκρατικών αξιών δεν επιτυγχάνεται με τη διατύπωση επιτηδευμένων ορθολογικών επιχειρημάτων [αλλά] είναι ζήτημα *ταύτισης* με δημοκρατικές αξίες, μια περίπλοκη διαδικασία που εκδιπλώνεται μέσα από ένα πολύπτυχο σύνολο πρακτικών, λόγων και γλωσσικών παιγνίων' (Mouffe, 2004: 149).

κρίσιμο για τη διαδικασία των φόρουμ. Το περιστατικό έχει ως εξής: ένας μουσουλμάνος από την Ινδία κατήγγειλε ότι αποκλείστηκαν οι μουσουλμάνοι από το ΠΚΦ⁸⁹. Η καταγγελία έγινε μέσω e-mail που έστειλε σε όλα τα μέλη της Ινδικής Οργανωτικής Επιτροπής. Έτσι, ακολούθησε ένας διαδικτυακός διάλογος μεταξύ του μουσουλμάνου και ορισμένων μελών της Επιτροπής, τα οποία μέλη απάντησαν ανεξάρτητα (δηλαδή δε δόθηκε μια επίσημη απάντηση από το σώμα της Επιτροπής, αλλά δόθηκαν απαντήσεις κατά βούληση). Το διάλογο τον παρακολούθησαν μέσω κοινοποιήσεων και τα υπόλοιπα μέλη της Επιτροπής. Στην πρώτη απάντηση, ένα μέλος της Επιτροπής προσπαθώντας να κατευνάσει τον καταγγέλοντα πέτυχε το αντίθετο, φέρνοντας σε ακόμη δυσκολότερη θέση τα υπόλοιπα μέλη. Ο Caruso αποδίδει την παρεξήγηση στην ‘επικοινωνιακή ασυμμετρία’ (‘incommensurability’), η οποία, σύμφωνα με τον ίδιο, είναι η έλλειψη -σε δύο άτομα- μιας κοινής βάσης πάνω στην οποία μπορεί να επιτευχτεί η επικοινωνία. Η κοινή αυτή βάση είναι αναγκαία ώστε να ‘μεταφραστεί’ ο λόγος του άλλου έτσι ώστε να βγαίνει νόημα από τον ακροατή και πάνω σ’ αυτή να σχηματιστεί, ως απάντηση, μια δήλωση που μπορεί -με κάποιον τρόπο- να επεξεργαστεί από το συνομιλητή (ο.π. 586). Σύμφωνα πάντα με τον ίδιο, η κοινή αυτή βάση (ή, αλλιώς, οι κανόνες για επικοινωνία) επηρεάζεται από δύο κρίσιμους παράγοντες: α) από τη γλώσσα, που στην προκειμένη περίπτωση ήταν η αγγλική και αυτό δε βοήθησε στην επικοινωνία⁹⁰, και β) από τους πολιτισμικούς κώδικες των συνομιλητών οι οποίοι αναπαρίστανται από το ‘προσωπικό δράμα’ του καθενός. Στην προκειμένη περίπτωση, οι πολιτισμικοί κώδικες των συνομιλητών βασιζόνταν σε διαφορετικές αρχές και αξίες και αυτό δε βοήθησε στο να εδραιωθεί επάνω τους η επικοινωνία (ο.π.). Όπως επισημαίνει ο ίδιος, τα ευαίσθητα θέματα που προκύπτουν στα εκάστοτε φόρουμ είναι πάρα πολλά και οι κανόνες πάνω στους οποίους θα βασιστεί η επικοινωνία -ώστε να συζητηθούν τέτοια θέματα- δεν είναι δεδομένοι.

Η Osterweil παρατηρεί ότι οι περισσότεροι μελετητές των ΚΦ εστιάζουν στην πολιτική διάσταση αυτών, δηλαδή ‘στον τρόπο που συμβαίνουν [τα πράγματα] ή στις πολιτικές πρακτικές [που ακολουθούνται]’ (Osterweil, 2004: 498). Αντιδρώντας σ’ αυτήν την προσέγγιση, υποστηρίζει ότι τα φόρουμ, πέρα από χώρους όπου δομείται η μάχη ενάντια στον καπιταλισμό και το νεο-φιλελευθερισμό, είναι και πεδία όπου λαμβάνουν χώρα μάχες

---

⁸⁹ Το ζήτημα της μουσουλμανικής μειονότητας στην Ινδία είναι ιδιαίτερα ευαίσθητο και επιδέχεται μόνο λεπτούς χειρισμούς. Σύμφωνα με τον καταγγέλοντα, η μουσουλμάνοι της Ινδίας διώκονται από φασιστικές ομάδες (Caruso, 2004: 578). Επίσης, το θέμα της απουσίας εκπροσώπων της μουσουλμανικής μειονότητας της Ινδίας, από το ΠΚΦ στο Μουμπάι, θίγεται και από τον Khan (2004).

⁹⁰ Δηλαδή η επικοινωνία έγινε πιο δύσκολη -όχι επειδή χρησιμοποιήθηκε η αγγλική γλώσσα ως αυτή, αλλά- επειδή η γλώσσα που χρησιμοποιήθηκε δεν ήταν και των δύο συνομιλητών η μητρική ή τουλάχιστον η βασική τους γλώσσα. Με άλλα λόγια, επειδή οι βασικές τους γλώσσες ήταν άλλες και προσπάθησαν να επικοινωνήσουν σε μια τρίτη γλώσσα.

μεταξύ δρώντων με διαφορετικές πολιτικές κουλτούρες⁹¹, γεγονός που υποδεικνύει τη μεγάλη σημασία της πολιτισμικής διάστασης· και με αυτόν τον τρόπο επισημαίνει την ανάγκη να δώσουν -οι μελετητές- βάρος στην πολιτισμική φύση του κινήματος ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση και των ΚΦ, αν θέλουν να εκτιμήσουν τις δυναμικές τους (ο.π. 497-9). Σύμφωνα με την ίδια, η οργανωτική διάσταση των φόρουμ δεν αντανακλά, απλά και μόνο, μια τεχνική οργανωτική ικανότητα, αλλά και κάτι ακόμη πιο πολύπλοκο: συμμετέχει στη δόμηση της κοινωνικής πραγματικότητας -σύμφωνα με λογικές που δε συμφωνούν με τον καπιταλισμό- μέσω νέων αφηγήσεων που λαμβάνουν χώρα (μέσα στα φόρουμ), οι οποίες αφηγήσεις δεν είναι πλήρεις ή κλειστές, αλλά υπαγορεύουν στους ανθρώπους να ζουν σύμφωνα με διαφορετικές αξίες από αυτές που υπαγορεύουν οι αφηγήσεις του καπιταλισμού (ο.π. 504)⁹². ‘Οι νέες αυτές αφηγήσεις παράγουν νέες μορφές σχέσεων και νέες οργανωτικές δομές’ (ο.π.).

---

⁹¹ Για παράδειγμα, η ίδια αποδίδει τις δύο τάσεις που εμφανίστηκαν στις προπαρασκευαστικές συναντήσεις του ΕΚΦ στο Λονδίνο -μεταξύ ‘οριζόντιων’ και ‘κατακόρυφων’- (βλ. υποσημείωση 85) σε διαφορετικές πολιτικές κουλτούρες.

⁹² Σύμφωνα με την Osterweil (2004: 504), ‘ο καπιταλισμός δε λειτουργεί μόνο μέσω [...] της πολιτικο-οικονομικής επιβολής’ αλλά και μέσω αφηγήσεων που επεκτείνονται στις σφαίρες της πραγματικότητας και του μύθου, όπως, για παράδειγμα, η αναπόφευκτη του φύση. Δηλαδή, ότι ο τρόπος με τον οποίον εξελίσσονται τα πράγματα, οι συνθήκες υπό τις οποίες ζούμε, δεν είναι πολιτισμικά κατασκευασμένα, αλλά φυσικά.

3. ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ

3.1. Ερωτήματα και υποθέσεις εργασίας

Μετά από διάστημα μιας δεκαετίας -περίπου- διαμαρτυριών ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, το κίνημα έκανε την εμφάνισή του μέσω μιας έξαρσης μαζικών κινητοποιήσεων στο διάστημα 1999-2004. Το 2001 πραγματοποιείται και το 1^ο ΠΚΦ, ως ένα επόμενο στάδιο -όπως είδαμε- προβληματισμού και αντίδρασης στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση. Παρά τη σταδιακή οργανωτική ωρίμανση, όμως, του κινήματος, φαίνεται ότι σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα αυτό αρχίζει να χάνει σε δυναμική. Τι άλλαξε ώστε να χάσει μέρος της δυναμικής του; Πιο ολοκληρωμένα, αν κάνουμε την υπόθεση ότι με την πάροδο του χρόνου το κίνημα ωριμάζει οργανωτικά, δηλαδή ότι τα άτομα και οι οργανώσεις αποκτούν όλο και περισσότερη εμπειρία σε οργανωτικά θέματα, που οφείλεται αυτή η πτώση δυναμικής και συλλογικών κινητοποιήσεων που παρατηρήθηκε από το 2004; Στην απάντηση του συγκεκριμένου ερωτήματος πρέπει να ληφθούν υπόψη τόσο το εσωτερικό περιβάλλον του κινήματος, όσο και το εξωτερικό. Στην παρούσα εργασία προσπαθούμε να συνεισφέρουμε στην απάντηση του παραπάνω ερωτήματος επικεντρώνοντας την έρευνά μας στο εσωτερικό περιβάλλον του κινήματος, ιδιαίτερα σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Όπως είδαμε, το κίνημα ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση εμφανίζει ορισμένα χαρακτηριστικά. Σε τι βαθμό όμως ισχύουν αυτά; Αρκούν ώστε να περιγράψουν τις οργανωτικές διαστάσεις του κινήματος; Τι εννοούμε όταν αναφερόμαστε στις οργανωτικές διαστάσεις του κινήματος; Υπάρχουν εσωθεσμικοί κανόνες που να διέπουν τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και συντονισμού της δράσης; Υπάρχει ιεραρχία; Πώς όλα αυτά μπορούν να επηρεάσουν τη δυναμική του κινήματος; Αν δεν υπάρχουν τυπικές οργανωτικές δομές αλλά η δράση του στηρίζεται σε χαλαρές συντονιστικές προσπάθειες μεταξύ μεμονωμένων ατόμων, οργανώσεων, δικτύων κ.ο.κ., τότε υπάρχει νόημα να μιλάμε για τρόπους οργάνωσης του κινήματος⁹³; Όλα αυτά σχετίζονται και με το ερώτημα αν έχει νόημα να μιλάμε για ανάγκη οργάνωσης του κινήματος, από τη στιγμή που αυτό ενώ ωριμάζει οργανωτικά παράλληλα βρίσκεται σε ύφεση. Επιπλέον, σε ό,τι αφορά τα ΚΦ, ποια είναι η σχέση αυτών με το κίνημα; Τι ρόλο παίζουν αυτά στην οργάνωση του κινήματος και πώς μπορούν να επηρεάσουν τη δυναμική του;

Όπως προαναφέραμε, υπονοώντας και την πρώτη παραδοχή αυτής της έρευνας, προς την κατεύθυνση απάντησης των παραπάνω ερωτημάτων θα μπορούσαν να συνεισφέρουν πρόσωπα που συμμετέχουν στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων εντός του κινήματος και ζουν 'εκ των έσω' αυτές τις διαδικασίες. Σ' αυτήν την περίπτωση θα πρέπει να ληφτεί υπόψη η

---

⁹³ Προβληματική από Ψημίτη, 2006: 441

ειδική θέση από την οποία μιλάει ο συνεντευξιαζόμενος και να γίνει διάκριση μεταξύ δεδομένων που προκύπτουν και μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως αντικειμενικά και ως υποκειμενικά. Η δεύτερη παραδοχή είναι η εξής: οι οργανώσεις που συμμετέχουν στα ΚΦ είναι και οργανώσεις που συμμετέχουν και υποστηρίζουν το κίνημα ενάντια στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση. Ενώ υπάρχουν παραδείγματα οργανώσεων όπου δεν ισχύει αυτό (σχετικά θα αναφερθούμε παρακάτω), αυτές είναι εξαιρέσεις. Τρίτη παραδοχή είναι η εξής: για να εκτιμηθεί ο ρόλος των ΚΦ στην οργάνωση του κινήματος, πρέπει να δούμε τι λειτουργίες λαμβάνουν χώρα μέσα σ' αυτά. Στη συνέχεια να γίνει εκτίμηση του ρόλου της κάθε λειτουργίας ξεχωριστά. Έτσι, βασικά μεθοδολογικά εργαλεία αυτής της έρευνας είναι: α) οι συνεντεύξεις σε στελέχη οργανώσεων που συμμετείχαν στο 4^ο ΕΚΦ που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα το Μάιο του 2006 και β) η συμμετοχική παρατήρηση στο 4^ο ΕΚΦ.

3.2. Βασικές έννοιες: ταυτότητα και αλληλεγγύη

Όπως ισχυρίζεται ο Ψημίτης (1996: 28-9), η ταυτότητα δεν εξωτερικεύεται ολοκληρωτικά στη συμπεριφορά του ατόμου, δηλαδή δεν είναι ένα παρατηρήσιμο γεγονός, συνεπώς η συμπεριφορική προσέγγιση έχει μικρή αναλυτική αξία στη μελέτη αυτής⁹⁴. Ενώ, συνεπώς, η προσέγγιση των ατόμων και ομάδων στη βάση της ταυτότητας μπορεί να κατηγορηθεί για 'υποκειμενισμό', αυτό δε μειώνει τη σημασία της στην ανάλυση των κ.κ. από τη στιγμή που αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία μπορούμε να δικαιολογήσουμε την 'αλληλεγγύη', η οποία (αλληλεγγύη) μπορεί να θεωρηθεί ένα παρατηρήσιμο γεγονός⁹⁵. Μέσα στο κίνημα μπορούμε να συναντήσουμε πολλές διαφορετικές ταυτότητες, ανάλογα με τη βάση στην οποία προσεγγίζουμε τα υποκείμενα (π.χ. διαφορετικές εθνικές ταυτότητες, διαφορετικές πολιτισμικές, διαφορετικές πολιτικές, ιδεολογικές κ.α.), αλλά η μία κοινή ταυτότητα πρέπει να γίνεται αντιληπτή ως το βαθύτερο αίτιο από το οποίο προέρχεται η αλληλεγγύη, μέσω της οποίας (αλληλεγγύης) εμφανίζεται ως χαρακτηριστικό -μέσω της ανάλυσης. Η αλληλεγγύη είναι το φαινόμενο το οποίο υπονοεί και υποδεικνύει την ύπαρξη μιας ταυτότητας και -σε αυτήν την περίπτωση- η ταυτότητα ορίζεται στη βάση του 'ανήκειν' στην ίδια κοινωνική συλλογικότητα, στις οποίας τα μέλη παρατηρείται μία ειδική αλληλεγγύη. Αυτή η κοινωνική συλλογικότητα, με τη σειρά της, προέρχεται από αυτήν την ταυτότητα αλλά και τη μετασηματίζει ή και την αναδημιουργεί. Κατ' αυτήν την έννοια λοιπόν κάνουμε χρήση του

⁹⁴ Σύμφωνα με τον ίδιο, 'για να προσδιοριστεί η ταυτότητα του υποκειμένου δεν υπάρχει μία βασιλική οδός, που βασίζεται στην αντικειμενική ερμηνεία, αλλά χρειάζεται η ανάλυση των εσωτερικών κινήτρων και των βαθύτερων διαθέσεων που βρίσκονται πίσω από τη συμπεριφορά του' (Ψημίτης, 1996: 28).

⁹⁵ Όπως ήδη αναφέραμε, η έρευνα των Bramble και Minns (2005) έδειξε ότι μια βασική αιτία που πυροδότησε το κίνημα στην Αυστραλία ήταν τα γεγονότα στο Σιάτλ και η αύξηση των κινηματικών γεγονότων εκείνης της περιόδου. Οι συμμετέχοντες στο αυστραλιανό κίνημα ένιωσαν ως κομμάτι ενός μεγαλύτερου κινήματος -συναίσθημα που τους ενέπνευσε και τους έκανε να πιστέψουν ότι αυτό που συνέβαινε στο Βορρά μπορούσε να γίνει πραγματικότητα και εκεί.

όρου ‘ταυτότητα’ στη συνέχεια της εργασίας: ως το χαρακτηριστικό πάνω στο οποίο μπορούμε να δικαιολογήσουμε την παρατηρήσιμη αλληλεγγύη.

Όπως είδαμε, η ‘αλληλεγγύη’ συνιστά ένα σύστημα κοινωνικών σχέσεων ‘που συνδέει και ταυτίζει εκείνους που συμμετέχουν σε αυτό’ (Melucci, 1977: 96 σε Ψημίτη, 2006: 146), διαφοροποιώντας τους ταυτόχρονα από κάποιους ‘άλλους’. Σε αυτό το σημείο θα θέλαμε να κάνουμε μία παραδοχή, η οποία θα φανεί χρήσιμη στη συνέχεια της εργασίας. Όπως διαβάζουμε στον Ψημίτη, η ατομική ταυτότητα ‘παραπέμπει σε μια εμπειρικού τύπου τάση για εσωτερική ενότητα του υποκειμένου με τον εαυτό του’ (Ψημίτης, 1996: 28 και 2006: 328)⁹⁶. Δηλαδή, ‘το άτομο αναγνωρίζεται ως ίδιο με τον εαυτό του και διαφορετικό με τους άλλους, ενώ το ίδιο βιώνει ενδεχομένως βαθιές μεταβολές σε διάφορους τομείς [ή περιβάλλοντα] της ζωής του (γνώση, εργασία, επάγγελμα, κοινωνικές σχέσεις, σχέσεις οικειότητας κτλ.)’ (ο.π. 2006: 328). ‘Η ενότητα αυτή δεν μπορεί παρά να είναι το αποτέλεσμα δύο αξεχώριστων δυνατοτήτων. Αφενός, της δυνατότητας του υποκειμένου να αναγνωρίζεται με διάρκεια και σταθερότητα στο χρόνο ως ίδιο με τον εαυτό του, ακόμη και όταν υιοθετεί συμπεριφορές, εκ πρώτης όψεως, αντιφατικές μεταξύ τους: αφετέρου, της δυνατότητας του υποκειμένου να αναγνωρίζεται με διάρκεια και σταθερότητα στο χρόνο ως διαφορετικό από τα άλλα υποκείμενα, ακόμη και όταν υιοθετεί συμπεριφορές, εκ πρώτης όψεως, παρόμοιες με τις συμπεριφορές των άλλων’ (ο.π. 1996: 28).

Αρχικά, πρέπει να πούμε ότι μόνο σε σύγκριση με ‘κάτι άλλο’ έχει αξία η οποιαδήποτε αναφορά στην ταυτότητα. Μπορούμε, βέβαια, να προσδιορίσουμε λεκτικά την ταυτότητα σε κάποια βάση χωρίς να κάνουμε αναφορά σε ένα ‘άλλο’ μέτρο σύγκρισης, αλλά ούτως ή άλλως το ‘άλλο’ ως μέτρο σύγκρισης είναι καταγεγραμμένο στη συνείδησή μας. Για παράδειγμα, μπορούμε να πούμε τη φράση ‘αυτός είναι αριστερός’⁹⁷. Το να βγάλει, όμως, νόημα ο ακροατής προϋποθέτει ότι ‘έχει κάποια συνείδηση’ της διαφοράς μεταξύ ‘αριστερού’ και ‘δεξιού’. Αν απουσίαζε ως νοηματικό πρότυπο αναφοράς ο ‘δεξιός’ από τη συνείδησή του, δε θα έβγαζε νόημα από τη φράση μας. Έτσι, η οποιαδήποτε αναφορά στην ταυτότητα προϋποθέτει -αλλά και υπονοεί- τη σύγκριση με κάποιον ‘άλλο’.

Επιπλέον, στην παραπάνω σύλληψη της ταυτότητας φαίνεται ότι -όχι μόνο η αναφορά σε αυτήν αλλά και- η διαδικασία συγκρότησής της σχετίζεται, επίσης, με τη σύγκριση με κάποιον ‘άλλο’. Γι’ αυτό και ο Ψημίτης (1996: 29) ισχυρίζεται ότι η ατομική ταυτότητα ‘μπορεί να συγκροτείται μόνο ως ενδιάμεση σύλληψη ανάμεσα στο άτομο και στην κοινωνία,

⁹⁶ ‘Ο όρος *εμπειρική ενότητα* σημαίνει πως το άτομο *χτίζει* τον εαυτό του όχι τόσο με θεωρητικές παραδοχές (αν και δεν αποκλείονται και αυτές), αλλά κυρίως διαμέσου βιωματικών πειραματισμών, επαληθεύσεων, αναιρέσεων και διευθετήσεων που εντάσσονται σε ένα χαλαρό και όχι πάντοτε απολύτως συνειδητοποιημένο *σχέδιο ζωής* με όσο το δυνατόν περισσότερες ανοιχτές επιλογές δράσης’ (Ψημίτης, 2006: 328).

⁹⁷ Τοποθετώ κάποιον με τους αριστερούς, στη βάση μιας ιδεολογικής ή πολιτικής (ή και πολιτισμικής) ταυτότητας.

ως σύστημα συμβολικής ταύτισης και διαφοροποίησης που προσδίδει νόημα στην ατομική δράση’.

Σύμφωνα με τον ίδιο, ‘η κοινωνική ταυτότητα είναι το προϊόν μιας ακολουθίας συγκροτητικών στιγμών, που ξεκινά από την κοινωνική σύγκριση, περνά στην κοινωνική κατηγοριοποίηση⁹⁸ για να φτάσει στη διομαδική σύγκριση. [...] Σ’ αυτό το πλαίσιο, [η κοινωνική ταυτότητα] και η δέσμευση στην κοινωνική δράση αποκτούν νόημα μόνο σε σχέση (ή σε σύγκριση) με άλλες ομάδες’ (Ψημίτης, 1996: 30-1 παραπέμποντας σε H. Tajfel, 1972: 272-302)⁹⁹. Συνεπώς, η προϋπόθεση της σύγκρισης ισχύει και στην περίπτωση της συλλογικής ταυτότητας.

---

⁹⁸ ‘Η κοινωνική κατηγοριοποίηση προμηθεύει το άτομο με ένα σύστημα προσανατολισμού, που επιτρέπει τον προσδιορισμό της ειδικής θέσης τόσο του ατόμου όσο και των άλλων στην κοινωνία, με την έννοια ότι το άτομο προσδιορίζει τον εαυτό του και τους άλλους σε συνάρτηση με την τοποθέτησή του μέσα σε ένα σύστημα κοινωνικών κατηγοριών. Η κοινωνική ταυτότητα, τότε, είναι ο ορισμός που δίνει το άτομο στην ειδική θέση που κατέχει μέσα σε αυτό το σύστημα’ (Ψημίτης, 1996: 30 παραπέμποντας σε J. C. Turner, 1975: 5-34).

⁹⁹ ‘Η υπόθεση της διομαδικής σύγκρισης είναι θεμελιώδους σημασίας για την κοινωνική ταυτότητα, όχι μόνο από τη στατική άποψη της αρχικής της συγκρότησης [...], αλλά και από τη δυναμική άποψη μιας δραστήριας και ενεργούς ταυτοποίησης [...]’ (Ψημίτης, 1996: 31). Ο ίδιος διακρίνει τον όρο ‘ταύτιση’ ως μια αρχική στιγμή στη διαδικασία ταυτοποίησης. ‘[Ο όρος ‘ταύτιση’] αναφέρεται στο γεγονός ότι ο εαυτός μπορεί να αναγνωριστεί μέσα από τη λίγο ή πολύ ανέξοδη συνταύτισή του με καταστάσεις ή συμπεριφορές που ασκούν μια ιδιαίτερη έλξη, [ενώ ο όρος ‘ταυτοποίηση’] χαρακτηρίζει μια επίπονη διαδικασία συγκρότησης του εαυτού, ο οποίος αναγνωρίζει την ενότητά του περισσότερο σε επιλεκτικές όψεις της σχέσης των αξιών με την κοινωνική αυτοεκτίμηση, παρά με μια απλή διαδικασία ταύτισης’ (Ψημίτης, 1996: 31).

4. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

4.1. Επίπεδο διεξαγωγής της έρευνας

Προσπαθώντας να μην αγνοήσουμε την εσωτερική διαφοροποίηση του κινήματος, αν υποθέσουμε ότι ένας τρόπος συστηματικοποίησης των επιπέδων του κινήματος -στα οποία μπορεί να διεξαχτεί η εμπειρική έρευνα- είναι ο εξής: α) επίπεδο μελών, β) επίπεδο στελεχών οργανώσεων, γ) επίπεδο οργανώσεων, δ) επίπεδο δικτύων και ε) επίπεδο κινήματων -που συγκαταλέγονται εντός του κινήματος των κινήματων-, τότε θα μπορούσαμε να πούμε ότι η εμπειρική έρευνα έγινε σε επίπεδο οργανώσεων, με πληροφορίες που συλλέχτηκαν τόσο από συνεντεύξεις με έμπειρα στελέχη οργανώσεων που συμμετέχουν στο κίνημα, όσο και από συμμετοχική παρατήρηση.

Άλλος ένας διαχωρισμός, που θα μπορούσε να γίνει, είναι -ενδεχομένως- αυτός μεταξύ ώρας δράσης (π.χ. διαδήλωση στο δρόμο) και οργάνωσης αυτής. Και σ' αυτήν την περίπτωση προσπαθήσαμε να περιορίσουμε την έρευνά μας συλλέγοντας πληροφορίες για τους τρόπους οργάνωσης της δράσης και δικτύωσης μεταξύ των οργανώσεων (και όχι για τη δράση αυτή καθαυτή).¹⁰⁰

4.2. Παραγωγή και επεξεργασία δεδομένων¹⁰¹

Για την παραγωγή των δεδομένων μας επιλέξαμε ένα συνδυασμό μεθόδων¹⁰², γιατί τα θέματα που θέλαμε να διερευνήσουμε -παρόλο που συσχετίζονταν- ήταν πολλά και -σε κάποιο βαθμό- διέφεραν μεταξύ τους. Το ότι διέφεραν μεταξύ τους υποδείκνυε και τους διαφορετικούς τρόπους παραγωγής δεδομένων για το καθένα από αυτά. Επίσης, θέλαμε μια, όσο το δυνατόν, πληρέστερη εικόνα, που σήμαινε ότι έπρεπε να εξακριβώσουμε -στο βαθμό που μπορούσαμε- το πώς ένα γεγονός που μεταφέρεται σε εμάς ως προφορική πληροφορία λαμβάνει χώρα στο 'πραγματικό' περιβάλλον του. Αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι θέλαμε να επιβεβαιώσουμε τη μία ή την άλλη μέθοδο. Επιπλέον, θέλαμε να προσεγγίσουμε σφαιρικά και να παρουσιάσουμε με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη λεπτομέρεια ένα θέμα που έχει πολλές διαστάσεις και είναι ιδιαίτερα πολύπλοκο.

---

¹⁰⁰ Βέβαια, από μία οπτική, η δικτύωση μπορεί να συμπεριληφτεί στη δράση των οργανώσεων, και, επίσης, μπορεί να γίνει νοητή ως μια εσωτερική δράση του κινήματος. Ένας από τους λόγους που μας κάνουν να υποστηρίζουμε αυτήν την άποψη είναι ότι το μέγεθος των πόρων (υλικών και μη υλικών) που καταναλώνονται στη δικτύωση μοιάζει να μην είναι καθόλου ευκαταφρόνητο σε σύγκριση με τους πόρους που καταναλώνονται για δράση -αν, βέβαια, μπορούν να διακριθούν μεταξύ τους.

¹⁰¹ Αναφέρουμε 'παραγωγή' δεδομένων -αντί 'συλλογή'- γιατί συμφωνούμε με την άποψη της Mason (1996: 36) ότι ο όρος παραγωγή 'υπονοεί την ευρύτερη ποικιλία σχέσεων μεταξύ ερευνητή, κοινωνικού κόσμου και ερευνητικού υλικού που καλύπτει η ποιοτική έρευνα'. Εν ολίγοις, θεωρούμε ότι ο ερευνητής, συνήθως (αν όχι πάντα), 'δεν μπορεί να είναι ένας απολύτως ουδέτερος συλλέκτης πληροφοριών του κοινωνικού κόσμου' (Mason, 1996: 36).

¹⁰² Σχετικά με τη χρήση μικτών μεθόδων βλ. Χτούρη, 2005: 162-4 και Mason, 1996: 9-34, 42, 60-82.

Έτσι, για να αποκτήσουμε αυτήν τη σφαιρική εικόνα αλλά και να καλύψουμε διαφορετικά ερευνητικά ερωτήματα, επιλέξαμε τις ποιοτικές συνεντεύξεις σε συνδυασμό με τη συμμετοχή μας (μέθοδο συμμετοχικής παρατήρησης) στο ΕΚΦ της Αθήνας.

4.2.1. Συνεντεύξεις

Οι συνεντεύξεις ήταν ποιοτικές, σε βάθος, πρόσωπο με πρόσωπο, ημι-δομημένες, με ανοιχτές ερωτήσεις και χρήση μαγνητοφώνου. Η θεματική, την οποία προσπαθήσαμε να καλύψουμε μέσω των συνεντεύξεων, ήταν αυτή που αφορά τους τρόπους οργάνωσης του κινήματος, επικεντρώνοντας στην οργανωτική δομή και στους τρόπους λήψης αποφάσεων εντός του κινήματος, καθώς και στους τρόπους δικτύωσης μεταξύ των οργανώσεων.

Επιλέξαμε τη μέθοδο των συνεντεύξεων γιατί θεωρήσαμε ότι είναι ο πιο ενδεδειγμένος τρόπος να μελετήσουμε σε βάθος τις εμπειρίες των ερωτώμενων (βλ. σχ. Ιωσηφίδη, 2003: 39). Επίσης, για τον ίδιο λόγο επιλέξαμε και τις ανοιχτού τύπου ερωτήσεις. Επειδή είχαμε προκαθορίσει τους άξονες και τους υποάξονες (δηλαδή τις θεματικές) που μας ενδιέφεραν να καλύψουμε, αλλά ταυτόχρονα θέλαμε να είμαστε ‘ανοιχτοί’ στην απρόσμενη πληροφορία, γι’ αυτό επιλέξαμε τις ημι-δομημένες συνεντεύξεις. Χωρίσαμε τις συνεντεύξεις σε τρεις άξονες οι οποίοι αφορούσαν τα άτομα των συνεντεύξεων, τις οργανώσεις τους και το κίνημα αντίστοιχα.

Στον 1^ο άξονα των συνεντεύξεων (‘Χαρακτηριστικά της ταυτότητας του ερωτώμενου, με έμφαση σε αυτά που -ενδεχομένως- να σχετίζονται με την οργάνωση’) οι ερωτήσεις ήταν προκαθορισμένες και συγκεκριμένες, τόσο ως προς τη διατύπωσή τους, όσο και ως προς τις αναμενόμενες απαντήσεις.

Ο 2^{ος} άξονας (‘Χαρακτηριστικά της ταυτότητας της οργάνωσης, δηλαδή μέγεθος, αντικείμενο δράσης, οργανωτική δομή, συνεργασία με άλλες οργανώσεις, ιδεολογία κ.λπ.’) αφορούσε κυρίως την κατηγορική ταξινόμηση των οργανώσεων της έρευνας.

Σε ό,τι αφορά τον 3^ο άξονα (‘Οργανωτικά χαρακτηριστικά του κινήματος’), στόχος ήταν να αγγίξουμε τα σχετικά -με τον κάθε υποάξονα- ζητήματα χωρίς να καθοδηγήσουμε τις απαντήσεις (ένας από τους κινδύνους των συνεντεύξεων και ιδιαίτερα των ημι-δομημένων) (βλ. σχ. ο.π. 39-40). Έτσι, προσπαθήσαμε: α) να μη θεωρούμε ως δεδομένα, χαρακτηριστικά τα οποία είναι προς διερεύνηση (π.χ. ιεραρχική ή μη ιεραρχική οργανωτική δομή) και β) να μην αναφέρουμε ‘λέξεις κλειδιά’ (π.χ. ‘πολυκεντρικό’ κίνημα). Έτσι, ‘μπαίναμε’ στους υποάξονές μας με πολύ γενικές ερωτήσεις, ενώ οι πιο εξειδικευμένες ερωτήσεις ήταν περισσότερο διευκρινιστικές, όπως, για παράδειγμα, ‘Τι εννοείτε με αυτό;’ ή ‘Δεν το καταλαβαίνω αυτό.’ κ.λπ. Λέξεις ή νοήματα που θεωρούσαμε ότι ήταν προς διερεύνηση τα χρησιμοποιούσαμε μόνο στις περιπτώσεις που αυτά είχαν προαναφερθεί από το συνεντευξιαζόμενο. Αυτά βέβαια είχαν ως αποτέλεσμα η κατεύθυνση των συνεντεύξεων να

εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τους συνεντευξιαζόμενους. Αυτό είχε ένα μειονέκτημα και ορισμένα πλεονεκτήματα. Το μειονέκτημα είναι ότι πολλές από τις πληροφορίες που πήραμε δεν ήταν συγκρίσιμες, γιατί δεν πήραν όλες οι συνεντεύξεις ακριβώς την ίδια κατεύθυνση, ενώ, τα πλεονεκτήματα ήταν ότι οι πληροφορίες κάλυψαν μεγάλο εύρος, ότι ακούσαμε πράγματα τα οποία δεν τα είχαμε αντιληφτεί οι ίδιοι και ότι διαπιστώσαμε ποια σημεία θεωρούσαν οι συνεντευξιαζόμενοι ως σημαντικά.

Θεματικοί άξονες

Οι βασικοί θεματικοί άξονες που προκαθορίσαμε -και οι υποάξονες τους- ήταν οι εξής:

1. Χαρακτηριστικά της ταυτότητας του ερωτώμενου, με έμφαση σε αυτά που - ενδεχομένως- να σχετίζονται με την οργάνωση.
2. Χαρακτηριστικά της ταυτότητας της οργάνωσης, δηλαδή μέγεθος, αντικείμενο δράσης, οργανωτική δομή, συνεργασία με άλλες οργανώσεις, ιδεολογία κ.λπ.¹⁰³
  - 2.1 Ταυτοτικά χαρακτηριστικά
  - 2.2 Πηγές χρηματοδότησης
  - 2.3 Οργανωτική δομή και τρόπος λήψης αποφάσεων¹⁰⁴
  - 2.4 Συνεργασία με άλλες οργανώσεις / Δικτύωση
  - 2.5 Τρόποι και μέσα δικτύωσης¹⁰⁵
  - 2.6 Σχέση της οργάνωσης με το κίνημα
  - 2.7 Λόγοι συμμετοχής της οργάνωσης στο κίνημα
3. Οργανωτικά χαρακτηριστικά του κινήματος
  - 3.1 Οργανωτική δομή
  - 3.2 Τρόποι λήψης αποφάσεων
  - 3.3 Χώροι, τρόποι και μέσα δικτύωσης

Ομάδα μελέτης

Η ομάδα μελέτης αποτελείται από στελέχη οργάνωσης που συμμετέχουν στο κίνημα. Ο λόγος που επιλέξαμε στελέχη ως βασική πηγή των δεδομένων είναι ότι αυτά αποτελούν σημαντική πηγή γνώσης και εμπειρίας.

Οι οργανώσεις στις οποίες απευθυνθήκαμε για να βρούμε στελέχη για τις συνεντεύξεις έπρεπε να συμμετέχουν στο ΕΚΦ της Αθήνας, γιατί στόχος μας ήταν η παραγωγή δεδομένων για τον τρόπο με τον οποίο δικτυώνονται αυτές οι οργανώσεις ώστε να σχηματίσουν το

---

¹⁰³ Οι υποάξονες 2.3, 2.4 και 2.5 ενδεχομένως να σχετίζονταν άμεσα με τον 3^ο άξονα, αλλά το παραβλέψαμε αφήνοντας ανοιχτό το ενδεχόμενο να μας δώσουν οι ερωτώμενοι μια διαφορετική, ή μια επιπλέον, πληροφορία.

¹⁰⁴ Θα μπορούσαν να αποτελούν δύο ξεχωριστούς υποάξονες, αλλά προτιμήσαμε να τα ενοποιήσω -εκ των προτέρων- γιατί θεωρήσαμε πιθανότερο, στις περισσότερες περιπτώσεις, να μην είναι ευκόλως διακριτά. Εν τέλει, η συγχώνευση αυτή διευκόλυνε πολύ την ταξινόμηση των δεδομένων μας.

¹⁰⁵ Ομοίως με την προηγούμενη παραπομπή.

κίνημα ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση και τα ΚΦ, όπως είδαμε, είναι (ή, τουλάχιστον, αποσκοπούν στο να είναι) οι βασικοί χώροι όπου λαμβάνει χώρα αυτή η δικτύωση. Επίσης, μας ενδιέφερε στο σύνολό τους να καλύπτουν κάποιο εύρος πάνω σε ορισμένες κλίμακες τυπολογιών. Δηλαδή, για παράδειγμα, να μην είναι όλες μικρές ή μεγάλες, να μην έχουν το ίδιο αντικείμενο δράσης κ.α. Από τους συνεντευξιαζόμενους, τρεις τους προσεγγίσαμε μέσω κοινού γνωστού και έναν τον προσεγγίσαμε σε μια ημερίδα για την παγκοσμιοποίηση, η οποία πραγματοποιήθηκε περίπου τρεις μήνες πριν από το ΕΚΦ και στην οποία ήταν ομιλητής.

Ως βασική προϋπόθεση, ως προς τα στελέχη, θέσαμε την -τουλάχιστον- τριετή εμπειρία τους ως στελέχη των οργανώσεών τους. Ως προς το αν είναι 'στελέχη' ή 'απλά μέλη', ως κριτήριο δε θέσαμε το αν είναι επαγγελματίες ή όχι, αλλά, μέσω συζητήσεων με άλλα άτομα, κοινούς φίλους κ.λπ., το αν έχουν -σχετικά- κεντρικό ρόλο στην οργάνωσή τους.

Μεθοδολογικές παρατηρήσεις

Οι τρεις συνεντεύξεις έγιναν σε χώρους των συνεντευξιαζόμενων, ενώ η μία έγινε σε καφετέρια. Η συνολική διάρκεια των συνεντεύξεων ήταν 5 ώρες και 52 λεπτά (1:40, 0:54, 1:18 και 2:00). Αξίζει να αναφέρουμε ότι ο λόγος για τον οποίον η δεύτερη συνέντευξη διήρκεσε λίγο ήταν ότι το στέλεχος της ΔΑ -όπως θα δούμε και παρακάτω-, ενώ έκανε μια λεπτομερή παρουσίαση της οργάνωσής του, απέφυγε με συστηματικό τρόπο να αναπτύσσει το λόγο του σε σχέση με το κίνημα. Αυτό, επειδή δε θεωρούμε ότι οφείλεται σε αποτυχία της μεθοδολογίας και της συνέντευξης αλλά σε ιδιαιτερότητες της οργάνωσής του και της ειδικής θέσης που είχε το στέλεχος σε αυτήν, θα προσπαθήσουμε να το δικαιολογήσουμε στο επόμενο κεφάλαιο.

Επεξεργασία δεδομένων

Μετά τις συνεντεύξεις κάναμε απομαγνητοφώνηση αυτών, προσπαθώντας να παράγουμε κείμενα τα οποία να αποτελούν επαρκή τεκμήρια των συνεντεύξεων. Έτσι, τα κείμενα αυτά δεν περιελάμβαναν μόνο το 'τι' ειπώθηκε αλλά και το 'πώς' ειπώθηκε. Στη συνέχεια, κάναμε αναγνώσεις των συνεντεύξεων και κατηγοριοποίηση των διαφόρων πληροφοριών ανά άξονα και υποάξονα. Σε αυτό το στάδιο προέκυψε ένα πρόβλημα. Τα θέματα που άπτονταν του 3^{ου} άξονα ('Οργανωτικά χαρακτηριστικά του κινήματος') ήταν πολύπλοκα συνυφασμένα μεταξύ τους και ήταν δύσκολη η κατηγοριοποίησή τους σε υποάξονες. Για να αποφύγουμε 'περιορισμένες επεξηγηματικές δυνατότητες'¹⁰⁶ από μια ταξινόμηση ενός θέματος που έχει πολλές διαστάσεις, οι οποίες διαχέονται σε διάφορα επίπεδα και πεδία, προτιμήσαμε να καθορίσουμε τη θεματική του 3^{ου} άξονα ως μια ενιαία, η οποία θα περιέκλειε οποιαδήποτε

---

¹⁰⁶ Πρόβλημα που θέτει η Mason (1996: 131) ως μειονέκτημα της διατμηματικής οργάνωσης δεδομένων (βλ. Mason, 1996: 128-31)

πληροφορία αφορούσε τους τρόπους οργάνωσης, δικτύωσης και λήψης αποφάσεων εντός του κινήματος. Αυτό το τμήμα των συνεντεύξεων το αντιμετωπίσαμε συνολικά, χωρίς να το σπάσουμε σε κομμάτια, προσπαθώντας να εντοπίσουμε σημεία κεντρικής σημασίας. (βλ. σχ. Mason, 1996: 128-31)

Μετά από την οργάνωση των δεδομένων, προέκυψαν τα εξής:

- το προφίλ των στελεχών των συνεντεύξεων,
- το προφίλ των οργανώσεων και
- ένα σώμα κειμένων με διάσπαρτα δεδομένα που αφορούν στους τρόπους οργάνωσης του κινήματος και δικτύωσης των οργανώσεων εντός αυτού.

Επειδή ο 3^{ος} άξονας των συνεντεύξεων ('Οργανωτικά χαρακτηριστικά του κινήματος') δεν είχε ακριβώς την ίδια κατεύθυνση σε όλες τις συνεντεύξεις, θεωρήσαμε άκυρη την εφαρμογή μιας μεθόδου εξαγωγής συμπερασμάτων η οποία θα βασιζόταν σε σύγκριση δεδομένων που είναι ταξινομημένα σε κατηγορίες. Επίσης, μια τέτοια κατηγοριοποίηση στη συγκεκριμένη περίπτωση θα δημιουργούσε ιδιαίτερες δυσκολίες. Σχετικά με αυτό, θα μπορούσαμε να πούμε ότι δεν υπήρξαν αντιδιαμετρικές απόψεις των ερωτώμενων. Αντιθέτως, αυτές είχαν περισσότερο συμπληρωματικό χαρακτήρα μεταξύ τους. Αυτό μας οδήγησε στο να τις αντιμετωπίσουμε με τον ίδιο τρόπο, δηλαδή συμπληρωματικά. Έτσι, προέκυψε ένα 'πάζλ' από κομμάτια τα οποία πολλές φορές επικαλύπτονταν (ζητήματα τα οποία θίχτηκαν σε περισσότερες από μία συνεντεύξεις), ενώ, άλλες φορές, δεν επικαλύπτονταν (ζητήματα που θίχτηκαν και πληροφορίες που αποσπάστηκαν μόνο από μία συνέντευξη).

Ως προς την εξαγωγή συμπερασμάτων, εφαρμόσαμε μια επεξηγηματική λογική ανάπτυξης και ανίχνευσης ('developing and tracing') των -ήδη επεξεργασμένων και ταξινομημένων- δεδομένων μας. Τα δεδομένα αυτά τα αντιμετωπίσαμε ως συμπληρωματικά, γεγονός που βοήθησε στη συνύφανσή τους (βλ. σχ. ο.π. 137). Αφού κατηγοριοποιήσαμε τα δεδομένα σύμφωνα με τους θεματικούς άξονες, στην ουσία αντιστοιχίσαμε την εκάστοτε πληροφορία με την αντίστοιχη ερώτηση στην οποία απευθυνόταν. Έτσι, προέκυψε η συμβολή των συνεντεύξεων στην απάντηση του εκάστοτε ερευνητικού ερωτήματος.

4.2.2. Συμμετοχική παρατήρηση

Εξ' αρχής κάναμε την εξής υπόθεση εργασίας: ότι τα ΚΦ παίζουν σημαντικό ρόλο στην οργάνωση του κινήματος -δηλαδή το ΕΚΦ της Αθήνας θα μπορούσε να ειπωθεί και ως ένας χώρος από τον οποίο θα μπορούσαμε να παράγουμε δεδομένα για τους τρόπους οργάνωσης του κινήματος σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Η υπόθεση αυτή προέκυψε από την προσωπική μας εμπειρία ως μέλη του εν λόγω κινήματος και από τις επαφές που έχουμε με διάφορα μέλη οργανώσεων, και οδήγησε στην εφαρμογή της συμμετοχικής παρατήρησης στο ΕΚΦ της Αθήνας, με στόχο τη διερεύνηση του ρόλου των φόρουμ στην οργάνωση του κινήματος. Η

αρχική υπόθεση επαληθεύτηκε και από τις συνεντεύξεις, γεγονός που οδήγησε στη χρησιμοποίηση των συμπερασμάτων από τη συμμετοχική παρατήρηση.

Αυτό που μας ενδιέφερε ήταν να καταγράψουμε σε όλους τους χώρους του φόρουμ τις διάφορες δράσεις, τις επαφές και τον τρόπο με τον οποίο επιδρούσαν οι διάφορες δράσεις στους συμμετέχοντες. Αυτό ακριβώς ήταν και το πρόβλημα, αφού συνέβαιναν συγχρόνως και σε πάρα πολλούς χώρους πολλά διαφορετικά γεγονότα. Ένα επιπλέον γεγονός που πρέπει να αναφέρουμε είναι ότι μέσα από πάρα πολλές συζητήσεις με ανθρώπους που συμμετείχαν στο ΕΚΦ σχηματίσαμε μία σφαιρικότερη άποψη από αυτήν που ενδεχομένως να είχαμε χωρίς τις συζητήσεις. Από την άλλη, δεν αποκλείεται να οδηγήθηκε η αντίληψή μας προς συγκεκριμένες κατευθύνσεις δεδομένου ότι τα άτομα με τα οποία συζητήσαμε δεν πάρθηκαν 'ως δείγμα' με κάποια στατιστική μέθοδο και συνεπώς δεν μπορεί 'ως δείγμα' να θεωρηθεί αντιπροσωπευτικό. Έχοντας γνώση εκ των προτέρων ότι θα συνέβαινε κάτι τέτοιο, προσπαθήσαμε να μιλήσουμε με διαφορετικές κατηγορίες ανθρώπων, όπως, για παράδειγμα, άτομα που συμμετείχαν σε οργανώσεις και άτομα που δε συμμετείχαν, άτομα που αυτοτοποθετούνται στον Αριστερό πολιτικό χώρο και άτομα που δεν αυτοτοποθετούνται σε αυτόν, γυναίκες και άντρες διαφόρων ηλικιών, κατοίκους της Αθήνας, της υπόλοιπης Ελλάδας και του εξωτερικού κ.λπ.

Η συμμετοχή μας ήταν ιδιαίτερα παθητική, δηλαδή επηρεαζόμασταν (π.χ. ψυχολογικά) από τους χώρους, τις δράσεις, τους ανθρώπους, αλλά δεν τα επηρεάζαμε. Αυτό ήταν και εύκολο αλλά και αναμενόμενο, λόγω της μεγάλης έκτασης του χώρου αλλά και των πολλών ανθρώπων.

Προσπαθώντας να οριοθετήσουμε το πεδίο εντός του οποίου πραγματοποιήσαμε την έρευνα, και να διευκρινίσουμε το επίπεδο στο οποίο θα εξάγουμε συμπεράσματα, πρέπει να αναφέρουμε ρητά ότι: η έρευνα αφορούσε τη διερεύνηση του ρόλου που παίζει το ΕΚΦ στην οργάνωση του κινήματος ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση σε ευρωπαϊκό επίπεδο, δίνοντας έμφαση σε θέματα που άπτονται της οργανωτικής δομής του κινήματος και των τρόπων λήψης αποφάσεων.

Τη μέθοδο όμως της συμμετοχικής παρατήρησης δεν την εφαρμόσαμε μόνο στην περίπτωση του φόρουμ, αλλά και σε ορισμένες άλλες περιπτώσεις: παραβρεθήκαμε σε μια συνέλευση, κατοίκων μιας περιοχής της Θεσσαλονίκης, κατά την οποία δημιουργήθηκε μια τοπική πρωτοβουλία πολιτών στην οποία σημαντικό κινηματικό ρόλο έπαιξαν οι Οικολόγοι Πράσινοι μέσω ενός μέλους τους. Στόχος ήταν το να αποκτήσουμε κάποια γνώση για τον τρόπο με τον οποίο λειτουργούν οι μηχανισμοί δικτύωσης μεταξύ οργανώσεων και ατόμων. Επίσης, συμμετείχαμε και στην επόμενη τυπική συνέλευση των Οικολόγων Πράσινων όπου και συζητήθηκε το θέμα της πρωτοβουλίας, με στόχο να παρατηρήσουμε τον τρόπο

λειτουργίας της οργάνωσης και το πώς αντιμετωπίζεται η κίνηση δημιουργίας της παραπάνω πρωτοβουλίας μέσα στην οργάνωση των Οικολόγων Πράσινων. Επίσης, παρακολουθήσαμε μερικές συζητήσεις του ΣΕΚ στην προσπάθειά μας να κατανοήσουμε καλύτερα τους τρόπους με τους οποίους λειτουργεί μία 'ιδεολογική οργάνωση'¹⁰⁷.

Επεξεργασία δεδομένων

Κατά τη διάρκεια της εργασίας πεδίου κινηθήκαμε σε όλους τους χώρους του φόρουμ και καταγράψαμε ό,τι βλέπαμε ότι συντελείται. Οι καταγραφές αυτές που θεωρήσαμε ότι έχουν έστω και μια διάσταση η οποία σχετίζεται με την οργάνωση του κινήματος αποτέλεσαν και τις κατηγορίες στις οποίες ταξινομήσαμε τις παρατηρήσεις μας ώστε να τις αναπτύξουμε. Παράλληλα, προσπαθήσαμε να κρατήσουμε σημειώσεις τόσο για το πώς βλέπαμε εμείς να επηρεάζουν οι διάφοροι χώροι και οι λειτουργίες που συντελούνταν τον κόσμο που συμμετείχε, όσο και για το πώς επηρέαζαν εμάς, δηλαδή πώς βιώσαμε το 4^ο ΕΚΦ. Επιπλέον, μέσω διαφόρων συζητήσεων κρατήσαμε σημειώσεις για το πώς βίωσαν το 4^ο ΕΚΦ διάφορα άτομα. Σε μία προσπάθεια να αναπτύξουμε μια όσο το δυνατόν αντικειμενικότερη αφήγηση, από όλα αυτά τα δεδομένα προσπαθήσαμε να αξιοποιήσουμε αυτά που δεν έμοιαζαν ακραία και μεμονωμένα. Συνοψίζοντας τις σημειώσεις μας, προέκυψε ένα γενικό κείμενο περιγραφής του 4^{ου} ΕΚΦ, μια συστηματικοποίηση διαφόρων λειτουργιών που έλαβαν χώρα σε αυτό και ορισμένες εκδοχές για το πώς αυτές οι λειτουργίες μπορούν να επηρεάσουν τον κόσμο που συμμετέχει. Επιπλέον, χρήσιμες αποδείχτηκαν οι φωτογραφίες που τραβήξαμε κατά τη διάρκεια του φόρουμ, καθώς η εργασία ολοκληρώθηκε μετά ένα χρόνο περίπου.

---

¹⁰⁷ Θα αναφερθούμε εκτενέστερα στο επόμενο κεφάλαιο για το πώς ορίζουμε την 'ιδεολογική οργάνωση'.

5. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

5.1. Το προφίλ των συνεντευξιαζόμενων

Οι οργανώσεις στις οποίες ήταν στελέχη οι συνεντευξιαζόμενοι είναι οι εξής: Οικολόγοι Πράσινοι (ΟΠ), Ελληνικό Τμήμα της Διεθνούς Αμνηστίας (ΔΑ), Δίκτυο Μεταναστών (Δίκτυο) και Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα (ΣΕΚ). Από τους τέσσερις συνεντευξιαζόμενους οι τρεις ήταν άντρες και η μία γυναίκα και το εύρος ηλικίας τους ήταν μεταξύ 26 και 44 ετών. Όλα ήταν 'άτομα'¹⁰⁸ με σχετικά υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο. Πιο συγκεκριμένα, τα δύο νεαρότερα άτομα ήταν μεταπτυχιακοί φοιτητές (το ένα στο πολυτεχνείο και το άλλο στο Πάντειο), ενώ από τα υπόλοιπα δύο το ένα είχε μεταπτυχιακό δίπλωμα ειδίκευσης (στη διοίκηση ΜΚΟ) ενώ το άλλο διδακτορικό (στη χημεία και το περιβάλλον). Όσον αφορά τα επαγγέλματά τους, το ένα ήταν αμειβόμενο στέλεχος (πλήρους ωραρίου) στην οργάνωση της οποίας ήταν μέλος, το δεύτερο δίδασκε σε πανεπιστήμιο, ενώ από τα υπόλοιπα δύο άτομα -τα οποία ήταν και τα μικρότερα σε ηλικία- το τρίτο ήταν ημι-απασχολούμενο στέλεχος στην οργάνωση της οποίας ήταν μέλος, ενώ το τελευταίο ήταν δικηγόρος καθώς και ημι-απασχολούμενο σε τμήμα της οργάνωσής του. Στις δύο τελευταίες περιπτώσεις τα άτομα δεν εξασφάλιζαν τα προς το ζην από τη δουλειά τους στις οργανώσεις, αλλά ένα πρόσθετο εισόδημα.

Ως προς το ρόλο και τη θέση που είχαν στις οργανώσεις τους, τα δύο μεγαλύτερα άτομα ήταν από τα παλαιότερα στις οργανώσεις τους και είχαν μακρόχρονη εμπειρία σε συλλογικές δράσεις πάνω στα αντικείμενα / θεματικές των οργανώσεών τους. Επιπλέον, όλα τα άτομα κατείχαν 'σημαντικές'¹⁰⁹ θέσεις στις οργανώσεις τους. Παρόλο που η οργανωτική δομή των οργανώσεων ποικίλει και σε ορισμένες από αυτές δεν υπάρχει ξεκάθαρη τυπική διάκριση μεταξύ μέλους και στελέχους, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι τα άτομα των συνεντεύξεων είναι 'στελέχη' των οργανώσεών, τους με την έννοια ότι συμμετέχουν ενεργά και έχουν κεντρικό ρόλο όχι μόνο στις δράσεις των οργανώσεών τους αλλά και στις εσωτερικές -των οργανώσεων- διαδικασίες λήψης αποφάσεων.

Επίσης, τα τρία άτομα συμμετείχαν ταυτόχρονα και σε άλλες οργανώσεις και ομάδες, οι οποίες προέκυψαν κυρίως από τις οργανώσεις μέσω των οποίων τα προσεγγίσαμε. Έτσι, το στέλεχος των ΟΠ συμμετείχε ταυτόχρονα και στην Οικολογική Κίνηση Θεσσαλονίκης (ήταν κάτοικος της Θεσσαλονίκης, ενώ όλοι οι υπόλοιποι συνεντευξιαζόμενοι της Αθήνας), το στέλεχος του Δικτύου συμμετείχε ταυτόχρονα και στο Δίκτυο για τα Κοινωνικά και τα

¹⁰⁸ Για δεοντολογικούς λόγους όταν αναφερόμαστε στους ακτιβιστές χρησιμοποιούμε ουδέτερο πρόσωπο.

¹⁰⁹ Για δεοντολογικούς λόγους δεν αναφέρουμε τις θέσεις των συνεντευξιαζόμενων στις οργανώσεις τους, αλλά ούτε αναφέρουμε αυτές τις θέσεις ως 'υψηλές', αφού όλες οι οργανώσεις δε χαρακτηρίζονται από 'ξεκάθαρη ιεραρχική οργανωτική δομή'.

Πολιτικά Δικαιώματα, ενώ το στέλεχος του ΣΕΚ συμμετείχε ταυτόχρονα στην Πρωτοβουλία Γένοβα 2001 και στη Συμμαχία Σταματήστε τον Πόλεμο, οργανώσεις που προέκυψαν από το ΣΕΚ¹¹⁰. Μεταξύ των οργανώσεων υπάρχει αλληλοεπικάλυψη μελών¹¹¹.

5.2. Το προφίλ των οργανώσεων

Όπως προαναφέραμε, οι οργανώσεις στις οποίες ήταν στελέχη οι συνεντευξιαζόμενοι είναι οι εξής: Οικολόγοι Πράσινοι, Διεθνής Αμνηστία (ελληνικό τμήμα), Δίκτυο Μεταναστών και Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα. Παρακάτω θα παρουσιάσουμε το προφίλ της κάθε οργάνωσης όπως αυτό σκιαγραφήθηκε από τους συνεντευξιαζόμενους¹¹².

Οικολόγοι Πράσινοι¹¹³

Οι ΟΠ είναι κόμμα που παίρνει μέρος στις εκλογές. Αντικείμενο της οργάνωσης είναι τα περιβαλλοντικά προβλήματα με ό,τι πολιτικές διαστάσεις μπορεί αυτά να έχουν.

‘... προσπαθούμε να αναδεικνύουμε τις πολιτικές πτυχές των περιβαλλοντικών θεμάτων. Έτσι, για παράδειγμα, σε σχέση με το θέμα του ρατσισμού αναδεικνύουμε τη φτώχεια και την περιβαλλοντική υποβάθμιση των τόπων όπου μένουν οι μετανάστες και οι πρόσφυγες, για το θέμα των γενετικά τροποποιημένων οργανισμών θίγουμε το θέμα των πολυεθνικών και της αδιαφάνειας που συνοδεύει τις επιλογές τους [...]. Μια από τις βασικές αρχές μας είναι η μη βία.’ (στέλεχος ΟΠ)

Η χρηματοδότηση προέρχεται από εισφορές μελών και τις δωρεές των πιο ευκατάστατων αυτών, ενώ για να γίνει κάποιος μέλος ‘απαιτείται μία αίτηση και -ενδεχομένως- το υποψήφιο μέλος να το προτείνει κάποιος/-α που είναι ήδη μέλος’ (στέλεχος ΟΠ)¹¹⁴. Τα μέλη είναι περίπου 350 σε όλη την Ελλάδα, ενώ στις εκλογές του 2003 πήραν 42.000 ψήφους. Έχουν

¹¹⁰ Στην ερώτησή μας ‘πώς σχετίζονται η Πρωτοβουλία Γένοβα 2001, η Συμμαχία Σταματήστε τον Πόλεμο και το ΣΕΚ;’ απάντησε ότι το ΣΕΚ δημιούργησε -στην αρχή- την Πρωτοβουλία Πράγα, όπου ο ίδιος συμμετείχε στο συντονισμό. Η μετεξέλιξη αυτής της πρωτοβουλίας ήταν η Πρωτοβουλία Γένοβα 2001, η οποία ήταν ‘κομματικά ανοιχτή’ (δηλαδή δεν τους ενδιέφερε ο κομματικός χώρος από τον οποίον προέρχονταν οι συμμετέχοντες). Όσον αφορά τη Συμμαχία Σταματήστε τον Πόλεμο ανέφερε ότι ήταν αποτέλεσμα μιας συνεργασίας μεταξύ συνδικαλιστών του Εργατικού Κέντρου της Αθήνας και παλαιστινιακών οργανώσεων. Δεν αναφέρθηκε στη σχέση ΣΕΚ και Συμμαχίας Σταματήστε τον Πόλεμο, αλλά -από την εμπειρία μας- όσα μέλη του ΣΕΚ γνωρίζουμε προσωπικά είναι ταυτόχρονα και στη Συμμαχία Σταματήστε τον Πόλεμο.

Ός προς τη σχέση μεταξύ Δικτύου Μεταναστών και Δικτύου για τα Κοινωνικά και τα Πολιτικά Δικαιώματα, το στέλεχος του Δικτύου Μεταναστών είπε: ‘είναι δύο πολύ κοντινές οργανώσεις. Το Δίκτυο των Μεταναστών έχει και νομική μορφή, είναι σωματείο, μπορεί να διεκδικεί για τους μετανάστες και λειτουργεί -θα λέγαμε- πιο θεσμικά σε ορισμένες περιπτώσεις, από ότι το Δίκτυο για τα Κοινωνικά και τα Πολιτικά Δικαιώματα’.

¹¹¹ Δηλαδή, υπάρχει αλληλοεπικάλυψη μελών μεταξύ των Οικολόγων Πράσινων και της Οικολογικής Κίνησης Θεσσαλονίκης, μεταξύ του Δικτύου Μεταναστών και του Δικτύου για τα Κοινωνικά και τα Πολιτικά Δικαιώματα, και μεταξύ του ΣΕΚ και της Πρωτοβουλίας Γένοβα 2001 και της Συμμαχίας Σταματήστε τον Πόλεμο.

¹¹² Η σειρά με την οποία γίνεται η παρουσίαση της κάθε οργάνωσης είναι η σειρά με την οποία πήραμε τις συνεντεύξεις. Αντιθέτως, για να μην υπάρξει αντιστοίχιση των συνεντευξιαζόμενων με τις οργανώσεις, οι αναφορές σε αυτούς -στο προηγούμενο κεφάλαιο- έγινε με τυχαία σειρά.

¹¹³ Η ιστοσελίδα από την οποία μπορεί κανείς να πάρει πληροφορίες για την εν λόγω οργάνωση είναι <http://www.ecogreens.gr/gr/index.php>, ενώ το καταστατικό της οργάνωσης βρίσκεται στην http://ecogreens.gr/Theseis/katastatiko_v3.0.pdf

¹¹⁴ Επίσης συμπλήρωσε ότι δεν ήταν σίγουρο επειδή δεν τους απασχόλησε, αλλά δε θυμάται ποτέ να μη δέχτηκαν κάποιον που ήθελε να γίνει μέλος.

ένα ημι-επαγγελματικό στέλεχος στη Γραμματεία¹¹⁵. Ο χρόνος που αφιερώνουν τα μέλη εξαρτάται από το κάθε μέλος και τις ευθύνες που αυτό δέχεται ή θέλει να αναλάβει¹¹⁶. Ως προς την ενδεχόμενη συμμετοχή νέων μελών (ή, διαφορετικά, το ‘κοινό’ στο οποίο απευθύνεται η οργάνωση), το στέλεχος δήλωσε ότι οποιοσδήποτε ενδιαφέρεται για τα περιβαλλοντικά προβλήματα της περιοχής του (και όχι μόνο της περιοχής του) είναι εν δυνάμει μέλος της οργάνωσης. Για παράδειγμα, άνθρωποι που ‘είναι γύρω’ από περιβαλλοντικές ΜΚΟ θα μπορούσαν να είναι μέλη τους. Επιπλέον, ανέφερε ότι τα μέλη της οργάνωσης αυτό-τοποθετούνται στον χώρο της Αριστεράς, αλλά και το ίδιο το στέλεχος τοποθέτησε την οργάνωση στον αριστερό πολιτικό χώρο. Αλλά, βέβαια, δεν απέκλεισε το ενδεχόμενο σύγκλισης των τοποθετήσεών τους με ‘δεξιές’ οργανώσεις όσον αφορά συγκεκριμένα θέματα, όπως και έχει γίνει στο παρελθόν.

Ως προς την οργανωτική δομή και τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων εντός της οργάνωσης, κάθε χρόνο γίνεται το Συνέδριο όπου συμμετέχουν όλα τα μέλη. Εκεί εκλέγονται 20 μέλη που συνιστούν το Πανελλαδικό Συμβούλιο, το οποίο συσκέπτεται κάθε 2 μήνες. Αυτό, με τη σειρά του, εκλέγει 6 άτομα που απαρτίζουν τη Γραμματεία, η οποία συνεδριάζει κάθε εβδομάδα. Οποιοδήποτε μέλος έχει το δικαίωμα να στείλει οποιαδήποτε πρόταση, ιδέα ή άποψη. Αυτό γίνεται κυρίως μέσω e-mail. Μέσω mail-list παρεμβαίνει οποιοδήποτε μέλος θελήσει και διαμορφώνει αυτές τις προτάσεις. Τυπικά, οι προτάσεις φτάνουν στο Πανελλαδικό Συμβούλιο και αυτό αποφασίζει. Επειδή όμως αυτό συνεδριάζει ανά 2 μήνες, στην ουσία οι προτάσεις φτάνουν στη Γραμματεία όπου και λαμβάνονται οι διάφορες αποφάσεις. Αφού συζητηθούν τα διάφορα θέματα, οι αποφάσεις παίρνονται με πλειοψηφικό τρόπο. Κανένας δεν είναι υποχρεωμένος να συμμετέχει σε αυτές τις διαδικασίες. Η λήψη μιας απόφασης είναι θέμα όσων ενδιαφέρονται και συμμετέχουν ενεργά. Σε γενικές γραμμές - όπως ανέφερε το στέλεχος- δεν προκύπτουν προβλήματα. Μόνο σε μία περίπτωση υπήρξε έντονος διχασμός των μελών και καθυστέρησαν πολύ να πάρουν απόφαση για τη στάση που θα κρατήσουν. Όπως ακριβώς είπε:

‘... αποφασίζουμε συλλογικά και υποτάσσεται η μειοψηφία στις αποφάσεις της πλειοψηφίας.’ (ο.π.)

Η οργάνωση εντάσσεται σε ένα ευρύτερο δίκτυο, το Ευρωπαϊκό Πράσινο Κόμμα, το οποίο συνενώνει όλα τα ‘πράσινα’¹¹⁷ κόμματα της Ευρώπης. Αναφερόμενο σε αυτό το δίκτυο ευρωπαϊκών πράσινων κομμάτων το περιέγραψε ως ένα σχηματισμό που παίζει περισσότερο

¹¹⁵ Εργάζεται 5 ημέρες τη βδομάδα από 4 ώρες.

¹¹⁶ Το ίδιο το στέλεχος αφιερώνει ‘λίγες ώρες την εβδομάδα’, ενώ έτυχε και μια περίπτωση όπου αφιέρωσε 1 μήνα ολόκληρο. Πολλές φορές αφιερώνει περισσότερο χρόνο για την Οικολογική Κίνηση Θεσσαλονίκης στερώντας χρόνο από τους ΟΠ. Η Οικολογική Κίνηση Θεσσαλονίκης είναι οργάνωση στην οποία -επίσης- συμμετέχει και στην οποία συμμετέχουν και τα περισσότερα -αν όχι όλα- τα μέλη των Οικολόγων Πράσινων που ζουν στη Θεσσαλονίκη.

¹¹⁷ ‘Πράσινα’ καλούνται τα κόμματα και οι οργανώσεις που η δράση τους σχετίζεται άμεσα με περιβαλλοντικά ζητήματα -οι λεγόμενοι και ‘οικολόγοι’.

συντονιστικό ρόλο. Δηλαδή οι εκπρόσωποι των πράσινων κομμάτων -πέρα από το ότι ψηφίζουν στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο- παίζουν 'μάλλον συντονιστικό ρόλο παρά αποφασιστικό'. Η συνεργασία αυτή αφορά ανταλλαγή απόψεων πάνω σε διάφορα θέματα, π.χ. περιβαλλοντικά, οργανωτικά κ.α., συζήτηση για τις εκλογές σε ευρωπαϊκό επίπεδο, π.χ. ποια άτομα θα εκλέξουν, γιατί κ.λπ. Επίσης, υπάρχει συνεργασία για κοινές καμπάνιες, όπως π.χ. η καμπάνια για την κλιματική αλλαγή που ήταν και η τελευταία κοινή δράση σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Επίσης, μια φορά τους επισκέφτηκε και κάποιος εκπρόσωπος του Πράσινου Κόμματος των ΗΠΑ στα πλαίσια μιας περιοδείας του στην Ευρώπη. Ακόμη, ενίοτε έρχονται σε συνεργασία και με άλλες οργανώσεις (όπως π.χ. οργανώσεις που δεν επικεντρώνουν άμεσα τη δράση τους σε περιβαλλοντικά ζητήματα -π.χ. ΣΕΚ) όπως έγινε για παράδειγμα στη διοργάνωση του ΕΚΦ στην Αθήνα.

Διεθνής Αμνηστία (ελληνικό τμήμα)¹¹⁸

Η ΔΑ είναι Μη-Κυβερνητική Οργάνωση (ΜΚΟ) με διεθνή δράση. Αντικείμενό της είναι τα ανθρώπινα δικαιώματα και, όπως ανέφερε το στέλεχος, σε επίπεδο ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι η μεγαλύτερη οργάνωση διεθνώς.

'Υπάρχουν δύο μεγάλες ομάδες δικαιωμάτων, αν μπορούμε να κάνουμε μια ομαδοποίηση. Η πρώτη είναι τα πολιτικά και ατομικά δικαιώματα [...] όπως, για παράδειγμα, το δικαίωμα στη ζωή, τα δικαιώματα έναντι των βασανιστηρίων και της κακομεταχείρισης, το δικαίωμα της σωματικής ακεραιότητας κ.α. Η δεύτερη ομάδα είναι τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά δικαιώματα όπως, για παράδειγμα, το δικαίωμα στην εργασία, την εκπαίδευση, την υγεία, την τροφή, το νερό κ.α. Επίσης, βασική αρχή της Διεθνούς Αμνηστίας είναι το αδιαίρετο των δικαιωμάτων, δηλαδή δεν υπάρχει ιεράρχηση στα δικαιώματα γιατί αυτά είναι αδιαίρετα, αλληλένδετα και αλληλοεξαρτώμενα.' (στέλεχος ΔΑ)

Για λόγους ανεξαρτησίας η οργάνωση χρηματοδοτείται αποκλειστικά από μέλη και από άτομα, ενώ ένα μικρό μέρος των χρημάτων προέρχεται από εκδηλώσεις, μπλουζάκια κ.α.

'Η μόνη εξαίρεση για να δεχτεί [η Διεθνής Αμνηστία] χρήματα από κυβερνητικούς και άλλους οργανισμούς είναι για εκπαίδευση πάνω στα ανθρώπινα δικαιώματα, διότι το θεωρεί υποχρέωση του κράτους. Επίσης, μόνο για εκπαιδευτική δράση δέχεται χρήματα προγραμμάτων της Ε.Ε. Σε ό,τι αφορά την αποδοχή χρημάτων από εταιρίες, αυτή γίνεται με αυστηρά κριτήρια, αφού η οργάνωση δραστηριοποιείται και εναντίον εταιριών που καταπατούν ανθρώπινα δικαιώματα.' (ο.π.)

Για να γίνει κάποιος μέλος αρκεί να πληρώσει τη συνδρομή. Το ελληνικό τμήμα απαριθμεί περίπου 4.000 μέλη εκ των οποίων τα 6 είναι επαγγελματικά. Παγκοσμίως, τα μέλη και οι υποστηρικτές ανέρχονται σε 2.000.000. Αναφερόμενο στο ελληνικό τμήμα, είτε ότι τα επαγγελματικά μέλη είναι πλήρους ωραρίου. Επίσης, υπάρχουν άτομα που κάνουν πρακτική άσκηση και δουλεύουν με πλήρες ωράριο. Οι εθελοντές, όπως και το Διοικητικό Συμβούλιο,

¹¹⁸ Η ιστοσελίδα από την οποία μπορεί κανείς να πάρει πληροφορίες για τη ΔΑ είναι <http://www.amnesty.org.gr/>, ενώ το καταστατικό της οργάνωσης βρίσκεται στην <http://www.amnesty.org.gr/aboutai/statute.htm>

αφιερώνουν από 2-3 ώρες την εβδομάδα μέχρι και πολύ περισσότερες (εξαρτάται από τον καθένα).

Ως προς την ενδεχόμενη συμμετοχή νέων μελών, γεωγραφικά, η οργάνωση ‘γεννήθηκε’ στη δυτική Ευρώπη και αναπτύχθηκε στο δυτικό κόσμο (παρόλο που ασχολήθηκε με παραβιάσεις σε ολόκληρο τον κόσμο). Τα τελευταία χρόνια υπάρχει στρατηγικό πρόγραμμα επέκτασης σε όλο τον κόσμο και ανοίγματος σε περιοχές όπως Αφρική και Λατινική Αμερική και σε επίπεδο μελών και σε επίπεδο αποτελεσματικότερης δράσης.

Στην Ελλάδα δεν έχει γίνει καμιά έρευνα για το προφίλ των μελών. Από τα λίγα στοιχεία που είχε, ενώ πέρυσι το ποσοστό των μελών κάτω των 26 ετών ήταν 11%, ύστερα από ένα πρόγραμμα ‘πρόσωπο-με-πρόσωπο’ στο δρόμο, το ποσοστό αυτό αυξήθηκε και έφτασε το 35%. Στο επίπεδο των φύλων το ποσοστό είναι ισορροπημένο. Σε ό,τι αφορά την πολιτικοκομματική ταυτότητα των μελών, ενώ άφησε υπαινιγμούς, με πολύ σκόπιμο τρόπο απέφυγε να τοποθετήσει τα μέλη στο χώρο της Αριστεράς.

‘Μπορεί να κατανοεί κανείς ότι είναι φυσικό να συνδέονται [τα μέλη] με συγκεκριμένους πολιτικούς χώρους. Αυτό, όμως, που μπορούμε να πούμε συγκεκριμένα είναι ότι στην Ελλάδα ιδρύθηκε -το ’75- από ανθρώπους που είχαν βασανιστεί / διωχτεί / φυλακιστεί από τη Χούντα. Αυτούς τους ανθρώπους τους είχε βοηθήσει η Αμνηστία και κάποιους τους είχε σώσει και δεν είναι παράξενο ότι στο πρώτο μεταπολιτευτικό κοινοβούλιο -αν και με την πολιτική κρατάει σοβαρές αποστάσεις η ΔΑ- υπήρχαν ιδρυτικά μέλη σε όλα τα κόμματα.’ (ο.π.)

Ως προς την οργανωτική δομή, ανώτατο όργανο λήψης αποφάσεων είναι η Διεθνής Γενική Συνέλευση (ΔΓΣ) η οποία συσκέπτεται κάθε 2 χρόνια και στην οποία εκπροσωπούνται όλα τα εθνικά τμήματα εκ των οποίων όλα έχουν δικαίωμα ψήφου. Η ΔΓΣ εκλέγει τη Διεθνή Εκτελεστική Επιτροπή (ΔΕΕ) η οποία ‘ηγείται και διαχειρίζεται’¹¹⁹ ολόκληρη την οργάνωση και αποτελείται από εθελοντές. ‘Η καθημερινή λειτουργία της ΔΑ [...] επιτελείται από τη Διεθνή Γραμματεία, την οποία διευθύνει ένας Γενικός Γραμματέας υπό την καθοδήγηση της ΔΕΕ’¹²⁰. Ο Γενικός Γραμματέας είναι πρόσωπο που επιλέγεται -από τη ΔΕΕ- μέσα από διαδικασία πρόσληψης.

Το ελληνικό τμήμα έχει ετήσια Γενική Συνέλευση στην οποία όλα τα μέλη έχουν ισότιμο δικαίωμα ψήφου και το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι. Κάθε 2 χρόνια η ΓΣ εκλέγει εννιαμελές Διοικητικό Συμβούλιο αποτελούμενο από εθελοντές. Ο Διευθυντής επιλέγεται μέσα από διαδικασία πρόσληψης. Δεν έχει θητεία και έχει την ευθύνη του διοικητικού κομματιού, την επαφή με την υπόλοιπη οργάνωση, την υλοποίηση των επιχειρησιακών σχεδίων και την ευθύνη διεύθυνσης του προσωπικού (εθελοντών και επαγγελματιών).

¹¹⁹ Από το καταστατικό της ΔΑ στην ιστοσελίδα <http://www.amnesty.org.gr/aboutai/statute.htm>

¹²⁰ Από το καταστατικό της ΔΑ στην ιστοσελίδα <http://www.amnesty.org.gr/aboutai/statute.htm>

Ως προς τη διαδικασία λήψης αποφάσεων, υπάρχουν αποφάσεις που λαμβάνονται σε διεθνές επίπεδο και άλλες που λαμβάνονται σε εθνικό. Οι πολιτικές στρατηγικές χαράσσονται σε διεθνές επίπεδο, όπως, για παράδειγμα, σε ποια θέματα θα ρίξει το βάρος της η οργάνωση (π.χ. αν τα επόμενα 5 χρόνια θα δοθεί προτεραιότητα στο θέμα των γυναικών και ποια θα είναι η θέση της οργάνωσης).

‘Σε αυτήν τη διαδικασία ένα απλό μέλος μπορεί να επηρεάσει σημαντικά στη λήψη μιας απόφασης εάν -για παράδειγμα- πάει ως αντιπρόσωπος στη Γενική Συνέλευση. Αν, παραδείγματος χάριν, ένας εθελοντής χειρίζεται ένα φωτοτυπικό μηχάνημα, αυτό δεν αποκλείει και το να συμμετέχει στη Διεθνή Γενική Συνέλευση και -συνεπώς- στη διαδικασία χάραξης στρατηγικής της ΔΑ.’ (ο.π.)

Στη συνέχεια, αυτές οι αποφάσεις περνάνε προς τα κάτω (στα εθνικά τμήματα) και γίνονται συγκεκριμένες πρακτικές, δηλαδή υλοποιούνται.

Εντός του στρατηγικού αυτού πλαισίου τα εθνικά τμήματα μπορούν να λειτουργήσουν ανεξάρτητα και να αποφασίσουν κάποιες δράσεις, αλλά ‘η άποψη της ΔΑ’ σε ένα συγκεκριμένο ζήτημα σχηματίζεται σε διεθνές επίπεδο. Για παράδειγμα, δεν μπορεί το εθνικό τμήμα να πει ότι -όσον αφορά το θέμα της βίας κατά των γυναικών- θα επικεντρώσει τη δράση του στην ενδο-οικογενειακή βία. Αλλά μπορεί να επηρεάσει τη στάση της οργάνωσης προς την κατεύθυνση που θέλει, είτε μέσω της ΔΓΣ είτε μέσω άτυπων συζητήσεων. Μια τέτοια απόφαση, δηλαδή, θα παρθεί σε επίπεδο Διεθνούς Συνέλευσης και θα προχωρήσει ως κατεύθυνση / στρατηγική προς τα κάτω. Τότε, και στα πλαίσια αυτής της στρατηγικής, το εθνικό τμήμα έχει την ευελιξία να επιλέξει και να εφαρμόσει δράσεις.

‘... η ιεραρχία έχει να κάνει με μια γραφειοκρατική δομή που έχει η οργάνωση διεθνώς επειδή περνάνε πολλά πράγματα από πολλές εγκρίσεις, διότι θέλει [η ΔΑ] να διαφυλάττει την αξιοπιστία της έρευνάς της και των ετήσιων εκθέσεών της. Για να εξασφαλιστεί αυτή η αξιοπιστία πρέπει η έρευνα να προδικαστεί, να περάσει από εγκρίσεις, να ελεγχτεί η διατύπωση κ.α.π. -δηλαδή, τελικά, απαιτείται τέτοιου είδους γραφειοκρατία.’ (ο.π.)

Για λόγους επικοινωνίας εντός της οργάνωσης γίνεται τακτική ενημέρωση των μελών μέσω τριμηνιαίου ενημερωτικού δελτίου. Επιπλέον, όσοι έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο μπορούν να ενημερώνονται από την ιστοσελίδα, να λαμβάνουν e-mail με ενημερωτικά δελτία τύπου κ.α.

Σε ό,τι αφορά το ρεπερτόριο δράσης, η οργάνωση κάνει και στατιστική έρευνα, αλλά όχι σε τόσο μεγάλο βαθμό αφού υπάρχουν άλλοι οργανισμοί οι οποίοι εξάγουν τέτοια στοιχεία. Η βασική έρευνα που κάνει είναι κυρίως σε επίπεδο νομοθεσίας των διαφόρων κρατών, δηλαδή κατά πόσο αυτή είναι εναρμονισμένη με τα διεθνή πρότυπα, κατά πόσο εφαρμόζεται και κατά πόσο γίνονται παραβιάσεις. Ένας από τους βασικούς κανόνες εντός της οργάνωσης είναι τα εθνικά τμήματα να μην ασχολούνται με την καταγραφή των παραβιάσεων των δικαιωμάτων των δικών τους χωρών, αλλά άλλων. Αυτό γίνεται για να εξασφαλιστεί η αμεροληψία της έρευνας. Ο συντονισμός της έρευνας γίνεται από τα κεντρικά γραφεία στο

Λονδίνο. Βέβαια, υπάρχουν και τμήματα τα οποία είναι πιο ισχυρά οικονομικά, και αυτά μπορούν να τρέξουν ερευνητικά προγράμματα στις χώρες τους, αλλά πάντα με την έγκριση από τα κεντρικά γραφεία. Αυτό που κάνουν τα εθνικά τμήματα εντός των χωρών τους είναι το ‘lobbying’¹²¹. Για παράδειγμα, θα ασκήσουν πίεση στις κυβερνήσεις για να υποστηρίξουν τη Διεθνή Συνθήκη για την εμπορία όπλων. Αυτή η πίεση θα γίνει και με επιχειρηματολογία αλλά και μέσω της μάζας των ανθρώπων που υποστηρίζουν την οργάνωση. Για επιπλέον πίεση μπορεί να απαιτηθεί η συλλογή υπογραφών ή, ακόμη, και ο ακτιβισμός με διαδηλώσεις αλλά και άλλους τρόπους συνηθισμένους ή και πρωτότυπους.

‘... και εγώ το λέω αυτό, αλλά και η οργάνωση, ότι ο ακτιβισμός και η θεσμική πίεση πάνε μαζί.’ (ο.π.)

Σε αυτήν τη διαδικασία παίζει αποφασιστικό ρόλο ο αριθμός των ανθρώπων που υποστηρίζουν το αίτημα. Σύμφωνα με το συνεντευξιαζόμενο, σε κοινοβουλευτικά συστήματα, ο αριθμός των ανθρώπων αυτών ‘ισοδυναμεί στο μυαλό του κάθε κυβερνώντος και σε ψήφους’. Όπως ακριβώς δήλωσε, ‘είναι πάρα πολύ σημαντικό το πόσα μέλη έχει [η οργάνωση], ακόμη και στο συμβολικό του χαρακτήρα’. Επίσης, ένας σημαντικός τρόπος άσκησης πίεσης είναι μέσω των MME. Πολλές φορές -βέβαια- για να ασκηθεί πίεση μέσω των MME απαιτείται να ασκηθεί πίεση στα ίδια τα MME -‘ώστε να αποκτήσεις φωνή’ (ο.π.).

Υπάρχει πολύ στενή συνεργασία με τις οργανώσεις OXFAM και IANSA¹²². Όπως είπε το στέλεχος, ‘η OXFAM είναι μια διεθνής αναπτυξιακή οργάνωση και ηγείται του διεθνούς δικτύου Make Poverty History και η IANSA είναι μια διεθνής οργάνωση για την καταστροφή των όπλων μικρού διαμετρήματος’. Κατά περίπτωση υπάρχει συνεργασία και με άλλες οργανώσεις. Και σε εθνικό επίπεδο κάθε τμήμα μπορεί να συνεργάζεται με οργανώσεις που σχετίζονται με τα θέματα που θίγει. Η συνεργασία αυτή λαμβάνει χώρα είτε επίσημα, δηλαδή σε διευθυντικό επίπεδο, είτε σε επίπεδο εθελοντών, όταν αυτοί ασχολούνται με ένα θέμα. Για παράδειγμα, σε ένα πρόγραμμα δράσης για τους πρόσφυγες μπορεί οι εθελοντές να συνεργάζονται με κάποιο ιατρικό κέντρο για να παίρνουν ή να δίνουν πληροφορίες, ενώ μια κοινή συνέντευξη τύπου με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ οργανώνεται σε διευθυντικό επίπεδο.

Δίκτυο Μεταναστών¹²³

Η οργάνωση υποστηρίζει μετανάστες και πρόσφυγες και η δράση της εντοπίζεται κυρίως σε νομικό επίπεδο. Η χρηματοδότηση προέρχεται από το ετήσιο Αντιρατσιστικό Φεστιβάλ (το οποίο οργανώνεται κάθε έτος από την οργάνωση, αλλά και από άλλες οργανώσεις), από

¹²¹ Το στέλεχος επεξήγησε το ‘lobbying’ ως ‘θεσμική άσκηση πίεσης’.

¹²² Η OXFAM είναι διεθνής ΜΚΟ που δραστηριοποιείται ενάντια στη φτώχεια και η IANSA είναι διεθνές δίκτυο που δραστηριοποιείται ενάντια στην εξάπλωση και χρήση όπλων μικρού διαμετρήματος.

¹²³ Η ιστοσελίδα της οργάνωσης δε λειτουργεί.

το παρράκι που υπάρχει απέναντι από το Στέκι¹²⁴, από τις ομάδες που χρησιμοποιούν τους χώρους του κτιρίου, καθώς και από την έκδοση ετήσιου ημερολογίου.

Δεν υπάρχουν ιδιαίτερες διαδικασίες για να γίνει κάποιος μέλος· απλά το δηλώνει. Ως προς τον αριθμό των μελών:

‘... δεν μπορεί να απαντηθεί με ακρίβεια γιατί υπάρχει μια διάχυση μελών με άλλες οργανώσεις· δηλαδή οι διάφορες δουλειές γίνονται και σε συνεργασία με άλλες οργανώσεις, όπως για παράδειγμα το Αντιρατσιστικό Φεστιβάλ στο οποίο μπορεί να δουλέψουν 100 άτομα τα οποία είναι και από άλλες οργανώσεις, από κοντινούς χώρους κ.λπ. Όταν γίνονται συνελεύσεις μαζεύεται αρκετός κόσμος, ενώ στις εβδομαδιαίες συναντήσεις μαζεύονται 15-20 άτομα.’ (στέλεχος Δικτύου)

Ημι-επαγγελματικό μέλος είναι μόνο η γραμματέας. Σε περιόδους όπου υπάρχουν χρήματα στο ταμείο της οργάνωσης, τη θέση του γραμματέα τη δίνουν σε κάποιον/-α μετανάστη/-ρια. Ο χρόνος που αφιερώνουν τα μέλη στην οργάνωση εξαρτάται από το καθένα και από τη δράση της οργάνωσης ανά περίοδο. Για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια οργάνωσης του ΕΚΦ στην Αθήνα κάποια από τα μέλη αφιέρωναν πολύ περισσότερο από 8ωρο ημερησίως.

Ως προς την ενδεχόμενη συμμετοχή νέων μελών έκανε μια γενίκευση λέγοντας ότι:

‘... τέτοιου είδους οργανώσεις απευθύνονται σε έναν πιο προοδευτικό κόσμο που υπάρχει στην Ελλάδα, δηλαδή [...] σε ένα πιο προοδευτικό κομμάτι που δεν έχει την αντίληψη ότι «οι ξένοι μας παίρνουν τις γυναίκες και τις δουλειές», για παράδειγμα.’ (ο.π.)

Επίσης, ανέφερε ότι τα ίδια τα μέλη της οργάνωσης τοποθετούν την οργάνωση στον ευρύτερο χώρο της Αριστεράς. Στην οργάνωση υπάρχουν μέλη τα οποία ανήκουν και σε άλλες οργανώσεις (π.χ. στο Συνασπισμό) και δεν απασχολεί την οργάνωση αυτή η παράλληλη δραστηριοποίηση μελών και σε άλλες οργανώσεις. Επίσης, υπάρχουν μετανάστες με τους οποίους έρχονται σε συνεργασία και οι οποίοι ανήκουν στο ΠΑΣΟΚ¹²⁵, ή, ακόμη, είναι και στελέχη του κόμματος.

Σε ό,τι αφορά την οργανωτική δομή, είναι σωματείο που έχει την τυπική οργάνωση με Διοικητικό Συμβούλιο και Γραμματεία, αλλά ουσιαστικά δε λειτουργεί. Το στέλεχος, αναφερόμενο στον τρόπο λειτουργίας της οργάνωσης, τον περιέγραψε ως ένα ‘διάχυτο εθελοντισμό’. Τα διάφορα θέματα προς συζήτηση προκύπτουν από την επικαιρότητα (ή και οποιοδήποτε μέλος μπορεί να εισηγηθεί κάποιο θέμα). Αυτά διακινούνται και διαμορφώνονται και μέσω mail-list. Για τη λήψη μιας απόφασης -όπως ανέφερε- δεν εφαρμόζεται ο πλειοψηφικός κανόνας, αλλά ο ολομελειακός, δηλαδή οι αποφάσεις

¹²⁴ ‘Στέκι’ είναι το κτίριο όπου στεγάζονται τα γραφεία της οργάνωσης, αλλά έχει και αίθουσες οι οποίες παραχωρούνται σε ομάδες μεταναστών, ή γίνονται μαθήματα σε μετανάστες κ.λπ.

¹²⁵ Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα. Είναι το ένα από τα δύο ελληνικά κόμματα που εναλλάσσονται στην εξουσία τα τελευταία χρόνια. Θεωρείται ότι είναι κόμμα του κέντρου (δηλαδή ανάμεσα στη Δεξιά και την Αριστερά). Μπορούμε να ισχυριστούμε ότι οι πολιτικές επιλογές του ΠΑΣΟΚ εναρμονίστηκαν σε σημαντικό βαθμό με τις νεο-φιλελεύθερες πολιτικές που προωθήθηκαν σε παγκόσμιο επίπεδο (ιδιωτικοποιήσεις, αναπτυξιακά προγράμματα κ.λπ.).

παίρνονται με ομοφωνία. Δε γίνεται ψηφοφορία. Συνεχίζοντας, ανέφερε ότι ‘υπάρχει [μεταξύ των μελών] μία πολιτική συναίνεση’ και ότι αυτό, στην πράξη, σημαίνει ότι οι ιδεολογικές διαφωνίες σπανίζουν, ενώ αυτές που προκύπτουν αφορούν περισσότερο πρακτικά θέματα.

Το ρεπερτόριο δράσης περιλαμβάνει τόσο δράσεις στήριξης των μεταναστών ως άτομα (π.χ. μαθήματα¹²⁶, βοήθεια στις αιτήσεις για άσυλο, νομικές συμβουλές κ.α.), όσο και δράσεις στήριξης τους ως συλλογικότητα (π.χ. οργάνωση κινητοποιήσεων διαμαρτυρίας, βοήθεια στην αυτοοργάνωσή τους κ.α.). Επιπλέον, οι δράσεις μπορούν να διακριθούν σε νομικής στήριξης (π.χ. νομικές συμβουλές κυρίως σε ακραίες περιπτώσεις όπως συλλήψεις κ.α.) και σε περισσότερο ‘κινηματικού επιπέδου’¹²⁷ (π.χ. διαμαρτυρίες σε συγκεκριμένα εργοστάσια για μαζικές απολύσεις μεταναστών ή επειδή δεν τους πληρώσανε μετά τη δουλειά κ.α.), αλλά και πιο ‘ακτιβιστικές’ στις οποίες δε συμμετέχουν μετανάστες, λόγω επικινδυνότητας (π.χ. η προσπάθεια ακύρωσης κάποιων απελάσεων από το λιμάνι του Πειραιά). Μία δράση η οποία έχει καθιερωθεί ως θεσμός είναι το ετήσιο Αντιρατσιστικό Φεστιβάλ¹²⁸. Επιπλέον, κατά καιρούς, οργανώνονται διάφορες δράσεις, όπως, για παράδειγμα, συζητήσεις ανταλλαγής εμπειριών, ή για όρους όπως ‘πατρίδα’ κ.α., ή προβολές ταινιών κ.α. Για την πραγματοποίηση μιας μεγάλης διαδήλωσης (ή και του φεστιβάλ) απαιτούνται πολλές συναντήσεις με τις κοινότητες των μεταναστών και με άλλες οργανώσεις, να εκτυπωθούν αφίσες και φυλλάδια, να μοιραστούν κ.λπ., δηλαδή ‘απαιτείται μια δίμηνη γερή προετοιμασία’. Βέβαια, υπάρχουν και περιπτώσεις κινητοποιήσεων ‘περισσότερο αυθόρμητων’¹²⁹, οι οποίες όμως εμφανίζονται σε ακραία γεγονότα. Ως ένα τέτοιο παράδειγμα ανέφερε την περίπτωση δολοφονίας ενός νεαρού από την Αλβανία σε έναν ποδοσφαιρικό αγώνα, η οποία οδήγησε στο να γίνει πορεία, έπειτα από δύο μέρες, στο κέντρο της Αθήνας με πολύ μεγάλη συμμετοχή.

Το Δίκτυο βρίσκεται σε επικοινωνία (και γενικότερα, συνεργάζεται) με διάφορες αντιρατσιστικές ομάδες που δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα. Τέτοιες ομάδες εδρεύουν, για παράδειγμα, στη Θεσσαλονίκη, τη Χίο, την Κρήτη, το Βόλο κ.α. Οι ομάδες αυτές λειτουργούν ανεξάρτητα η μία από την άλλη και σχηματίζουν ένα άτυπο δίκτυο. Το ίδιο το στέλεχος είπε ότι ‘δεν είχανε και ποτέ ως εικόνα [είτε ως μέλη είτε ως οργάνωση] να φτιάξουν ένα τεράστιο δίκτυο’.

‘Στην Αθήνα λειτουργούσε ένα συντονιστικό μεταναστευτικών και αντιρατσιστικών συλλογικοτήτων [...]. Μετά το 2000, όπου το αντιπαγκοσμιοποιητικό κίνημα φούσκωσε πολύ και πήραν τα μυαλά μας αέρα, το μεταναστευτικό [θέμα] έμεινε λίγο στην τύχη του και ασχολούμασταν με μεγάλες διαδηλώσεις. Τώρα, τα τελευταία 2 χρόνια, που ξαναπροσγειωθήκαμε, έχουμε ξαναμπεί μέσα στο μεταναστευτικό [θέμα] και προσπαθούμε να το δούμε πάλι πιο σοβαρά. Πλέον, υπάρχουν και πολλές

¹²⁶ Τα μαθήματα, φέτος, τα παρακολουθούσαν 250 μαθητές, όπως είπε το στέλεχος.

¹²⁷ Τον όρο το χρησιμοποίησε το ίδιο το στέλεχος.

¹²⁸ Όπως ανέφερε, πέρυσι επισκέφτηκαν το φεστιβάλ περίπου 20.000 άτομα.

¹²⁹ Όροι που χρησιμοποίησε το ίδιο το στέλεχος.

περισσότερες οργανώσεις που μπορούν να στηρίζουν το κομμάτι της κοινωνικής υποστήριξης των μεταναστών, και πολλές ΜΚΟ που έχουν και τους πόρους, και λιγότερο πάθος, ώστε να το κάνουν αποτελεσματικότερα [την κοινωνική υποστήριξη των μεταναστών]. (ο.π.)

Όπως ακριβώς ανέφερε το στέλεχος, το Δίκτυο 'είναι μια αριστερή αντιρατσιστική οργάνωση, δηλαδή και στο επίπεδο του λόγου και στο επίπεδο των κινητοποιήσεων της εντάσσεται σε ένα ευρύτερο κομμάτι της Αριστεράς'.

'[Η οργάνωση] έχει επηρεάσει σημαντικά το λόγο κάποιων οργανώσεων που συστάθηκαν αργότερα και έχει επηρεάσει σημαντικά και το λόγο της Αριστεράς για το μεταναστευτικό.' (ο.π.)

Προσπαθώντας να σκιαγραφήσει τον αριστερό χώρο, με τον οποίον έρχονται σε συνεργασία, έβγαλε την περίπτωση του ΚΚΕ σχολιάζοντας ως εξής:

'Όταν αναφέρομαι στην Αριστερά αναφέρομαι σε ένα επίπεδο περισσότερων κοινωνικών κινημάτων και πιο ανοιχτών διαδικασιών, όπως είναι το Στέκι. Οι δύο ομάδες που έχει το Στέκι ξεκινούν από διαφορετικές αφετηρίες¹³⁰ και -θα μπορούσαμε να πούμε ότι- συναντιούνται στο κομμάτι των κοινωνικών κινημάτων. [...] Επιδιώκουμε τη συνεργασία, στο βαθμό βέβαια που αυτή δεν κολλάει σε αγκυλώσεις της Αριστεράς.' (ο.π.)

Έχουν έρθει σε συνεργασία με το Συνασπισμό, ενώ ανέφερε ότι υπάρχουν μέλη του Συνασπισμού που είναι -ταυτόχρονα- και μέλη του Δικτύου. Επίσης, κατά καιρούς, έχουν συνεργαστεί με πάρα πολλές αριστερές οργανώσεις. Επιπλέον, και κάνοντας διάκριση μεταξύ αριστερών οργανώσεων και ΜΚΟ, είπε:

'Πέραν των αριστερών οργανώσεων έχουμε συνεργαστεί και με ΜΚΟ, αλλά είμαστε πιο κινηματικού χαρακτήρα οργάνωση και -σαν πρώτη μας επιλογή- αναζητούμε τους άμεσους συμμάχους μας σε ένα πιο οικείο, για μας, περιβάλλον.' (ο.π.)

Σε ό,τι αφορά τη δικτύωσή τους στο εξωτερικό, το Δίκτυο συμμετέχει σε δύο μεγάλα φιλομεταναστευτικά και αντιρατσιστικά δίκτυα που υπάρχουν στην Ευρώπη, στο Frassanito και το Action 2, με τα οποία γίνονται τακτικές συναντήσεις περίπου 2 φορές το χρόνο. Επίσης, σε επαφή με τα φιλομεταναστευτικά δίκτυα έρχονται στα ευρωπαϊκά φόρουμ. Όπως ανέφερε, στο ΕΚΦ στην Αθήνα αποφασίστηκε, από ένα ευρύτερο φιλομεταναστευτικό δίκτυο στο οποίο συμμετείχαν από ΜΚΟ αρκετά πιο εσωθεσμικές (από το Δίκτυο) μέχρι οργανώσεις μεταναστών δεύτερης γενιάς στη Γερμανία, η πραγματοποίηση στις 7 Οκτωβρίου μιας πανευρωπαϊκής κινητοποίησης για τους μετανάστες χωρίς χαρτιά. Στις συναντήσεις αυτές συμμετέχουν αντιπρόσωποι των οργανώσεων. Στην περίπτωση του Δικτύου συμμετέχει όποιος μπορεί με έξοδα που καλύπτονται -εν μέρει ή εξ ολοκλήρου- από την οργάνωση, όταν υπάρχουν λεφτά, ή, όταν δεν υπάρχουν λεφτά, με έξοδα που καλύπτονται από το ίδιο το μέλος.

---

¹³⁰ Η άλλη οργάνωση που στεγάζεται στο Στέκι είναι το Δίκτυο για τα Κοινωνικά και τα Πολιτικά Δικαιώματα.

ΣΕΚ¹³¹

Το ΣΕΚ είναι κόμμα και παίρνει μέρος στις εκλογές.

*‘Το ΣΕΚ είναι μια επαναστατική οργάνωση, δηλαδή ο λόγος για τον οποίον μπαίνεις είναι γιατί πιστεύεις ότι τα πράγματα αλλάζουν επαναστατικά. Δεν υπάρχει δυνατότητα να αλλάξουν μέσα από διαδικασίες κοινοβουλευτικές ή οτιδήποτε τέτοιο. Αλλά επειδή υπάρχει η παραδοχή ότι αυτό το πράγμα δεν πρόκειται να γίνει από τη μια μέρα στην άλλη, [...] αλλά χρειάζεται μια διαδικασία όπου ο κόσμος χρειάζεται να πειστεί, έτσι το ΣΕΚ είναι ένα ενεργό κομμάτι σε όλων των ειδών τις αντιστάσεις που δημιουργούνται· [...] χτίζει τα κινήματα και τις αντιστάσεις.’*¹³² (στέλεχος ΣΕΚ)

Η οργάνωση θίγει το σύστημα συμπεριλαμβάνοντας όλες τις αρνητικές πτυχές αυτού, όπως είναι ο πόλεμος, η ανεργία, οι απολύσεις, η καταστροφή του περιβάλλοντος κ.π.α. Η χρηματοδότηση προέρχεται από τις συνδρομές των μελών, από την πώληση της εφημερίδας που εκδίδει και από κουτιά ενίσχυσης που βγάζει είτε στο δρόμο είτε σε διάφορα σωματεία.

Τα μέλη είναι περίπου 1.500 πανελλαδικά, ενώ για να γίνει κάποιος μέλος πρέπει απλά να το δηλώσει. Ο καθένας αφιερώνει το χρόνο που ο ίδιος δύναται ή θέλει¹³³. Βέβαια, τυπικά, στις υποχρεώσεις των μελών είναι να συμμετέχουν στον τοπικό τους Πυρήνα και να διαβάζουν και να πουλάνε την εφημερίδα. Ουσιαστικά, όμως, δεν υπάρχει έλεγχος.

‘Κάθε χρόνο βγαίνει καινούρια κάρτα μέλους, οπότε γίνεται και ένα ξεσκαρτάρισμα των μελών.’ (ο.π.)

Τα άτομα που συμμετέχουν στην ηγεσία αφιερώνουν πλήρως το χρόνο τους στην οργάνωση. Όποιοι εξ αυτών έχουν ανάγκη αμείβονται κιόλας. Επίσης, υπάρχουν και άλλα μέλη πλήρους ωραρίου, όπως π.χ. ορισμένοι δημοσιογράφοι της εφημερίδας.

Τοποθέτησε την οργάνωση στον αριστερό πολιτικό χώρο, και ως προς τα ενδεχόμενα νέα μέλη ανέφερε τους εργαζόμενοι, τους μαθητές, τους φοιτητές, τους ανέργους και άφησε ανοιχτή την απάντηση.

Ως προς την οργανωτική δομή και τη διαδικασία λήψης αποφάσεων, κάθε μέλος της οργάνωσης συμμετέχει στον τοπικό Πυρήνα (ή Οργάνωση Βάσης). Ο Πυρήνας συνεδριάζει εβδομαδιαία. Μια φορά το χρόνο εκλέγει αντιπροσώπους (ο αριθμός των αντιπροσώπων που θα εκλέξει ο κάθε Πυρήνας είναι θέμα αναλογίας, δηλαδή εξαρτάται από το πόσα άτομα έχει) οι οποίοι συμμετέχουν στο ετήσιο συνέδριο. Ενάμιση μήνα πριν από το συνέδριο ξεκινάει ένας προφορικός διάλογος σε κάθε Πυρήνα, αλλά και ένας γραπτός διάλογος με εσωτερικά δελτία μεταξύ της ηγεσίας και του κάθε Πυρήνα. Στην δεύτερη περίπτωση, οποιοδήποτε

---

¹³¹ Η ιστοσελίδα από την οποία μπορεί κανείς να πάρει πληροφορίες για την εν λόγω οργάνωση είναι <http://www.sek-ist.gr/>

¹³² Ως προς την αντίφαση αυτή, δηλαδή το ότι το ΣΕΚ απορρίπτει το σύστημα αλλά ταυτόχρονα συμμετέχει στις εκλογές, αναφερόμαστε παρακάτω στην υποσημείωση 136.

¹³³ Το ίδιο το στέλεχος μίλησε για διαφορετικά επίπεδα συνειδητοποίησης εντός του κόμματος. Οπότε, υπάρχουν μέλη πιο ενεργά και άλλα λιγότερο ενεργά. Αυτό, βέβαια, σε πολλές περιπτώσεις αντικατοπτρίζει και τον ελεύθερο χρόνο που διαθέτει ο καθένας. Έτσι, είναι λογικό, συνήθως, ένας φοιτητής να διαθέτει περισσότερο ελεύθερο χρόνο από έναν εργαζόμενο.

μέλος μπορεί να αλληλογραφήσει με την ηγεσία και να αναφέρει τυχόν προβλήματα που υπάρχουν στον Πυρήνα του ή τι τον προβληματίζει κ.λπ. Έπειτα από αυτήν τη διαδικασία βγαίνουν οι αντιπρόσωποι των Πυρήνων, οι οποίοι συμμετέχουν στο συνέδριο. Στη διαδικασία επιλογής αντιπροσώπων παίζει σημαντικό ρόλο ο βαθμός στον οποίον είναι ενεργός ο καθένας, αλλά και το κατά πόσο είναι πρόθυμος. Κατ' αυτόν τον τρόπο σχηματίζονται και ενός είδους τοπικές ηγεσίες από μέλη τα οποία είναι πιο δραστήρια. Περιοχές όπου υπάρχουν πολλοί Πυρήνες σε κοντινές αποστάσεις μεταξύ τους συνιστούν μια Περιφέρεια. Οι βασικοί υπεύθυνοι των Πυρήνων μιας Περιφέρειας συνιστούν την Περιφερειακή Επιτροπή, η οποία συσκέπτεται μια φορά την εβδομάδα. Το συνέδριο, πέρα από τις συζητήσεις για διάφορα τρέχοντα θέματα, εκλέγει και την ηγεσία του κόμματος -την Κεντρική Επιτροπή- η οποία αποτελείται από 10 άτομα. Η ηγεσία δεσμεύεται να υλοποιήσει τις αποφάσεις του συνεδρίου, αλλά και είναι υπεύθυνη για τη γενική στρατηγική του κόμματος. Δικαίωμα υποψηφιότητας έχουν όλα τα μέλη.

‘... για να είναι κάποιος στην ηγεσία χρειάζεται να πληρεί συγκεκριμένες προϋποθέσεις που έχουν να κάνουν με την αποφασιστικότητά του, με την εμπειρία του κ.α.’ (ο.π.)

Η εισήγηση των -προς συζήτηση- θεμάτων γίνεται από την ηγεσία μέσω της εβδομαδιαίας εφημερίδας. Τα θέματα αυτά είτε θίγονται από τα ίδια τα άτομα που συμμετέχουν στις συναντήσεις των Πυρήνων (που συνήθως είναι τοπικά αφού ο σχηματισμός των Πυρήνων σχετίζεται με την εγγύτητα στο χώρο¹³⁴) είτε υποβάλλονται από την επικαιρότητα -δηλαδή τα θέματα τα οποία απασχολούν την επικαιρότητα συνήθως είναι και αυτά τα οποία προωθούνται -όπως είπα, μέσω της εφημερίδας- προς τα κάτω (δηλαδή από την κεντρική ηγεσία προς τους Πυρήνες).

‘Η εφημερίδα είναι ένα όπλο [που] συνδέει τα μέλη· δηλαδή η [κοινή] εμπειρία όλων των μελών είναι ότι διαβάζουν αυτήν την εφημερίδα, και, άρα, παίρνουν από αυτήν και δίνουν σε αυτήν.’ (ο.π.)

Κάθε Πυρήνας γράφει τις δράσεις του στην εφημερίδα και μαθαίνει τις δράσεις άλλων Πυρήνων μέσω αυτής. Στην εβδομαδιαία συνάντηση του Πυρήνα συζητώνται τα θέματα που θίγονται από την εφημερίδα. Επίσης, συζητώνται θέματα τα οποία εισηγούνται τα άτομα που συμμετέχουν στην κάθε συνάντηση· αναφέρουμε ‘τα άτομα’ και όχι ‘τα μέλη’ γιατί -όπως δήλωσε το στέλεχος- τα μέλη επιδιώκουν να φέρνουν νέα άτομα στις συναντήσεις τους, τα οποία μπορούν να είναι εξίσου ενεργά -με τα μέλη- στη συζήτηση. Βέβαια, και πέραν των νέων ατόμων που έρχονται μαζί με κάποια μέλη, μπορεί να συμμετέχει οποιοσδήποτε το θελήσει. Θεωρείται βασικό από την οργάνωση να γίνεται προσπάθεια να παρακολουθούν καινούργια άτομα τις συναντήσεις των Πυρήνων.

---

¹³⁴ Οι Πυρήνες είναι τοπικοί, δηλαδή σχηματίζονται όταν υπάρχει μια συγκέντρωση μελών (2 ατόμων, στη χειρότερη περίπτωση) σε μια γειτονιά, σε μια σχολή, σε ένα χώρο εργασίας κ.λπ.

Η λειτουργία των Πυρήνων έχει δύο κατευθύνσεις. Η πρώτη είναι ο διάλογος, ενώ η δεύτερη είναι το πρόγραμμα δράσης. Το πρόγραμμα δράσης συνίσταται από την επαφή με τον ‘έξω κόσμο’. Μία από τις βασικές λειτουργίες των Πυρήνων είναι το να βγουν στους δρόμους, να προσεγγίσουν τον κόσμο και να μιλήσουν μαζί του, να μοιράσουν φυλλάδια και να κάνουν διάλογο πάνω σε τρέχοντα θέματα, όπως, για παράδειγμα, η συμπαράσταση στους καταληψίες φοιτητές.

‘Μέσα από αυτήν τη διαδικασία γνωρίζουμε καινούριο κόσμο τον οποίο διοχετεύουμε στους Πυρήνες, στις συζητήσεις και στις δράσεις τους’. (ο.π.)

Στο πλαίσιο του διαλόγου εντάσσεται και η παρουσίαση της βασικής ιδεολογικής κατεύθυνσης της οργάνωσης.

‘Στην περίπτωση που υπάρχουν νέα άτομα στις συζητήσεις, τότε επαφίεται στην κρίση των μελών του εκάστοτε Πυρήνα το να γίνει -και το πότε θα γίνει- μια βασική μαρξιστική συζήτηση.’ (ο.π.)

Ως προς τη δικτύωση της οργάνωσης, επιδιώκουν να βρίσκονται σε διαρκή επαφή με τα εργατικά συνδικάτα. Θεωρούν ως έναν από τους βασικούς στόχους τους την ‘κινητοποίηση των συνδικάτων’ γιατί, όπως ανέφερε:

‘Τα συνδικάτα είναι ο τόπος όπου όλος ο κόσμος προστρέχει, ανεξάρτητα από την κομματική του ταυτότητα, [και το ΣΕΚ] είναι ένα κόμμα που πιστεύει, πρώτα και κύρια, στη δράση της εργατικής τάξης, στη δυνατότητά της, στη συλλογικότητά της κ.λπ.’ (ο.π.)

Με κανένα από τα κόμματα της ‘εσωκοινοβουλευτικής Αριστεράς’¹³⁵ δεν έχουν ‘προνομιακές σχέσεις, αλλά είναι δυνατόν, ενίοτε, να έρχεται [το ΣΕΚ] σε συνεργασία με το ένα ή το άλλο κόμμα, ή και με τα δύο’.

‘Το ΚΚΕ δε συνεργάζεται εύκολα, ενώ ο Συνασπισμός ό,τι βρίσκεται αριστερά του το έχει από δίπλα για να μαζεύει ψήφους’. (ο.π.)

Το ίδιο το στέλεχος επεσήμανε ότι υπάρχει μεγάλη ιδεολογική απόσταση μεταξύ του ΣΕΚ και των δύο προαναφερθέντων κομμάτων, με την έννοια ότι αυτά είναι κόμματα της κοινοβουλευτικής αλλαγής ενώ το ΣΕΚ όχι¹³⁶.

Στο εξωτερικό, συμμετέχουν στην Διεθνιστική Σοσιαλιστική Τάση, η οποία αποτελείται από οργανώσεις που έχουν παραπλήσια στρατηγική αντίληψη με το ΣΕΚ (είναι τροτσκιστικές οργανώσεις, όπως σχολίασε το στέλεχος). Δεν υπάρχει κοινή γραμμή, δηλαδή κατευθύνσεις που να δίνονται ‘εκ των άνω’, αλλά ‘μια συναντίληψη και μια προσπάθεια κοινών δράσεων’. Αυτό απέχει πολύ από τις Διεθνείς· όπως εξήγησε το στέλεχος - μεταφέροντας ταυτόχρονα και τις απόψεις της οργάνωσής του:

¹³⁵ Αναφερόμενο στο ΚΚΕ (Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας) και το Συνασπισμό.

¹³⁶ Πρόκειται για μία αντίφαση το γεγονός ότι, ενώ το ΣΕΚ απορρίπτει την κοινοβουλευτική αλλαγή, ταυτόχρονα, συμμετέχει στις εκλογές. Το ίδιο το στέλεχος τη δικαιολόγησε ως ‘θέμα τακτικής’, λέγοντας: ‘εμείς είμαστε αντίθετοι στο ότι το κοινοβούλιο είναι δημοκρατία αλλά οι κοινοβουλευτικές εκλογές είναι ένα πεδίο στο οποίο συμμετέχουμε με κάθε τρόπο και μας νοιάζει η εκλογή· [...] παλεύουμε να είμαστε κομμάτι της συζήτησης’.

‘... η ανάγκη ενός διεθνούς επιτελείου θα υπάρξει μόνο όταν υπάρξει ένα τεράστιο προχώρημα του κινήματος, όταν υπάρξει ένα μαζικό διεθνιστικό ξέσπασμα.’ (ο.π.)

Η Διεθνιστική Σοσιαλιστική Τάση είναι περισσότερο μία τάση με μια ετήσια συνέλευση όπου μαζεύονται αντιπρόσωποι από όλες τις συμμετέχουσες οργανώσεις. Η συνέλευση βγάζει ένα διεθνές δελτίο το οποίο υπάρχει στην ιστοσελίδα της οργάνωσης. Η ‘δικτύωση’¹³⁷ αυτή βρίσκεται σε συζήτηση με άλλες διεθνείς οργανώσεις του χώρου της αντικαπιταλιστικής Αριστεράς.

‘... υπάρχει μια ιστορία σύγκλισης, αυτήν τη στιγμή, με διάφορα ρεύματα μέσα στο καινούργιο αντικαπιταλιστικό κίνημα.’ (ο.π.)

Βέβαια, υπάρχουν και οργανώσεις οι οποίες ανήκουν στην 4^η Διεθνή. Το ΣΕΚ, όπως νοείται από τα προαναφερόμενα, δεν ανήκει σε αυτές. Πέρα από το διάλογο, ένα πολύ σημαντικό κομμάτι της Διεθνιστικής Σοσιαλιστικής Τάσης είναι η προσπάθεια για κοινή δράση. Για παράδειγμα, στο ΕΚΦ της Φλωρεντίας έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο, ‘πιέζοντας διαφορετικά κομμάτια’, στο να υπάρξει μια κοινή μέρα δράσης. Ο συντονισμός, όμως, επιτυγχάνεται, όχι γιατί δίνεται γραμμή ‘εκ των άνω’ (από ένα διεθνές επιτελείο, για παράδειγμα) και τα διαφορετικά τμήματα έχουν ‘καταστατική υποχρέωση’ να τηρήσουν την απόφαση, αλλά μέσω πιέσεων και διαβουλεύσεων. Σύμφωνα με το ίδιο το στέλεχος, ένα διεθνές επιτελείο μπορεί να λειτουργήσει σε μια περίοδο επαναστάσεων, αλλά ‘σήμερα είμαστε σε μια περίοδο μαζικών κινήσεων’.¹³⁸

‘Μέσα από την ιστορία των φόρουμ και του αντιπολεμικού κινήματος, [το ΣΕΚ] έρχεται σε συνεργασία με πολλές οργανώσεις που δεν έχουν την ίδια επαναστατική σοσιαλιστική αντίληψη με αυτό, όπως, για παράδειγμα, η ΑΤΤΑΚ Γαλλίας.’ (ο.π.)

5.2.1. Συμπεράσματα και σχόλια

Όπως είδαμε, οι οργανώσεις της έρευνας πληρούν μία βασική προϋπόθεση: συμμετείχαν στο ΕΚΦ της Αθήνας. Αυτό σημαίνει -τουλάχιστον- ότι σχετίζονται με το κίνημα ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, και ως οργανώσεις του ίδιου κινήματος -υπό μία οπτική¹³⁹- με κάποιον τρόπο σχετίζονται και μεταξύ τους. Αλλά, το αν μια οργάνωση συμμετέχει στα ΚΦ είναι δείκτης άραγε ότι η οργάνωση αυτή είναι και οργάνωση του κινήματος ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση¹⁴⁰; Το ‘πως’ και το ‘γιατί’

¹³⁷ Ο χαρακτηρισμός είναι δικός μας.

¹³⁸ Οι εντός εισαγωγικών όροι χρησιμοποιήθηκαν από το στέλεχος κατά τη συνέντευξη.

¹³⁹ Όπως προαναφέραμε, οι έμμεσοι δεσμοί μεταξύ οργάνωσης μπορεί να οφείλονται σε επικάλυψη μελών ή στελεχών ή να είναι μεσολαβημένοι από μία ενδιάμεση οργάνωση.

¹⁴⁰ Εδώ, πρέπει να πούμε ότι υπάρχουν οργανώσεις και ομάδες που συμμετέχουν στο κ.κ. ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, αλλά -σε κάποιο βαθμό- απέχουν από τις δράσεις του. Έτσι, συμμετέχουν σε παράλληλες πορείες, αλλά όχι σε κοινές με τις υπόλοιπες οργανώσεις και αρνούνται να πάρουν μέρος στα ΚΦ, οργανώνοντας αντιφόρουμ. Τέτοια παραδείγματα, από τον ελλαδικό χώρο, είναι το ΚΚΕ και ομάδες αναρχικών. Αντιστρόφως, υπάρχουν οργανώσεις που συμμετέχουν στα ΚΦ, αλλά θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι ακολουθούν ‘τη γραμμή του νεο-φιλελευθερισμού’. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι αυτό του ΠΑΣΟΚ.

σχετίζονται με το κίνημα -και ενδεχομένως μεταξύ τους- θα το δούμε στο επόμενο κεφάλαιο μέσα από την άποψη των ίδιων των στελεχών.

Μας ενδιέφερε στο σύνολό τους να καλύπτουν κάποιο εύρος πάνω σε ορισμένες κλίμακες τυπολογιών. Έτσι, τις συγκρίνουμε μεταξύ τους και ‘τις ιεραρχούμε’ στη βάση των αντικειμένων δράσης τους (θεματική πάνω στην οποία αναπτύσσουν τις δράσεις τους), των ρεπερτορίων δράσης τους, των μεγεθών τους (γεωγραφική εμβέλεια δράσης, αριθμός μελών κ.λπ.), των ιδεολογιών τους, των τρόπων προσέγγισης νέων μελών, των οργανωτικών τους δομών και των σχέσεων που έχουν με τις οργανώσεις που δικτυώνονται.

Αντικείμενο δράσης

Στις οργανώσεις της έρευνας, παρόλο που ορισμένα από τα θέματα γύρω από τα οποία δραστηριοποιούνται συμπίπτουν, η δράση τους εκκινά από διαφορετικά θέματα. Έτσι, οι ΟΠ επικεντρώνουν πρωτίστως σε περιβαλλοντικά ζητήματα, η ΔΑ σε ζητήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, το Δίκτυο σε θέματα που άπτονται των μεταναστών και προσφύγων, ενώ το ΣΕΚ θίγει συνολικά το υφιστάμενο καπιταλιστικό σύστημα διακυβέρνησης με τις συνέπειες που αυτό φέρει σε όλους τους τομείς (εργασιακά, περιβάλλον, πόλεμος κ.π.α.).

Ρεπερτόριο δράσης

Τα ρεπερτόρια δράσης των οργανώσεων συμπίπτουν ως προς το ότι όλες παροτρύνουν τα μέλη τους (και γενικά τον κόσμο) να συμμετέχουν σε δράσεις κινηματικού χαρακτήρα, αλλά και οργανώνουν τέτοιες δράσεις, και στο ότι ενημερώνουν τον κόσμο πάνω σε θέματα που άπτονται των θεματικών γύρω από τις οποίες δραστηριοποιούνται. Επίσης, σε μικρό ή μεγάλο βαθμό όλες οι οργανώσεις ασκούν πιέσεις (‘lobbying’) σε θεσμικά όργανα που διαχειρίζονται ζητήματα στα οποία -οι οργανώσεις- εντοπίζουν πρόβλημα. Βέβαια, μπορούμε να εντοπίσουμε και διαφορές. Έτσι, οι ΟΠ και το ΣΕΚ συμμετέχουν στις εκλογές. Η ΔΑ κάνει έρευνα πάνω στην καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το Δίκτυο ενισχύει τόσο τις κοινότητες των μεταναστών (μέσω μαθημάτων, ενημέρωσης πάνω σε ζητήματα που τους αφορούν, βοήθειας στο να οργανωθούν κ.α.), όσο και τα άτομα (μέσω νομικών συμβουλών, προσπαθειών προστασίας τους από τους εργοδότες κ.α.).

Ως προς τις δράσεις κινηματικού χαρακτήρα που οργανώνουν, αυτές θίγουν προβλήματα τα οποία άπτονται των αντικειμένων δράσης της κάθε οργάνωσης. Έτσι, από τις οργανώσεις της έρευνας, μόνο το ΣΕΚ οργανώνει κινητοποιήσεις οι οποίες θίγουν άμεσα τη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, ενώ θα ισχυριζόμασταν ότι οι υπόλοιπες οργανώσεις θίγουν έμμεσα (μέσω του πώς σχετίζονται τα προβλήματα που θίγουν με το νεο-φιλελευθερισμό) το νεο-φιλελεύθερο σύστημα (το Δίκτυο μέσω προβλημάτων που άπτονται της μετανάστευσης, οι ΟΠ μέσω προβλημάτων που άπτονται του περιβάλλοντος και η ΔΑ μέσω προβλημάτων που άπτονται των ανθρωπίνων δικαιωμάτων).

Γεωγραφική εμβέλεια δράσης

Με εξαίρεση τη ΔΑ, η δράση των υπολοίπων οργανώσεων περιορίζεται εντός των ελληνικών συνόρων¹⁴¹. Αντιθέτως, το ελληνικό τμήμα της ΔΑ αποτελεί παρακλάδι μιας διεθνούς οργάνωσης. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι το Δίκτυο είναι η μικρότερη οργάνωση, αφού η δράση της εντοπίζεται -κατά βάση- στην Αθήνα, ενώ οι ΟΠ και το ΣΕΚ καλύπτουν το μεγαλύτερο τμήμα της ελληνικής επικράτειας.

Αριθμός μελών

Το ίδιο συμπέρασμα εξάγεται και αν συγκρίνουμε τις οργανώσεις σύμφωνα με τον αριθμό των μελών τους. Υπάρχει μια σημαντική απόκλιση μεταξύ της μικρότερης και της μεγαλύτερης οργάνωσης. Με μεγαλύτερη αυτήν της ΔΑ με 4.000 μέλη πανελλαδικά (και 2.000.000 παγκοσμίως) ακολουθούν το ΣΕΚ με 1.500, οι ΟΠ με 350 και το Δίκτυο με μερικές δεκάδες¹⁴².

Ιδεολογική κατεύθυνση

Το ΣΕΚ είναι η οργάνωση που πλησιάζει περισσότερο -σε σύγκριση με τις υπόλοιπες οργανώσεις- σε μία 'πρότυπη οργάνωση η οποία στηρίζει την ύπαρξή της σε μία ιδεολογική βάση'¹⁴³. Αυτό δε σημαίνει ότι δεν υπάρχει κυρίαρχη ιδεολογία στις άλλες οργανώσεις, αλλά ότι στο ΣΕΚ παρατηρείται μια πιο άμεση και εμφανής σχέση με μια κυρίαρχη ιδεολογία στη βάση της πολιτικής -ή, καλύτερα, πολιτικο-κομματικής- ταυτότητας- στο ΣΕΚ τα οργανωτικά χαρακτηριστικά θεμελιώνονται (αλλά και ενισχύονται)¹⁴⁴ από τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά της οργάνωσης ενώ, ταυτόχρονα, τα ιδεολογικά αυτά χαρακτηριστικά βασίζονται στο λόγο μιας αυθεντίας (δηλαδή σε συγκεκριμένη θεωρία).

‘Το κόμμα [αναφερόμενος συγκεκριμένα στο ΣΕΚ] δεν είναι το άθροισμα των ατόμων του, ένα πράγμα που είναι πολύ σημαντικό στη σοσιαλιστική αντίληψη της οργάνωσης. [...] Στη σοσιαλιστική αντίληψη το κύτταρο είναι η συλλογικότητα και, άρα, κάποιος θα πρέπει να είναι κάπου ενεργός και θα πρέπει να είναι ενεργός μαζί με κάποιους. Αυτό το πράγμα βάζει την αναγκαιότητα της ύπαρξης ενός Πυρήνα.’ (στέλεχος ΣΕΚ)¹⁴⁵

¹⁴¹ Δεν παραβλέπουμε, βέβαια, το γεγονός ότι τα ζητήματα που προκαλούν τη δράση και αντίδρασή τους είναι -συνήθως- υπερεθνικά (π.χ. μετανάστευση, περιβαλλοντικά προβλήματα, καπιταλισμός), αλλά ούτε και το γεγονός ότι συμμετέχουν σε κάποια υπερεθνικά δίκτυα και σε υπερεθνικές κινητοποιήσεις (π.χ. κοινές ευρωπαϊκές ή παγκόσμιες ημέρες δράσης για το περιβάλλον, για τη μετανάστευση κ.α.). Από αυτήν την άποψη μπορεί να έχουν υπερεθνική δράση· επειδή, όμως, εδώ μας ενδιαφέρει το μέγεθός τους, σίγουρα οι εν λόγω οργανώσεις δεν είναι διεθνείς.

¹⁴² Οι αριθμοί στην περίπτωση του ΣΕΚ και των ΟΠ αφορούν τα καταγεγραμμένα μέλη και όχι στους ψηφοφόρους.

¹⁴³ Όπως ήταν τα κομμουνιστικά κόμματα -και τα οποία σε μεγάλο βαθμό είναι και σήμερα- και το εργατικό κίνημα τα οποία χαρακτηρίζονταν από το λεγόμενο δημοκρατικό συγκεντρωτισμό. Θα αναφερθούμε εκτενέστερα στο θέμα παρακάτω.

¹⁴⁴ Βλ. σε Ψημίτη, 2006: 417-9 για κινήματα που χαρακτηρίζονται από δημοκρατικό συγκεντρωτισμό.

¹⁴⁵ Το ίδιο το στέλεχος -αναφερόμενο στο ΣΕΚ- χρησιμοποιούσε άλλοτε τον όρο 'κόμμα' και άλλοτε τον όρο 'οργάνωση'.

‘Στην περίπτωση που υπάρχουν νέα άτομα στις συζητήσεις, τότε επαφίεται στην κρίση των μελών του εκάστοτε Πυρήνα το να γίνει -και το πότε θα γίνει- μια βασική μαρξιστική συζήτηση.’ (ο.π.)

Επίσης, παρατηρούμε και ενός είδους μύηση των νέων μελών στην ιδεολογία της οργάνωσης. Ο Ψημίτης, αναφερόμενος κυρίως στο εργατικό κίνημα, θεωρεί ότι ‘η ιδεολογία κλιμακώνεται από μια γενικά στρεβλή αναπαράσταση της πραγματικότητας σε μια ειδική και εφικτή εκδοχή σύλληψης και συγκρότησης της αποτελεσματικής δράσης’ (Ψημίτης, 2006: 419)¹⁴⁶. Υποστηρίζει ότι στην περίπτωση των παγκόσμιων κ.κ., ‘που αρθρώνουν τη συλλογική δράση σε μια εντελώς διαφορετική σχέση οργάνωσης και κόσμου των ιδεών, [...] ο όρος *ιδεολογία* δεν είναι κατάλληλος για να καλύψει την αναστοχαστική πραγματικότητα στην οποία αναφέρονται’ (ο.π.). Όπως φαίνεται, όμως, υπάρχουν συνιστώσες του κινήματος στην περίπτωση των οποίων δεν ισχύει κάτι τέτοιο. Ως προς αυτό, ενώ δεν ταυτίζουμε τις οργανώσεις του κινήματος με το κίνημα, παρόλα αυτά δεν μπορούμε και να παραβλέψουμε το γεγονός ότι ιδεολογικές οργανώσεις έκαναν ιδιαίτερα αισθητή την παρουσία τους στο 4^ο ΕΚΦ και ενδεχομένως να παίζουν σημαντικό ρόλο στην οργάνωση του κινήματος.

Σε σύγκριση με το ΣΕΚ, οι υπόλοιπες οργανώσεις είναι περισσότερο προσδιορισμένες θεματικά, δηλαδή η δράση τους δε βασίζεται σε μία συγκεκριμένη ιδεολογία, αλλά σε ζητήματα ή προβλήματα σχετικά με ένα συγκεκριμένο αντικείμενο (π.χ. περιβάλλον) γύρω από το οποίο ζήτημα, πολλές φορές, ‘αντιμάχονται’ μέλη με διαφορετικές ιδεολογίες. Ένα σχετικό παράδειγμα είναι το θέμα με τα αιολικά πάρκα. Εντός των ΟΠ -όπως μας περιέγραψε το στέλεχος- υπάρχουν δύο διαφορετικές απόψεις που εκκινούν από διαφορετικές ιδεολογίες: η άποψη που βλέπει θετικά οποιαδήποτε επένδυση σε ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (δεν έχει σημασία αν η επένδυση είναι κρατική ή ιδιωτική, αρκεί να εξαπλωθεί η χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας) και η άποψη που βλέπει αρνητικά τις μεγάλες ιδιωτικές πρωτοβουλίες -στα πλαίσια μιας περισσότερο αντισυστημικής και αντικαπιταλιστικής ιδεολογικής βάσης. Το πρόβλημα αυτό προέκυψε πανομοιότυπα και σε οργάνωση στην οποία συμμετείχαμε και θα αναφέρουμε παρακάτω τον τρόπο με τον οποίο επιλύθηκε το δίλημμα.

Επιπλέον, πλην του στελέχους της ΔΑ το οποίο με πολύ συστηματικό τρόπο απέφυγε να τοποθετήσει την οργάνωση στο χώρο της Αριστεράς, όλα τα υπόλοιπα στελέχη τοποθέτησαν τις οργανώσεις τους στον αριστερό χώρο χωρίς κανένα δισταγμό (χωρίς καν να τα ρωτήσουμε), αλλά και μην παραλείποντας να κάνουν διακρίσεις αλλά και να επισημάνουν

---

¹⁴⁶ Δεδομένου, όμως, ότι ενδέχεται η ιδεολογία να αποτελεί ένα γενικότερο ανθρώπινο χαρακτηριστικό (τουλάχιστον όσων ζουν σε μη πρωτόγονες κοινωνίες), θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο Ψημίτης αναφέρεται σε αυτήν ως ‘στρεβλή’ αντίληψη της πραγματικότητας στο βαθμό που αυτή καθίσταται προβληματική στην επικοινωνία. Εν ολίγοις, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η ιδεολογία είναι η ιδιαίτερη αντίληψη της πραγματικότητας που έχει το κάθε άτομο, η οποία καθίσταται ως προβληματική (και τότε θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ‘στρεβλή’) όταν αυτή καθίσταται ως μια ‘μη-διαπραγματεύσιμη βεβαιότητα’ (από Andreotti & Dowling, 2004: 606) που δυσκολεύει την επικοινωνία μεταξύ δύο ατόμων, ομάδων κ.λπ.

αντιφάσεις εντός αυτού του χώρου. Τα τρία στελέχη υποστήριξαν την άποψη ότι τα μέλη των οργανώσεών τους, στη συντριπτική τους πλειοψηφία -αν όχι όλα-, προέρχονται από το χώρο της Αριστεράς, και στην προσπάθειά τους να προσδιορίσουν αυτόν το χώρο ανέφεραν:

‘... τα τελευταία χρόνια [...] έχουν αρχίσει να γίνονται πιο δυσδιάκριτα τα όρια ανάμεσα σε Δεξιά και Αριστερά. Με την έννοια ότι η Αριστερά παλεύει για περισσότερη κοινωνική δικαιοσύνη, παλεύει για πρόσβαση και των φτωχών στους ηθικούς πόρους, παλεύει ενάντια στο ρατσισμό και τον εθνικισμό [...] εμείς είμαστε στα αριστερά ...’ (στέλεχος ΟΠ)

‘Όταν αναφέρομαι στην Αριστερά αναφέρομαι σε ένα επίπεδο περισσότερο κοινωνικών κινημάτων και πιο ανοιχτών διαδικασιών [κάνοντας σύγκριση με το ΚΚΕ].’ (στέλεχος Δικτύου)

‘... σε ένα πιο προοδευτικό κομμάτι που δεν έχει την αντίληψη ότι «οι ξένοι μας παίρνουν τις γυναίκες και τις δουλειές», για παράδειγμα ...’ (στέλεχος Δικτύου)

Το να οριοθετήσουμε, όμως, τον αριστερό χώρο αποδεικνύεται, μάλλον, πολύ πιο δύσκολο από το να κάνουμε αναφορά σε αυτόν. Για παράδειγμα, σε πολλές περιπτώσεις οι απόψεις μεταξύ των δύο πόλων -δηλαδή της Αριστεράς και της Δεξιάς- συγκλίνουν, ή και ταυτίζονται¹⁴⁷. Αλλά, προς διευκόλυνση του διαλόγου, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι στις τρεις οργανώσεις (ΣΕΚ, ΟΠ και Δίκτυο) υπάρχει κυρίαρχη ιδεολογική κατεύθυνση, η οποία προσδιορίζεται από την αριστερή πολιτική ταυτότητα στην πλειοψηφία των μελών τους (σύμφωνα με τους συνεντευξιαζόμενους) ή τον αριστερό πολιτικό χώρο στον οποίο τοποθέτησαν τις οργανώσεις του οι συνεντευξιαζόμενοι. Απ’ αυτές, μόνο στο ΣΕΚ θα μπορούσαμε να πούμε με βεβαιότητα ότι υπάρχει και κυρίαρχη ιδεολογία, ενώ στις άλλες δύο (ΟΠ και Δίκτυο) το θέμα είναι υπό συζήτηση. Σε ό,τι αφορά τη ΔΑ, όχι μόνο δεν μπορούμε να μιλάμε για κυρίαρχη ιδεολογία, αλλά είναι επισφαλές το να μιλάμε ακόμη και για κυρίαρχη ιδεολογική κατεύθυνση.

Νέα μέλη

Σε καμία από τις οργανώσεις δεν υπάρχουν ιδιαίτερες απαιτήσεις για να γίνει κάποιος μέλος. Ίσως η πιο σημαντική από αυτές είναι το να πληρώνει τη συνδρομή. Το στέλεχος του Δικτύου δεν ανέφερε τίποτα για την ύπαρξη συνδρομής για τα μέλη. Χαρακτηριστική είναι η ‘υποχρέωση’ που έχουν τα μέλη του ΣΕΚ ώστε να διαβάζουν την εφημερίδα της οργάνωσης, αλλά και να την πουλάνε.

---

¹⁴⁷ Για παράδειγμα πάνω στην Αριστερά στην Ελλάδα βλ. Βερναρδάκη, 2003. Ο Βερναρδάκης, μέσω έρευνας, καταλήγει στα συμπεράσματα ότι στην ελληνική Αριστερά δεν υπάρχει μια εσωτερική κυρίαρχη ιδεολογία και ότι τα όρια μεταξύ Αριστεράς και Δεξιάς, τουλάχιστον σε επίπεδο απόψεων πάνω σε συγκεκριμένα θέματα, τείνουν να γίνονται όλο και πιο δυσδιάκριτα. Ο ίδιος αναφέρεται στην ‘παραδοσιακή Αριστερά’, οριοθετώντας την -για την έρευνά του- ως εξής: α) οι ψηφοφόροι του Συνασπισμού και του ΚΚΕ, β) αυτοί που δήλωσαν την πρόθεσή τους να μετακινηθούν εκλογικά από το ΠΑΣΟΚ (2000) προς τα κόμματα της Αριστεράς (εσωκοινοβουλευτικά ή εξωκοινοβουλευτικά) και γ) αυτοί που στην κλίμακα 1(Αριστερά)-10(Δεξιά) αυτοτοποθετούνται από το 1 μέχρι το 4. Επίσης, ούτε ταξικά καταφέρνει να προσδιορίσει τον αριστερό ψηφοφόρο. Όπως αναφέρει, ‘το κοινωνικό σώμα της παραδοσιακής Αριστεράς τείνει να απομακρύνεται όλο και περισσότερο από τον ιδεότυπο ενός ταξικού κοινωνικού μορφώματος των κατώτερων τάξεων’ (σελ. 44-5).

Επιπλέον, πρέπει να πούμε ότι τον όρο ‘στρατολόγηση’ -σε ό,τι αφορά την περιγραφή της διαδικασίας προσέγγισης νέων μελών- δεν τον κρίνουμε κατάλληλο γιατί, ενώ μεταφορικά σημαίνει ‘συγκέντρωση οπαδών, βοηθών, συνεργατών για ορισμένη δράση’, προερχόμενος ετυμολογικά από τον όρο ‘στρατός’ (δηλαδή, από ένα σύστημα αυστηρά ιεραρχημένο και πειθαρχημένο -‘στη βέλτιστη εκδοχή του’) δεν ταιριάζει με την οργανωτική δομή των συγκεκριμένων οργανώσεων.

Οργανωτική δομή

Και στην οργανωτική δομή των οργανώσεων παρατηρούμε διαφορές. Ενώ στο ΣΕΚ και τη ΔΑ βλέπουμε ότι υπάρχει μια εσωτερική ιεραρχία με πιο διακριτούς ρόλους για κάθε επίπεδο αυτής, στις περιπτώσεις των ΟΠ και του Δικτύου η οργανωτική δομή τείνει να γίνει χαλαρότερη. Αυτό που διακρίνει, δηλαδή, τις περιπτώσεις των ΟΠ και του Δικτύου από τις δύο πρώτες οργανώσεις είναι ο βαθμός στον οποίο τηρείται η εσωτερική ιεραρχία και η κατανομή ισχύος. Αυτή η διαφοροποίηση των οργανώσεων της έρευνας αντανακλά και τη διάκριση μεταξύ φεδεραλιστικών και μη-φεδεραλιστικών οργανώσεων κατά Della Porta & Diani (1999)¹⁴⁸.

Στην περίπτωση των ΟΠ βλέπουμε ότι μέσω διαδικτύου ‘παρακάμπτεται η ιεραρχία’¹⁴⁹ και στο διάλογο που πραγματοποιείται δύναται να παρέμβει το οποιοδήποτε μέλος -με βασική προϋπόθεση, βέβαια, να έχει πρόσβαση στο διαδίκτυο. Στην περίπτωση του Δικτύου, το οποίο έχει και το μικρότερο αριθμό μελών, η πρόσωπο-με-πρόσωπο επαφή των μελών δεν αποτελεί πρόβλημα. Έτσι, όλα τα μέλη συγκεντρώνονται σε εβδομαδιαία βάση. Στην περίπτωση των ΟΠ, λόγω του μεγάλου αριθμού μελών και της γεωγραφικής τους διασποράς, ο ‘φυσικός’ χώρος συνεύρεσης και διαλόγου ‘αντικαθίσταται’¹⁵⁰ από το διαδικτυακό χώρο. Και στην περίπτωση του Δικτύου το διαδίκτυο παίζει πολύ σημαντικό ρόλο (διευκολύνει και επιταχύνει τόσο την εσωτερική επικοινωνία, όσο και την επικοινωνία με άλλες οργανώσεις), αλλά στην περίπτωση των ΟΠ αυτό αποτελεί το χώρο συνάντησης και διαλόγου μεταξύ όλων των μελών¹⁵¹.

---

¹⁴⁸ Όπως είδαμε, στις φεδεραλιστικές δομές οργάνωσης τα μέλη είναι οργανωμένα σε μικρές τοπικές ομάδες (δηλαδή, υπάρχει διαίρεση στη βάση της γεωγραφικής εγγύτητας, π.χ. ΣΕΚ και ΔΑ), ενώ στις μη-φεδεραλιστικές δεν υπάρχουν παρακλάδια και τα μέλη επικοινωνούν απευθείας κυρίως μέσω e-mail ή ταξιδεύοντας (π.χ. ΟΠ, ή και Δίκτυο -αν και είναι πολύ μικρή και τοπικά προσδιορισμένη οργάνωση) (για τη διάκριση μεταξύ φεδεραλιστικών και μη-φεδεραλιστικών οργανωτικών δομών σε Della Porta & Diani, 1999: 139).

¹⁴⁹ Με την έννοια ότι πραγματοποιείται ένας ανοιχτός διάλογος στον οποίο συμμετέχουν, ταυτόχρονα, όλα τα μέλη.

¹⁵⁰ Η ‘αντικατάσταση’ αυτή δεν είναι απόλυτη δεδομένου ότι το διαδίκτυο, ως χώρος επαφής και επικοινωνίας, -ενδεχομένως- μπορεί να επηρεάζει διαφορετικά τα άτομα και την επικοινωνία των ομάδων. Αυτό, όμως, αν ρίξουμε το βάρος της επικοινωνίας στη γεωγραφική ή χωρική εγγύτητα, γιατί, από την άλλη, ρίχνοντας το βάρος σε κάποια κοινωνική ταυτότητα ‘δεν έχει τόση σημασία η φυσική συνύπαρξη της ομάδας όσο η ψυχολογική κατάσταση της υποκειμενικής αίσθησης του *από κοινού*, του *εμείς*, του *ανήκειν*’ (Κούρτη, 2003: 166), κάτι το οποίο έχει παρατηρηθεί και στο διαδίκτυο.

¹⁵¹ Εννοώντας το χώρο στον οποίο συνευρίσκονται όλα τα μέλη ταυτόχρονα και συζητάνε.

Η οργάνωση του ΣΕΚ πλησιάζει περισσότερο από όλες τις υπόλοιπες οργανώσεις στο πρότυπο του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού. Σ' αυτό το πρότυπο, σύμφωνα με τον Ψημίτη (2006: 417-8), παρατηρούνται ως χαρακτηριστικά ο οργανωτικός συγκεντρωτισμός (προφανώς, τόσο σχηματικά -με την έννοια της πυραμιδοειδούς ιεραρχικής οργάνωσης-, όσο και στην κατανομή αρμοδιοτήτων εντός αυτής), η εσωτερική 'πειθαρχία'¹⁵² και ο κεντρικός ρόλος της ηγεσίας, και όλα αυτά σε συνδυασμό με τη θεμελίωση της οργάνωσης στη βάση μιας ιδεολογίας¹⁵³. Στην περίπτωση του ΣΕΚ η διαβάθμιση βασίζεται στη γεωγραφική εγγύτητα· δηλαδή, η 'κυτταρική οργανωτική δομή' (ο Πυρήνας) αποτελείται από τα άτομα μιας γειτονιάς (ή ενός δημοτικού διαμερίσματος, ή δήμου κ.τ.λ. -δηλαδή η διαίρεση βασίζεται στην χωρική απόσταση) κ.ο.κ., ενώ δεν πραγματοποιούνται συναντήσεις όπου συμμετέχουν όλα τα μέλη ταυτόχρονα, αλλά με αποστολή εκλεγμένων αντιπροσώπων στη συνάντηση της εκάστοτε ανώτερης βαθμίδας. Και σε αυτήν την περίπτωση δεν αποκλείεται να υπάρχει εσωτερικός διάλογος μέσω διαδικτύου, αλλά είναι πολύ πιο ανεπίσημος, μάλλον δεν είναι ολομελειακός και δεν επηρεάζει σε τόσο μεγάλο και εμφανή βαθμό τη λειτουργία της οργάνωσης -σε σύγκριση με τις περιπτώσεις των ΟΠ και του Δικτύου.

Στην περίπτωση της ΔΑ τηρείται επίσης η ιεραρχική οργανωτική δομή, με τη διαφορά όμως ότι αυτή δε βασίζεται στην ύπαρξη μιας ιδεολογίας -όπως αυτή (η ιδεολογία) γίνεται κατανοητή από τα προαναφερθέντα. Αντιθέτως, μάλιστα, η ΔΑ είναι η μόνη οργάνωση (από τις οργανώσεις της έρευνας) στην οποία δεν μπορούμε να κάνουμε υποθέσεις για μια κυρίαρχη ιδεολογική κατεύθυνση στη βάση της πολιτικής ταυτότητας των μελών της. Επίσης, όπως και στην περίπτωση του ΣΕΚ, η ηγεσία παίζει εξίσου κεντρικό ρόλο στην οργάνωση.

Η ηγεσία προκύπτει τόσο από διαδικασίες εκλογής (Διεθνής Εκτελεστική Επιτροπή και Γενικές Συνελεύσεις εθνικών τμημάτων), όσο και από διαδικασίες πρόσληψης (Γενικός

---

¹⁵² Όπως γνωρίζουμε, η ιστορία των κομμουνιστικών κομμάτων -τουλάχιστον στον ευρωπαϊκό χώρο- είναι πολύ πλούσια σε περιστατικά 'αποπομπής μελών από το Κόμμα' ή ανάπτυξης αυστηρών εσωτερικών μηχανισμών ελέγχου της πειθαρχίας των μελών -γνωστές πρακτικές που εντάσσονται στο λεγόμενο 'σταλινικό μοντέλο οργάνωσης'- κ.ο.κ. Στην περίπτωση του ΣΕΚ δε θα πρέπει να γίνει παρανόηση του όρου 'πειθαρχία' και να τοποθετηθεί στην ίδια βάση με τα κομμουνιστικά κόμματα. Αντιθέτως, η πειθαρχία μέσα στο ΣΕΚ πρέπει να γίνει κατανοητή -μόνο σε σύγκριση με τις άλλες τρεις οργανώσεις της έρευνας- ως μια αίσθηση που απορρέει από την -σχετικά αυστηρή- αφοσίωση των μελών της οργάνωσης σε μια συγκεκριμένη ιδεολογία, η οποία αποτελεί και το φαινομενικό κρίκο που κρατάει συνεκτική την οργάνωση. Δηλαδή, η ιδεολογία αυτή αποτελεί την αφετηρία της οργάνωσης και στην περίπτωση που κάποιος δεν τη συμμερίζεται δεν υπάρχει λόγος να δραστηριοποιείται μέσα στο ΣΕΚ ή -τουλάχιστον- δεν αποτελεί τόσο ενεργό μέλος. Ούτως ή άλλως, το ίδιο το στέλεχος της οργάνωσης αποστασιοποίησε την οργάνωσή του από τη λεγόμενη 'σταλινική Αριστερά'.

¹⁵³ Όπως συνεχίζει ο Ψημίτης, τα χαρακτηριστικά αυτά 'δεν εγγυώνται απλώς μια πιο αποτελεσματική καθοδήγηση της δράσης, αλλά παράλληλα εξασφαλίζουν το κίνημα [στην προκειμένη περίπτωση, την οργάνωση] από φαινόμενα *ιδεολογικής εκτροπής*' (2006: 417-8). Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα φέρνει το εργατικό κίνημα, αλλά σε επίπεδο οργανώσεων θα μπορούσαμε να μπορούσαμε ότι τα κομμουνιστικά κόμματα αποτελούν ένα τέτοιο παράδειγμα. Όπως επισημάναμε ήδη, δεν ισχυριζόμαστε ότι το ΣΕΚ ταυτίζεται με τέτοιου είδους οργανώσεις, αλλά ότι, σε σύγκριση με τις οργανώσεις της έρευνας, είναι αυτή που πλησιάζει περισσότερο από όλες τις άλλες στο οργανωτικό πρότυπο του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού.

Γραμματέας και Διευθυντές των εθνικών τμημάτων) -χαρακτηριστικό που διαφοροποιεί τη ΔΑ από όλες τις υπόλοιπες οργανώσεις της έρευνας. Έτσι, μόνο στην περίπτωση της ΔΑ (από τις οργανώσεις της έρευνας) παρατηρείται η περίπτωση των ‘καθαρά’ επαγγελματικών στελεχών, με την έννοια ότι αυτά προσλαμβάνονται για να διοικήσουν την οργάνωση¹⁵⁴. Έτσι, η διοίκηση -σε κάθε χωρικό επίπεδο- επιτελείται παράλληλα και ταυτόχρονα από ένα φυσικό πρόσωπο και από ένα συλλογικό όργανο το οποίο φαίνεται ότι εξασφαλίζει τη συμμόρφωση του πρώτου (του φυσικού προσώπου) με τη ‘γενική γραμμή’ της οργάνωσης - δηλαδή, σε εθνικό επίπεδο τα δύο ανώτατα ‘όργανα’ είναι ο Γενικός Γραμματέας και η Διεθνής Εκτελεστική Επιτροπή, ενώ στο ελληνικό τμήμα η Γενική Συνέλευση και ο Διευθυντής. Σύμφωνα με το καταστατικό της οργάνωσης, ‘η καθημερινή λειτουργία της ΔΑ [σε διεθνές επίπεδο] επιτελείται από τη Διεθνή Γραμματεία, την οποία διευθύνει ένας Γενικός Γραμματέας υπό την καθοδήγηση της Διεθνούς Εκτελεστικής Επιτροπής’¹⁵⁵. Το διαδίκτυο διευκολύνει -και σε αυτήν την περίπτωση- την επικοινωνία εντός της οργάνωσης, αλλά από πάνω προς τα κάτω με την αποστολή ενημερωτικών δελτίων τύπου.

Σχέσεις με άλλες οργανώσεις

Οι τρεις από τις τέσσερις οργανώσεις αποτελούν συνιστώσες ευρύτερων δικτύων οργανώσεων τα οποία δραστηριοποιούνται γύρω από τις ίδιες -με τις οργανώσεις- θεματικές. Έτσι, οι ΟΠ αποτελούν μέρος του δικτύου των πράσινων κομμάτων της Ευρώπης, το Δίκτυο αποτελεί τμήμα δύο φιλομεταναστευτικών και αντιρατσιστικών δικτύων που δρουν στον ευρωπαϊκό χώρο (και ενός δικτύου εντός του ελληνικού χώρου, αλλά όχι ιδιαίτερα οργανωμένου, όπως δήλωσε το στέλεχος), ενώ το ΣΕΚ συμμετέχει σε ένα δίκτυο τροτσικιστικών οργανώσεων. Όπως ανέφερε και το στέλεχος του Δικτύου, υποδεικνύοντας και το φαινόμενο της ‘ομοφιλίας’:

‘Πέραν των αριστερών οργανώσεων έχουμε συνεργαστεί και με ΜΚΟ, αλλά είμαστε πιο κινηματικού χαρακτήρα οργάνωση και -σαν πρώτη μας επιλογή- αναζητούμε τους άμεσους συμμάχους μας σε ένα πιο οικείο, για ‘μας, περιβάλλον.’

Σύμφωνα με το φαινόμενο της ομοφιλίας, ‘η δομική και ιδεολογική ομοιότητα [...] παίζουν σημαντικό ρόλο στη συνεργασία μεταξύ των οργανώσεων’ (McPherson, Smith & Cook, 2001 σε Μποτετζάγια, 2006: 80). Έτσι, οι οργανώσεις έχουν πιο σταθερή συνεργασία συνήθως με οργανώσεις με παραπλήσια οργανωτική δομή και ιδεολογία.

Τα δίκτυα φαίνεται να παίζουν ένα συντονιστικό -της δράσης των οργανώσεων- ρόλο. Η συνεργασία εντός αυτών αφορά ανταλλαγή απόψεων -πάνω σε διάφορα θέματα που άπτονται

---

¹⁵⁴ Σε αντίθετη περίπτωση, π.χ. στο ΣΕΚ υπάρχουν αμειβόμενα μέλη τα οποία εργάζονται στην εφημερίδα της οργάνωσης ή στα γραφεία ή μπορεί και κάποιο στέλεχος να αμείβεται ‘αν το έχει ανάγκη’, όπως είπε το στέλεχος, αλλά δεν υπάρχει επαγγελματική διοικητική θέση, όπως, για παράδειγμα, αυτή του Διευθυντή στη ΔΑ. Βέβαια, ο Διευθυντής του ελληνικού τμήματος υπήρξε, στο παρελθόν, μέλος της οργάνωσης. Δε γνωρίζουμε, όμως, αν αυτό είναι κανόνας στη ΔΑ.

¹⁵⁵ Από το καταστατικό της ΔΑ στην ιστοσελίδα <http://www.amnesty.org.gr/aboutai/statute.htm>

των θεματικών των οργανώσεων που συμμετέχουν- και συντονισμό κοινών δράσεων. Ο συντονισμός όμως δεν προκύπτει ως αποτέλεσμα μιας απόφασης που παίρνεται από κάποιο διοικητικό όργανο, αλλά ως αποτέλεσμα διαβουλεύσεων μεταξύ ‘ίσων’, υποδεικνύοντας και την οριζόντια οργανωτική δομή των δικτύων.

Σε κάποιο βαθμό φαίνεται να διαφοροποιείται η ΔΑ, το στέλεχος της οποίας δεν ανέφερε τη συμμετοχή της οργάνωσης σε κάποιο δίκτυο αλλά έκανε λόγο για στενή συνεργασία με δύο άλλες οργανώσεις που δρουν γύρω από θέματα που σχετίζονται με τα ανθρώπινα δικαιώματα. Όπως θα δούμε και παρακάτω, το στέλεχος της ΔΑ απέφυγε με συστηματικό τρόπο να εντάξει την οργάνωσή του σε κάποιο ευρύτερο δίκτυο ή σε κάποια ευρύτερη συλλογικότητα (είτε αυτή είναι η Αριστερά είτε κάποιο δίκτυο είτε το κίνημα ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση).

Επιπλέον, και οι υπόλοιπες οργανώσεις -της έρευνας- ενίοτε συνεργάζονται με διάφορες οργανώσεις. Ενώ στα δίκτυα υπάρχει δομική και ιδεολογική ομοιότητα (ή και ταύτιση), δεν είναι απαραίτητο να ισχύει το ίδιο και στην περίπτωση των συνεργασιών μικρότερης διάρκειας για συγκεκριμένα θέματα. Έτσι, βλέπουμε ότι και οι τρεις οργανώσεις συνεργάζονται ενίοτε με οργανώσεις από τις οποίες αποστασιοποιούνται ιδεολογικά.

5.3. Οι οργανώσεις και το κίνημα ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση

Οι παραπάνω οργανώσεις δεν αποτελούν τυχαίο δείγμα από τις οργανώσεις που συμμετέχουν στο κίνημα, ούτε και αντιπροσωπευτικό. Η επιλογή τους έγινε σκόπιμα γιατί η μεταξύ τους σύγκριση αναδεικνύει ένα από τα πάρα πολλά παραδείγματα διαφορετικότητας (στη βάση των οργανώσεων αλλά και των μελών) που συνθέτουν αυτό το κίνημα. Από τις αφηγήσεις τεσσάρων διαφορετικών ακτιβιστών και, ταυτόχρονα, τεσσάρων στελεχών τεσσάρων διαφορετικών οργανώσεων θα προσπαθήσουμε, παρακάτω, να παράγουμε συμπεράσματα για τον τρόπο δικτύωσης εντός του κινήματος, αλλά και οργάνωσης αυτού. Πιο συγκεκριμένα, αντιλαμβάνονται αυτή τη διαφορετικότητα οι συνεντευξιαζόμενοι, και αν ‘ναι’, τότε πώς δικαιολογούν της οργανωτικές διαστάσεις αυτού του κινήματος; Μέσα από τη σύνθεση των τμημάτων των αφηγήσεών τους που συμφωνούν και μέσα από τη σύγκριση των τμημάτων που δε συμφωνούν προσπαθούμε να αναπτύξουμε μια περιγραφική αφήγηση του τρόπου οργάνωσης του κινήματος ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση.

5.3.1. Η σχέση των οργανώσεων με το κίνημα

Σύμφωνα με τα στελέχη των οργανώσεων, οι οργανώσεις επιδιώκουν την ενίσχυση του κινήματος, καθώς αυτό γίνεται αντιληπτό ως ο ‘βασικός άξονας αντίστασης ενάντια στην παγκόσμια αδικία’ (στέλεχος Δικτύου)¹⁵⁶.

¹⁵⁶ Βέβαια, και αυτή η απάντηση εγείρει ένα βαθύτερο ερώτημα: ‘γιατί αυτά τα άτομα και αυτές οι οργανώσεις θέλουν να ενισχύσουν το κίνημα;’ Αλλά την απάντηση, σε αυτό το ερώτημα,

‘Η δικτύωση [εντός του κινήματος] αποσκοπεί στο δυνάμωμα της φωνής, στο να πετύχει κανείς μεγαλύτερη πίεση ...’ (στέλεχος ΔΑ)

‘Στόχος της οργάνωσης είναι να βοηθήσει [αυτό το κίνημα] να πλατύνει πάρα πολύ στο μέγεθος, στο σημείο που να βάζει ολοένα και περισσότερο κόσμο στις τάξεις του, να τον κάνει να είναι ενεργητικός, να συμμετέχει, άρα να ζαναστήσει τη συλλογικότητα που το σύστημα πάει -διαρκώς- να την καταπιέσει.’ (στέλεχος ΣΕΚ)

Όπως φαίνεται, κάθε οργάνωση συμβάλλει προς την κατεύθυνση του αντικειμένου δράσης της. Έτσι, για παράδειγμα, οι ΟΠ επιδιώκουν:

‘... τη σύνδεση της περιβαλλοντικής παραμέτρου με τους πολιτικούς στόχους του κινήματος, δηλαδή την τοποθέτηση της πράσινης παραμέτρου και την ανάδειξη της σχέσης της με τα κοινωνικά ζητήματα τα οποία αναδεικνύει το κίνημα [...] επιδιώκοντας να εμπλουτίσουμε αυτόν το «συγγενή χώρο»¹⁵⁷ με τις δικές μας «μεταύλιστικές αξίες»¹⁵⁸.’

Σύμφωνα με το στέλεχος του Δικτύου, αυτό ως μικρό κομμάτι του εν λόγω κινήματος προσπαθεί να ‘συνδιαμορφώσει μαζί με αυτό’, όπως για παράδειγμα:

‘... το φόρουμ είναι ένας χώρος διαλόγου, δηλαδή μια προσπάθεια να διαμορφώσεις ένα λόγο από τα κάτω, από τα αριστερά [...], προσπαθούμε να διαμορφώσουμε ένα λόγο για τον κόσμο [...] που θα μας εμπνεύσει, που θα είναι για μας· είναι αναγκαίο να υπάρχει ένας χώρος διαλόγου μεταξύ κινήματων, ειδικά όταν μιλάμε για ένα τέτοιου είδους κίνημα το οποίο δεν είναι ομοιογενές, έχει πολλές συνιστώσες και πολλές φορές οι δυνάμεις που το αποτελούν συγκρούονται μεταξύ τους [...]· οπότε, το να δίνεις χώρο για διάλογο και για συνδιαμόρφωση είναι απαραίτητο.’ (στέλεχος Δικτύου)

Επίσης, πέρα από το ότι τα στελέχη βλέπουν να ενισχύεται το κίνημα με τη δική τους συμμετοχή, βλέπουν ότι και οι ίδιες οι οργανώσεις τους παίρνουν από το κίνημα, κυρίως μέσω της συνεργασίας τους και της τριβής με άλλες οργανώσεις.

‘Η δικτύωση [τόσο εντός του κινήματος, όσο και γενικότερα] δημιουργεί και έναν διάλογο, μια ανανέωση της ίδιας της οργάνωσης, με άλλα λόγια, έναν εκσυγχρονισμό.’ (στέλεχος ΔΑ)

‘... δεν περιοριζόμαστε [συμμετέχοντας σε αυτό το κίνημα], μάλλον εμπλουτιζόμαστε ...’ (στέλεχος ΟΠ)

Η σχέση των οργανώσεων με το κίνημα

Σε πρώτη φάση, οι συνεντευξιζόμενοι δικαιολόγησαν τη συμμετοχή των οργανώσεών τους στο κίνημα στη βάση των ζητημάτων που θίγει αυτό. Για παράδειγμα:

προσπάθησαν να δώσουν οι θεωρητικοί της ΘΝΚΚ και δεν αποτελεί άμεσο αντικείμενο έρευνας της παρούσας εργασίας.

¹⁵⁷ Ενέταξε το κίνημα ενάντια στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, την οργάνωσή του και όλο το δίκτυο των πράσινων οργανώσεων στον ευρύτερο χώρο της Αριστεράς, χωρίς -βέβαια- να παραβλέπει τις διάφορες αντιφάσεις ή τάσεις εντός του κινήματος και εντός της Αριστεράς.

¹⁵⁸ Εννοώντας ότι στοχεύουν να εμπλουτίσουν τους υλιστικούς στόχους της παραδοσιακής Αριστεράς με αξίες όπως η ποιότητα ζωής, θέματα αυτοδιαχείρισης κ.α. Επεξηγώντας τον όρο ‘παραδοσιακή Αριστερά’ είπε ότι αναφέρεται στην Αριστερά ‘που έχει την περισσότερη σχέση με το παρελθόν, [...] που έχει κάνει τις λιγότερες αλλαγές’, φέρνοντας ως παράδειγμα το ΚΚΕ -το οποίο, βέβαια, στην ελληνική περίπτωση αποστασιοποιείται από το κίνημα ενάντια στην νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση αλλά αυτό δεν ισχύει στα παραδείγματα όλων των χωρών. Όπως σχολίασε ξένος ομιλητής της Συνέλευσης των Κινήματων του 4^{ου} Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Φόρουμ στην Αθήνα, ‘η ελληνική Αριστερά είναι ιδιαίτερα διαιρεμένη’.

‘Δεν μπορεί να μην εμπλεκόμαστε εμείς από τη στιγμή που οι μείζονες συγκρούσεις έχουν να κάνουν με φυσικούς πόρους και ιδιαίτερα το πετρέλαιο [...]. Έχουμε πάρα πολλά θέματα που επεκτείνεται η προβληματική μας μέσα σε σύμπλεξη με το κίνημα της αντι-νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης.’ (ο.π.)

Σύμφωνα με την άποψη του στελέχους του Δικτύου, οι νεοφιλελεύθερες επιλογές και η ύπαρξη υπερεθνικών οργανισμών, όπως ΠΟΕ και ΠΤ, καθορίζουν πολύ περισσότερο τι γίνεται και σε εθνικό επίπεδο, σε σύγκριση με τις κατά τύπους κυβερνήσεις. Βλέποντας το κίνημα ως την παγκόσμια αντίσταση ενάντια στην παγκόσμια αδικία, θεωρούν αυτονόητο (ως οργάνωση) να συμμετέχουν σε αυτό, προσπαθώντας να το ενισχύσουν.

Παρ’ όλες, όμως, τις αντιφάσεις εντός του κινήματος -σε μερικές από τις οποίες θα αναφερθούμε παρακάτω-, σε γενικές γραμμές τοποθέτησαν τις οργανώσεις τους και το κίνημα στον ευρύτερο χώρο της Αριστεράς και την ΚτΠ (πλην του στελέχους της ΔΑ το οποίο απέφυγε να τοποθετήσει την οργάνωσή του στον αριστερό χώρο).

‘Η ΔΑ [...] έχει προφανώς θέση ως ένα κομμάτι της ΚτΠ.’

Εδώ, πρέπει να αναφέρουμε ότι το στέλεχος της ΔΑ ήταν ιδιαίτερα προσεκτικό και επιφυλακτικό στην περιγραφή της σχέσης της ΔΑ με το κίνημα ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση και, ακόμη περισσότερο, σε οποιαδήποτε αναφορά στο κίνημα αυτό¹⁵⁹.

‘Δε γνωρίζω ποιες μπορεί να είναι οι σχέσεις [της ΔΑ] με το κίνημα [...], η σχέση αυτή καθορίζεται σε ένα διεθνές επίπεδο που μπορεί να χάνω και εγώ κάποια επεισόδια ...’ (στέλεχος ΔΑ)

Έτσι, έκλεισε τη συνέντευξη δηλώνοντας:

‘... όμως αυτό που μπορώ να πω σίγουρα είναι ότι η ΔΑ είναι παρούσα με ενεργό ρόλο [...]. Εμείς δε συμμετέχουμε σε επίπεδο διαμόρφωσης πολιτικών θέσεων του κινήματος· συμμετέχουμε στο ακτιβιστικό κομμάτι με το κομμάτι που μας αναλογεί.’ (ο.π.)

5.3.2. Το κίνημα

Πως βλέπουν τα στελέχη το κίνημα

Αρχικά, πρέπει να πούμε ότι από αυτό το σημείο και μετά, όταν αναφερόμαστε στα στελέχη των συνεντεύξεων αναφερόμαστε στα τρία στελέχη, δεδομένου ότι το στέλεχος της ΔΑ έκλεισε τη συνέντευξη αποφεύγοντας να επεκταθεί στο κίνημα.

¹⁵⁹ Παρόλο που δε θα ‘τολμήσουμε’ να δικαιολογήσουμε γιατί συνέβη αυτό, θα μεταφέρουμε μια σχετική εμπειρία μέσα από το ΚΦ. Πήραμε συνεντεύξεις από 12 συμμετέχοντες, δηλαδή, 12 άτομα που είχαν μπει στο χώρο του φόρουμ, όχι, όμως, ως ομιλητές. Οι συνεντεύξεις ήταν -κατά κάποιον τρόπο- πειραματικές, με την έννοια ότι κάναμε κάποιες γενικές ερωτήσεις για το πώς βιώνουν το φόρουμ και μέσα από τις αφηγήσεις των συνεντευξιαζόμενων θέλαμε να δούμε αν θα μπορούσαμε να βγάλουμε συμπεράσματα για την ύπαρξη κάποιας κοινής ταυτότητας. Παρόλο που -λόγω έλλειψης χρόνου- δεν επεξεργαστήκαμε τις συνεντεύξεις τους στο πλαίσιο αυτής της εργασίας, προέκυψε ένα συμπέρασμα. Παρατηρήσαμε ότι τα άτομα που ήταν μέλη κάποιας οργάνωσης -και ιδιαίτερα της πολιτικής Αριστεράς- αντιμετώπισαν πολύ θετικά την ιδέα της συνέντευξης, ακόμη κι αν δε μας γνώριζαν, και μιλούσαν τόσο άνετα όσο και πολύ -κατά τη διάρκεια της συνέντευξης. Στην αντίθετη περίπτωση, τα άτομα που δε συμμετείχαν σε κάποια οργάνωση ήταν από αρκετά έως πολύ αρνητικά στο να δώσουν τη συνέντευξη. Έτσι, από μη μέλη οργάνωσης καταφέραμε να πάρουμε συνεντεύξεις μόνο από γνωστούς μας και κατόπιν επιμονής μας.

Σύμφωνα με τα στελέχη, εντός του κινήματος δεν υπάρχει μία κοινή ιδεολογία. Έτσι, για παράδειγμα, το στέλεχος των ΟΠ διαχώρισε την οργάνωσή του από οργανώσεις με διαφορετικούς τρόπους οργάνωσης (όπως, για παράδειγμα, σταλινικές οργανώσεις). Επίσης, έκανε σύγκριση στη βάση της ‘άλλης κοινωνίας που οραματίζονται’ οι οργανώσεις, διαχωρίζοντας τη θέση τους από ‘τη δεξιά πτέρυγα της αντιπαγκοσμιοποίησης, οι οποίοι θέλουν να ξαναγυρίσουν σε ένα καθεστώς εθνικού προστατευτισμού’ (στέλεχος ΟΠ), ιδέα που βρίσκει τους ΟΠ αντίθετους¹⁶⁰.

‘... υπάρχει μια κοινή συναντίληψη πάνω σε έναν κόσμο περισσότερης δικαιοσύνης, περισσότερης δημοκρατίας [...], υπάρχει μια κοινή αντίσταση στο νεο-φιλελευθερισμό - σε πρώτη φάση. Μέσα σε αυτό, υπάρχουν διαφορετικές ιδεολογίες οι οποίες -δε μπορείς να πεις τη λέξη «κονταροχτυπιούνται»- συζητάνε για το πώς θα πάει αυτό το πράγμα παρακάτω.’ (στέλεχος ΣΕΚ)

Έτσι, διχάζονται και οι απόψεις σε συγκεκριμένα ζητήματα.

‘... για παράδειγμα, σε σχέση με τις βόμβες που μπήκαν στο μετρό του Λονδίνου πάρθηκαν ξεκάθαρες θέσεις και μέσα στο φόρουμ και μέσα στο μέτωπο της αντιπαγκοσμιοποίησης· η μία άποψη έλεγε ότι δεν μπορούμε να τους κρίνουμε γιατί είναι καταπιεσμένοι και κάνουν ό,τι θέλουν [...] και η άλλη που έλεγε ότι αυτό δε λέει τίποτα, [...] το να σκοτώνεις οποιονδήποτε είναι ένα πράγμα ανήκουστο και θα πρέπει να πάρουμε αποστάσεις από τέτοιου είδους γεγονότα.’ (στέλεχος ΟΠ)

Βέβαια, υπάρχουν και κοινί στόχοι, όπως, για παράδειγμα, το να μη γίνει ο πόλεμος στο Ιράκ, να μη γίνει επέμβαση στο Ιράν κ.λπ. Αλλά πολλοί από αυτούς προέκυψαν ως κοινί στόχοι. Όπως, για παράδειγμα, εξηγεί το στέλεχος του ΣΕΚ:

‘... χρειάστηκε τα διαφορετικά ιδεολογικά ρεύματα -τα οποία υπάρχουν μέσα στο κίνημα- να συζητήσουνε, και να πείσουνε το ένα το άλλο, ώστε να τα υιοθετήσουν ως κοινούς στόχους.’

Συστατικά μέρη του κινήματος

Οι συνεντευξιζόμενοι βλέπουν το κίνημα ως μια διαδικασία σύγκλισης διαφορετικών τμημάτων. Βέβαια, ο καθένας ρίχνει σε διαφορετικά επίπεδα το βάρος. Αρχικά, στο επίπεδο των κινήματων, ως μια σύγκλιση μεταξύ τμημάτων του εργατικού κινήματος¹⁶¹ και των νέων κ.κ.

‘... θα έβαζα σε αυτούς [που συμμετέχουν στο κίνημα] κινήματα αγροτών [...], το οικολογικό, το εργατικό κίνημα δεν το βλέπω πολύ έντονα -υπάρχουν οι φορείς του

¹⁶⁰ Το ίδιο το στέλεχος, στο μοντέλο του εθνικού προστατευτισμού, αντιπροτείνει την ‘παγκοσμιοποίηση των κινήματων’, δηλαδή μια παγκοσμιοποίηση που θα ελέγχεται από ισχυρά κοινωνικά κινήματα (δηλαδή οι διάφορες ελίτ θα πιέζονται από τα κινήματα).

¹⁶¹ Αναφέρουμε ‘τμημάτων του εργατικού κινήματος’ και όχι ‘όλο το εργατικό κίνημα’ λαμβάνοντας υπόψη τη διαίρεση που παρατηρείται στα ελληνικά δεδομένα· δηλαδή την άρνηση του ΚΚΕ να συμμετέχει στις δραστηριότητες (πορείες και ΚΦ) μαζί με τις υπόλοιπες συνιστώσες του κινήματος της αντιπαγκοσμιοποίησης. Βέβαια, μπορεί να μην εντάσσεται με το υπόλοιπο σώμα αυτού του κινήματος αλλά ανήκει στο μέτωπο ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση. Άλλη περίπτωση όπου κάποια συλλογικότητα αποστασιοποιείται από το κίνημα αλλά αποτελεί τμήμα του μετώπου της αντιπαγκοσμιοποίησης είναι διάφορες ομάδες αναρχικών. Σε γεωγραφικό επίπεδο δε γνωρίζουμε άλλες περιπτώσεις σαν αυτή του ΚΚΕ (δηλαδή, δε γνωρίζουμε αν σε άλλες χώρες συμβαίνει κάτι τέτοιο ή κάτι παραπλήσιο).

βέβαια- με την έννοια ότι σαν να είχε μια συνέχεια , δηλαδή σα να μην κάνουν κάτι διαφορετικό από αυτό που έκαναν πριν ... ’ (στέλεχος ΟΠ)¹⁶²

‘... στο Σιάτλ έγιναν εμφανή τα βασικά μέρη του κινήματος και αυτό ισχύει και μέχρι σήμερα. Στο Σιάτλ ήταν οι συνδικαλιστές και οι οικολόγοι, δηλαδή μια συμμαχία εργατικών συνδικάτων και αντικαπιταλιστικών κινήματων (βάζοντας μέσα τους οικολόγους, τις φεμινίστριες, το κίνημα των ομοφυλόφιλων, το κίνημα για την ειρήνη κ.τ.λ.). [...] Δηλαδή, αυτοί οι οποίοι εναντιώνονται στην εκμετάλλευση και αυτοί οι οποίοι εναντιώνονται στην καταπίεση. Η «εκμετάλλευση» έχει να κάνει πολύ περισσότερο με τη βάση, με την οικονομία¹⁶³, ενώ η «καταπίεση» έχει να κάνει πολύ περισσότερο με το εποικοδόμημα, με τις ιδέες. Δηλαδή, το καινούριο κίνημα είναι μια σύγκλιση του κόσμου της εργασίας και των κινήματων [που αντιτίθενται σε διάφορες μορφές καταπίεσης¹⁶⁴].’ (στέλεχος ΣΕΚ)

Στην ερώτηση ‘σε ποια κατηγορία θα έβαζε τη Διεθνή Αμνηστία;’ απάντησε ως εξής:

‘Στη δεύτερη· στον κόσμο που έχει ευαισθησίες για τα δημοκρατικά δικαιώματα. Πιστεύω ότι τα προηγούμενα χρόνια δε θα ήταν εύκολο να τραβήξεις τη ΔΑ σε μια κοινή δράση με τα εργατικά συνδικάτα. [...] Οι ΜΚΟ αυτού του είδους ήταν πολύ πιο μακριά. Τώρα βλέπουμε μια διαδικασία σύγκλισης· βλέπουμε μια κοινή κατανόηση, δηλαδή ότι ο εχθρός είναι κοινός και ότι πρέπει να δουλέψουμε μαζί.’ (ο.π.)

Σε άλλα επίπεδα, σε αυτά της κοινωνικής και οικονομικής βάσης από τις οποίες προέρχονται οι συμμετέχοντες του κινήματος, το στέλεχος των ΟΠ έκανε ένα διαχωρισμό μεταξύ αυτών που συμμετέχουν ενεργά στο κίνημα και στις κινητοποιήσεις και μεταξύ αυτών που ενδεχομένως να συμμετείχαν αλλά βρίσκονται στο περιθώριο. Στη δεύτερη κατηγορία ανέφερε τους φτωχούς πληθυσμούς τριτοκοσμικών χωρών, αλλά και τους περιθωριοποιημένους και του Δυτικού κόσμου.

‘Είναι ένα πολύχρωμο πράγμα στο οποίο δεν μπορώ εύκολα να βάλω όρια [...], αλλά οι φτωχοί του Τρίτου Κόσμου δεν μπορεί παρά να είναι ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση η οποία θα τους οδηγήσει σε μεγαλύτερη φτώχεια.’ (στέλεχος ΟΠ)

Επίσης, στην κατηγορία αυτή ανέφερε και τους μετανάστες και πρόσφυγες και γενικότερα όσους υφίστανται έντονη εκμετάλλευση. Στην πρώτη κατηγορία, πέρα από τα μέλη των κινήματων που προαναφέραμε, συμπεριέλαβε τους ‘διανοούμενους’¹⁶⁵ και ‘ένα μικρό κομμάτι της μεσαίας αστικής τάξης’¹⁶⁶, αφήνοντας ανοιχτή την απάντηση. Σύμφωνα με το στέλεχος του ΣΕΚ, πέρα -αλλά και εντός- των δύο αυτών βασικών συνιστωσών του

¹⁶² Συνεχίζοντας το σκεπτικό του είπε: ‘... δηλαδή, το ΚΚΕ, για παράδειγμα, δε λέει κάτι καινούριο. [...] το εργατικό κίνημα σαν να ήταν από παλιά σ’ αυτόν το ρόλο... και τα κύρια αιτήματά του ήταν η καλύτερευση των συνθηκών / της ποιότητας ζωής τους -ας πούμε-, η καλύτερευση των εργασιακών συνθηκών [...], είχαν μπει στο παιχνίδι του οικονομισμού [...] και κυνηγάνε περισσότερο οικονομικά και λιγότερο κοινωνικά αιτήματα.’

¹⁶³ Αναφερθήκαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο για τη μαρξιστική αντίληψη που επικρατεί στα μέλη του ΣΕΚ.

¹⁶⁴ Πρόκειται για δικιά μας σύνοψη των κινήματων τα οποία ανέφερε.

¹⁶⁵ Με τον όρο ‘διανοούμενους’ προφανώς αναφέρεται στην ομάδα ανθρώπων που χαρακτηρίζεται από κάποιο -σχετικά- υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο με ευρύτερα ενδιαφέροντα (δηλ. πέραν της επιστημονικής εξειδίκευσης).

¹⁶⁶ Όπως διευκρίνισε το ίδιο το στέλεχος, το κομμάτι αυτό είναι ‘οι νεόπτωχοι οι οποίοι καταλαβαίνουν ότι κάτι δεν πάει καλά και ότι κινδυνεύουν να μείνουν στα 45 και στα 50 τους χωρίς δουλειές’.

κινήματος (δηλαδή των τμημάτων του εργατικού κινήματος και των νέων κ.κ.), συμμετέχουν και άτομα τα οποία δεν είναι μέλη κάποιας οργάνωσης. Όπως ακριβώς ανέφερε:

‘Ένα από τα χαρακτηριστικά αυτού του κινήματος είναι ότι διαχέει ξανά τη συλλογικότητα, [εννοώντας ότι] ο κόσμος ο οποίος τα προηγούμενα χρόνια είχε «κλειστεί»¹⁶⁷ ξαναβγαίνει στο δρόμο, ξανασυμμετέχει σε συλλογικές δράσεις κ.λπ. [...] Αν δεν υπήρχε αυτό δεν ξέρω κατά πόσο θα μπορούσαμε να μιλάμε για νέο κίνημα. Αν μαζεύονταν μόνο οι «οργανωμένοι»¹⁶⁸ δε θα μπορούσαμε να μιλάμε για νέο κίνημα. Οι οργανωμένοι μαζεύονται, παίρνουν πρωτοβουλίες και αυτό το πράγμα κάνει πολύ κόσμο -οι οποίοι είναι ανοργάνωτοι και που το προηγούμενο διάστημα δε συμμετείχαν σε συλλογικότητες- να ξαναβγαίνουνε.’ (στέλεχος ΣΕΚ)

Στο επίπεδο της ιδεολογικής κατεύθυνσης, σύμφωνα με το στέλεχος του Δικτύου, ένα μεγάλο κομμάτι του κινήματος προέρχεται από τον ευρύτερο χώρο της Αριστεράς, ‘που αυτό μπορεί να περιλαμβάνει από τροτσικιστές μέχρι μαοϊστές οι οποίοι κάπου συναντιούνται’¹⁶⁹. Επίσης, ένα ευρύτερο κομμάτι προέρχεται από τις καμπάνιες αλληλεγγύης για τις χώρες της Λατινικής Αμερικής, από ανθρώπους που ασχολούνται με το οικολογικό θέμα, το μεταναστευτικό, το γυναικείο κ.α.

‘Είναι μια μορφή κινήματος η οποία μπορεί να διασταυρώνει διαφορετικούς λόγους και να βλέπει που αυτοί συναντώνται [...]. Δεν είναι ένα κίνημα που περιορίζεται μόνο στο εργατικό ζήτημα ή που επικρατεί μόνο ο παραδοσιακός αριστερός λόγος, [...] αλλά μπορεί να συντονίζει και να κινούνται ταυτόχρονα άνθρωποι που έχουν πολύ διαφορετικές πεποιθήσεις και πάνω σε πολύ διαφορετικά ζητήματα.’ (στέλεχος Δικτύου)

5.3.3. Συμπεράσματα και σχόλια

Τα στελέχη των οργανώσεων επιδιώκουν -μέσω της συμμετοχής των οργανώσεών τους στο κίνημα- τόσο να ενισχύσουν τη δράση των ίδιων των οργανώσεών τους (για παράδειγμα, μέσω της δικτύωσης), όσο και να ενισχύσουν το ίδιο το κίνημα. Μέσω της συμμετοχής τους σε ένα δυναμικό κίνημα μπορούν να ασκήσουν περισσότερη πίεση (σε κυβερνήσεις ή, γενικότερα, σε θεσμικά όργανα άσκησης εξουσίας) επιδιώκοντας να φέρουν περισσότερα αποτελέσματα -σε σχέση με τα αντικείμενα / τις θεματικές δράσης τους.

Όλα τα στελέχη δικαιολόγησαν τη συμμετοχή των οργανώσεών τους στο κίνημα στη βάση των κοινών αιτημάτων τους· δηλαδή, το κίνημα και οι οργανώσεις τους έχουν κοινά αιτήματα και θίγουν κοινά ζητήματα. Επιπλέον, τοποθέτησαν τόσο τις οργανώσεις τους όσο και το κίνημα στην ΚτΠ. Επίσης, τα τρία στελέχη τοποθέτησαν τις οργανώσεις τους και το κίνημα στον ευρύτερο χώρο της Αριστεράς, χωρίς να παραβλέπουν βέβαια και την ύπαρξη ‘της Δεξιάς πτέρυγας της αντι-παγκοσμιοποίησης’, θεωρώντας την όμως μειοψηφία. Έτσι, θα μπορούσαμε -ενδεχομένως- να ισχυριστούμε ότι τα τρία στελέχη δικαιολογούν τη συμμετοχή των οργανώσεών τους στο κίνημα και στη βάση μιας συλλογικής πολιτικής ταυτότητας.

¹⁶⁷ Εννοώντας τα άτομα που δε συμμετείχαν σε πορείες, διαδηλώσεις κ.λπ.

¹⁶⁸ Εννοώντας τα μέλη οργανώσεων.

¹⁶⁹ Όπως ακριβώς ανέφερε.

Σ' αυτό διαφοροποιείται η περίπτωση της ΔΑ, της οποίας το στέλεχος απέφυγε με συστηματικό τρόπο να τοποθετήσει τα μέλη της οργάνωσής του στον αριστερό χώρο και επεσήμανε ότι η συμμετοχή της ΔΑ στο κίνημα αφορά στο ακτιβιστικό κομμάτι και όχι 'σε επίπεδο διαμόρφωσης πολιτικών θέσεων του κινήματος' (στέλεχος ΔΑ). Αυτό αντανακλά και τη διαφοροποίηση των οργάνωσεων στη βάση της ιδεολογίας -με τους δύο ακραίους πόλους στην περίπτωση των τεσσάρων οργάνωσεων της έρευνας, αυτούς του ΣΕΚ στη μία πλευρά (ιδεολογική οργάνωση) και της ΔΑ στην άλλη (οργάνωση της οποίας οι εκπρόσωποι αρνούνται να κάνουν λόγο για την ύπαρξη κυρίαρχης ιδεολογίας στα μέλη της).

Σύμφωνα με τους συνεντευξιαζόμενους, δεν υπάρχει μια κοινή ιδεολογία (και μάλλον ούτε μια κυρίαρχη) ούτε στο χώρο της Αριστεράς ούτε στο κίνημα. Έτσι, η από κοινού συμφωνία φτάνει μέχρι το σημείο κριτικής ενάντια στο νεο-φιλελευθερισμό (και στις επιπτώσεις αυτού στους επιμέρους τομείς, π.χ. περιβάλλον, ανθρώπινα δικαιώματα, μετανάστευση κ.λπ.) και σε όσους τον πρεσβεύουν, ενώ κάθε παραπέρα βήμα κινδυνεύει να προσκρούσει σε διαφωνίες μεταξύ συνιστωσών του κινήματος (κινήματων, οργάνωσεων, ακτιβιστών κ.ο.κ.) με διαφορετικές ιδεολογίες και απόψεις. Για παράδειγμα, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις οι απόψεις διχάζονται -όπως το παράδειγμα με την τρομοκρατική επίθεση στο Λονδίνο- (κι έτσι η ιδέα για τη διαμόρφωση μιας εναλλακτικής πρότασης οργάνωσης της κοινωνίας που θα αντικαθιστούσε το νεο-φιλελεύθερο μοντέλο διακυβέρνησης μοιάζει -αυτή τη στιγμή- ανέφικτη), απ' την άλλη υπάρχουν περιπτώσεις όπου οι απόψεις και οι στόχοι συγκλίνουν ή και ταυτίζονται -όπως, π.χ., το να μην εισβάλουν τα αμερικανικά στρατεύματα στο Ιράν. Το ενδιαφέρον σε αυτό είναι ότι πολλές από αυτές τις απόψεις δεν ήταν εξαρχής κοινές, αλλά προέκυψαν ως τέτοιες μέσα από προσπάθεια των εμπλεκομένων μερών.

'... χρειάστηκε τα διαφορετικά ιδεολογικά ρεύματα -τα οποία υπάρχουν μέσα στο κίνημα- να συζητήσουν, και να πείσουν το ένα το άλλο, ώστε να τα υιοθετήσουν ως κοινούς στόχους.' (στέλεχος ΣΕΚ)

Επιπλέον, όπως είδαμε, η άποψη των συνεντευξιαζόμενων στηρίζει το επιχείρημα των ετερογενών συνιστωσών του κινήματος. Αυτή η ετερογένεια φαίνεται σε όλα τα επίπεδα· σε επίπεδο κινήματων, σε επίπεδο οργάνωσεων ή μελών, σε γεωγραφικό επίπεδο, σε επίπεδο κοινωνικών ομάδων κ.ο.κ.

5.4. Οργανωτικές διαστάσεις του κινήματος

Αρχικά, πρέπει να σημειώσουμε ότι στο λόγο των συνεντευξιαζόμενων υπήρχε μία 'σύγχυση'¹⁷⁰ του κινήματος και των φόρουμ. Για παράδειγμα, τα περισσότερα παραδείγματα που μας ανέφεραν για την οργάνωση του κινήματος είτε αφορούσαν την οργάνωση των φόρουμ είτε προέρχονταν από αυτά. Αυτό το μεταφράσαμε ως δείκτη της άμεσης σχέσης που

---

¹⁷⁰ Η οποία σύγχυση σε καμιά περίπτωση δεν περνάει από το μυαλό μας ότι οφείλονταν σε άγνοια από μέρους τους.

υπάρχει μεταξύ των ΚΦ και του κινήματος, χωρίς βέβαια να παραβλέψουμε το γεγονός ότι οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν αμέσως μετά το ΕΚΦ της Αθήνας, που σημαίνει ότι ήταν η πιο πρόσφατη και ‘φρέσκια’ εμπειρία των συνεντευξιαζόμενων και -ενδεχομένως- καθιστά αναμενόμενη τη βαρύτητα που έριξαν σε αυτό. Η σχέση αυτή (δηλαδή μεταξύ ΚΦ και κινήματος) φαίνεται να υπάρχει κυρίως στα επιμέρους επίπεδα, δηλαδή σε παγκόσμιο επίπεδο μεταξύ ΠΚΦ και παγκόσμιου κινήματος, σε ευρωπαϊκό επίπεδο μεταξύ ΕΚΦ και του κινήματος στην Ευρώπη κ.ο.κ. χωρίς βέβαια να αποκλείεται η εμπλοκή, όπως, για παράδειγμα, το ότι στο ΕΚΦ της Αθήνας συμμετείχαν και εκπρόσωποι κινήματων από εξω-ευρωπαϊκές χώρες ή ότι στο ΕΚΦ της Αθήνας συμμετείχαν ομιλητές οι οποίοι έχουν συμμετάσχει ως ομιλητές και σε ΠΚΦ .

Ένα επιπλέον χαρακτηριστικό του κινήματος -πέρα από το ότι υπάρχει μια σύγκλιση ετερόκλητων στοιχείων (οργανώσεων, κινήματων, μελών κ.ο.κ.) και διαφορετικών θεμάτων¹⁷¹- που το καθιστά καινοτόμο, σύμφωνα με τους συνεντευξιαζόμενους, είναι οι οργανωτικές μορφές που αυτό πήρε. Όπως ανέφερε το στέλεχος του ΣΕΚ, περιγράφοντας το κίνημα:

‘... είναι μια καινούργια αίσθηση του κόσμου ότι μπορεί να αλλάξει τα πράγματα, ότι μπορεί να κινητοποιηθεί μαζικά, η οποία έχει ξεπεράσει το επίπεδο της αίσθησης και έχει πάρει οργανωτικές μορφές· στην αρχή στο επίπεδο μαζικών διαδηλώσεων [...] και μετέπειτα πιο συγκεκριμένες οργανωτικές μορφές, όπως είναι το ΠΚΦ και το ΕΚΦ’.

Το στέλεχος του ΣΕΚ βλέπει ιεραρχική οργανωτική δομή εντός του κινήματος. Προσδιορίζοντας τα βασικά μέρη της ηγεσίας αυτού σε ευρωπαϊκό επίπεδο είπε:

‘Ένα είναι η ΑΤΤΑΚ¹⁷² -και κυρίως η ΑΤΤΑΚ Γαλλίας. Υπάρχει και εθνικός χαρακτήρας στην οργανωτική επιτροπή [του ΕΚΦ]. Άμα γίνει μια οργανωτική επιτροπή και δε συμμετέχουν οι πολωνοί -για παράδειγμα- δεν έγινε και τίποτα. Άμα γίνει μια οργανωτική επιτροπή και δεν είναι οι γάλλοι, τότε υπάρχει πρόβλημα. Πρέπει να είναι κάποιος από τη Γαλλία¹⁷³. [...] Ένα άλλο κομμάτι είναι οι ΜΚΟ, όπως η Greenpeace, η WWF, η Friends of the Earth, η OXFAM¹⁷⁴ κ.α. Μπορεί αυτά¹⁷⁵ να μην

¹⁷¹ Όπως είπε το στέλεχος του ΣΕΚ, ‘σε αυτό το κίνημα, θέματα τα οποία είναι διαφορετικά αρχίζουν να συγκλίνουν.’

¹⁷² Η ΑΤΤΑΚ είναι ΜΚΟ με διεθνή δράση που διεκδικεί την θέσπιση του φόρου Tobin στη διακίνηση των χρηματοοικονομικών κεφαλαίων. Το ποσοστό φορολόγησης είναι της τάξης του 0,1 - 0,25% και αποσκοπεί στον περιορισμό της κερδοσκοπίας από τις βραχυπρόθεσμες κινήσεις των διεθνώς διακινούμενων χρηματικών κεφαλαίων και από τις αγοραπωλησίες συναλλάγματος. Έχει εκτιμηθεί ότι με την εφαρμογή του φόρου Tobin θα μπορούσαν να εξοικονομηθούν μέχρι και 300 δις δολάρια ετησίως, όταν ο ΟΗΕ εκτιμά ότι για να αντιμετωπιστούν η φτώχεια, η πείνα και οι αρρώστιες στον Τρίτο Κόσμο αρκούν 80 δις δολάρια ετησίως (http://www.attac-hellas.org/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=12&Itemid=27). Για ένα σύντομο ιστορικό της πρότασης Tobin βλ. σε Townsend 2004: 138-40.

¹⁷³ Όπως ακριβώς ανέφερε το στέλεχος, και συνέχισε με γέλια (δηλαδή μεταξύ αστείου και σοβαρού) ως εξής: ‘ Αυτό το πράγμα είναι εθνικό δευτερευόντως... βέβαια, μπορεί να είναι και πρωτευόντως... οι γάλλοι είναι αρκετά επικίνδυντοι σε τέτοια θέματα’.

¹⁷⁴ Οι Greenpeace και WWF είναι περιβαλλοντικές ΜΚΟ με διεθνή δράση, το Friends of the Earth είναι δίκτυο με δράση σχετική με περιβαλλοντικά ζητήματα και η OXFAM -όπως προαναφέραμε- είναι διεθνής ΜΚΟ που δραστηριοποιείται ενάντια στη φτώχεια.

¹⁷⁵ Αναφερόμενος στις ΜΚΟ και την ΑΤΤΑΚ.

παίζουν τόσο σημαντικό ρόλο στην Ελλάδα, αλλά παίζουν σε διεθνές επίπεδο. Το τρίτο κομμάτι είναι τα εργατικά συνδικάτα και το τέταρτο είναι η πολιτική Αριστερά.’

Το ίδιο το στέλεχος, επεξηγώντας τους όρους ‘πολιτική Αριστερά’, ανέφερε:

‘Με την «πολιτική Αριστερά» εννοώ ότι στην Ιταλία δε θα μπορούσε να γίνει ΕΚΦ χωρίς την Κομμουνιστική Επανάσταση, στη Γαλλία δε θα μπορούσε χωρίς το ΚΚ Γαλλίας -έπαιξε ρόλο και η Ριζοσπαστική Αριστερά, αλλά το ΚΚΓ έλεγχε το δήμο του Σεν Ντενί που χρηματοδότησε το φόρουμ-, στην Αγγλία δε θα μπορούσε χωρίς το SWP¹⁷⁶ και στην Ελλάδα δε θα μπορούσε να γίνει το ΕΚΦ άμα δεν υπήρχε μια συμμαχία η οποία -πολύ χοντροκομμένα- αποτελούνταν από κάποια συνδικάτα του ΠΑΣΟΚ (ΟΤΟΕ)¹⁷⁷, το Συνασπισμό και το ΣΕΚ. Μπορεί ο χάρτης του ΠΚΦ να λέει ότι δεν μπορούν να συμμετέχουν κόμματα ως τέτοια, αλλά αυτό είναι άμα θέλεις να βαφτίζεις την πραγματικότητα κάπως αλλιώς.’ (ο.π.)

Αναφερόμενος στο ΕΚΦ στην Αθήνα και σε ελληνικό επίπεδο είπε ότι τα συνδικάτα που ελέγχονται από το ΠΑΣΟΚ ήταν και κεντρικά στα σεμινάρια του φόρουμ και στη χρηματοδότηση και στη διαδήλωση. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι μεταφέρθηκαν λεφτά από το ΠΑΣΟΚ στο φόρουμ¹⁷⁸. Υπάρχουν κάποια συνδικάτα που -παρόλο που η ηγεσία τους ανήκει στο ΠΑΣΟΚ- έρχονται σε σύγκρουση με τις νεοφιλελεύθερες επιλογές. Αναφέροντας ένα παράδειγμα, είπε:

‘... η σύγκρουση των τραπεζοϋπαλλήλων / η μεγάλη απεργία -για να μην τους διαλύσουν τα ασφαλιστικά ταμεία- έγινε από ένα σωματείο του οποίου το 80% των μελών είναι ΠΑΣΟΚ. Αυτά τα σωματεία κερδίστηκαν στην προοπτική ότι «άμα θέλουν να κερδίσουν αυτήν τη μάχη θα πρέπει να τη δώσουν σε διεθνές επίπεδο, δηλαδή μαζί με το αντικαπιταλιστικό κίνημα». Έτσι μπήκαν [στο ΕΚΦ της Αθήνας] και ανάγκασαν και τη ΓΣΕΕ¹⁷⁹ και την ΑΔΕΔΥ¹⁸⁰ να είναι πολύ πιο κεντρικές σε αυτήν την ιστορία. Το ίδιο ισχύει και σε σχέση με το Συνασπισμό’ (ο.π.)

Σύμφωνα με το στέλεχος των ΟΠ, κάποιες ομάδες (εννοώντας οργανώσεις), είτε επειδή είναι πιο πολυπληθείς είτε επειδή είναι πιο δραστήριες, κερδίζουν τις εντυπώσεις και ο λόγος τους φαίνεται να έχει μεγαλύτερη ισχύ από άλλες. Βέβαια, όπως ακριβώς το διατύπωσε:

‘... δεν μπορεί κανείς να πει εύκολα ότι ελέγχουν και απόλυτα αυτόν το χώρο, με την έννοια ότι εξακολουθεί να φαίνεται σαν ένας πολυκεντρικός χώρος, χωρίς κέντρο βάρους, και πολυποίκιλος / πολύχρωμος. [...] Κάποιες οργανώσεις, που έχουν πιο έντονη παρουσία, ακούγονται πιο έντονα αναγκάζοντας άλλες να διαμαρτύρονται ότι δεν ακούγεται ιδιαίτερα η δική τους άποψη. Αλλά αυτό το «καπέλωμα»¹⁸¹ δεν είναι τόσο έντονο λόγω της έλλειψης δημοκρατικού συγκεντρωτισμού.’ (στέλεχος ΟΠ)

¹⁷⁶ Socialist Worker Party (Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα της Μεγάλης Βρετανίας).

¹⁷⁷ Ομοσπονδία Τραπεζοϋπαλληλικών Οργανώσεων Ελλάδας. Πρόκειται για το ανώτατο συνδικαλιστικό όργανο των τραπεζοϋπαλλήλων.

¹⁷⁸ Σύμφωνα με το στέλεχος του Δικτύου, τα λεφτά για τη διοργάνωση του 4^{ου} ΕΚΦ δόθηκαν από δήμους και, ένα μεγάλο κομμάτι, από τη ΓΣΕΕ (βλ. επόμενη παραπομπή).

¹⁷⁹ Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας. Πρόκειται για το ανώτατο συνδικαλιστικό όργανο των υπαλλήλων που εντάσσονται στον ιδιωτικό και ευρύτερο δημόσιο τομέα.

¹⁸⁰ Ανώτατη Διοικητική Ένωση Δημοσίων Υπαλλήλων. Πρόκειται για το ανώτατο συνδικαλιστικό όργανο των δημοσίων υπαλλήλων.

¹⁸¹ Αναφερόμενος στο γεγονός της επικράτησης της άποψης του ‘ισχυρότερου’ έναντι των απόψεων λιγότερο ισχυρών ομάδων, καθώς και της επικράτησης της άποψης των πολλών έναντι της άποψης των λίγων, χρησιμοποίησε τον όρο ‘καπέλωμα’.

Έτσι, το στέλεχος του ΣΕΚ, επεκτείνοντας τον προβληματισμό του, ισχυρίστηκε ότι οι αποφάσεις, εντός του κινήματος, δε λαμβάνονται δημοκρατικά και δε θα ήταν εφικτό να λαμβάνονται δημοκρατικά: α) γιατί μέσα στο κίνημα υπάρχουν οργανώσεις οι οποίες έχουν σκοπό να κινητοποιούν τον κόσμο, δηλαδή ‘οργανώσεις που κρατούν όλον αυτόν τον οργανωτικό ιστό, το οργανωτικό οικοδόμημα και πολύς κόσμος ο οποίος [απλά] συμμετέχει’¹⁸², β) η δημοκρατία συνεπάγεται λογοδοσία στη βάση, κάτι που δεν υπάρχει εντός του κινήματος, γ) ολομελειακή δημοκρατία θα ήταν και πρακτικά αδύνατο να υπάρξει, ενώ δ) το σύστημα δεν είναι (και ούτε θα μπορούσε να ήταν) αμεσοδημοκρατικό, εννοώντας ότι με τόση επέκταση της βάσης του κινήματος μόνο αντιπροσωπευτικό δημοκρατικό σύστημα θα μπορούσε να λειτουργήσει.

‘Πως θα ακουστεί η φωνή του βολιβιανού αγρότη σε ένα ΚΦ στην Αθήνα, για παράδειγμα. Βέβαια, υπάρχουν άτομα και οργανώσεις που λένε ότι τον αντιπροσωπεύουν. Με ποιες διαδικασίες, όμως, προέκυψαν αυτές ως αντιπρόσωποι; Βέβαια, η δημοκρατική λειτουργία δεν είναι και το ζητούμενο. Ένα κίνημα το οποίο είναι ετερογενές, αν λειτουργούσε δημοκρατικά, τότε οι πολλοί -ή οι μεγάλοι- θα κατακώνανε¹⁸³ τους λίγους ή τους μικρούς. Άρα, το ζητούμενο είναι να λειτουργεί με συναίνεση. [...] Σε αυτό το κίνημα υπάρχει πολύς κόσμος ο οποίος συμμετέχει και στο κέντρο του, οργανωτικά, υπάρχει μια ηγεσία που αποτελείται από κάποια συνδικαλιστικά στελέχη, στελέχη ΜΚΟ και κάποιων πολιτικών κομμάτων, τα οποία -τις περισσότερες φορές- είναι επαγγελματικά / έμμισθα στελέχη των οργανώσεών τους τα οποία μαζεύονται και -λειτουργώντας με συναινέσεις- δίνουν την οργανωτική δυνατότητα σε όλο αυτό το πράγμα να βρίσκεται.’ (στέλεχος ΣΕΚ)

Το ίδιο το στέλεχος θεωρεί αυτονόητη την ύπαρξη ηγεσίας, ενώ κατηγορεί αυτούς που παραβλέπουν την ύπαρξη ηγεσίας για ‘προσπάθεια ωραιοποίησης της κατάστασης’¹⁸⁴. Όπως περιέγραψε, προσπαθώντας να καταστήσει αυτονόητη την ύπαρξη ηγεσίας στο κίνημα, κάθε δύο μήνες γίνονται οι προπαρασκευαστικές -των φόρουμ- συναντήσεις σε διάφορες πόλεις της Ευρώπης.

‘Δεν έχει οποιοδήποτε μέλος του κινήματος τη δυνατότητα να παρακολουθεί αυτή τη διαδικασία (π.χ. για χρηματικούς λόγους). Τη δυνατότητα αυτήν την έχουν 200 - 300 άτομα. Αν πας και τα τσεκάρεις θα δεις ποια είναι. Είναι η ηγεσία των γαλλικών συνδικάτων, είναι η ηγεσία της ΑΤΤΑC από διάφορες χώρες, είναι κάποιες πολιτικές οργανώσεις και τα μεγαλύτερα κινήματα, αυτά που έχουν τη δυνατότητα να στέλνουν άτομα. Είναι η γραφειοκρατία του ΕΚΦ. Αυτή [η γραφειοκρατία] έχει ένα θετικό και έναν αρνητικό ρόλο. Ο θετικός είναι ότι δίνει τη δυνατότητα να οργανώνεται το ΕΚΦ. Ο αρνητικός είναι ότι έχει τις αντιλήψεις του στρώματος το οποίο εκπροσωπεί. Για παράδειγμα, η αντίληψη της Συνομοσπονδίας Ευρωπαϊκών Συνδικάτων -η οποία συμμετέχει στο ΕΚΦ- είναι μια αντίληψη κοινωνικού διαλόγου· είναι μια αντίληψη που λέει ότι η Ευρώπη θα πρέπει να είναι ανταγωνιστική απέναντι στην Αμερική και την Ιαπωνία. Γι’ αυτόν το λόγο ποτέ δεν πρόκειται να επιτρέψει το ΕΚΦ να εξαγγείλει γενική απεργία σε όλες τις χώρες της Ευρώπης. [...] Αυτή η γραφειοκρατία, [όμως], είναι κομμάτι ενός κινήματος, παίζει έναν προοδευτικό ρόλο στο να ξεδιπλωθεί αυτό το κίνημα και, άρα, γι’ αυτό το λόγο πρέπει να είσαι κομμάτι της -η πιο ριζοσπαστική πτέρυγα γι’ αυτόν το λόγο είναι εκεί πέρα. Αλλά, την ίδια στιγμή, δεν πρέπει να έχεις

¹⁸² Όπως ακριβώς ανέφερε.

¹⁸³ Χρησιμοποίησε τον όρο ‘καπάκωμα’ όπως το στέλεχος των ΟΠ τον όρο ‘καπέλωμα’.

¹⁸⁴ Ακριβώς όπως ανέφερε.

καμιά αυταπάτη ούτε για τη δημοκρατική δομή αυτού του πράγματος, ούτε για το πόσο μακριά μπορεί να πάει. (ο.π.)

Συνεχίζοντας πάνω στο ρόλο της ηγεσίας, παρέμεινε στο παράδειγμα των ΚΦ λέγοντας ότι υπάρχει ένα Διεθνές Συμβούλιο του ΠΚΦ. Κάποια άτομα αποφάσισαν να οργανώσουν έναν οριζόντιο χώρο του οποίου δε θα ηγείται κανένας.

‘Στην πραγματικότητα, αυτό είναι μια κάθετη απόφαση. Το κίνημα όμως ορκίζεται στην αυτοοργάνωση¹⁸⁵. Δεν παραδέχεται την ηγεσία, δεν παραδέχεται την αναγκαιότητα κάποιου ο οποίος θα τραβήξει μπροστά, [...] θα πάρει μια πρωτοβουλία, θα οργανώσει ένα ΚΦ, θα κλείσει ένα χώρο κ.λπ. Υπάρχει μια αντιπαράθεση ανάμεσα στη διάθεση να έχεις ένα χώρο οριζόντιο, δημοκρατικό, αυτοοργανωμένο και, από την άλλη πλευρά, στην αναγκαιότητα να έχεις κάποιον ο οποίος θα τον οργανώσει. Άρα, έχεις μια ηγεσία. [...] Αυτή δε λογοδοτεί δημοκρατικά (δηλαδή μέσα από διαδικασίες ψηφοφορίας και εκλογής) αλλά λογοδοτεί μέσα από το ότι αν θέλει να συνεχίσει να υπάρχει πρέπει να έχει σχέση / να επικοινωνεί με τον κόσμο ο οποίος συμμετέχει στα φόρουμ, στις διαδηλώσεις που αυτό καλεί· συμμετέχει στους παγκόσμιους συντονισμούς. [...] Έτσι λαμβάνονται οι αποφάσεις, μέσα από το ότι το ηγετικό κομμάτι απευθύνεται σε αυτόν τον πλατύ κόσμο ο οποίος συμμετέχει σε αυτό το κίνημα. Αυτό δημιουργεί μια διάθεση ότι «κάτι πρέπει να γίνει» και έτσι καταλήγει στη δράση. [Βέβαια] πολύ παραπέρα δεν μπορεί να πάει, γιατί τότε θα αρχίσουν τα πολιτικά διλήμματα και κινδυνεύει να σπάσει το κίνημα [...]. Άρα υπάρχει ιεραρχική δομή εντός του κινήματος. Δε θα μπορούσε να λειτουργήσει και να οργανωθεί διαφορετικά. Αμα θέλεις να οργανώσεις ένα τέτοιο γεγονός¹⁸⁶ χρειάζεσαι ιεραρχική δομή, ηγεσία, και σχέσεις με κάποιους οι οποίοι θα χρηματοδοτήσουν όλο αυτό το πράγμα. [...] Αμα τα πάντα ήταν αυτοοργανωμένα, θα μπορούσα και εγώ να θέσω ζήτημα για μια γενική απεργία σε ολόκληρη την Ευρώπη. Υπάρχει πολύ συγκεκριμένος λόγος για τον οποίον δε γίνεται [μια τέτοια απεργία]. Γιατί στην ηγεσία αυτού του πράγματος υπάρχουν κόμματα τα οποία δεν πιστεύουν ότι αυτός είναι ο δρόμος· έχουν άλλο δρόμο. Και αυτά τα κομμάτια δεν πρόκειται, απλά, να αναιρέσουν τον εαυτό τους, να αναιρέσουν το στρώμα το οποίο στηρίζουν και το οποίο είναι μια διεθνής συνδικαλιστική γραφειοκρατία που σχετίζεται με σοσιαλδημοκρατικά κόμματα.’ (ο.π.)

Το ίδιο το στέλεχος του ΣΕΚ επεκτείνει το σκεπτικό του στα θέματα καταμερισμού αρμοδιοτήτων και συντονισμού της δράσης.

‘Δεν υπάρχει πολιτική, λοιπόν, και γι’ αυτό δεν μπορεί να υπάρχει καταμερισμός αρμοδιοτήτων. Οι αποφάσεις δε λαμβάνονται μέσα από μία διαδικασία όπου κάποιιοι μαζεύονται και αποφασίζουν ότι τώρα θα κάνουν αυτό. Παίρνονται επειδή κάποιιοι βάζουν ένα θέμα και κερδίζουν το επιχείρημα και καταλαβαίνουν όλες οι οργανώσεις ότι αυτό είναι το σημαντικό. Άρα, ο καταμερισμός των αρμοδιοτήτων είναι ο καταμερισμός των οργανώσεων. [Παρόλα αυτά,] αυτό το κίνημα, στοιχειωδώς, σου δίνει δημοκρατικά τη δυνατότητα να έχεις την άποψή σου και να την παλεύεις μέσα σε αυτό. Αν σου έβαζε περιορισμούς και επιπλέον αναιρούσε την ύπαρξή και τους στόχους σου ως οργάνωση δεν θα συμμετείχες. Άρα, και μόνο το ότι συμμετέχουμε πάει να πει ότι υπάρχει αυτή η δυνατότητα μέσα σε αυτό το κίνημα. Είναι ένα κίνημα αρκετά πλατύ ώστε να μην κόβει¹⁸⁷ την αυτονομία σου. [...] Μέσα σε αυτό συζητάς, προσπαθείς να πείσεις, έχεις συμμάχους (και από πάνω και από κάτω), έχεις ένα κρίσιμο μέγεθος και κάποια οργανωτική ικανότητα προκειμένου να καταφέρεις να κάνεις κάποια πράγματα.’ (ο.π.)

¹⁸⁵ Όπως είδαμε στο ιστορικό των ΚΦ, ο Whitaker (2003: 112) θεωρεί μία από τις επιτυχίες του ΠΚΦ το ότι αντλεί την ισχύ του από τις οριζόντιες οργανωτικές δομές.

¹⁸⁶ Αναφερόμενος στις δράσεις του κινήματος συμπεριλαμβανομένων και των ΚΦ.

¹⁸⁷ Με τη διατύπωση ‘να μην κόβει την αυτονομία σου’ εννοεί ‘να μην την περιορίζει’.

Σε αυτήν τη διαδικασία προκύπτουν διάφορα προβλήματα, τα οποία αφορούν τόσο την επικοινωνία μεταξύ των εμπλεκόμενων 'τμημάτων', όσο και το ιδεολογικό κομμάτι του κινήματος. Χαρακτηριστικά, το στέλεχος του Δικτύου ανέφερε το εξής ακραίο παράδειγμα, το οποίο βέβαια είναι ενδεικτικό της μεγάλης ιδεολογικής απόστασης μεταξύ οργανώσεων και μελών που συμμετέχουν στο κίνημα, και γι' αυτό αξίζει να αναφερθεί:

‘Στο φόρουμ έγινε το εξής απίστευτο: οι τούρκοι [...], τέλος πάντων, κάποιιοι από την Τουρκία που συμμετέχουν σε αυτό το κίνημα (γενικά η τούρκικη Αριστερά είναι αρκετά σταλινική), είχαν μια εικόνα του Στάλιν στο ταμπλό τους. Κάποιοι πολωνοί ακτιβιστές πήγαιναν και την κατεβάζανε κάθε πρωί. Και μετά, -ένα ωραίο απόγευμα-, τους περίμεναν οι τούρκοι με τα μαχαίρια στη γωνία του διαδρόμου, μέσα στο χώρο του φόρουμ, για να τους σφάζουνε. Αμέσως κατεβήκανε από την Οργανωτική Επιτροπή: «Τι κάνετε! Κατεβάστε τα μαχαίρια, σας παρακαλώ! Λογικευτείτε!». Απίστευτο.¹⁸⁸

Τα προβλήματα βέβαια στη συνεργασία είναι ποικίλα. Ως ένα άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα ανέφερε το γεγονός ότι ο κόπος για τη διοργάνωση του φόρουμ δεν ήταν ο ίδιος για όλες τις εμπλεκόμενες οργανώσεις¹⁸⁹. Όπως είπε:

‘... υπάρχουν οργανώσεις που θεωρούν ότι το οργανωτικό γίνεται αφ' εαυτού και ότι στήνοντας το τραπέζακι τους, στο χώρο του φόρουμ, έχουν κάνει το χρέος τους.’
(στέλεχος Δικτύου)

Τα προβλήματα αυτά προκύπτουν και σε επίπεδο μελών, όπως, για παράδειγμα, το γεγονός ότι μέλη της Οργανωτικής Επιτροπής αρνούνταν να κάνουν ορισμένες εργασίες (π.χ. να μαζέψουν καρέκλες) θεωρώντας το ρόλο τους πολύ σημαντικότερο.

Βέβαια, υπάρχουν και θέματα γύρω από τα οποία προκύπτουν πιο οξείες συγκρούσεις (όπως, για παράδειγμα, το παλαιστινιακό ή η τρομοκρατική επίθεση στο Λονδίνο), αλλά - σύμφωνα με την άποψη του στελέχους του Δικτύου:

‘... δίνεται χρόνος, συζητώνται και λαμβάνονται κάποιες αποφάσεις. Αυτές οι αποφάσεις -όμως- δεν είναι και δεσμευτικές για όλους, δηλαδή δεν είναι ότι «άπαξ και πάρθηκε μια απόφαση και εγώ δε συμφωνώ καθόλου αλλά πρέπει να την υλοποιήσω». Κάθε οργάνωση, όσο συμμετέχει, άλλο τόσο έχει και την αυτονομία της μέσα σε αυτό το κίνημα. Ούτε θα ήταν υπόλογο, σε κανέναν, το Δίκτυο γιατί πάρθηκε μια απόφαση με την οποία αυτό δε συμφωνεί. Αν δε συμφωνούμε με κάτι, δεν το υλοποιούμε· τόσο απλό. Δηλαδή, το θέμα είναι να δημιουργείς μια κατάσταση η οποία έχει μια μαζική απεύθυνση και βάζει άλλους στόχους / άλλα οράματα. Ακόμη κι αν υπήρχε κάπου στην αφίσα η ΓΣΕΕ, δεν έδωσε τον τόνο σε καμιά περίπτωση· ή ότι το φόρουμ είναι θεσμικό

¹⁸⁸ Πρέπει να αναφέρουμε, προς αποφυγή παρεξηγήσεων, ότι στην αφήγηση αυτήν του στελέχους του Δικτύου δεν υπήρχε καμιά ρατσιστική χροιά (στη βάση του έθνους-κράτους προέλευσης των ακτιβιστών). Ομοίως, κι εμείς θα θέλαμε, το περιστατικό αυτό, να ληφτεί ως ένα παράδειγμα της διαφορετικότητας μεταξύ δύο συνιστωσών του κινήματος και τίποτα παραπάνω. Δε θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι αυτό το παράδειγμα χαρακτηρίζει την Αριστερά στην Τουρκία και την Πολωνία. Επίσης, δεν έχουμε γνώση ώστε να πούμε αν αυτό το παράδειγμα συμπεριφοράς χαρακτηρίζει όλα τα μέλη των δύο οργανώσεων.

¹⁸⁹ Σύμφωνα με το στέλεχος του Δικτύου, από το Δίκτυο, για την επιτροπή του φόρουμ της Αθήνας εργάζονταν 4 άτομα για διάστημα 5 μηνών, ενώ τον τελευταίο μήνα πριν το φόρουμ όλα τα μέλη του Δικτύου εργάζονταν εκεί. Τα 4 μέλη πήραν κάποια αμοιβή από το συνολικό κονδύλι του φόρουμ, το οποίο, όμως, -όπως είπε το ίδιο το στέλεχος- σε καμιά περίπτωση δεν κάλυπτε το σύνολο των ωρών εργασίας τους (δεδομένου ότι πολλοί εξ αυτών εργάζονταν, πολλές φορές, μέχρι και 20 ώρες ημερησίως).

επειδή είχε τραπεζάκια και η νεολαία ΠΑΣΟΚ. Δηλαδή, πρόκειται για ένα κίνημα το οποίο δεν εξαρτάται από μία συνιστώσα του.

Έτσι, δεν τίθεται θέμα περιορισμού της αυτονομίας των οργανώσεων γιατί 'δεν είναι υποχρεωτική η συμμετοχή τους στο κίνημα και δεν είναι πυραμιδωτή η οργάνωση εντός του κινήματος' (στέλεχος ΟΠ). Αντιθέτως, θεωρεί ότι εμπλουτίζονται μέσω αυτής της ζύμωσης (απόψεων, ιδεών, δράσεων κ.λπ.).

Σε αυτήν την επικοινωνία καθοριστικό ρόλο παίζει το διαδίκτυο, μέσω του οποίου πραγματοποιείται ο κύριος όγκος των διαλόγων.

'... στέλνεται πολύ μεγάλος αριθμός mail και γίνονται πάρα πολλές συζητήσεις μεταξύ των μελών των οργανώσεων του κινήματος.' (ο.π.)

Ως προς τη συχνότητα της επικοινωνίας και της ανταλλαγής απόψεων μεταξύ των μελών και των οργανώσεων, είπαν ότι:

'... όποτε προέκυπταν σημαντικά γεγονότα υπήρχε σωρεία από mail με διάφορες απόψεις και πολλές φορές δημιουργούνταν και κόντρες. Μετά υπήρχε μια «κοιλιά» λίγων ημερών μέχρι να εμφανιστεί κάποιο άλλο σημαντικό γεγονός.' (ο.π.)

'... ο αριθμός των mail που στέλνονται έχει διακυμάνσεις ανά περίοδο σύμφωνα με τις αφορμές για δράση, την επικαιρότητα κ.α.' (στέλεχος Δικτύου)

Τα στελέχη αναφέρθηκαν στα φόρουμ, καθώς και στις προπαρασκευαστικές των φόρουμ συναντήσεις, ως τα βασικά -αν όχι μοναδικά- θεσμικά όργανα εντός του κινήματος.

Όπως περιέγραψε το στέλεχος του Δικτύου, για τη διοργάνωση των φόρουμ συντάσσεται μια Οργανωτική Επιτροπή η οποία διαλύεται έπειτα από κάθε φόρουμ. Η Επιτροπή του φόρουμ της Αθήνας αποτελούνταν από 15 μέλη, τα οποία είχαν την ευθύνη από τα κάρβουνα για τις ψησταριές μέχρι τις βίξες για τους ρώσους και τους τούρκους και από τα μικρόφωνα των μεταφραστών μέχρι τα εισιτήρια των επισκεπτών από το εξωτερικό. Η επιτροπή δεν έχει καμιά δικαιοδοσία όμως πέρα από τα διαδικαστικά του φόρουμ. Για παράδειγμα,

'... στη μεγάλη διαδήλωση ενάντια των G8, στη Γερμανία, που πρόκειται να πραγματοποιηθεί περίπου την ερχόμενη άνοιξη, θα υπάρξει -πιθανότατα- μια Οργανωτική Επιτροπή που θα έχει την ευθύνη της διαδήλωσης (πως θα έρθουν οι διαδηλωτές, που θα μείνουν, τι θα φάνε κ.λπ.). Σε κάθε χώρα, αυτά που συμβαίνουν έχουν τα χαρακτηριστικά του κινήματος αυτής της χώρας.' (ο.π.)

Το στέλεχος του ΣΕΚ έριξε μεγάλη βαρύτητα στα ΚΦ, ως χώρους όπου οι οργανώσεις μπορούν να συντονίζουν τη δράση τους.

'Το ΕΚΦ δίνει μια αρένα / ένα χώρο / μια δυνατότητα για δικτύωση. [Για παράδειγμα] αν πει ο Bush ότι θα εισβάλει κάπου, οι οργανώσεις, εκείνες οι οποίες θέλουν να κάνουν κάτι, θα χρησιμοποιήσουν τις δικτύώσεις, οι οποίες έχουν δημιουργηθεί ήδη μέσα στα φόρουμ, προκειμένου να τραβήξουν σε μια συναίνεση όλα αυτά τα κομμάτια του κινήματος. Άμα είναι αποτελεσματικές [οι οργανώσεις], δηλαδή άμα έχουν -καταρχήν- μια δικιά τους αυτόνομη δυνατότητα να μπορούν να πάρουν αυτήν την πρωτοβουλία και να την υλοποιήσουν, και άμα καταφέρουν -με μια σειρά από επιχειρήματα- να πείσουν όλους ότι αυτό το πράγμα [π.χ. η κίνηση Bush] είναι μέτωπο για το κίνημα και δεν είναι αδιάφορο, τότε αυτό το πράγμα θα έχει και επιτυχία.' (στέλεχος ΣΕΚ)

‘Τα ΚΦ είναι οι πλατείες που έδωσε το κίνημα στους παίκτες για να παίζουν -ο καθένας να κάνει τις εκδηλώσεις του, τις συζητήσεις του. Δεν υπάρχει πολιτική. Πολιτική είναι το να πεις ότι «έχω προτεραιότητες, έχω πρόγραμμα, έχω εμφάσεις, υπάρχει κάτι το οποίο είναι πιο σημαντικό από κάτι άλλο». Τυπικά, αυτό το πράγμα δεν υπάρχει στα ΚΦ. [...] Όταν αθροίζεις το ένα κίνημα με το άλλο (το αντιπολεμικό με το αντιρατσιστικό, το οικολογικό, το φεμινιστικό κ.ο.κ.) άμα βάλεις προτεραιότητες κινδυνεύεις να καπελώσεις κάποιο.’ (ο.π.)

Το στέλεχος του Δικτύου προτίμησε να μας μεταφέρει την εμπειρία του από το ΕΚΦ της Αθήνας, ως ενδεικτικό παράδειγμα των τρόπων οργάνωσης του κινήματος. Από το προηγούμενο ΕΚΦ αλλά και από προπαρασκευαστικές συναντήσεις καθορίστηκαν οι θεματικοί άξονες του φόρουμ (π.χ. περιβάλλον, ρατσισμός κ.α.). Οι οργανώσεις της Ευρώπης που ασχολούνται με συγκεκριμένα θέματα (π.χ. το γυναικείο) επικοινωνήσαν μεταξύ τους μέσω συναντήσεων και διαδικτύου, καθώς και με την επιτροπή του ΕΚΦ, και αποφάσισαν να πραγματοποιηθεί και ένας θεματικός άξονας του ενδιαφέροντός τους, καθώς και τα σεμινάρια που θα περιλαμβάνει αυτός. Μία μέρα πριν από τη Συνέλευση των Κινήματων (δηλαδή, την προτελευταία ημέρα του φόρουμ) πραγματοποιήθηκε μια συνέλευση στην οποία συνοψίστηκαν όλες οι προτάσεις που ακούστηκαν στα σεμινάρια και αποφασίστηκε (από τους συμμετέχοντες στη συνέλευση) η εφαρμογή των προτάσεων στις οποίες συμφωνούσαν όλοι. Η εφαρμογή αυτών των προτάσεων αποφασίστηκε και στη Συνέλευση των Κινήματων (όπως, για παράδειγμα, μια κοινή μέρα δράσης για τους μετανάστες χωρίς χαρτιά). (στέλεχος Δικτύου)

Σύμφωνα με το στέλεχος του ΣΕΚ, στο ΕΚΦ της Αθήνας υπήρξε μια μεγάλη αλλαγή, σε σύγκριση με τα προηγούμενα ΕΚΦ. Καταργήθηκαν οι πολύ μεγάλες συζητήσεις, οι οργανωμένες, με πρωτοβουλία των επιτροπών του ΕΚΦ. Λειτουργήσε σαν ένα ‘mailing box’¹⁹⁰ όπου οι οργανώσεις βρίσκανε τους συνομιλητές τους και, απλά, ζητούσαν από την Επιτροπή να τους παραχωρήσει αίθουσες και μεταφραστές.

‘Έτσι, μπορείς να πεις ότι αυτοοργανώθηκε το φόρουμ, με την έννοια ότι οι οργανώσεις από μόνες τους οργάνωσαν τα σεμινάρια και όχι μια κεντρική επιτροπή. Έτσι, υπήρξε και πολύ λιγότερο μπλέξιμο των επιμέρους συνιστωσών του κινήματος. [Για παράδειγμα], η δική μας πρόταση (ως Πρωτοβουλία Γένοβα) ήταν να υπάρξει ένα κοινό αντιπολεμικό γεγονός οργανωμένο με την ευθύνη του ΕΚΦ. Σ’ αυτήν την περίπτωση προκύπτει το θέμα του ποιοι θα είναι οι ομιλητές. Εκεί πάνω υπήρξαν πλακώματα, κάτι το οποίο χρησιμοποίησε η Επιτροπή λέγοντας «πάτε να φτιάξετε μια γραφειοκρατία· γιατί, ποιος θα αποφασίσει ποιοι θα είναι οι ομιλητές; Άρα, να η γραφειοκρατία», έλεγε η γραφειοκρατία.¹⁹¹ [...] Κι έτσι, κατέληξε να γίνονται ταυτόχρονα σεμινάρια με το ίδιο θέμα, και αυτό «βγήκε ως κόντρα»¹⁹² σε διαφορετικές οργανώσεις.’ (στέλεχος ΣΕΚ)

¹⁹⁰ Όροι που χρησιμοποίησε το ίδιο το στέλεχος.

¹⁹¹ Με λογοπαιγνική διάθεση.

¹⁹² Με τη διατύπωση ‘βγήκε ως κόντρα’ αναφέρεται σε έναν άτυπο ανταγωνισμό για το ποια οργάνωση θα προσέλκυε μεγαλύτερο ακροατήριο στα σεμινάρια της, ανταγωνισμός που γινόταν ιδιαίτερα αισθητός από τη στιγμή που έμπαινε κάποιος στο χώρο του φόρουμ.

Στο 4^ο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Φόρουμ

Σε αυτό το κεφάλαιο θα μεταφέρουμε κάποια από την εμπειρία που είχαμε συμμετέχοντας στο 4^ο ΕΚΦ που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα το Μάιο του 2006. Για την ακρίβεια, θα αναπτύξουμε μια αφήγηση, σε μορφή συνοπτικού και συνεκτικού κειμένου, από τις σημειώσεις που κρατήσαμε κατά τη διάρκεια του φόρουμ. Αυτό πραγματοποιήθηκε στο χώρο του Ελληνικού (το παλιό αεροδρόμιο της Αθήνας) σε εγκαταστάσεις που κατασκευάστηκαν για τους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας το 2004.

Υπήρχε μια μεγάλη κεντρική εξωτερική πλατεία, στην οποία ήταν στημένα διάφορα πανό οργανώσεων. Επίσης, υπήρχαν στημένες καντίνες στις οποίες πωλούνταν τρόφιμα και αναψυκτικά. Η πλατεία ήταν γεμάτη από κόσμο διαφόρων εθνικοτήτων, ηλικιών κ.λπ. Μας έκανε ιδιαίτερη εντύπωση το γεγονός ότι υπήρχαν νεαρά μέλη οργανώσεων τα οποία μοίραζαν φυλλάδια στους περαστικούς. Στα φυλλάδια αυτά οι διάφορες οργανώσεις προπαγάνδιζαν υπέρ των σεμιναρίων που είχαν διοργανώσει και καλούσαν τον κόσμο να τα παρακολουθήσει. Μας δημιουργήθηκε έντονα η εντύπωση ότι υπήρχε ένα είδος ανταγωνισμού μεταξύ των μελών διαφορετικών οργανώσεων· εντύπωση η οποία επιβεβαιώθηκε κατά τη διάρκεια παραμονής μας στο χώρο του φόρουμ.

Ομάδα φωτογραφιών 1: εξωτερικοί χώροι του φόρουμ

Μπαίνοντας στο κεντρικό κτίριο του φόρουμ, υπήρχε ένα πολύ μεγάλο φουαγιέ στο οποίο είχαν στηθεί καρέκλες και τραπέζια. Όλα ήταν γεμάτα από κόσμο. Περιμετρικά υπήρχαν τα σταν των οργανώσεων που συμμετείχαν και παντού υπήρχαν πανό με διάφορα χρώματα και συνθήματα. Η κατάσταση ήταν λίγο χαοτική, με την έννοια ότι υπήρχε πάρα πολύς κόσμος, πολλές φωνές και ήχοι και πάρα πολλά χρώματα (στα σταν, τα πανό, τα ρούχα που φορούσαν οι συμμετέχοντες κ.λπ.). Υπήρχε ιδιαίτερη συσσώρευση κόσμου σε τρία σταν που πουλούσαν μπλουζάκια με διάφορα συνθήματα. Επίσης, πραγματοποιούνταν πάρα πολλές δράσεις, είτε διαμαρτυρίας είτε καλλιτεχνικές (π.χ. μπάντες, χορευτές, καρναβαλιστές κ.α.).

Ομάδα φωτογραφιών 2: το φουαγιέ

Προχωρώντας πίσω από το φουαγιέ, υπήρχαν πάρα πολλοί διάδρομοι και αίθουσες. Στους διαδρόμους είχαν στηθεί διάφορες εκθέσεις με φωτογραφίες, πίνακες ζωγραφικής, έργα γλυπτικής κ.α. Στις αίθουσες πραγματοποιούνταν τα σεμινάρια. Αυτές ήταν διαφόρων μεγεθών. Υπήρχε ο πάγκος όπου κάθονταν οι ομιλητές, οι καρέκλες για το ακροατήριο και οι καμπίνες εντός των οποίων κάθονταν οι μεταφραστές και μετέφραζαν.

Ομάδα φωτογραφιών 3: οι διάδρομοι για τις αίθουσες σεμιναρίων

Ως προς τα σεμινάρια, μπορούμε να κάνουμε μία διάκριση. Παρακολουθήσαμε σεμινάρια στα οποία αναπτύσσονταν περισσότερο μία προβληματική και ένας διάλογος γύρω από το θέμα του σεμιναρίου. Σε αυτήν την περίπτωση το θέμα του σεμιναρίου ήταν αρκετά συγκεκριμένο, όπως, για παράδειγμα, η μόλυνση του περιβάλλοντος ή το εμπόριο όπλων κ.λπ. Συνήθως, τέτοια σεμινάρια ήταν οργανωμένα από ΜΚΟ ‘περισσότερο εξειδικευμένες θεματικά’, όπως για παράδειγμα η Διεθνής Αμνηστία. Από την άλλη, παρακολουθήσαμε και σεμινάρια τα οποία είχαν πιο έντονο το προπαγανδιστικό στοιχείο, πολλές φορές δημιουργούνταν ένα κλίμα ενθουσιασμού μέσα στην αίθουσα, ακούγονταν συνθήματα και σε πολλές περιπτώσεις επηρεαζόταν συλλογικά η ψυχολογία του ακροατηρίου και γενικότερα των συμμετεχόντων. Κυρίως, τέτοια σεμινάρια οργανώθηκαν από περισσότερο ‘ιδεολογικές οργανώσεις’ ή οργανώσεις της πολιτικής Αριστεράς -όπως ανέφερε το στέλεχος του ΣΕΚ. Ιδιαίτερο είναι το παράδειγμα σεμιναρίου που οργάνωσε το ΣΕΚ και στο οποίο, μετά το τέλος των εισηγήσεων και του διαλόγου, σηκώθηκαν δύο άντρες με κιθάρες και τραγούδησαν το ‘Bella ciao’ και σε σύντομο χρονικό διάστημα σηκώθηκαν όλοι όσοι βρίσκονταν μέσα στην αίθουσα και τραγουδούσαν ενθουσιασμένοι. Αυτό έγινε και στο τέλος της Συνέλευσης των Κινημάτων.

Σεμινάριο της ΔΑ

Σεμινάριο του ΣΕΚ

Η Συνέλευση των Κινήματων
Ομάδα φωτογραφιών 4: σεμινάρια

Σε πολλά από τα σεμινάρια οργανώσεων της πολιτικής Αριστεράς που παρακολουθήσαμε, αναπτύχθηκε ένας αναστοχαστικός διάλογος για το ρόλο που πρέπει να παίξει η Αριστερά στην παγκόσμια και ευρωπαϊκή πολιτική σκηνή. Επιπλέον, σε αυτά τα σεμινάρια, γενικά, στο λόγο των ομιλητών κυριαρχούσε η αναφορά σε ένα συλλογικό ‘εμείς’· για παράδειγμα: ‘μαζί θα νικήσουμε ...’, ‘εμείς θα αλλάξουμε τον κόσμο’ κ.α., κάτι το οποίο επηρέαζε τη συλλογική ψυχολογία προκαλώντας πολλές φορές ενθουσιασμό -ιδιαίτερα όταν διατυπώνονταν υπό μορφή συνθημάτων.

Πρέπει να αναφέρουμε ότι -πέρα από εμάς- πολλοί άνθρωποι, τις ημέρες του φόρουμ, ζούσαν μέσα στο φόρουμ και ‘στο ρυθμό αυτού’· τόσο όσοι εργάστηκαν, όσο και, γενικότερα, τα μέλη των οργανώσεων που συμμετείχαν στο φόρουμ. Για παράδειγμα, όλες οι συζητήσεις είχαν να κάνουν με το φόρουμ, πολλοί άνθρωποι προσάρμοσαν το πρόγραμμά τους σε σχέση με το φόρουμ, π.χ. παίρνοντας άδειες για να το παρακολουθήσουν κ.λπ. Το ΚΦ αποτέλεσε το βασικό -και για κάποιους το απόλυτο- χωροχρονικό πλαίσιο εντός του οποίου κινούνταν εκείνες τις ημέρες. Στο συγκεκριμένο θέμα θα αναφερθούμε εκτενέστερα παρακάτω.

Όπως ζήσαμε το φόρουμ, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι έχει πολλές διαστάσεις. Πρώτον, αποτελεί ένα χώρο δικτύωσης μεταξύ οργανώσεων και ακτιβιστών. Γίνονται πολλές γνωριμίες, αλλά και έρχονται σε επαφή άτομα με κοινά ενδιαφέροντα, από οργανώσεις που δραστηριοποιούνται στις ίδιες θεματικές, και ανταλλάσσουν εμπειρίες και απόψεις.

Επιπλέον, πολλές φορές συντονίζουν τη δράση τους, και, υπ' αυτήν την έννοια, τα φόρουμ βοηθάνε στο συντονισμό της δράσης του κινήματος.

Δεύτερον, το φόρουμ αποτελεί ένα χώρο διαλόγου και ανταλλαγής απόψεων. Οι συζητήσεις που πραγματοποιήθηκαν -είτε επίσημες σε σεμινάρια είτε ανεπίσημες σε 'πηγαδάκια'- στα πλαίσια του φόρουμ ήταν αμέτρητες και η ποικιλία θεμάτων, την οποία κάλυψαν αυτές οι συζητήσεις, πολύ μεγάλη. Τρίτον, στις συζητήσεις που πραγματοποιούνται εντός των φόρουμ φαίνεται η αντίθεση των ακτιβιστών προς το νεο-φιλελευθερισμό και τις συνέπειες αυτού σε πολλά πεδία (π.χ. περιβάλλον, ανθρώπινα δικαιώματα κ.α.). Σε αυτό το επίπεδο, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι στο φόρουμ λαμβάνει χώρα μια κοινή συλλογική αφήγηση η οποία εκφράζει μια δυσαρέσκεια στο νεο-φιλελεύθερο μοντέλο διακυβέρνησης.

Τέταρτον, τα φόρουμ αποτελούν ένα ευρύτερο πολιτιστικό γεγονός. Στο χώρο του ΕΚΦ στην Αθήνα πραγματοποιήθηκε μεγάλος αριθμός εκθέσεων φωτογραφιών, ζωγραφικής, γλυπτών κ.α. Επίσης, δόθηκαν πολλές συναυλίες από καλλιτέχνες από όλο τον κόσμο. Αρκετοί άνθρωποι μπήκαν στο χώρο του φόρουμ επειδή ήθελαν να παρακολουθήσουν μια συναυλία ή τις εκθέσεις, και οι οποίοι παρακολούθησαν ελάχιστα σεμινάρια -ή και κανένα.

Γλυπτό στο χώρο του φόρουμ

Έκθεση φωτογραφιών από την ιστορία του κινήματος

Ως επίλογο αυτού του κεφαλαίου θα αναφέρουμε δύο χαρακτηριστικά που παρατηρήσαμε και τα οποία κατέστησαν τη συμμετοχή μας στο φόρουμ ως μία σημαντική εμπειρία. Κάτι που έκανε εντύπωση, μέσα στο φόρουμ στην Αθήνα, ήταν η έντονη διαίρεση της ελληνικής Αριστεράς. Χαρακτηριστικά θα μεταφέρουμε τη φράση ενός ξένου ομιλητή της Συνέλευσης των Κινήματων, ο οποίος αφού επεσήμανε -δυσανεστημένος- ότι είδε την ελληνική Αριστερά πολύ διαιρεμένη, συνέχισε λέγοντας: 'ας μην επαναλάβουμε σε επίπεδο κ.κ. τις σχέσεις όπως αυτές εξελίχτηκαν σε επίπεδο κρατών'. Δε θα επεκταθούμε όμως στο θέμα της Αριστεράς στην Ελλάδα, αφού δεν αποτελεί άμεσο αντικείμενο της παρούσας εργασίας. Το δεύτερο χαρακτηριστικό -το οποίο έχει μεγάλη σχέση με το πρώτο- είναι η διαφορετικότητα των συνιστωσών του κινήματος. Σε πολλές περιπτώσεις αυτές οι διαφορές είναι τόσο έντονες που μοιάζουν αγεφύρωτα χάσματα· μοιάζουν τόσο χαοτικές που -μάλλον εύλογα- μας δημιουργήθηκε το εξής ερώτημα: Τι κοινό έχουν όλοι αυτοί οι άνθρωποι μεταξύ τους; Όμως θα αναφερθούμε εκτενέστερα στο θέμα επαφής και παρατήρησης όλων αυτών των διαφορετικότητων παρακάτω.

5.4.1. Συμπεράσματα και σχόλια

Όπως διαπιστώνουμε, σε ό,τι αφορά την οργανωτική δομή του κινήματος, φαινομενικά υπάρχουν κάποιες αντιφάσεις στο λόγο των στελεχών της συνέντευξης. Ενώ κάνουν λόγο για μη ιεραρχική οργανωτική δομή, ταυτόχρονα είτε αναφέρουν ότι υπάρχει ιεραρχία είτε αναφέρουν ότι υπάρχουν κεντρικές συνιστώσες του κινήματος. Ομοίως, ενώ επισημαίνουν την ύπαρξη κεντρικών συνιστωσών του κινήματος (υπονοώντας την ύπαρξη κάποιας μορφής ηγεσίας), ταυτόχρονα υποστηρίζουν ότι πρόκειται για ένα κίνημα που δεν εξαρτάται από μία

συνιστώσα του (υπονοώντας -ενδεχομένως- την πολυκεντρικότητά του). Επιπλέον, ενώ το στέλεχος του ΣΕΚ επιχειρηματολόγησε υπερασπιζόμενο την άποψη ότι οι αποφάσεις -εντός του κινήματος- δε λαμβάνονται δημοκρατικά, από την άλλη, όλα τα στελέχη υποστήριξαν την άποψη ότι εντός του κινήματος δίνεται στοιχειωδώς, στις οργανώσεις, η δυνατότητα να υποστηρίξουν την άποψή τους. Πέρα από αυτά, όμως, όλα τα στελέχη επεσήμαναν τη ‘συναίνεση’ ως την απαραίτητη συνθήκη στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και οργάνωσης του κινήματος. Έτσι, η ‘συναίνεση’ φαίνεται να είναι ο όρος που δύναται να περιγράψει καλύτερα -από οποιονδήποτε άλλον- τη συμφωνία γύρω από την οποία επιτυγχάνεται η -σε όποιο βαθμό- οργάνωση του κινήματος.

Ορισμένες λειτουργίες που λαμβάνουν χώρα μέσα στο κίνημα θα μπορούσαμε να τις εξετάσουμε σε επίπεδο οργάνωσης (όταν και όπου αυτές, βέβαια, παρατηρούνται), αφού η απ’ ευθείας εξέτασή τους σε επίπεδο κινήματος τις κάνει πολύ πιο πολύπλοκες, λόγω εμπλοκής περισσότερων παραγόντων που τις επηρεάζουν. Αρκεί η όποια αναγωγή σε επίπεδο κινήματος να είναι προσεκτική. Έτσι, στην προσπάθεια να δικαιολογήσουμε και να ερμηνεύσουμε τις προαναφερθείσες αντιφάσεις, θα ανατρέξουμε σε προσωπικές σημειώσεις που κρατήσαμε από τη συμμετοχή μας σε οργάνωση. Η οργάνωση είναι τοπική της Λέσβου, ασχολείται με περιβαλλοντικά ζητήματα, τόσο από άποψη οργανωτικής δομής, όσο και από άποψη μεγέθους μοιάζει πολύ με αυτήν του Δικτύου και λαμβάνει αποφάσεις σύμφωνα με τον κανόνα της συναίνεσης.

‘Η οργάνωση δεν έχει τυπική ιεραρχική δομή, με την έννοια ότι η συνοχή της οργάνωσης, οι σχέσεις μεταξύ των μελών και η διαδικασία λήψης αποφάσεων δεν καθορίζονται (διέπονται) «αυστηρά» από ένα σύστημα εσωθεσμικών (της οργάνωσης) κανόνων. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι δεν υπάρχουν ηγετικά στελέχη εντός αυτής. Υπάρχουν μέλη, τα οποία στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι και ιδρυτικά, τα οποία παίζουν έναν πολύ κεντρικό και εμφανή ρόλο στη λειτουργία και επιβίωση της οργάνωσης. Αυτά τα μέλη αποκτούν τον κεντρικό (ή πρωταγωνιστικό) αυτό ρόλο από τη δράση τους εντός αυτής. Η οργάνωση μοιάζει σαν να μην επρόκειτο να συνέχιζε τη δράση της αν απουσίαζαν αυτά τα μέλη. Ακόμη και οι τακτικές συναντήσεις της οργάνωσης μοιάζουν να μην έχουν την ίδια βαρύτητα / ισχύ όταν απουσιάζουν αυτά τα μέλη. Δείκτης του κεντρικού ρόλου που παίζουν τα μέλη αυτά αποτελεί το γεγονός ότι απέκτησαν τέτοιο κύρος μέσα στην οργάνωση, ώστε η απουσία τους (ή παρουσία τους) επηρεάζει σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό (από ό,τι των υπολοίπων μελών) το «κλίμα»¹⁹³ κάθε συνάντησης.’ (προσωπικές σημειώσεις)

Σε αυτήν την περίπτωση ασκείται από ορισμένα μέλη ένα είδος ‘γότητρο’¹⁹⁴, όχι βέβαια με την ακραία του μορφή ώστε ‘να παραλύει η κριτική ικανότητα του ατόμου’, όπως υποστηρίζει ο Λε Μπόν, αλλά σε μια πολύ πιο ήπια μορφή, ώστε να καθιστά το λόγο τους

¹⁹³ Με τον όρο ‘κλίμα’ αναφερόμαστε σε μία ιδιαίτερη δυναμική (στην οποία θα μπορούσαμε -ενδεχομένως- να αναφερθούμε και ως ‘συλλογική ψυχολογία’) η οποία δεν αποτελεί μόνο το άθροισμα της ψυχολογίας των συμμετεχόντων, αλλά και κάτι παραπάνω, αφού αυτή η δυναμική -με τη σειρά της- επηρεάζει την ψυχολογία του κάθε συμμετέχοντα ξεχωριστά.

¹⁹⁴ Όπως διαβάζουμε στον Φρόντ, μεταφέροντας την άποψη του Λε Μπόν: ‘Το γότητρο είναι ένα είδος κυριαρχίας που ασκεί πάνω μας ένα άτομο, ένα έργο ή μια ιδέα. Παραλύει όλη την ικανότητα μας για κριτική και μας γεμίζει με κατάπληξη και σεβασμό.’ (Λε Μπόν, 1912: 96 σε Φρόντ, 1994: 24)

περισσότερο σημαντικό από το λόγο άλλων μελών. Το γόητρο αυτό προκύπτει όχι μόνο από χαρακτηριστικά (είτε ‘έμφυτα’ είτε ‘επίκτητα’) του ατόμου (π.χ. δυναμικότητα, ευφυΐα, καλό χειρισμό του λόγου, ευρύτητα στον τρόπο σκέψης κ.α.), αλλά και από τη βαρύτητα της ιστορικής θέσης του (π.χ. είναι ιδρυτικό μέλος, είναι δημοφιλής διανοούμενος κ.α.), του κεντρικού ρόλου του στην οργάνωση (π.χ. επειδή είναι πολύ δραστήριο) κ.α.

Στην παραπάνω περιγραφή πρέπει να επισημάνουμε κάποιες παρατηρήσεις. Και μόνο η απόφαση να λαμβάνονται οι αποφάσεις με βάση τη συναίνεση αποτελεί έναν εσωτερικό κανόνα λειτουργίας της οργάνωσης. Η απόφαση αυτή δεν προέκυψε επειδή έτυχε να υπάρχει μικρός αριθμός μελών στη συγκεκριμένη οργάνωση, αλλά προέκυψε από την ανάγκη να μην υπάρχουν μειοψηφίες των οποίων η γνώμη δεν περνάει. Δηλαδή, πρόκειται για μία συνειδητή και κατόπιν διαλόγου, μεταξύ των μελών, απόφαση και συνεπώς για έναν εσωτερικό κανόνα λειτουργίας της οργάνωσης. Τέλος, πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι εντός της οργάνωσης όλα τα μέλη -τυπικά και πέρα από το ιδρυτικό καταστατικό της οργάνωσης¹⁹⁵- έχουν την ίδια ισχύ. Δηλαδή, δεν υπάρχει κανένας εσωτερικός κανόνας που να παραπέμπει σε κάποια ιεραρχία για την επίλυση όποιων προβλημάτων ή για τη λήψη αποφάσεων. Με λίγα λόγια, δεν υπάρχει τυπική ιεραρχική δομή εντός της οργάνωσης. Κι όμως, υπάρχει ιεραρχία στη βάση του γοήτρου που ασκούν ορισμένα μέλη. Η ανυπαρξία τυπικής ιεραρχίας, αλλά και η ταυτόχρονη ύπαρξή της στη βάση της διάδρασης μεταξύ των μελών, πρόκειται για μια αντίφαση. Αυτή αντανακλά -σε κάποιο βαθμό- την αντίφαση που επισημίναμε στο λόγο των στελεχών πάνω στο αν υπάρχει ιεραρχική δομή ή όχι μέσα στο κίνημα.

Ενώ η εσωτερική λειτουργία του κινήματος δε φαίνεται να διέπεται από συγκεκριμένους τυπικούς κανόνες, ωστόσο δεν παύουν να ισχύουν ως κανόνες λειτουργίας η συναίνεση και η προσπάθεια οριζόντιας -μη ιεραρχικής- οργανωτικής δομής (ή δικτυακής δομής), όπως συμβαίνει και στην οργάνωση στην οποία συμμετείχαμε. Όταν αναφερόμαστε στην οργανωτική δομή του κινήματος ως μη ιεραρχική, αυτή νοείται ως τέτοια σε σύγκριση με την τυπική οργανωτική δομή που ανέπτυξε το εργατικό κίνημα. Όπως είδαμε, η μη ιεραρχική δομή των νέων κ.κ. νοείται ως διαφορά σε σύγκριση με το εργατικό κίνημα, και ιδιαίτερα με το πως αυτό εξελίχτηκε στο πρώτο μισό του προηγούμενου αιώνα¹⁹⁶ (δηλαδή, για παράδειγμα, κλαδικά σωματεία, συνδικάτα, ομοσπονδίες, συνομοσπονδίες κ.λπ.). Σε αυτήν τη βάση, το κίνημα ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση δεν έχει αναπτύξει τυπική ιεραρχική δομή. Τι μπορεί να σημαίνουν όμως οι κεντρικές συνιστώσες του

---

¹⁹⁵ Δεδομένου ότι σε οποιοδήποτε εσωτερικό πρόβλημα κι αν προέκυψε δεν ανέτρεξαν -τα μέλη- να διαβάσουν το ιδρυτικό καταστατικό της οργάνωσης για την επίλυσή του.

¹⁹⁶ Όπως, χαρακτηριστικά, γράφει ο Geary, ‘... οι περισσότεροι εργάτες δεν ανήκαν σε καμιά απολύτως οργάνωση πριν από το 1914, ακόμη και στις βιομηχανικά ανεπτυγμένες χώρες της Ευρώπης: [...] μόλις 9% του συνόλου των Γάλλων εργατών, 25% των Γερμανών και λίγο περισσότεροι Βρετανοί εργάτες είχαν στρατολογηθεί σε συνδικαλιστικές και πολιτικές οργανώσεις’ (Geary, 1988: 17).

κινήματος¹⁹⁷; Αν δεν υπήρχε ιεραρχία πώς θα μπορούσαν αυτές (οι συνιστώσες) να νοούνται ως ‘κεντρικές’; Σε αυτήν την περίπτωση, η άποψη του στελέχους του ΣΕΚ εκφράζει μια αλήθεια και μας βοηθάει να κάνουμε ένα συσχετισμό μεταξύ δύο διαφορετικών επιπέδων οργάνωσης, μεταξύ του κινήματος και της οργάνωσης στην οποία συμμετείχαμε.

‘[...] Άμα γίνει μια οργανωτική επιτροπή και δε συμμετέχουν οι πολωνοί -για παράδειγμα- δεν έγινε και τίποτα. Άμα γίνει μια οργανωτική επιτροπή και δεν είναι οι γάλλοι, τότε υπάρχει πρόβλημα.’ (στέλεχος ΣΕΚ)

Βέβαια, ενώ το παράδειγμα που χρησιμοποιούμε εδώ αναφέρεται στην εθνικότητα των συμμετεχόντων, ισχύει και στην περίπτωση των οργάνωσεων. Δηλαδή, αν δε συμμετείχε μία μικρή οργάνωση ‘δεν έγινε και τίποτα’¹⁹⁸, αλλά αν δε συμμετείχαν στελέχη της ΑΤΤΑΚ Γαλλίας (π.χ. σε ευρωπαϊκό επίπεδο) ‘τότε υπάρχει πρόβλημα’¹⁹⁹. Η άποψη αυτή μας μεταφέρει σε ένα κατώτερο οργανωτικό επίπεδο, σε αυτό της οργάνωσης που συμμετείχαμε. Όπως είχαμε σημειώσει:

‘[...] Ακόμη και οι τακτικές συναντήσεις της οργάνωσης μοιάζουν να μην έχουν την ίδια βαρύτητα / ισχύ όταν απουσιάζουν αυτά τα μέλη.’ (προσωπικές σημειώσεις)

Στην περίπτωση του κινήματος, ένα ερώτημα που προκύπτει είναι το που οφείλεται αυτή η κεντρικότητα ορισμένων συνιστωσών του; Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι οφείλεται σε ένα είδος γοήτρου; Θα ισχυριζόμασταν ότι η κεντρικότητα αυτή, ορισμένων συνιστωσών του κινήματος, οφείλεται σε ένα είδος γοήτρου²⁰⁰, το οποίο όμως εμφανίζεται στην επιφάνεια (ως παρατηρήσιμο γεγονός) μέσα από τη διάδραση μεταξύ των εμπλεκόμενων τμημάτων (ή των διαφορετικών συνιστωσών) του κινήματος²⁰¹. Το γοήτρο αυτό μπορεί να προκύπτει από το μέγεθος της εκάστοτε οργάνωσης, το κύρος αυτής, την ιστορικότητά της κ.λπ., τα οποία, και σύμφωνα με την άποψη του στελέχους του Δικτύου, μεταφράζονται σε ισχύ εντός του κινήματος. Σε αυτήν την περίπτωση και το ίδιο το κίνημα μοιάζει με ένα διαδραστικό χώρο του οποίου η λειτουργία διέπεται από σχέσεις ισχύος. Έτσι, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι δεν υπάρχει τυπική ιεραρχική οργανωτική δομή εντός του κινήματος, αλλά η όποια ιεραρχία προκύπτει ως αποτέλεσμα της διάδρασης μεταξύ των συνιστωσών του κινήματος.

¹⁹⁷ Υπάρχουν οργανώσεις και άτομα τα οποία φαίνεται να παίζουν περισσότερο κεντρικό ρόλο από άλλα (όπως για παράδειγμα, στον ευρωπαϊκό χώρο η οργάνωση ΑΤΤΑΚ και η Susan George - σημερινή αντιπρόεδρος της οργάνωσης).

¹⁹⁸ Χρησιμοποιώντας τη φράση που χρησιμοποίησε και το στέλεχος του ΣΕΚ.

¹⁹⁹ Χρησιμοποιώντας τη φράση που χρησιμοποίησε και το στέλεχος του ΣΕΚ.

²⁰⁰ Ο Caguso (2004), αναφερόμενος σε ένα περιστατικό προβληματικής επικοινωνίας που προέκυψε στα πλαίσια του ΠΚΦ στο Μουμπάι όπου στην επίλυσή του συνέβαλε ένα μέλος της Οργανωτικής Επιτροπής, δικαιολογεί ένα μέρος της συμβολής αυτής στην επίλυση του προβλήματος στο status που προσέφερε η ειδική θέση του ατόμου (ως μέλος της Οργανωτικής Επιτροπής). ‘Status’, σε αυτήν την περίπτωση, είναι ένα είδος κύρους που έχουν ορισμένα άτομα (λόγω της ειδικής τους θέσης, της δραστηριότητάς τους κ.α.) και μέσω αυτού ασκούν ένα είδος γοήτρου στους άλλους.

²⁰¹ Ενδεχομένως γι’ αυτό το λόγο το στέλεχος του ΣΕΚ, το οποίο μας έδωσε την εντύπωση ότι είχε περισσότερη γνώση για το τι γίνεται στους χώρους παρασκηνιακών διαπραγματεύσεων εντός του κινήματος, υποστήριξε πιο θερμά από τους υπόλοιπους συνεντευξιαζόμενους την άποψη της ιεραρχίας εντός του κινήματος. Υπ’ αυτήν την οπτική, όσο βαθύτερα εισχωρήσει ο παρατηρητής εντός του κινήματος τόσο πιο πιθανό είναι να διαπιστώσει την ύπαρξη ιεραρχίας.

Αυτό το 'άτυπο' της ιεραρχίας καθιστά υποκειμενική την προσέγγισή της. Έτσι, στο λόγο του ίδιου ατόμου μπορούμε να παρατηρήσουμε αντιφατικούς ισχυρισμούς, όπως, για παράδειγμα, ότι υπάρχει ιεραρχία αλλά πρόκειται και για έναν οριζόντιο χώρο, ότι υπάρχουν κεντρικές συνιστώσες αλλά δεν υπάρχει ιεραρχία κ.λπ.

5.4.2. Ο ρόλος των Κοινωνικών Φόρουμ στην οργάνωση του κινήματος

Αρχικά, πρέπει να επισημάνουμε ότι, όπως ισχυρίζεται και ο Bramble (2006: 305), τα ΚΦ δεν είναι το νέο κίνημα, αλλά ένα στοιχείο αυτού. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι πρόκειται για ένα επόμενο στάδιο μετά την έξαρση κινητοποιήσεων του 1999, δηλαδή για μία εξέλιξη του κινήματος. Τα τρία στελέχη²⁰² των συνεντεύξεων βλέπουν τα ΚΦ (και τις προπαρασκευαστικές των φόρουμ συναντήσεις) ως τα βασικά -αν όχι μοναδικά- θεσμικά όργανα του κινήματος. Σε αυτήν την περίπτωση, αυτό -ίσως- θα σήμαινε ότι τα ΚΦ έχουν οργανικό ρόλο που επηρεάζει τη δράση του κινήματος: δηλαδή, μέσα στα φόρουμ θα παίρνονταν αποφάσεις διοικητικού χαρακτήρα που θα καθόριζαν τη δράση του κινήματος. Επειδή όμως τα φόρουμ δεν παράγουν κανόνες για το συντονισμό του κινήματος και δεσμευτικές για όλους αποφάσεις, αλλά αποτελούν ένα χώρο για το κίνημα (ή, τα κινήματα και τις οργανώσεις), ως χώρο θα τα αντιμετωπίσουμε παρακάτω.

Επιπλέον, πρέπει να αναφέρουμε κάτι στο οποίο συμφώνησαν και τα τρία στελέχη των συνεντεύξεων, ότι: 'το άρωμα' των φόρουμ διαφέρει από περιοχή σε περιοχή, δηλαδή 'το κλίμα' του κάθε φόρουμ (όπως και αυτό των κινητοποιήσεων του κινήματος) επηρεάζεται από τα χαρακτηριστικά και ιδιαιτερότητες της κάθε περιοχής στην οποία πραγματοποιείται (π.χ. κοινωνικο-πολιτικές συνθήκες, πολιτισμικά χαρακτηριστικά, συσχετισμοί δυνάμεων μεταξύ των διαφόρων συνιστωσών του κινήματος κ.λπ.)²⁰³.

Σε κάθε χώρα, αυτά που συμβαίνουν έχουν τα χαρακτηριστικά του κινήματος αυτής της χώρας. (στέλεχος Δικτύου)

Σε σχέση με αυτό, πρέπει να πούμε ότι η συμμετοχή μας στο φόρουμ στην Αθήνα αποτελεί τη μοναδική εμπειρία που έχουμε -σε ό,τι αφορά τα ΚΦ. Γι' αυτό επιδιώκουμε να είμαστε πολύ προσεκτικοί στην προσπάθεια να προσεγγίσουμε τα φόρουμ γενικότερα σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αποβάλλοντας από πάνω μας τις όποιες αρνητικές ή θετικές εντυπώσεις (που οφείλονται σε ακραία περιστατικά) από το 4^ο ΕΚΦ και ιδιαίτερα από τις ελληνικές συνιστώσες αυτού. Βέβαια, ενώ διαφέρει το κλίμα, όπως είδαμε και από τη βιβλιογραφία οι λειτουργίες που λαμβάνουν χώρα στα πλαίσια των φόρουμ δε φαίνεται να έχουν μεγάλες

²⁰² Όπως είδαμε, το στέλεχος της ΔΑ δεν επεκτάθηκε ιδιαίτερα -στη συζήτηση- σε σχέση με το κίνημα.

²⁰³ Αυτήν την άποψη υποστηρίζαν και οι Patomaki & Teivainen (2004: 146) σε επίπεδο ΠΚΦ. Επίσης, αυτό ισχυρίζεται και ο Miller (2000: 166): 'Οι δομές των πολιτικών ευκαιριών, οι δυνατότητες των οργανωτικών πόρων, οι κοινωνικοί και πολιτισμικοί θεσμοί, οι συλλογικές ταυτότητες και οι επιδράσεις των μεγάλης κλίμακας κοινωνικών αλλαγών ποικίλουν από τόπο σε τόπο. Εν συντομία, τα χαρακτηριστικά των τόπων επηρεάζουν τις οργανωτικές ικανότητες των οργανώσεων ώστε να κινητοποιηθούν αποτελεσματικά'.

διαφορές (για παράδειγμα, η δικτύωση, ο διάλογος που βασίζεται στη συναίνεση, η επαφή μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών ομάδων κ.α.).

Για να μπορέσουμε να προσεγγίσουμε το ρόλο που παίζουν τα φόρουμ στην οργάνωση του κινήματος, κατ' αρχάς θα πρέπει να δούμε ποιες λειτουργίες λαμβάνουν χώρα σε αυτά. Στη συνέχεια θα πρέπει να σκιαγραφήσουμε τις διαστάσεις των λειτουργιών αυτών και να τις εκτιμήσουμε, ώστε να δούμε πώς αυτές επηρεάζουν το κίνημα· δηλαδή, πώς επηρεάζει το κίνημα κάθε μία επιμέρους λειτουργία. Έτσι, παρακάτω θα αναφέρουμε κάποιες 'όψεις' των ΚΦ υπό τις οποίες γίνονται θεατές συγκεκριμένες λειτουργίες που λαμβάνουν χώρα σε αυτά. Πρέπει να επισημάνουμε ότι η σειρά με την οποία τις αναφέρουμε δε σημαίνει ιεράρχηση στη βάση της σημαντικότητας. Επιπλέον, αναπτύσσουμε λιγότερο τις λειτουργίες στις οποίες αναφερθήκαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο.

Τέλος, πρέπει να αναφέρουμε ότι στο να μπορέσουμε να διακρίνουμε διαφορετικές οπτικές του ΚΦ μας βοήθησαν πολλά και διαφορετικά άτομα. Μέσω ποικίλων συζητήσεων που είχαμε, είδαμε ότι υπάρχουν πολλές διαστάσεις και κάθε άτομο επικεντρώνει το ενδιαφέρον του ή ιεραρχεί ως σημαντικότερες ορισμένες από αυτές, διαφορετικές κάθε φορά.

Ως μικροσκόπιο παρατήρησης των συνιστωσών του κινήματος

Θα ξεκινήσουμε την παρουσίαση του επιχειρήματός μας μεταφέροντας την προσωπική εμπειρία ενός ακτιβιστή που συμμετείχε στο φόρουμ, όπως μας την περιέγραψε. Πριν από το ΕΚΦ στην Αθήνα, είχε δει στις τηλεοπτικές ειδήσεις σε μία διαμαρτυρία τούρκων αριστερών φοιτητών, στην Τουρκία, την αστυνομία να τους δέρνει με πολύ βιαιότητα. Τότε ένιωσε μεγάλη συμπάθεια και αλληλεγγύη προς αυτούς. Βιώνοντας, όμως, την τουρκική Αριστερά από κοντά, μέσα στο 4^ο ΕΚΦ, και βλέποντας ότι σε πολύ μεγάλο βαθμό αυτή είναι σταλινική²⁰⁴, τα αποτελέσματα ήταν αντίστροφα· όπως μας διηγήθηκε, 'αποστασιοποιήθηκε'²⁰⁵ από αυτήν διερωτώμενος τι κοινό μπορεί να έχει με 'αυτούς'. Αυτή η εξιστόρηση μας έκανε ιδιαίτερη εντύπωση, γιατί παραπλήσιες εμπειρίες είχαν και άλλα άτομα με τα οποία συζητήσαμε στο φόρουμ. Πώς θα μπορούσε να εξηγηθεί όμως αυτή η αλλαγή στη στάση του ακτιβιστή;

Αυτό που μπορούμε να παρατηρήσουμε, εξ' αρχής, είναι ότι η στάση του και τα συναισθήματά του άλλαξαν με την αλλαγή της απόστασης, από την οποία παρατήρησε τα γεγονότα και τα υποκείμενα. Η αλλαγή της απόστασης από την οποία παρατηρεί τα υποκείμενα πρόκειται στην ουσία για την 'αλλαγή κλίμακας παρατήρησης'²⁰⁶. Στην

²⁰⁴ Το παράδειγμα με τους πολωνούς και τους τούρκους, που εξιστόρησε το στέλεχος του Δικτύου, είναι πολύ χαρακτηριστικό.

²⁰⁵ Ο όρος είναι δικός μας και όχι του ακτιβιστή.

²⁰⁶ Η 'κλίμακα' παραπέμπει στην απόσταση από την οποία παρατηρούμε ένα αντικείμενο, ένα υποκείμενο ή ένα φαινόμενο. Μεγαλώνοντας την απόσταση παρατήρησης (δηλαδή, αλλάζοντας την

προκειμένη περίπτωση η αλλαγή κλίμακας (ή απόστασης) παρατήρησης επηρέασε τη σχέση του και τα συναισθήματά του (αλληλεγγύη) με τα υποκείμενα που παρατηρούσε. Έτσι, γενικεύοντας την παραπάνω παρατήρηση, η αλλαγή κλίμακας δύναται να μεταβάλλει τις σχέσεις των υποκειμένων ή, με άλλα λόγια, η εγγύτητα στο χώρο επηρεάζει με τέτοιο τρόπο τις σχέσεις μεταξύ των υποκειμένων, ώστε η αλλαγή της απόστασης μπορεί να μεταβάλλει τη σχέση μεταξύ αυτών²⁰⁷. Αυτό το συμπέρασμα αποτελεί και το πρώτο κρίσιμο σημείο επάνω στο οποίο θα στηρίξουμε και την παρακάτω επιχειρηματολογία. Εννοείται ότι η αλλαγή κλίμακας δεν είναι ο μοναδικός παράγοντας που μπορεί να μεταβάλλει τις σχέσεις μεταξύ των υποκειμένων. Επίσης, δεν είναι απαραίτητο να τις μεταβάλλει. Θα παρακάμψουμε όμως αυτές τις εκδοχές και θα εστιάσουμε στο προηγούμενο παράδειγμα ως δυνατό ενδεχόμενο, επιστρέφοντας σε αυτές παρακάτω.

Εδώ θα κάνουμε μία παραδοχή, η οποία αποτελεί το δεύτερο κρίσιμο σημείο της συγκεκριμένης επιχειρηματολογίας: όταν ‘φαίνεται’²⁰⁸ ένα εξωτερικό μέτρο σύγκρισης / ένας εξωτερικός ‘άλλος’, τότε η εγγύτητα στο χώρο μπορεί να οδηγήσει στην ανάπτυξη αλληλεγγύης μεταξύ αυτών που τη μοιράζονται. Για παράδειγμα, μία κοινότητα (στην οποία πολλές φορές παρατηρούνται διχόνοιες μεταξύ των μελών της) μπορεί -σχετικά εύκολα- να συσπειρωθεί όταν νιώσει ότι κινδυνεύει από κάποιον εξωτερικό εχθρό, π.χ. από κάποια γειτονική κοινότητα. Ομοίως όμως και μεταξύ μιας ομάδας γειτονικών κοινοτήτων μπορεί να προκύψει αλληλεγγύη και συσπείρωση όταν αυτές κινδυνέψουν από μία γειτονική ομάδα κοινοτήτων²⁰⁹. Το παράδειγμα αυτό παραπέμπει σε μία χωρική διάσταση του σκεπτικού του Ψημίτη περί σχέσης ‘συστήματος-περιβάλλοντος’²¹⁰. Όπως διαβάζουμε, ‘με τον όρο *σύστημα* νοείται οτιδήποτε που, σε αναφορά με ένα περιβάλλον εξαιρετικά πολύπλοκο, μπορεί να διατηρηθεί σταθερό’ (Ψημίτης, 1996: 34)²¹¹. Σε αυτήν τη σχέση το σύστημα δέχεται πιέσεις

κλίμακα) αυξάνεται η ποσότητα των φαινομένων (αντικειμένων ή υποκειμένων) που παρατηρούμε σε ένα χρονικό διάστημα, αλλά ταυτόχρονα μειώνεται η λεπτομέρεια που μπορούμε να παρατηρήσουμε. Αντίστροφα, μικραίνοντας την απόσταση παρατήρησης, ενώ μειώνεται η ποσότητα των φαινομένων (αντικειμένων ή υποκειμένων) που μπορούμε να παρατηρήσουμε, αυξάνεται το μέγεθός τους και άρα η λεπτομέρεια παρατήρησης.

²⁰⁷ Σε αυτόν το συνειρμό εννοείται ότι τα ίδια τα υποκείμενα είναι ταυτόχρονα και παρατηρητές. Επιπλέον, και σχετικά με τα προαναφερθέντα, όπως ισχυρίζεται και ο Miller (2000: 165-72), κοιτάζοντας τον κόσμο υπό το πρίσμα μόνο μίας γεωγραφικής κλίμακας, ενδεχομένως να μπορεί κάποιος να συλλάβει διαφορετικές τάσεις και διαδικασίες που υπάρχουν σε αυτήν την κλίμακα, αλλά θα παραμελήσει διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα σε μεγαλύτερη ή μικρότερη κλίμακα.

²⁰⁸ Δε χρησιμοποιούμε τον όρο ‘υπάρχει’, αλλά τον όρο ‘φαίνεται’ για να δώσουμε έμφαση στο ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση έχει σημασία ο ‘άλλος’ να είναι αντιληπτός από τα μέλη της κοινότητας.

²⁰⁹ Υπάρχει αμέτρητος αριθμός τέτοιων παραδειγμάτων που μπορούμε να αναφέρουμε.

²¹⁰ Βέβαια, ο Ψημίτης επικεντρώνει περισσότερο στην κοινωνική διάσταση αυτής της σχέσης.

²¹¹ Ο Luhmann (1987 σε Ψημίτη, 1996: 35) ορίζει -για τον προαναφερθέντα συλλογισμό- ως ‘πολυπλοκότητα’ το γεγονός όπου στα μάτια του ατόμου ‘υπάρχουν πάντα περισσότερες δυνατοότητες βιωματικής εμπειρίας και δράσης, απ’ όσες μπορούν να υλοποιηθούν’ (1996: 35) ή η ασύμμετρη διεύρυνση -προς τις πραγματικές δυνατότητες του ατόμου να αναλάβει δράση- του πεδίου των δυνατών επιλογών δράσης. Σε γενικές γραμμές, ο Ψημίτης υποστηρίζει την άποψη ότι το άτομο (ως υποσύστημα) αναζητά το σύστημα για να εξασφαλιστεί από την πολυπλοκότητα και αβεβαιότητα του περιβάλλοντος (ή από την αντίληψη της πολυπλοκότητας του περιβάλλοντος). Ομοίως, όμως, το

από το περιβάλλον. Επίσης, κάθε σύστημα διαιρείται σε υποσυστήματα, με κατώτατο - ενδεχομένως- αυτό του εαυτού²¹². Έτσι, 'το κάθε υποσύστημα είναι ένα σύστημα που περιβάλλεται από τα άλλα υποσυστήματα, με τρόπο ώστε όλα τα υποσυστήματα να εμφανίζονται τότε ως *συστήματα* και τότε ως *περιβάλλοντα*' (ο.π. 36). Σε σχέση με το παράδειγμά μας, μία ομάδα κοινοτήτων μπορεί να είναι ταυτόχρονα ένα σταθερό σύστημα, αλλά και ένα πολύπλοκο περιβάλλον εντός του οποίου τα άτομα συσπειρώνονται²¹³ σε επιμέρους συστήματα (υποσυστήματα). Ομοίως και με μία κοινότητα. Κατ' αυτόν τον τρόπο, για να γίνει κατανοητή η παρακάτω επιχειρηματολογία πρέπει ο χώρος των ΚΦ να γίνει αντιληπτός ως ο αμέσως ανώτερος περιβάλλοντας χώρος των διαφόρων συνιστώσων του κινήματος. Σ' αυτήν την περίπτωση, οι επιμέρους συνιστώσες του κινήματος αποτελούν τα επιμέρους συστήματα του ΚΦ.

Όπως προαναφέραμε, το ΚΦ αποτέλεσε για πολλούς ανθρώπους το 'απόλυτο' χωροχρονικό πλαίσιο εντός του οποίου κινήθηκαν εκείνες τις ημέρες. Δηλαδή, για πολλούς ανθρώπους το φόρουμ ήταν ο λόγος για τον οποίον πήγαν στην Αθήνα, ήταν ο χώρος όπου περνούσαν μεγάλο μέρος ή και ολόκληρες τις ημέρες ή και διανυκτέρευαν εκεί και ήταν το επίκεντρο των διαλόγων στους οποίους συμμετείχαν. Πριν από το φόρουμ έβλεπαν, συζητούσαν ή/και οργάνωναν το φόρουμ, προσαρμόσαν το πρόγραμμά τους σύμφωνα με αυτό, ενώ μετά τη λήξη του συζητούσαν πάλι γι' αυτό και το αξιολογούσαν. Με λίγα λόγια, ήταν το επίκεντρο της παρατήρησής τους, τόσο χωρικά όσο και χρονικά. Επίσης, και σε σχέση με αυτό, το ΚΦ αποτέλεσε το βασικό χωροχρονικό πλαίσιο εντός του οποίου υπήρχαν και δρούσαν οι διάφορες συνιστώσες του κινήματος, ή -τέλος πάντων- όσων συμμετείχαν²¹⁴. Υπ' αυτήν την έννοια, το ΚΦ είναι η 'σκηνή όπου προβάλλονται' οι διάφορες ταυτότητες (πολιτικές, πολιτισμικές, ιδεολογικές κ.λπ.) των διαφόρων συνιστώσων του κινήματος. Σε αυτήν την κλίμακα, το βασικό φαινόμενο είναι οι διάφορες συνιστώσες του κινήματος. Σε αυτήν την κλίμακα εξασθενεί η αντίληψη του εξωτερικού χώρου του φόρουμ. Οι διάφορες ελίτ, τα διάφορα υπερεθνικά θεσμικά όργανα και γενικά ο 'άλλος' στον οποίο αντιτίθενται οι διάφορες συνιστώσες του κινήματος, εξασθενεί ως είδωλο μπροστά στη μεγέθυνση των

σύστημα καθίσταται υποσύστημα που αναζητά ένα ανώτερο επίπεδο σύστημα ώστε να εξασφαλιστεί από την πολυπλοκότητα ενός ανώτερου περιβάλλοντος.

²¹² Η, κατά τον Parsons, του βιολογικού οργανισμού, ως ο 'βιολογικός φορέας της σύνδεσης μεταξύ του φυσικού κόσμου και των νοημάτων (αξίες, κανόνες κ.λπ.) που περιέχονται στη δράση' (<http://hyperion.math.upatras.gr/courses/sts/>).

²¹³ Η 'συσπείρωση' ως 'πυκνή συγκέντρωση ατόμων γύρω από κάποιον ή κάτι' (η έμφαση δική μας) (Ελληνικό Λεξικό Τεγόπουλος - Φυτράκης, 1993: 744) μας υποδεικνύει την ύπαρξη ενός κεντρικού σημείου στη βάση του οποίου στηρίζουν τη μεταξύ τους συμπαράσταση ή αλληλεγγύη τα άτομα.

²¹⁴ Ενώ μπορούμε -σχετικά εύκολα- να δούμε -τουλάχιστον σε επίπεδο οργανώσεων- ποιους συμμετείχαν στα διάφορα φόρουμ αφού υπάρχουν καταγεγραμμένα στοιχεία, μάλλον είναι δύσκολο να δούμε ποιες ακριβώς οργανώσεις συμμετέχουν στο κίνημα. Γι' αυτό επικρατεί και μία ασάφεια ως προς την ταύτιση (από άποψη συμμετεχόντων) των φόρουμ και του κινήματος.

συνιστώσών του ίδιου του κινήματος²¹⁵. Έτσι, και ως τρίτη κρίσιμη παρατήρηση, ο εξωτερικός ‘άλλος’ έχει εξασθενήσει στην αντίληψη των υποκειμένων που συμμετέχουν στο φόρουμ, ενώ έχουν ‘μεγεθυνθεί’ οι συμμετέχοντες -του φόρουμ- ως άμεσα υποκείμενα παρατήρησης και σύγκρισης²¹⁶. Σ’ αυτήν την περίπτωση, ο ‘άλλος’ είναι κι αυτός συνιστώσα του ίδιου κινήματος.

Όπως ισχυριστήκαμε προηγουμένως, η εγγύτητα στο χώρο μπορεί να οδηγήσει στην ανάπτυξη αλληλεγγύης μεταξύ αυτών που τη μοιράζονται, όταν φαίνεται ένα εξωτερικό μέτρο σύγκρισης / ένας εξωτερικός ‘άλλος’. Σε αυτήν την περίπτωση όμως το είδωλο του ‘άλλου’ έχει εξασθενήσει και αντικατασταθεί από τις ίδιες τις συνιστώσες του κινήματος. Σε αυτήν την κλίμακα παρατήρησης τα άμεσα υποκείμενα σύγκρισης (οι ‘άλλοι’) είναι και αυτά μέλη του ίδιου κινήματος, με κίνδυνο να αναδειχτεί (ακόμη περισσότερο) η ετερογένεια της κοινωνικής βάσης του κινήματος, η οποία ‘συνιστά αφ’ εαυτής ένα βασικό όρο εσωτερικών εντάσεων και διασπαστικής δυναμικής’ (βλ. σχ. Melucci, 1996: 317-23 σε Ψημίτη, 2006: 405-11)²¹⁷.

Στο παραπάνω ενδεχόμενο υπάρχουν βασικοί λόγοι για τους οποίους δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι τα ΚΦ θα λειτουργήσουν απαραίτητα σε βάρος της αλληλεγγύης των συνιστώσών του κινήματος. Οι λόγοι αυτοί είναι οι εξής: α) η αλλαγή κλίμακας δεν είναι απαραίτητο να μεταβάλει τις σχέσεις μεταξύ των συνιστώσών του κινήματος, β) αν τις μεταβάλει, δεν είναι απαραίτητο να τις μεταβάλει αρνητικά και γ) η κλίμακα δεν είναι ο μοναδικός παράγοντας που μπορεί να μεταβάλει αυτές τις σχέσεις. Σύμφωνα όμως με το γεγονός ότι το ΚΦ καθίσταται ο περιβάλλοντας χώρος που περικλείει τις διάφορες συνιστώσες του κινήματος, και λαμβάνοντας υπόψη ότι ο άμεσα παρατηρούμενος ‘άλλος’ είναι και αυτός μέλος του ίδιου κινήματος, είναι πιθανό να ενισχυθούν οι εσωτερικές διασπαστικές τάσεις, αφού αναδεικνύεται η διαφορετικότητα μεταξύ των μελών. Αυτή η

---

²¹⁵ Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι λίγο πριν το φόρουμ, αλλά κυρίως κατά τη διάρκεια αυτού και λίγο μετά, παραβρεθήκαμε σε πάρα πολλές συζητήσεις μελών οργανώσεων που έκριναν τις νοοτροπίες και συμπεριφορές μελών άλλων οργανώσεων. Παρόλο που γενικότερα δραστηριοποιούμαστε εντός δικτύων οργανώσεων και ερχόμαστε σε επαφή με μέλη διάφορων οργανώσεων, ποτέ δεν παραβρεθήκαμε σε τόσους πολλούς -τέτοιου είδους- διάλογους σε τόσο μικρό χρονικό διάστημα. Οι συζητήσεις που συνήθως παρακολουθούσαμε αφορούσαν στα αντικείμενα δράσης των οργανώσεων, και όχι κριτική σε άλλες οργανώσεις.

²¹⁶ Βέβαια, σε πολλά σεμινάρια διαφοροποιείται η κατάσταση. Δηλαδή, όπως είπαμε περιγράφοντας την περιήγησή μας στο φόρουμ, η αναφορά σε έναν κοινό εχθρό σε πολλές περιπτώσεις τόνωνε το αίσθημα αλληλεγγύης. Αυτή όμως είναι μια διαφορετική όψη -όχι βέβαια άσχετη- στην οποία θα αναφερθούμε ξεχωριστά παρακάτω.

²¹⁷ Βέβαια, αυτό μπορεί να έχει και αντίστροφα αποτελέσματα. Όπως διαβάζουμε στον ίδιο, ‘η παρουσία διαφοροποιημένων ομάδων και συμφερόντων εντός της οργάνωσης του κινήματος έχει και θετικές όψεις: στο μέτρο που το κίνημα περιέχει ποικίλες ομάδες, τακτικές και πολιτικές, προβάλλει προς την κοινωνία, και ειδικότερα προς τις ομάδες των δυνητικών υποστηρικτών του κινήματος, μια διαφοροποιημένη εικόνα που το καθιστά πιο ελκυστικό’ (Melucci, 1996: 317-23 σε Ψημίτη, 2006: 410).

ιδιαιτερότητα των ΚΦ θα πρέπει να ληφτεί ως ένας κρίσιμος παράγοντας που μπορεί να επηρεάσει την όποια συνοχή μέσα στο κίνημα.

Έτσι, ως σύνοψη αυτού του κεφαλαίου, ως ενδεχόμενο: όταν -αντί για μία παγκοσμιοποιημένη (σε μικρό ή μεγάλο βαθμό) κοινωνία- ως περιβάλλοντας κόσμος των συνιστωσών του κινήματος καθίσταται το ίδιο το κίνημα -κάτι που συμβαίνει μέσα στα ΚΦ-, τότε οι ίδιες οι συνιστώσες του κινήματος προβάλλονται ως το 'διαφορετικό' ή το 'άλλο' με το οποίο γίνεται η σύγκριση. Τότε, αναδεικνύεται ακόμη περισσότερο η ετερογένεια της κοινωνικής βάσης του κινήματος.

Ως χώροι δικτύωσης και συντονισμού της δράσης

Η πιο προφανής προσέγγιση των ΚΦ είναι -ενδεχομένως- αυτή που τα αντιμετωπίζει ως χώρους δικτύωσης. Είναι και η οπτική από την οποία προσεγγίζουν οι περισσότεροι μελετητές τα ΚΦ. Όπως είδαμε, τα κινηματικά δίκτυα αποτελούν τη βάση της κινηματικής δράσης, αλλά και συνάμα παράγονται από αυτήν. Σύμφωνα με τους Della Porta & Diani (Della Porta & Diani, 1999: 113-4, 118, Della Porta, 2003: 8), συμμετέχοντας σε ένα δίκτυο, οι ακτιβιστές δημιουργούν νέες διόδους επικοινωνίας μεταξύ διαφορετικών οργανώσεων και αυξάνουν τις προοπτικές για κοινές καμπάνιες. Μέσω των δικτύων οι δρώντες αποκτούν ορισμένη άποψη για τον κόσμο και παίρνουν απαραίτητες πληροφορίες και εμπειρία που απαιτείται για τη συλλογική δράση. Έτσι, τα δίκτυα παίζουν σημαντικό ρόλο στο να φέρνουν νέα μέλη στο κίνημα και να κινητοποιούν υποστηρικτές του. Συμπερασματικά, τα ΚΦ ως χώροι στους οποίους λαμβάνει χώρα η δικτύωση -ή ως χώροι που διευκολύνουν τη δικτύωση- μεταξύ των συνιστωσών του κινήματος, λειτουργούν προς όφελος της δράσης του κινήματος και του συντονισμού αυτής -όπως ανέφεραν και τα στελέχη των συνεντεύξεων.

Ως χώρος ανάπτυξης διαλόγου

Το 4^ο ΕΚΦ ήταν αναμφισβήτητα χώρος ανάπτυξης διαλόγου και ελεύθερης έκφρασης γι' αυτούς που συμμετείχαν. Οι θεματικές που καλύπτουν αυτές οι συζητήσεις ποικίλουν. Μπορεί να αφορούν το ρόλο της Αριστεράς στο πολιτικό σκηνικό, το περιβάλλον, τη μετανάστευση, τα ανθρώπινα δικαιώματα κ.α. Οι θεματικοί άξονες των σεμιναρίων, στο 4^ο ΕΚΦ, αποφασίστηκαν από τις ίδιες τις οργανώσεις. Όπως περιέγραψε και η Della Porta (2003), οι εισηγήσεις στα σεμινάρια γίνονται συνήθως από κάποιους γνώστες του υπό συζήτηση θέματος, και στη συνέχεια ακολουθεί διάλογος, είτε με ερωταπαντήσεις είτε με μορφή παράθεσης απόψεων από το ίδιο το ακροατήριο. Το κλίμα και το ύφος διαλόγου σε κάθε σεμινάριο έχει χαρακτηριστικά από την οργάνωση που το οργάνωσε. Έτσι, σε πολλά σεμινάρια επικρατεί ένας λόγος περισσότερο παρακινητικός (π.χ. σε πολλά σεμινάρια οργανώσεων της πολιτικής Αριστεράς ή ιδεολογικών οργανώσεων), ενώ σε άλλα υπάρχει πιο ήσυχο κλίμα και περισσότερη σε βάθος ανάπτυξη των υπό συζήτηση θεμάτων (π.χ. σεμινάρια

που οργανώνουν διάφορες ΜΚΟ). Επιπλέον, οι διάφοροι διάλογοι δεν πραγματοποιούνται αποκλειστικά και μόνο στις αίθουσες σεμιναρίων, αλλά σε ολόκληρο το χώρο του φόρουμ, σε πηγαδάκια που σχηματίζονταν στους διαδρόμους, σε παρέες που έπιναν καφέ κ.λπ. Οι περισσότεροι διάλογοι εκτός αιθουσών σεμιναρίων είχαν να κάνουν με το φόρουμ, ασχέτως αν αυτοί επικεντρώνονταν σε συμπεριφορές ακτιβιστών, νοοτροπίες οργανώσεων, οργανωτικά ζητήματα, στις συναυλίες ή τις διάφορες καλλιτεχνικές εκθέσεις κ.α.π.

Βέβαια, όπως σημειώνει ο Ψημίτης (2006: 442), 'η δυσκολία εν προκειμένω δεν είναι τόσο η εξασφάλιση αυτή καθ αυτή τέτοιων χώρων και ευκαιριών έκφρασης, όσο το γεγονός ότι τέτοια εξασφάλιση πρέπει να συνδυαστεί με την τάση του κινήματος να εμφανίζεται ως ένας στρατηγικός δρών με παρουσία πολύ κρίσιμη στα παγκόσμια δρώμενα. Κοντολογίς, η δυσκολία έγκειται στην προσπάθεια να συνδυαστούν δύο τάσεις ιστορικά αντιφατικές, η χαλαρή οργανωτική διασύνδεση και ο επεξεργασμένος στρατηγικός προσανατολισμός'. Οντως, το ζήτημα μετασχηματισμού των ΚΦ, από χώρους σε παρεμβατικούς συλλογικούς πολιτικούς δρώντες, έχει διχάσει τους ακτιβιστές. Γενικότερα, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η συμφωνία μεταξύ των διαφόρων συνιστώσων του κινήματος επιτυγχάνεται μέχρι το βαθμό κριτικής και καταγγελίας του νεο-φιλελευθερισμού και των διαφόρων ατόμων, ομάδων²¹⁸ και κυβερνήσεων που εξυπηρετούν και εξυπηρετούνται από αυτό το μοντέλο. Αντιθέτως, όπως φαίνεται μέχρι στιγμής, οποιοδήποτε επιπλέον βήμα (πέρα από την κριτική στο νεο-φιλελευθερισμό) προς τη διαμόρφωση εναλλακτικών προτάσεων διχάζει τις συνιστώσες του κινήματος αναδεικνύοντας τις διαφορές τους -σε βάρος των ομοιοτήτων τους²¹⁹. Σε προηγούμενα κεφάλαια της εργασίας κάναμε αναφορά σε διάφορα τέτοια προβλήματα που διχάζουν το κίνημα, όπως ο μετασχηματισμός των ΚΦ, ο βαθμός ανοίγματος αυτών, το ζήτημα με τις βόμβες στο μετρό του Λονδίνου, αλλά και περισσότερο γενικά ζητήματα, όπως αυτό του τρόπου μετάβασης σε μια 'διαφορετική κοινωνία' και οργάνωσής της κ.λπ. Όλα αυτά τα διλήμματα αντανακλούν βαθύτερες διαφορές στη βάση των ιδεολογικών, πολιτισμικών, πολιτικών κ.λπ. ταυτοτήτων²²⁰.

---

²¹⁸ Εταιρίες, λόμπυ συμφερόντων κ.α.

²¹⁹ Αυτή την άποψη, όπως είδαμε, υποστήριξαν και τα στελέχη των συνεντεύξεων. Η Perera (2003: 78) ισχυρίζεται ότι οι συνιστώσες του κινήματος εντοπίζουν έναν κοινό εχθρό, αλλά δεν έχουν μία κοινή γλώσσα ώστε να επικοινωνήσουν και να κάνουν ένα παραπάνω βήμα. Σε αυτήν την περίπτωση χρησιμοποιεί τον όρο 'γλώσσα' μεταφορικά, υπονοώντας -κατά τη γνώμη μας- ένα ευρύτερο σύστημα αξιών, επάνω στο οποίο να βασιστεί η επικοινωνία.

²²⁰ Οι 'ταυτότητες' (ιδεολογικές, πολιτικές, πολιτισμικές κ.λπ.), στην προκειμένη περίπτωση, πρέπει να γίνουν κατανοητές ως πλαίσια αναφοράς που υποδεικνύουν διαφορετικές όψεις προσέγγισης των συνιστώσων του κινήματος, και όχι ως απολύτως διακριτά παραδείγματα. Για παράδειγμα, αν ένα άτομο υποστηρίζει το σταλινικό τρόπο οργάνωσης, δεν μπορούμε να διακρίνουμε εύκολα αν αυτό είναι χαρακτηριστικό της πολιτικής, ιδεολογικής ή πολιτισμικής του ταυτότητας. Επιπλέον, ψάχνοντας να βρούμε το που οφείλεται αυτό θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας -ενδεχομένως- την εθνικότητά του, το οικογενειακό του περιβάλλον, το ιστορικό του κ.π.α.

Από την άλλη, στις συζητήσεις που πραγματοποιούνται εντός των φόρουμ φαίνεται η κοινή αντίθεση των ακτιβιστών προς το νεο-φιλελευθερισμό. Σε αυτό το επίπεδο, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι στα φόρουμ λαμβάνει χώρα μια κοινή συλλογική αφήγηση η οποία εκφράζει τη δυσαρέσκεια στο νεο-φιλελευθερισμό και αναδεικνύει τις προεκτάσεις και συνέπειες αυτού στα διάφορα πεδία του ανθρώπινου βίου (π.χ. περιβάλλον, ανθρώπινα δικαιώματα κ.α.). Σύμφωνα με τον Μελούτσι (2002: 118), 'η κουλτούρα διαμορφώνεται όλο και περισσότερο από ανώνυμους μηχανισμούς που επιβάλλουν τα ονόματα και τις γλώσσες διαμέσου των οποίων οι άνθρωποι κατανοούν και συσχετίζονται με την πραγματικότητα'²²¹. Με λίγα λόγια, και προσαρμόζοντας τους ισχυρισμούς των Perera και Osterweil όπως τους είδαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, οι ταυτότητες -ως μη δεδομένες και συνεχώς αναδιαπραγματεύσιμες (Ψημίτης, 2002: 21)- μπορούν να μετασχηματιστούν μέσω εναρθρωτικών πρακτικών. Κατ' αυτόν τον τρόπο, τα ΚΦ, ως χώροι όπου λαμβάνει χώρα μία συλλογική αφήγηση, μπορούν να συμμετέχουν -μέσω της δόμησης της κοινωνικής πραγματικότητας σύμφωνα με λογικές που δε συμφωνούν με το νεο-φιλελευθερισμό- σε κάποιο είδους σύγκλιση των διαφορετικών ταυτοτήτων των συμμετεχόντων²²². Κατά τη γνώμη μας, όμως, κάτι τέτοιο απαιτεί κάποιο βάθος χρόνου. Παρόλη τη διαφορετικότητα των συνιστωσών του κινήματος, η παραπάνω προσέγγιση των φόρουμ, ως χώρους όπου λαμβάνει χώρα μία συλλογική αφήγηση, μας δίνει τη δυνατότητα να πούμε ότι στα πλαίσια των ΚΦ δεν είναι απαραίτητο να αναδειχτούν διαφορές, αλλά μπορούν να προκύψουν και ομοιότητες.

Ως πεδίο σύγκρουσης διαφορετικών κοινωνικών δυνάμεων

Όπως είδαμε, διάφορα παραδείγματα οδήγησαν πολλούς μελετητές να προσεγγίσουν τα ΚΦ ως πεδία ανταγωνισμών μεταξύ των διαφόρων συνιστωσών του κινήματος²²³. Παρόλο που η συγκεκριμένη έρευνα δε βοήθησε ιδιαίτερα στο να εμβαθύνουμε περισσότερο στο συγκεκριμένο θέμα, ωστόσο διάφορες παρατηρήσεις μας μπορούν να αθροιστούν ως επιπλέον παραδείγματα ανταγωνισμών. Ήδη, ένα τέτοιο που είδαμε ήταν οι προπαγανδιστικού τύπου προσεγγίσεις μελών οργανώσεων (από διάφορες χώρες της Ευρώπης), στην είσοδο του φόρουμ, για να διαφημίσουν τα σεμινάρια των οργανώσεών τους. Στα πλαίσια του 4^{ου} ΕΚΦ υπήρξαν άφθονα παραδείγματα έντονων διαξιφισμών εκ των οποίων ορισμένα οδήγησαν σε ακρότητες. Ένα τέτοιο περιστατικό μας διηγήθηκε -όπως

---

²²¹ Ο Μελούτσι (2002: 218-9), συνδέοντας την αφήγηση με την ταυτότητα, αναφέρει ότι τα υποκείμενα συγκροτούνται -πλην των άλλων- διαμέσου των αφηγήσεων (με την έννοια ότι επενδύουν ένα μέρος του λόγου τους για να κατασκευάσουν την ταυτότητά τους), αλλά και διαμέσου των αφηγήσεων παρουσιάζονται στους άλλους (δεδομένου ότι η ταυτότητα δομείται εν συγκρίσει με κάποιον άλλο).

²²² Φυσικά δεν αναφερόμαστε στην ταύτιση των συμμετεχόντων.

²²³ Για παράδειγμα, Sen, 2003, Pleyers, 2004, Keraghel, 2004, Andreotti & Dowling, 2004, Osterweil, 2004 κ.α.

είδαμε- το στέλεχος του Δικτύου, και συνέβη μεταξύ μελών τουρκικής οργάνωσης και πολωνικής.

Αυτό όμως που γίνεται ιδιαίτερα αισθητό μέσα στα φόρουμ είναι η ιδεολογική απόσταση μεταξύ διαφορετικών συνιστωσών του κινήματος. Αυτό προκύπτει ως πρόβλημα κυρίως μεταξύ ιδεολογικών οργάνωσεων. Το ζήτημα της ιδεολογίας χρήζει ιδιαίτερης αντιμετώπισης, δεδομένου ότι είναι ένα από τα ζητήματα που μπορούν -κατά τη γνώμη μας- να διασπάσουν πολύ εύκολα το κίνημα. Αν πούμε ότι η ιδεολογία είναι μία συγκεκριμένη αντίληψη της πραγματικότητας, τότε σε καταστάσεις διαβουλεύσεων που χρήζουν συναίνεση -θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι- αυτή αποτελεί πρόβλημα όταν καθίσταται ως μια 'μη-διαπραγματεύσιμη βεβαιότητα' (από Andreotti & Dowling, 2004: 606). Όπως είδαμε, υπάρχουν ζητήματα στα οποία δύσκολα μπορεί να επιτευχτεί η συναίνεση, και η ιδεολογία σε τέτοια ζητήματα αποτελεί τροχοπέδι. Ούτως ή άλλως, είναι γνωστή η ελληνική περίπτωση του ΚΚΕ και των αναρχικών ομάδων που αρνούνται να συμμετέχουν στα ΚΦ και σε κοινές πορείες λόγω ιδεολογικής απόστασης, ενώ ταυτόχρονα συμμετέχουν στο μέτωπο ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση²²⁴.

Ως χώρος πολιτιστικών εκδηλώσεων

Μέσα στο χώρο του ΕΚΦ πραγματοποιήθηκαν διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις, όπως, για παράδειγμα, συναυλίες γνωστών καλλιτεχνών από διάφορες περιοχές του πλανήτη, εκθέσεις ζωγραφικής, φωτογραφίας κ.α. Βέβαια, επειδή δεν εστίασαμε ιδιαίτερα την παρατήρησή μας σε αυτές, δε θα αναφερθούμε εκτενώς. Απλά, πρέπει να πούμε ως μία πρώτη παρατήρηση και σκέψη ότι -παρόλο που δε θα ισχυριζόμασταν ότι αυτές οι εκδηλώσεις αποτελούν μία από τις βασικότερες λειτουργίες που λαμβάνουν χώρα στα φόρουμ- συμμετέχουν ενεργά στην ανάπτυξη και εμφάνιση ενός κλίματος αλληλεγγύης και ενθουσιασμού μεταξύ των συμμετεχόντων. Για παράδειγμα, ήμασταν παρόντες όταν τραγουδίστρια από τη Λατινική Αμερική κοινοποίησε στους θεατές μήνυμα αλληλεγγύης από τους Ζαπατίστας²²⁵. Τότε, το πλήθος που παρακολουθούσε τη συναυλία έκανε έκδηλο τον ενθουσιασμό του με χειροκροτήματα και συνθήματα. Επιπλέον, παρόλο που δεν έχουμε ποσοτικά στοιχεία για να στηρίξουμε τον παρακάτω ισχυρισμό, μιλώντας με πολλούς συμμετέχοντες μας δημιουργήθηκε η εντύπωση ότι δεν ήταν λίγοι αυτοί που επισκέφτηκαν το χώρο του φόρουμ με αφορμή (ή και αιτία) κάποια έκθεση ή μία συναυλία.

²²⁴ Ενώ διάφορα κομμουνιστικά κόμματα συμμετέχουν στα ΚΦ, το ελληνικό όχι. Αντιθέτως, υπάρχουν πολλά παραδείγματα μη συμμετοχής αναρχικών ομάδων στα φόρουμ και από άλλες χώρες.

²²⁵ Το μήνυμα ήταν μικρό, δηλαδή μία ή δύο προτάσεις, και αυτό που σημειώσαμε γιατί ενθουσίασε πάρα πολύ τον κόσμο ήταν το εξής: '[...] Είμαστε μαζί! [...]']

5.4.3. Συναινετικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων

Θα θέλαμε να επεκταθούμε σε κάτι το οποίο θεωρούμε ότι έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη συγκεκριμένη έρευνα και πηγάζει και από την προσωπική μας εμπειρία από οργανώσεις. Θα θέλαμε να αναφερθούμε στις ολομελειακές διαδικασίες λήψης αποφάσεων -εντός μιας οργάνωσης- οι οποίες βασίζονται στη 'συναίνεση'. Όταν πρέπει να ληφτεί μια απόφαση τότε ξεκινάει ένας -συχνά- μακρύς διάλογος (αυτός ο διάλογος θα μπορούσε να είναι και διαδικτυακός). Όταν -μέσω του διαλόγου- διαπιστώνεται ότι υπάρχουν διαφορετικές απόψεις, τότε ο διάλογος αυτός παρατείνεται. Σε πολλές περιπτώσεις οι απόψεις αυτές δεν ταυτίζονται ή δε συγκλίνουν. Τότε, είτε βρίσκεται μια 'μέση λύση' -αν συγκλίνουν οι απόψεις- είτε αυτοί οι οποίοι δε συμφωνούν την πιο κοινώς αποδεκτή άποψη υποχωρούν²²⁶. Αν δεν υποχωρήσουν ή δε βρεθεί μέση λύση που να τους ικανοποιεί σε κάποιο βαθμό όλους, τότε -είναι αυτονόητο ότι- δεν υπάρχει συναίνεση και πολλές φορές το μέλος ή τα μέλη αυτά οδηγούνται και σε αποχώρηση από την οργάνωση (ή, αν είναι σημαντικό το ζήτημα και υπάρχει μεγάλος αριθμός μελών που υποστηρίζει την 'αιρετική' άποψη, μπορούν να προκύψουν και διασπαστικές τάσεις ή 'φατρίες'²²⁷)²²⁸. Αυτή η υποχώρηση²²⁹ του ατόμου μοιάζει να αποτελεί ένα βασικό άτυπο κανόνα λειτουργίας μιας οργάνωσης που βασίζει τις αποφάσεις της στη συναίνεση. Με άλλα λόγια, η 'συναίνεση' υποκρύπτει την 'υποχώρηση' ως άτυπο κανόνα λειτουργίας της διαδικασίας λήψης αποφάσεων και, ως εκ τούτου, ως άτυπο κανόνα διατήρησης της εμπειρικά βιωμένης ενότητας της ομάδας.

Σε αυτό το σημείο θα θέλαμε να περιγράψουμε μια τέτοιου είδους υποχώρηση μέσω του τρόπου με τον οποίον τη βιώσαμε σε οργάνωση στην οποία συμμετείχαμε. Υποχώρηση, στην προαναφερθείσα περίπτωση, σημαίνει ότι 'επιτρέπω'²³⁰ να γίνει αποδεκτό -από τους υπόλοιπους- μόνο ένα μέρος (ή και τίποτα) από τους ισχυρισμούς μου ή τις επιδιώξεις μου, ή,

²²⁶ Και στην περίπτωση της μέσης λύσης, βέβαια, τα άτομα -σε κάποιο βαθμό- υποχωρούν.

²²⁷ Σύμφωνα με τον Melucci (1996: 321 σε Ψημίτη, 1006: 409), 'φατρία είναι μια υποομάδα που επιδιώκει ειδικούς στόχους μέσα σε μια οργάνωση και εμφανίζει ορισμένα ιδιάζοντα χαρακτηριστικά. Αυτά είναι η παρουσία ενός ηγέτη ή μιας μικρής ηγετικής ομάδας χαρισματικού τύπου, οι προσωπικοί δεσμοί ανάμεσα σε μέλη και ηγεσία καθώς και μεταξύ των μελών, και, τέλος, ο προσωρινός χαρακτήρας, υπό την έννοια ότι η υποομάδα προοπτικά είτε θα απορροφηθεί από την ευρύτερη οργάνωση είτε θα αποσπαστεί από αυτήν'.

²²⁸ Τέτοιου είδους παραδείγματα, μάλλον, αφθονούν. Θα αναφέρουμε ως ένα χαρακτηριστικό ιστορικό παράδειγμα τη διάσπαση του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος Πλειοψηφίας της Γερμανίας (MSPD) το 1917. Το MSPD υποστήριξε τον πόλεμο που έκανε η Γερμανία (Α' παγκόσμιο), ενώ η τάση εντός αυτού που απαιτούσε ειρήνη αποσχίστηκε ιδρύοντας το Ανεξάρτητο Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα της Γερμανίας (USPD), και το οποίο -με τη σειρά του- διασπάστηκε το 1920 μπροστά στο δίλημμα συμμετοχής ή όχι στην Κομμουνιστική Διεθνή (βλ. σχετικά, όπως και άλλα παραδείγματα εκείνης της περιόδου, σε Geary, 1988: 213-4, 225-56). Τα παραδείγματα όχι μόνο αφθονούν, αλλά φτάνουν και μέχρι σήμερα.

²²⁹ Υποχώρηση: ... || ανακοπή της ορμης || παραίτηση από αξιώσεις, συμβιβασμός (Ελληνικό Λεξικό Τεγόπουλος - Φυτράκης, 1993: 806). Συμβιβασμός: ..., αμοιβαίος μετριασμός αξιώσεων ή δικαιωμάτων που καταλήγει σε συμφωνία (Ελληνικό Λεξικό Τεγόπουλος - Φυτράκης, 1993: 730).

²³⁰ Βέβαια, με τη χρήση του όρου 'επιτρέπω' στην παρούσα διατύπωση δεν έχουμε σκοπό να παραβλέψουμε το γεγονός ότι ο μετριασμός των επιδιωξεών μας επηρεάζεται και από μη συνειδητούς παράγοντες.

με άλλα λόγια, μετριάζω ή περιορίζω τις αξιώσεις μου. Στην περίπτωση που δεν το επιτρέπω αυτό (δηλαδή δε μετριάσω τις αξιώσεις μου), τότε προκύπτει είτε η αποχώρηση από την ομάδα είτε οι ατέρμονες ‘προβληματικές’²³¹ συζητήσεις. Έτσι, η υποχώρηση δεν μπορεί παρά να είναι περιοριστική για το άτομο στο βαθμό που η ομάδα αποδέχεται μόνο ένα μέρος (ή -στη χειρότερη περίπτωση για το άτομο- και τίποτα) των ισχυρισμών ή αξιώσεων του.

Σύμφωνα με το παραπάνω σκεπτικό, ο περιορισμός αυτός βιώνεται ως μια εξωτερική -του ατόμου- πίεση²³², ως μια πίεση από το κοινωνικό περιβάλλον το οποίο καθίσταται -σε κάποιο βαθμό- αβέβαιο²³³. Κατ’ αυτόν τον τρόπο, η συναίνεση έχει όριο (ή, πιο παραστατικά, η συμφωνία -μεταξύ των ατόμων που μοιράζονται μία συλλογική ταυτότητα- έχει ‘σημείο θραύσης’): η συναίνεση επιτυγχάνεται στο μέτρο που δε θα περιοριστεί -σε τέτοιο βαθμό- το άτομο ώστε να αναδειχτεί μια διαφορετική διάσταση της ταυτότητάς του ή ώστε να απορρίψει την ταυτότητα που το καθιστά μέλος της συγκεκριμένης συλλογικότητας. Το όριο αυτό ποικίλει ανάλογα με το άτομο και ανάλογα με τη σημαντικότητα και τη φύση του ζητήματος πάνω στο οποίο καλούνται τα άτομα να συναινέσουν²³⁴. Ως προς το πρώτο (το άτομο), μεγάλο ρόλο παίζουν διάφορα χαρακτηριστικά της ταυτότητας αυτού, όπως, για παράδειγμα, το πόσο ανεκτικό είναι, το πόσο ‘καθλωμένο’ είναι σε μία ιδεολογία ώστε να αδυνατεί να αποκλίνει από αυτήν κ.α. Σε ό,τι αφορά τη σημαντικότητα και τη φύση του ‘επίμαχου ζητήματος’, ένα παράδειγμα ανέφερε το στέλεχος των ΟΠ πάνω στο οποίο η συναίνεση αποδείχτηκε δύσκολη. Αυτό το παράδειγμα είναι η προσπάθεια να πάρουν θέση οι ΟΠ -ως οργάνωση- πάνω στο δίλημμα που προέκυψε με το σχέδιο Ανάν για την Κύπρο. Σε αυτό αναφερόταν όταν έλεγε ότι η οργάνωση χαρακτηρίζεται από την έλλειψη δημοκρατικού συγκεντρωτισμού: οι αποφάσεις είναι συλλογικές και προτιμάται ο συναινετικός τρόπος λήψης αποφάσεων από το να τηρείται με κάποιον τρόπο η ιεραρχική δομή. Βέβαια, αυτό έχει το μειονέκτημα ότι η διαδικασία λήψης αποφάσεων είναι περισσότερο δύσκολη και χρονοβόρα²³⁵.

Ένα άλλο επικίνδυνο ζήτημα -το οποίο προέκυψε στην οργάνωση που συμμετείχαμε²³⁶- είναι αυτό με τις ανεμογεννήτριες: σε μία περιοχή εκδήλωσε ενδιαφέρον μια μεγάλη εταιρία για να κάνει επένδυση με αιολικά πάρκα (εγκατάσταση ανεμογεννητριών για παραγωγή ηλεκτρικού ρεύματος). Στην προσπάθεια να πάρουμε -ως οργάνωση- θέση πάνω στο ζήτημα,

²³¹ Ως ‘πρόβλημα’, σε αυτήν την περίπτωση, ορίζουμε την απόκλιση από μια επιθυμητή κατάσταση, η οποία -εδώ- είναι η λήψη της βέλτιστης απόφασης σε όσο το δυνατόν μικρότερο χρονικό διάστημα.

²³² Εννοείται, βέβαια, ότι αυτός ο βαθμός πίεσης ποικίλει.

²³³ Όπως διαβάζουμε στον Ψημίτη (1996: 33, επίσης, βλ. σχ. σε Ψημίτη, 2002: 11, 22), ‘το πρόβλημα της ταυτότητας τίθεται στην ημερήσια διάταξη όταν το κοινωνικό περιβάλλον, στο οποίο κινούνται τα υποκείμενα, γίνεται αβέβαιο, καθιστώντας αβέβαιη και την τοποθέτηση του ατόμου σε αυτό. Η ενόχληση του εαυτού υφίσταται πιέσεις ενός ασταθούς περιβάλλοντος, που τείνει να απορρίψει τα προηγούμενα σχήματα ένταξης του ατόμου σε αυτό’.

²³⁴ Βέβαια, και σε αυτήν την περίπτωση μπορεί να παρεισφύρει το ‘άτομο’, αφού -από μία άποψη- η σημαντικότητα ενός ζητήματος εξαρτάται από το νόημα που δίνουν τα άτομα.

²³⁵ Ισχυρισμός -του Pleyers (2004: 514)- με τον οποίο συμφωνούμε.

²³⁶ Το πρόβλημα αυτό προέκυψε και στους ΟΠ, όπως προαναφέραμε.

προέκυψαν δύο κεντρικές τάσεις: η μία που αποτελούνταν από τα άτομα που έβλεπαν θετικά οποιαδήποτε επένδυση σε ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (δεν έχει σημασία αν η επένδυση είναι κρατική ή ιδιωτική, αρκεί να εξαπλωθεί η χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας) και η άλλη που περιελάμβανε τα άτομα που έβλεπαν αρνητικά τις μεγάλες ιδιωτικές πρωτοβουλίες -στα πλαίσια μιας περισσότερο αντισυστημικής και αντικαπιταλιστικής ιδεολογικής βάσης. Εδώ έχει σημασία να αναφέρουμε τον τρόπο με τον οποίο λύθηκε το πρόβλημα. Αποφασίσαμε να μην πάρουμε μία κοινή θέση και να ενημερώσουμε τους κατοίκους της περιοχής οργανώνοντας μια ημερίδα, κατά την οποία θα ακούγονταν και οι δύο απόψεις (και όποια άλλη προέκυπτε, φυσικά). Εδώ αντανakλάται το δίλημμα που προέκυψε σε σχέση με τα ΚΦ, δηλαδή να παραμείνουν χώροι ή να εξελιχθούν σε 'κίνημα'²³⁷. Στην προκειμένη περίπτωση, όπου υπήρξε η ανάγκη (των μελών της οργάνωσης) για παρέμβαση αλλά και ο κίνδυνος ασυμφωνίας και -γιατί όχι- εμφάνισης εσωτερικών τάσεων, αποφασίσαμε να λειτουργήσουμε περισσότερο ως 'χώρος' που θα βοηθήσει στην ανάπτυξη προτάσεων και διαλόγου, παρά ως παρεμβατικό συλλογικό δραν.

Η συναίνεση λοιπόν προϋποθέτει τον -σε κάποιο βαθμό- περιορισμό των αξιώσεων. Έτσι, η ιδεολογία, στο βαθμό που καθίσταται μία 'μη-διαπραγματεύσιμη βεβαιότητα' (από Andreotti & Dowling, 2004: 606) που συνεπάγεται μια ειδική και εφικτή σύλληψη και συγκρότηση της αποτελεσματικής δράσης (από Ψημίτη, 2006: 419), αποτελεί εμπόδιο στη συναίνεση, αφού η δεύτερη προϋποθέτει διαπραγμάτευση και περιορισμό των αξιώσεων. Βέβαια, η συναίνεση δεν είναι απαραίτητο να 'κινδυνεύει' μόνο από την ιδεολογία. Πάντως, όπως είδαμε υπάρχουν ζητήματα γύρω από τα οποία η διαφορετικότητα των συνιστωσών του κινήματος καθιστά -προς το παρόν- αδύνατη τη συναίνεση.

---

²³⁷ Όπως είδαμε, σε αυτήν την περίπτωση ο όρος 'κίνημα' έχει την έννοια ενός πιο παρεμβατικού συλλογικού πολιτικού δρώντος (βλ. σχετική προβληματική στο κεφάλαιο 5.1).

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σε αυτό το κεφάλαιο θα συνοψίσουμε τα συμπεράσματα στα οποία οδηγηθήκαμε και θα επεκταθούμε σε κάποια κρίσιμα ερωτήματα που θέσαμε σε προηγούμενα κεφάλαια. Οι οργανώσεις της έρευνας διαφέρουν μεταξύ τους σε πάρα πολλά σημεία. Έχουν διαφορετικά αντικείμενα δράσης, μεγάλη ποικιλία στα ρεπερτόρια δράσης τους, διαφορετικά μεγέθη, ιδεολογίες και ιδεολογικές κατευθύνσεις, καθώς και διαφορετικές οργανωτικές δομές. Τα στελέχη των τριών εκ των τεσσάρων οργανώσεων τοποθέτησαν τις οργανώσεις τους στον αριστερό πολιτικό χώρο και αναφέρθηκαν σε αυτές ως συνιστώσες του κινήματος ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση. Ως προς αυτό διαφοροποιήθηκε το στέλεχος της ΔΑ, το οποίο απέφυγε να τοποθετήσει την οργάνωσή του στον αριστερό πολιτικό χώρο. Επίσης, ενώ δήλωσε ότι η οργάνωσή του συμμετέχει στο κίνημα, απέφυγε να επεκταθεί -κατά τη διάρκεια της συνέντευξης- στη σχέση της οργάνωσης με αυτό, αλλά και γενικότερα ως προς αυτό (το κίνημα). Πέρα όμως από τα διαφορετικά χαρακτηριστικά των οργανώσεων, αυτές έχουν (τουλάχιστον) δύο κοινά: συμμετείχαν στο ΕΚΦ στην Αθήνα και, σύμφωνα με τα στελέχη των συνεντεύξεων, υποστηρίζουν το κίνημα ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση.

Η συμμετοχή όμως μιας οργάνωσης στα ΚΦ είναι δείκτης ότι αυτή συμμετέχει και στο κίνημα ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση; Υπάρχουν παραδείγματα οργανώσεων που είτε συμμετέχουν στο μέτωπο ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση και δε συμμετέχουν στα ΚΦ (π.χ. ΚΚΕ), είτε συμμετέχουν στα ΚΦ αλλά το ιστορικό τους δείχνει ότι συντάσσονται σε πολλά σημεία υπέρ του νεο-φιλελεύθερου μοντέλου (π.χ. ΠΑΣΟΚ). Χωρίς βέβαια να έχουμε ποσοτικά στοιχεία, 'αντιμετωπίζοντας' τις διάφορες οργανώσεις που συμμετείχαν στο 4^ο ΕΚΦ θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι στην συντριπτική τους πλειοψηφία είτε -θίγοντας ένα συγκεκριμένο ζήτημα- θίγουν έμμεσα και το νεο-φιλελευθερισμό είτε έρχονται συνολικά σε ρήξη με αυτόν. Επιπλέον, και σε σχέση με το προηγούμενο, και οι τέσσερις οργανώσεις της έρευνας έρχονται αντιμέτωπες με το νεο-φιλελευθερισμό, είτε -λιγότερο ή περισσότερο- έμμεσα (μέσω κάποιου συγκεκριμένου αντικειμένου δράσεις), π.χ. ΔΑ, Δίκτυο, ΟΠ, είτε άμεσα και συνολικά, π.χ. ΣΕΚ.

6.1. Οργανωτικές διαστάσεις του κινήματος

Οι οργανώσεις της έρευνας -σύμφωνα με τα στελέχη- επιδιώκουν, μέσω της συμμετοχής τους στο κίνημα, να ενισχύσουν τη δράση τόσο των ίδιων, όσο και του κινήματος.

Η συγκεκριμένη έρευνα επιβεβαιώνει την πλειοψηφία των υποθέσεων που χαρακτηρίζουν το κίνημα²³⁸. Αναλυτικότερα, επιβεβαιώνει:

- ✓ Την ετερογένεια ή την πολυσυλλεκτικότητα του κινήματος. Αυτό συντίθεται από ετερογενή στοιχεία (οργανώσεις, τα νέα κ.κ., τμήματα του εργατικού κινήματος, μέλη διαφόρων εθνικοτήτων, διαφορετικών ιδεολογικών πεποιθήσεων, πολιτισμικών καταβολών κ.ο.κ.) Ενώ δεν υπάρχει κοινή ιδεολογία μεταξύ των συνιστωσών του κινήματος, ωστόσο δηλώσεις όπως η παρακάτω: υπάρχει 'κοινή συναντίληψη πάνω σ' έναν κόσμο περισσότερης δικαιοσύνης, περισσότερης δημοκρατίας [...], υπάρχει μια κοινή αντίσταση στο νεο-φιλελευθερισμό' (στέλεχος ΣΕΚ), υποδεικνύουν -ενδεχομένως- μία παραπλήσια ιδεολογική κατεύθυνση²³⁹. Η από κοινού συμφωνία εντός του κινήματος φτάνει μέχρι το σημείο κριτικής ενάντια στο νεο-φιλελευθερισμό και σε όσους τον προσβέουν (θεσμικά όργανα, κυβερνήσεις, φυσικά πρόσωπα κ.α.), ενώ κάθε επιπλέον βήμα κινδυνεύει να προσκρούσει σε διαφωνίες μεταξύ των διαφορετικών συνιστωσών του κινήματος με διαφορετικές ιδεολογικές ταυτότητες. Βέβαια, τα στελέχη αναφέρθηκαν και σε συμφωνίες γύρω από συγκεκριμένα ζητήματα, οι οποίες δεν προϋπήρχαν αλλά προέκυψε μέσα από διαβουλεύσεις. Επιπλέον, εντός του κινήματος, πέρα από τα διαφορετικά 'στοιχεία', συγκλίνουν και φαινομενικά ασύνδετα θέματα. Για παράδειγμα, γίνεται συσχέτιση καπιταλισμού και επιβάρυνσης του φυσικού περιβάλλοντος.
- ✓ Την ποικιλία στα ρεπερτόρια δράσης μεταξύ των διαφόρων συνιστωσών του κινήματος.
- ✓ Τη χαλαρή και ευκαιριακή οργανωτική δομή, με την έννοια ότι δεν υπάρχει ένας στρατηγικά επεξεργασμένος στόχος.
- ✓ Την πολυκεντρικότητα, δηλαδή τα πολλά κέντρα λήψης αποφάσεων.
- ✓ Οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων και συντονισμού της δράσης βασίζονται σε διαβουλευτικές διαδικασίες (ή διαπραγματεύσεις) και η όποια απόφαση λαμβάνεται συναινετικά.

Μέσα από τις αντιφάσεις, στις αφηγήσεις των στελεχών, μεταξύ ιεραρχικής οργανωτικής δομής και οριζόντιας μπορούμε να ισχυριστούμε ότι υπάρχει άτυπη ιεραρχία εντός του κινήματος. Αυτή δε βασίζεται σε ένα σύστημα κανόνων και διευθέτησης των σχέσεων μεταξύ διαφορετικών επιπέδων οργάνωσης, αλλά προκύπτει ως αποτέλεσμα της διάδρασης

---

²³⁸ Σε αυτό το σημείο θα θέλαμε να επαναλάβουμε ότι το δείγμα μας ούτε είναι τυχαίο ούτε μπορεί να θεωρηθεί επαρκές ή αντιπροσωπευτικό. Επιπλέον, δε γνωρίζουμε αν θα μπορούσε να παρθεί δείγμα αντιπροσωπευτικό ή επαρκές, ώστε να στηρίξει τα συμπεράσματα μιας τέτοιας έρευνας με ποσοτικά στοιχεία. Αυτό που προτείνουμε και στο κεφάλαιο της μεθοδολογίας είναι ότι τα στοιχεία αυτά μπορούν να χρησιμοποιηθούν αθροιστικά σε μία νοητή βάση δεδομένων, και όσο περισσότερο συμπληρώνονται τόσο περισσότερο σφαιρική εικόνα να αποκτάμε για τις οργανώσεις που συμμετέχουν στο κίνημα και για τον τρόπο που αλληλοεπηρεάζονται.

²³⁹ Όπως νοείται η διάκριση μεταξύ 'ιδεολογίας' και 'ιδεολογικής κατεύθυνσης' μέσα από το κεφάλαιο 5.2.1.

εντός ενός χώρου (του κινήματος) ο οποίος διέπεται από σχέσεις ισχύος μεταξύ των διαφόρων συνιστωσών του. Η ιεραρχία αυτή φαίνεται να διαφέρει από περιοχή σε περιοχή, δίνοντας την αίσθηση του πολυκεντρικού κινήματος (πολλά κέντρα λήψης αποφάσεων, αν το αντιμετωπίσουμε συνολικά). Σύμφωνα με τα προηγούμενα, η άποψη για το αν υπάρχει ιεραρχία εντός του κινήματος ή όχι μοιάζει να είναι υποκειμενική και να εξαρτάται από τις εμπειρίες που είχε το κάθε στέλεχος. Έτσι, συνθέτοντας τις απόψεις των στελεχών, ενώ υπάρχουν συνιστώσες του κινήματος που φαίνεται να ασκούν περισσότερη επιρροή έναντι άλλων, αυτές δε φαίνεται να ελέγχουν και απόλυτα αυτόν το χώρο.

Όπως δεν υπάρχουν θεσμικοί κανόνες που να διέπουν τη λειτουργία του κινήματος (πλην της συναίνεσης), έτσι δεν υπάρχει και τυπική δέσμευση από τη βάση του κινήματος (δηλαδή από τους ακτιβιστές που ακολουθούν το κίνημα)²⁴⁰ για να στηρίξουν το κίνημα, να συμμετέχουν σε αυτό. Αυτό έχει -τουλάχιστον- μία θετική όψη: αυτοί που βρίσκονται σε οργανικές θέσεις και θέλουν να ενισχύσουν το κίνημα, πρέπει να το ανοίξουν στον κόσμο που δε συμμετέχει στις οργανωτικές διαδικασίες, δηλαδή έχουν την ανάγκη συμμετοχής και υποστήριξης από αυτόν τον κόσμο. Άρα πρέπει να τους λάβουν υπόψη τους, ώστε να μην τους αποκλείσουν και τους περιορίσουν. Έτσι προκύπτει και ως κίνημα που δεν εξαρτάται από μία συνιστώσα του και δε φαίνεται να το ελέγχει καμία.

Δε φαίνεται να υπάρχουν θεσμικοί κανόνες που να διέπουν τις σχέσεις μεταξύ των συνιστωσών του κινήματος. Έτσι, οι όποιες διαβουλεύσεις, διαδικασίες λήψης αποφάσεων και συντονισμού της δράσης βασίζονται στη συναίνεση μεταξύ των εμπλεκόμενων τμημάτων. Σε αυτές τις διαδικασίες, και αφού δεν υπάρχει (τουλάχιστον ακόμη) στρατηγικός προσανατολισμός του κινήματος, οι διάφορες οργανώσεις θέτουν θέματα για κινητοποιήσεις και μέσω διαβουλεύσεων και εκμετάλλευσης των δικτύων στα οποία συμμετέχουν τις πραγματοποιούν (ή όχι) με τις οργανώσεις που συναινούν. Υπάρχουν όμως θέματα τα οποία διχάζουν τους συμμετέχοντες στο κίνημα. Όπως είδαμε, η συναίνεση (ως κανόνας λειτουργίας του κινήματος) δεν ενδείκνυται ώστε να παρθούν αποφάσεις σε τέτοιου είδους διλήμματα. Μία λύση σε αυτό είναι το να μη λειτουργήσει το κίνημα ως παρεμβατικό πολιτικό δρών, που συνεπάγεται την πίεση των επιμέρους συνιστωσών του για την επίτευξη συμφωνιών, αλλά να λειτουργήσει ως χώρος επάνω στον οποίον μπορεί να προκύψει κάποια συμφωνία μεταξύ ορισμένων συνιστωσών, χωρίς δέσμευση για τις υπόλοιπες συνιστώσες να συναινέσουν. Με λίγα λόγια, γίνεται μια πρόταση για δράση και συζητείται. Αν υπάρξει συναίνεση από ένα δυναμικό κομμάτι του κινήματος και αποφασιστεί η πραγματοποίησή της, από εκεί και πέρα όποιος θέλει ακολουθεί.

---

²⁴⁰ Και αναφερόμαστε κυρίως στα μη οργανωμένα μέλη του κινήματος, δηλαδή σε αυτά που συμμετέχουν άμεσα και όχι μέσω κάποιας οργάνωσης.

6.2. Κοινωνικά φόρουμ

Σε μια προσπάθεια να αξιολογηθούν όλες αυτές οι δυνάμεις που συνέθεσαν (και συνθέτουν) το κίνημα ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, προέκυψαν τα ΚΦ (πρώτα τα ΠΚΦ και έπειτα ΚΦ σε διάφορα γεωγραφικά επίπεδα και θεματικά πεδία).

Όπως είδαμε, στο λόγο των στελεχών των συνεντεύξεων υπήρχε μία σύγχυση του κινήματος και των φόρουμ. Τα στελέχη βλέπουν τα ΚΦ ως ένα επόμενο στάδιο του κινήματος στην προσπάθεια να πάρει οργανωτική υπόσταση. Ουσιαστικά, σε αυτό το στάδιο υπάρχει εμπλοκή πολιτικών κομμάτων, τα οποία -σε πολλές περιπτώσεις- συμμετέχουν στην οργάνωση των φόρουμ. Βέβαια, η συμμετοχή αυτή γίνεται μέσω οργανώσεών τους. Επίσης, η εμπλοκή αυτή αφορά 'τη χρηματοδότηση των φόρουμ'²⁴¹ και στην ενίσχυση της συμμετοχικότητας λόγω συμμετοχής των οργανώσεων. Τα κόμματα αυτά είναι κυρίως της πολιτικής Αριστεράς, αν και τα όρια αυτής δεν είναι σαφώς προσδιορισμένα. Ο χώρος των ΚΦ -τουλάχιστον σε ευρωπαϊκό επίπεδο- ενώ φαίνεται οριζόντιος, σύμφωνα με τα στελέχη των συνεντεύξεων, διέπεται από σχέσεις ισχύος μεταξύ των οργανώσεων που συμμετέχουν και έχει διάφορα κέντρα λήψης αποφάσεων (πολυκεντρικός). Ως προς αυτό θα μπορούσε να δια φωτίσει η έρευνα στις προπαρασκευαστικές των φόρουμ συναντήσεις. Ένα επιπλέον ζήτημα που τίθεται είναι η αντιπροσώπευση μέσα στα φόρουμ. Ενώ υπάρχουν οργανώσεις που ισχυρίζονται ότι αντιπροσωπεύουν μία κοινωνική ομάδα, είναι ασαφείς οι τρόποι με τους οποίους προέκυψαν οι οργανώσεις αυτές ως αντιπρόσωποι.

Η πλειοψηφία των μελετητών προσεγγίζει τα ΚΦ ως χώρους δικτύωσης. Όπως είδαμε, όμως, η δικτύωση είναι μόνο μία από τις λειτουργίες που λαμβάνουν χώρα μέσα στα φόρουμ. Ορισμένες άλλες είναι η επαφή των διαφόρων συνιστωσών του κινήματος, ο διάλογος και η ανάπτυξη τόσο συλλογικών αφηγήσεων, όσο και διαφωνιών, πολιτιστικές εκδηλώσεις κ.α. Όλες οι λειτουργίες δεν είναι απαραίτητο να λειτουργήσουν προς όφελος της συνοχής του κινήματος. Προσπαθώντας να τα περιγράψουμε συνολικότερα, θα λέγαμε ότι πρόκειται για χώρους διάδρασης μεταξύ των διαφόρων συνιστωσών του κινήματος, οι οποίοι διέπονται από σχέσεις ισχύος. Αν θέλουμε να δούμε τις δυναμικές τους και το ρόλο που παίζουν στο κίνημα, θα πρέπει να τα αντιμετωπίσουμε ως χώρους διάδρασης και να εκτιμήσουμε τα αποτελέσματα που μπορεί να έχει η κάθε λειτουργία στο κίνημα.

6.3. Πολιτικό ή κοινωνικό κίνημα:

Σε αυτό το κεφάλαιο θα προσπαθήσουμε να συμβάλουμε στην απάντηση ορισμένων ερωτημάτων που θέσαμε σε προηγούμενα. Αν λάβουμε ως δεδομένο ότι με την πάροδο του

---

²⁴¹ Όπως είδαμε, η μεταφορά χρημάτων δε γίνεται απ' ευθείας από πολιτικά κόμματα, αλλά μέσω διαφόρων τρόπων. Για παράδειγμα, μέσω οργανώσεων που 'ελέγχονται' από κόμματα, μέσω δήμων που 'ελέγχονται' από κόμματα κ.α.

χρόνου το κίνημα 'ωριμάζει οργανωτικά'²⁴², που οφείλεται αυτή η πτώση δυναμικής και συλλογικών κινητοποιήσεων που παρατηρήθηκε από το 2004; Δε θα έπρεπε να ενισχύεται η δράση του; Ή δεν υφίστανται πλέον τα ζητήματα που αυτό έθιξε και θίγει (ανισότητες, μετανάστευση, περιβαλλοντικά προβλήματα, νεο-φιλελευθερισμός κ.α.); Με λίγα λόγια, τίθεται ζήτημα οργάνωσης του κινήματος;

Για να συμβάλουμε στην απάντηση των παραπάνω ερωτημάτων, πρέπει να κάνουμε μία διάκριση η οποία αντανακλάται -σε μεγάλο βαθμό- στην ιστορία που αφηγήθηκε το στέλεχος του Δικτύου με τη δολοφονία του 'αλβανού'²⁴³. Η διάκριση αυτή αναφέρεται στην πολιτική από την κοινωνική διάσταση μιας κινηματικής συλλογικής δράσης. Υπενθυμίζοντας το περιστατικό, δολοφονήθηκε ένας αλβανός σε έναν ποδοσφαιρικό αγώνα στην Αθήνα και το γεγονός αυτό οδήγησε στο να γίνει πορεία, ύστερα από δύο μέρες, στο κέντρο της Αθήνας, με πολύ μεγάλη επιτυχία²⁴⁴. Έχοντας υπόψη παραπλήσια -με την ιστορία του αλβανού- περιστατικά, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι σε αυτήν την περίπτωση η εμφάνιση των κινηματικών συλλογικών δράσεων αναδεικνύει μια περισσότερο αυθόρμητη διάστασή τους. Όταν προκύπτουν ακραία γεγονότα μέσω των οποίων προσβάλεται μια συλλογική ταυτότητα (στην προκειμένη περίπτωση η εθνική), απ' ευθείας και σε μεγάλο βαθμό αυθόρμητα, ενεργοποιούνται τα άτομα τα οποία στηρίζουν το δεσμό τους στη βάση αυτής της ταυτότητας (είναι προφανής, στο παραπάνω παράδειγμα, η αλληλεγγύη στη βάση της εθνικής ταυτότητας). Σε αυτήν την περίπτωση μειώνεται σημαντικά το κόστος κινητοποίησης (δηλαδή η κατανάλωση πόρων υλικών και μη) αφού, όπως μας περιέγραψε και το στέλεχος του Δικτύου, σχεδόν αυθόρμητα και με ελάχιστες κινήσεις οργάνωσης πραγματοποιείται μια μεγάλη κινητοποίηση, ενώ σε άλλες περιπτώσεις απαιτείται κόπος και προσπάθεια για μεγάλο χρονικό διάστημα. Υπ' αυτήν την έννοια, μπορούμε να συμφωνήσουμε με τον ισχυρισμό του Ψημίτη (2006: 397-8) ότι η αλληλεγγύη αποτελεί αφ' εαυτής έναν πόρο κινητοποίησης.

Το γεγονός αυτό αντανακλά και μία διάκριση: αυτή μεταξύ της κοινωνικής από την πολιτική διάσταση ενός κινήματος, μία 'αυθόρμητη' συλλογική κίνηση από μία συλλογική

---

²⁴² Εννοώντας -όπως προαναφέραμε- ότι τα κεντρικά πρόσωπα (οργανώσεις και δίκτυα) που συμμετέχουν στην οργάνωση του κινήματος αποκτούν όλο και περισσότερη εμπειρία σε οργανωτικά θέματα.

²⁴³ Στην Ελλάδα, ο όρος 'αλβανός' υπονοεί διάφορα στην καθημερινή του χρήση, όπως, για παράδειγμα, ότι κάποιος εργάζεται πολύ κ.α. Γι' αυτό, ενώ ενδεχομένως θα ήταν καλύτερα να μην το χρησιμοποιήσουμε, ώστε να αποφύγουμε οποιαδήποτε παρεξηγήσιμη ανάγνωσή και κατανόησή του, ωστόσο το χρησιμοποιούμε για λόγους σύνοψης του κειμένου.

²⁴⁴ Βέβαια, δε μας ανέφερε από ποιόν ή ποιούς δολοφονήθηκε, αλλά το ελληνικό κράτος έχει κάνει ιδιαίτερα εμφανή την ανοχή του σε περιστατικά ρατσισμού ενάντια αλβανών. Για παράδειγμα, ήμασταν παρόντες όταν: μετά από ποδοσφαιρικό αγώνα μεταξύ των εθνικών ομάδων Αλβανίας και Ελλάδας, ενώ οι αλβανοί πανηγύριζαν τη νίκη της ομάδας τους στο κέντρο της Θεσσαλονίκης, έλληνες οπαδοί σταματούσαν αυτοκίνητα με αλβανικές σημαίες και τα έσπαγαν (σε ορισμένες περιπτώσεις ασκώντας βία στους επιβένοντες) μπροστά από τον Λευκό Πύργο, ενώ ομάδες MAT βρισκόταν σε απόσταση 50 μέτρων από το σημείο χωρίς να επεμβαίνουν.

κίνηση που βασίζεται στην καλή οργάνωση ή, καλύτερα, την αυθόρμητη δράση ενός κινήματος από την οργανωμένη. Στην πρώτη περίπτωση, όπου υπάρχει ενθουσιασμός, παρορμητισμός και η συλλογική δράση μοιάζει απόρροια αυθόρμητης και αλληλέγγυας συνάθροισης ατόμων στη βάση μιας ταυτότητας, τότε -μάλλον- το κίνημα δεν παραπέμπει τόσο έντονα σε ένα χώρο του οποίου η λειτουργία διέπεται από σχέσεις ισχύος. Όπως είδαμε, μέσω της έξαρσης των κινητοποιήσεων (1999-2004), θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι το κοινωνικό κίνημα ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση ανέδειξε παγκοσμίως την κρίση του νεο-φιλελεύθερου μοντέλου. Τότε, και παρόλο που υπήρξαν 'οργανωτικές στιγμές'²⁴⁵, το κίνημα έμοιαζε με μια αυθόρμητη και ενθουσιώδη δράση που 'αντανακλούσε τον παλμό ενός μεγάλου τμήματος της κοινωνίας'²⁴⁶. Έτσι, και σύμφωνα με το παράδειγμα, η κοινωνική διάσταση του κινήματος υπονοεί μια πιο αυθόρμητη και παρορμητική (ενθουσιώδη) συλλογική κινητοποίηση. Αντιθέτως, η πολιτική διάσταση αυτού υπονοεί μια περισσότερο οργανωμένη δράση. Βέβαια, εννοείται ότι και στην πρώτη περίπτωση υπάρχει -σε κάποιο βαθμό- οργάνωση της δράσης, όπως και στη δεύτερη δεν αποκλείεται να υπάρξει ενθουσιασμός και παρορμητισμός ως συλλογικό φαινόμενο. Απλά, η αναφορά στην κοινωνική διάσταση του κινήματος μετατοπίζει τη βαρύτητα από το οργανωμένο συλλογικό γεγονός στο πιο αυθόρμητο. Τελειώς σχηματικά, η κοινωνική διάσταση του κινήματος αναφέρεται σε μια αυθόρμητη-οργανωμένη συλλογική δράση (δηλαδή σε ένα κίνημα με εμφανή δυναμική που επισκιάζει σε μεγάλο βαθμό τις διαδικασίες οργάνωσης), ενώ η πολιτική διάσταση αναφέρεται σε μια οργανωμένη-αυθόρμητη συλλογική δράση (δηλαδή σε ένα κίνημα που δείχνει να καταναλώνει αρκετούς πόρους στην προσπάθεια οργάνωσής του και εμφανίζει δυσανάλογη -με τους πόρους- δυναμική).

Η διάκριση αυτή, όπως γίνεται κατανοητό, αντανακλά επίσης και την διαφορετική προσέγγιση των κινήματων από τις δύο θεωρητικές τάσεις (ΘΚΠ και ΘΝΚΚ). Οι θεωρητικοί της ΘΝΚΚ εστιάζουν στην κοινωνική διάσταση των κινήματων και γι' αυτό διαπιστώνουν -όπως ανέφερε ο Ψημίτης (ο.π. 403)- ότι η οργανωτική διάσταση δεν είναι η βασικότερη συνιστώσα για την ανάπτυξη της συλλογικής δράσης. Από την άλλη, οι θεωρητικοί της ΘΚΠ, εστιάζοντας στην πολιτική διάσταση των κινήματων, δίνουν ιδιαίτερο βάρος στις οργανωτικές του διαστάσεις. Βέβαια, δεν αποκλείεται η διαφορετική αντιμετώπιση των κινήματων από τις δύο θεωρίες να οφείλεται -σε μεγάλο βαθμό- σε διαφορετικότητα των

---

²⁴⁵ Με αυτήν τη διατύπωση δεν παραβλέπουμε τα τότε υπάρχοντα δίκτυα, τους συντονισμούς των δράσεων και -γενικά- τις όποιες οργανωτικές προσπάθειες εκείνης της περιόδου (στις οποίες προαναφερθήκαμε στο ιστορικό του κινήματος). Απλά, τότε, υπήρξε η αίσθηση μιας πιο αυθόρμητης συλλογικής δράσης η οποία επισκίαζε -εν μέρει- αυτές τις οργανωτικές προσπάθειες.

²⁴⁶ Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα από τη συνέντευξη του στελέχους του Δικτύου: 'Μετά το 2000, όπου το αντιπαγκοσμιοποιητικό κίνημα φούσκωσε πολύ και πήραν τα μυαλά μας αέρα, το μεταναστευτικό [θέμα] έμεινε λίγο στην τύχη του και ασχολούμασταν με μεγάλες διαδηλώσεις. Τώρα, τα τελευταία δύο χρόνια, που προσγειωθήκαμε, έχουμε ξαναμπεί μέσα στο μεταναστευτικό [θέμα] και προσπαθούμε να το δούμε πάλι πιο σοβαρά'. Τέτοιου είδους αφηγήσεις που αναφέρονται στην έξαρση του κινήματος και μαρτυρούν τον ενθουσιασμό πολλών ακτιβιστών υπάρχουν σε αρκετές έρευνες.

κινήματων και σε διαφορετικές κοινωνικο-πολιτικές συνθήκες που επικρατούν μεταξύ Ευρώπης και Β. Αμερικής.

Στη βάση του χρόνου, μία υπόθεση που ενδεχομένως μπορεί να ισχύει είναι αυτή της εξέλιξης ενός κινήματος, όπως την παρουσιάζουν οι Della Porta & Diani (1999: 147-50). Οι ίδιοι θεωρούν ως πιο συχνή εξέλιξη των νέων κ.κ. αυτή που ξεκινάει από την ‘προ-πολιτική’ περίοδο, όπου ορισμένες ομάδες επεξεργάζονται και συντηρούν πολιτισμικά θέματα τα οποία μετέπειτα θα αποτελέσουν το επίκεντρο μαζικών διαδηλώσεων. Αυτές οι ομάδες παράγουν πόρους επάνω στους οποίους θα σχηματιστούν οι συλλογικές ταυτότητες των κινήματων. Στο επόμενο στάδιο, στη βάση αυτών των συλλογικών ταυτοτήτων προκύπτουν συλλογικές δράσεις κινήματικού χαρακτήρα. Στο τελικό στάδιο λαμβάνει χώρα μια διαδικασία προσαρμογής ή αφομοίωσης τμήματος του κινήματος και του περιβάλλοντός του. Με βάση αυτήν την εξέλιξη, δεν αποκλείεται το κίνημα να βρίσκεται σε κάποιο αρχικό στάδιο μετάβασης από την προ-πολιτική στην πολιτική φάση. Βέβαια, στην περίπτωση του κινήματος ενάντια στη νέο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση τα πράγματα είναι πιο πολύπλοκα, δεδομένου ότι σε αυτό, εξ αρχής, συσπειρώθηκαν τόσο τα νέα κ.κ., όσο και τμήματα του εργατικού κινήματος εγείροντας τόσο πολιτισμικά ζητήματα, όσο και πολιτικά. Πάντως, από τη μέχρι τώρα εξέλιξη του κινήματος και των φόρουμ, φαίνεται ότι η πολιτική διάσταση του κινήματος ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση υπερισχύει της κοινωνικής του διάστασης²⁴⁷.

Έτσι, αντιμετωπίζοντας το κίνημα ως κοινωνικό, δηλαδή προσεγγίζοντάς το σύμφωνα με τις κοινωνικές του διαστάσεις, οι ‘οργανωτικές δομές’²⁴⁸ που υφίσταντο πριν από και κατά την περίοδο ’99-’04 επαρκούσαν ώστε αυτό, μέσω μιας έξαρσης μαζικών κινητοποιήσεων, να αναδεικνύει την κρίση του νεο-φιλελεύθερου μοντέλου. Αυτό δε σημαίνει βέβαια ότι αποκλείεται να εμφανίσει και στο μέλλον τέτοια δυναμικότητα ή και περισσότερη. Αυτό εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, όπως, για παράδειγμα, τις αφορμές για δράση, τις κοινωνικο-πολιτικές συνθήκες και δομές τόσο στα επιμέρους τοπικά επίπεδα, όσο και σε παγκόσμιο κ.α. Μία επιπλέον ιδιαιτερότητα του κινήματος είναι και η γεωγραφική του διάχυση, καθώς και η εξάρτηση συνιστωσών αυτού, από τελείως διαφορετικές περιοχές, μεταξύ τους. Για παράδειγμα, είδαμε πώς η έξαρση του κινήματος στο Βορρά επηρέασε το κίνημα στην Αυστραλία. Έτσι, δεν αποκλείεται, για παράδειγμα, τα γεγονότα στη Λατινική Αμερική να επηρεάσουν τη δυναμικότητα του κινήματος στην Ευρώπη.

Τι γίνεται, όμως, αντιμετωπίζοντας το κίνημα σύμφωνα με την πολιτική του διάσταση; Σε αυτήν την περίπτωση μοιάζει με ένα χώρο διάδρασης μεταξύ διαφορετικών δυνάμεων οι

²⁴⁷ Ο Touraine (2002) υποστηρίζει ότι το πολιτικό κίνημα ενάντια στη νεο-φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση ή ενάντια στον καπιταλισμό υπερισχύει των κοινωνικών του διαστάσεων ή των κινήματων που εγείρουν πολιτισμικά ζητήματα (όπως το κίνημα των Zapatistas).

²⁴⁸ Στην ουσία αναφερόμαστε στα δίκτυα και τις οργανώσεις που υπήρχαν -στο βαθμό που υπήρχαν.

οποίες καταβάλλουν προσπάθειες να το ενισχύσουν (και να ενισχυθούν μέσα από αυτό) χωρίς να περιοριστούν· μοιάζει με ένα χώρο διάδρασης που διέπεται από σχέσεις ισχύος μεταξύ διαφορετικών δυνάμεων. Έτσι, και στην προσπάθεια επίτευξης κάποιων συμφωνιών επάνω στις οποίες θα μπορέσει να προκύψει κάποια κοινή πολιτική δράση, αναδεικνύεται η διαφορετικότητα των συνιστωσών σε βάρος της παρατηρούμενης αλληλεγγύης²⁴⁹. Σε αυτήν την περίπτωση, πάλι η ‘πολιτική ολοκλήρωση’²⁵⁰ του κινήματος ‘σκοντάφτει’ πάνω σε διαφορετικές πολιτισμικές ταυτότητες, ιδεολογικές διαφορές, διαφορετικές γεωγραφικές κοινωνικο-πολιτικές συνθήκες κ.ο.κ.

---

²⁴⁹ Βέβαια, όλα αυτά πρέπει να γίνουν κατανοητά σε σύγκριση με την κοινωνική διάσταση του κινήματος, ως χαρακτηριστικά δηλαδή που διαφοροποιούν την πολιτική από την κοινωνική του διάσταση. Επιπλέον, πρέπει να γίνουν κατανοητά ως κεντρικές τάσεις και όχι ως de facto δεδομένα. Δηλαδή, όσο πολιτικούς προσανατολισμούς και να αποκτήσει το κίνημα, δεν αποκλείεται να επανεμφανιστούν οι μαζικές κινητοποιήσεις της περιόδου '99-'04.

²⁵⁰ Η, καλύτερα, η ‘τάση για πολιτική ολοκλήρωση’, με την έννοια της προσπάθειας ώστε να προκύψουν κάποιες συμφωνίες μεταξύ των διαφόρων συνιστωσών του κινήματος, ώστε αυτό να μπορέσει να λειτουργήσει ως ένα συλλογικό πολιτικό παρεμβατικό δρών.

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Ολοκληρώνοντας αυτήν την εργασία, πρέπει να πούμε ότι ενδεχομένως αυτή να ήταν τελείως διαφορετική αν δεν ήμασταν οι ίδιοι μέλη αυτού του κινήματος και αν δε βρισκόμασταν εντός καθημερινών κοινωνικών δικτύων και κύκλων που αναπτύσσουν δράση και διάλογους σε σχέση με αυτό το κίνημα. Αυτά ενείχαν τον κίνδυνο να έχουμε -συνειδητά ή υποσυνείδητα- προκαθορισμένα τα συμπεράσματα της εργασίας, γεγονός που προσπαθήσαμε να αποφύγουμε επικεντρώνοντας στα ερωτήματα της εργασίας, τηρώντας βασικούς μεθοδολογικούς κανόνες και ‘ζυγίζοντας’ διαρκώς -στο μέτρο του δυνατού- τη μεροληπτικότητα της άποψής μας. Εντέλει, πρέπει να πούμε ότι περισσότερο άλλαξε η σχέση μας με το κίνημα μέσω αυτής της εργασίας, παρά η εργασία από τη σχέση μας με το κίνημα. Από την άλλη, υπήρξε ως θετικό το ότι είχαμε αναπτύξει ήδη μία προβληματική σε σχέση με το κίνημα και είχαν προκύψει -σε μεγάλο βαθμό- αναπάντητα ερωτήματα που αφορούσαν, για παράδειγμα, τόσο το δικό μας ρόλο μέσα στο κίνημα, όσο και το ρόλο αυτού στην κοινωνία. Μέσα από τέτοιου είδους προβληματισμούς και αναστοχαστικές σκέψεις, η συμμετοχή μας στο ΚΦ της Αθήνας ήταν -ταυτόχρονα- και μία δοκιμασία της σχέσης μας με το ίδιο το κίνημα, αφού αυτό που βιώσαμε στις κινητοποιήσεις του 2003 στη Θεσσαλονίκη, αλλά και γενικότερα, αποδείχτηκε μόνο μία διάσταση αυτού του κινήματος. Καταθέτοντας την εμπειρία μας συνοπτικά και με τελείως σχηματικό και απλουστευτικό τρόπο, θα μπορούσαμε να πούμε ότι: εντός του χώρου του φόρουμ, οι διάφορες συνιστώσες του κινήματος, συγκλίνουσες σε ένα κέντρο (αυτό του διαλόγου και της επικοινωνίας), μας ανέδειξαν τη διαφορετικότητά τους και την κρίση της Αριστεράς, ενώ προχωρώντας παράλληλα σε μία πορεία στο δρόμο ανέδειξαν την κρίση του νεο-φιλελεύθερου μοντέλου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόφωνη

Βερναρδάκης Χριστόφορος. 2003. Στην Αναζήτηση της Αριστεράς. Οι Αμφιλεγόμενες Ταυτότητες της Παραδοσιακής Ελληνικής Αριστεράς. σε επιμ. Βερναρδάκης Χριστόφορος. Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα. Έρευνες - Δημοσκοπήσεις 2003. Αθήνα. VPRC.

Ελληνικό Λεξικό Τεγόπουλος - Φυτράκης. 1993. Ελευθεροτυπία.

Geary Dick. 1988. Το Ευρωπαϊκό Εργατικό Κίνημα (1848-1939). μετάφρ. Δαρβέρης Τάσος. Θεσσαλονίκη. Παρατηρητής.

Ιωσηφίδης Θεόδωρος. 2003. Ανάλυση Ποιοτικών Δεδομένων στις Κοινωνικές Επιστήμες. Αθήνα. Κριτική.

Κουρλιούρος Ηλίας. 2004. Η Συμβολή της Κριτικής Οικονομικής Γεωγραφίας στην Ολοκληρωμένη Προσέγγιση της Παγκοσμιοποίησης. Πρακτικά 7^{ου} Πανελληνίου Γεωγραφικού Συνεδρίου. τόμος II. Μυτιλήνη.

Κωστόπουλος Κωνσταντίνος. 2006. Τι είναι το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ;. σε http://www.kinimata.gr/pagosmio_k_k/8pagosmio-k-forum-wsf/ti-ine-to-pagosmio-kin-foroum-2.html

Μελούτσι Αλμπέρτο. 2002. Κουλτούρες στο Παιχνίδι. Διαφορές για να Συμβιώσουμε. μετάφρ. Ψημίτης Μιχάλης. Αθήνα. Gutenberg.

Mouffe Chantal. 2004. Το δημοκρατικό παράδοξο. μετάφρ. Κιουπκιόλης Αλέξανδρος. Αθήνα. Πόλις.

Μποτετζάγιας Ιωσήφ. 2004. Οι Διαδηλωτές της 20^{ης} Μαρτίου 2004. Version 2. Δεκέμβριος. σε http://nicomedia.math.upatras.gr/mobilizations/SMIG/papers/Botetzagias_Diadilwtes20Martiou2004.pdf

Μποτετζάγιας Ιωσήφ. 2006. ΜΚΟ και Κοινωνία Πολιτών, μια Προβληματική Σχέση: η Περίπτωση των Ελληνικών Μη Κυβερνητικών Περιβαλλοντικών Οργανώσεων. Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης. τεύχος 27. Μάιος. 71-95.

Πετμετζίδου Μαρία. 2004. Ο Διάλογος για την Παγκόσμια Φτώχεια. σε επιμ. Πετματζίδου Μαρία & Παπαθεοδώρου Χρίστος. Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός. Εξάντας. Αθήνα. κεφ. 1. 29-86.

- Σερντεδάκις Νίκος Γ. 1998. Στην καρδιά των κοινωνικών κινημάτων: Μια κριτική ανάγνωση της σύγχρονης θεωρίας. Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών. τόμος ΣΤ'. τεύχος 24. Αύγουστος. 41-65.
- Σερντεδάκις Νίκος. 2003. Il Movimento dei Movimenti - Το Κίνημα των Κινήματων. Εφημερίδα Αυγή, Ενθετα. 22 Ιουνίου.
- Townsend Peter. 2004. Για μια Αναθεώρηση της Διεθνούς Κοινωνικής Πολιτικής Ενάντια στη Φτώχεια. σε επιμ. Πετμετζίδου Μαρία & Παπαθεοδώρου Χρίστος. Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός. Εξάντας. Αθήνα. κεφ. 3. 115-58.
- Τσιώλης Γιώργος. Προς Μια Νέα Ηθική της Εργασίας; Μια Ποιοτική Διερεύνηση Φορέων Συμβουλευτικής για την Ένταξη στην Απασχόληση. Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ - ΑΔΕΔΥ. κεφ. Ι. 17-33.
- Φρούντ Σίγκμουντ. 1994. Ψυχολογία των Μαζών και Ανάλυση του Εγώ. μετάφρ. Τρικελιώτη Κλαίρη. Αθήνα. Β' έκδοση.
- Χτούρης Σωτήρης. 2005. Μυνήματα και Ερμηνείες. Διαδρομές και Ασκήσεις στην Κοινωνιολογική Θεωρία, την Ερευνητική Μέθοδο και την Παρατήρηση. Αθήνα. Πολύτροπον. κεφ 6. 129-64.
- Ψημίτης Μιχάλης. 1996. Εναλλακτικά Κοινωνικά Κινήματα: η Αναζήτηση του Εφικτού Ανάμεσα σε Υποκειμενικές Ανάγκες και Κρατικές Πολιτικές. Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης. τεύχος 8. Νοέμβριος. 18-50.
- Ψημίτης Μιχάλης. 2002. Εισαγωγή. σε Μελούτσι Αλμπέρτο. Κουλτούρες στο Παιχνίδι. Διαφορές για να Συμβιώσουμε. μετάφρ. Ψημίτης Μιχάλης. Αθήνα. Gutenberg. 11-51.
- Ψημίτης Μιχάλης. 2006. Εισαγωγή στα Σύγχρονα Κοινωνικά Κινήματα. Αθήνα. Ατραπός.

Αγγλόφωνη

- Allahwala Ahmed & Keil Roger. 2005. Introduction to a Debate on the World Social Forum. International Journal of Urban and Regional Research. vol 29. no 2. June. 409-16.
- Andreotti Vanessa & Dowling Emma. 2004. WSF, Ethics and Pedagogy. International Social Science Journal. vol 56. no 4. December. 605-13.
- Ayres Jeffrey M. 2004. Framing Collective Action Against Neoliberalism: The Case of the Anti-Globalization Movement. Journal of World-Systems Research. vol X. no I. Winter. 10-34

- Baykan Baris Gencer & Lelandais Gulcin Erdi. 2004. Cross-readings of the Anti-globalization Movement in Turkey and Beyond. *Political Culture in the Making*. *International Social Science Journal*. vol 56. no 4. December. 519-28.
- Bello Walden & Malig Mary Lou. 2006. The 6th WSF in Caracas: A Shot in the Arm for Global Civil Society. σε <http://www.focusweb.org/the-6th-wsf-in-caracas-a-shot-in-the-arm-for-global-civil-society.html>
- Biagiotti Isabelle. 2004. The World Social Forums. A Paradoxical Application of Participatory Doctrine. *International Social Science Journal*. vol 56. no 4. December. 529-40.
- Boudourides Moses A. & Botetzagias Iosif A. 2004. Networks of Protest on Global Issues in Greece 2002-3. for presentation at the ECPR Joint Sessions of Workshops, Uppsala, April 13-18, 2004, Workshop No8 "The Changing Structure of Civil Society". σε http://www.aegean.gr/environment/botetzagias/papers/Boudourides&Botetzagias_Networks%20of%20Protest_abs.pdf
- Bramble Tom. 2006. 'Another World is Possible'. A Study of Participants at Australian *Alter-globalization* Social Forums. *Journal of Sociology*. vol 42. no 3. 287-309.
- Bramble Tom & Minns John. 2005. Whose Streets? Our Streets! Activist Perspectives on the Australian Anti-capitalist Movement. *Social Movement Studies*. vol 4. no 2. September. 105-21.
- Broad Robin & Heckscher Zahara. 2003. Before Seattle: the historical roots of the current movement against corporate-led globalization. *Third World Quarterly*. vol 24. no 4. 713-28.
- Buttel Frederick H. & Gould Kenneth A. 2004. Global Social Movement(s) at the Crossroads: Some Observations on the Trajectory of the Anti-Corporate Globalization Movement. *Journal of World-System Research*. vol X. no I. Winter. 37-66.
- Canel Eduardo. 1997. New Social Movement Theory and Resource Mobilization Theory: The Need for Integration. σε http://www.idrc.ca/en/ev-54446-201-1-DO_TOPIC.html
- Caruso Giuseppe. 2004. Conflict Management and Hegemonic Practices in the World Social Forum 2004. . *International Social Science Journal*. vol 56. no 4. December. 577-89.

- Chester Graeme & Welsh Ian. 2001. The Rebel Colours of S26: Social Movement 'Framework' during the Prague IMF/WB protests. Cardiff University. School of Social Sciences. Working Paper Series, Paper 18. November. σε <http://www.cardiff.ac.uk/schoolsanddivisions/academicschools/socsi/publications/abstracts/10208.dld>
- Conway Janet. 2005. Social Forums, Social Movements and Social Change: a Response to Peter Marcuse on the Subject of the World Social Forum. *International Journal of Urban and Regional Research*. vol 29. no 2. June. 425-8.
- De Angelis Massimo. 2004. Opposing Fetishism by Reclaiming Our Powers: the Social Forum Movement, Capitalist Markets and the Politics of Alternatives. *International Social Science Journal*. vol 56. no 4. December. 591-604.
- Della Porta Donatella. 2003. Democracy in Movement: Organizational Dilemma and Globalization from Below. Colloque «Les Mobilisations Altermondialistes». 3-5 Decembre. σε <http://www.afsp.msh-paris.fr/activite/groupe/germm/collgermm03txt/germm03dellaporta.pdf>
- Della Porta Donatella & Diani Mario. 1999. *Social Movements: an Introduction*. Oxford. Blackwell Publishers Inc. ch 5 & 6. 110-64.
- Diani Mario. 2000. Simmel to Rokkan and Beyond: Towards a Network Theory of (New) Social Movements. forthcoming in *European Journal of Social Theory*, Vol 3.
- Diani Mario. 2003a. Chapter 1: Social Movements, Contentious Actions, and Social Networks: 'from Metaphor to Substance'?. σε Mario Diani & Doug McAdam. 2003. *Social Movements and Networks: Relational Approaches to Collective Action (Comparative Politics)*. New York. Oxford University Press. σε <http://www.ssc.wisc.edu/~oliver/PROTESTS/NetworkPapers/DianiCh.1.pdf>
- Diani Mario. 2003b. Chapter 13: Networks and Social Movements: a Research Program. σε Mario Diani & Doug McAdam. 2003. *Social Movements and Networks: Relational Approaches to Collective Action (Comparative Politics)*. New York. Oxford University Press. σε <http://www.ssc.wisc.edu/~oliver/PROTESTS/NetworkPapers/DianiCh.13.pdf>
- Diani Mario. 2003c. Global Activists in Local Networks: Evidence from Glasgow and Bristol. Colloque «Les Mobilisations Altermondialistes». 3-5 Decembre. σε <http://www.afsp.msh-paris.fr/activite/groupe/germm/collgermm03txt/germm03diani2.pdf>
- Fisher Dana R., Stanley Kevin, Berman David & Neff Gina. 2005. How Do Organizations Matter? Mobilization and Support for Participants at Five Globalization Protests. *Social Problems*. vol 52. no 1. 102-21.

σε www.columbia.edu/~drf2004/FisherEtAl_Organizations.pdf

Gerlach Luther P. Chapter Nine: The Structure of Social Movements: Environmental Activism and its Opponents. σε

http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1382/MR1382.ch9.pdf

Hammond John L. 2006. The Possible World and the Actual State. The World Social Forum in Caracas. Latin American Perspectives. issue 148. vol 33. no 3. May. 122-31.

Keraghel Chloe & Sen Jai. 2004. Explorations in Open Space. The World Social Forum and Cultures of Politics. International Social Science Journal. vol 56. no 4. December. 483-93.

Kevin Djo Everett. 1992. Professionalization and Protest: Changes in the Social Movement Sector, 1961-1983. Social Forces. vol 70. no 4. June. 957-75.

Khan Taran N. 2004. Trio. International Social Science Journal. vol 56. no 4. December. 541-9.

Kohler Bettina. Social Forums as Space: a Response to Peter Marcuse. International Journal of Urban and Regional Research. vol 29. no 2. June. 429-32.

Kyparissis Dimitrios. 2003. An exploration of the diversity of the Greek anti-globalization movement through the eyes of activists. Essex. University of Essex, Department of Sociology.

Lee Julian. 2004. The European Social Forum at 3: Facing Old Challenges to Go Forward. Report for Programme on NGOs & Civil Society. Geneva. CASIN (Centre for Applied Studies in International Negotiations). November.

σε <http://www.casin.ch/web/pdf/europeansocialforum2004.pdf>

Marcuse Peter. 2005. Are Social Forums the Future of Social Movements?. International Journal of Urban and Regional Research. vol 29. no 2. June. 417-24.

Mason Jennifer. 1996. Qualitative Researching. London. Sage Publications.

Miller Byron A. 2000. Geography and Social Movements. Comparing Antinuclear Activism in the Boston Area. University of Minnesota Press. Minneapolis. London. Conclusion: The Difference Geography Makes. 165-72.

Osterweil Michal. 2004. A Cultural-political Approach to Reinventing the Political. International Social Science Journal. vol 56. no 4. December. 495-506.

Patomaki Heikki & Teivainen Teivo. 2004. The World Social Forum: An Open Space or a Movement of Movements?. Theory, Culture & Society. vol 21. no 6. 145-54.

- Perera Veronica. 2003. Globalization from Below and New Political Identities: The Case of the World Social Forum. *Journal of Economic and Social Research*. vol 5. no 1. 73-93.
- Pleyers Geoffrey. 2004. The Social Forums as an Ideal Model of Convergence. *International Social Science Journal*. vol 56. no 4. December. 507-17.
- Podobnic Bruce. 2004. Resistance to Globalization: Cycles and Evolutions in the Globalization Protest Movement. paper to be presented at the American Sociological Association Annual Meeting, August 15-18, 2004, San Francisco.
- Rucht Dieter. Social Movements Challenging Neo-liberal Globalization. σε http://www.wz-berlin.de/zkd/zcm/pdf/dieter_rucht_social_movements_challenging.pdf
- Sen Jai. 2003. How Open? The Forum As Logo, The Forum As Religion: Scepticism Of The Intellect, Optimism Of The Will. σε Jai Sen, Anita Anand, Arturo Escobar, Peter Waterman. 2004. *World Social Forum: Challenging Impires* (e-book). 210-27. σε http://www.choike.org/documentos/wsf_s315_jai.pdf
- Swain Ashok. 2001. Social Networks & Social Movements: Using Northern Tools to Evaluate Southern Protests. Department of Peace and Conflict Research and Department of Government of Uppsala University.
- Teivainen Teivo. 2003. The World Social Forum: Arena or Actor?. σε Jai Sen, Anita Anand, Arturo Escobar, Peter Waterman. 2004. *World Social Forum: Challenging Impires* (e-book). 122-9. σε http://www.choike.org/documentos/wsf_s303_teivainen.pdf
- Touraine Alain. 2002. The Importance of Social Movements. *Social Movement Studies*. vol 1. no 1. 89-95.
- Wallerstein Immanuel. 2004. The Dilemmas of Open Space: the Future of the WSF. *International Social Science Journal*. vol 56. no 4. December. 629-37.
- Waterman Peter. 2003. The Global Justice and Solidarity Movement and the World Social Forum: a Backgrounder. σε Jai Sen, Anita Anand, Arturo Escobar, Peter Waterman. 2004. *World Social Forum: Challenging Impires* (e-book). 55-66. σε http://www.choike.org/documentos/wsf_s110_waterman.pdf
- Whitaker Chico. 2003. The WSF As Open Space. σε Jai Sen, Anita Anand, Arturo Escobar, Peter Waterman. 2004. *World Social Forum: Challenging Impires* (e-book). 111-21. σε http://www.choike.org/documentos/wsf_s302_whitaker.pdf
- Wieviorka Michel. 2005. After New Social Movements. *Social Movement Studies*. vol 4. no 1. May. 1-19.

Wood Lesley J. 2004. Breaking the Bank & Taking to the Streets: How Protesters Target Neoliberalism. *Journal of World-Systems Research*. vol X. no I. Winter. 68-89.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

http://ecogreens.gr/Theseis/katastatiko_v3.0.pdf

(Το καταστατικό των Οικολόγων Πράσινων)

<http://www.ecogreens.gr/gr/index.php>

(Η κεντρική ιστοσελίδα των Οικολόγων Πράσινων)

<http://www.amnesty.org.gr/aboutai/statute.htm>

(Το καταστατικό της Διεθνούς Αμνηστίας στα ελληνικά)

<http://www.amnesty.org.gr/>

(Η κεντρική ιστοσελίδα της Διεθνούς Αμνηστίας στα ελληνικά)

<http://www.sek-ist.gr/>

(Η κεντρική ιστοσελίδα του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος)

<http://www.kinimata.gr/>

(Ανεξάρτητος δικτυακός τόπος με στόχο την προώθηση της επιστημονικής μελέτης της συλλογικής δράσης και των κοινωνικών κινημάτων και την ανάδειξη και προβολή της δράσης των κοινωνικών κινημάτων και άλλων μορφών εθελοντικής δράσης των πολιτών)

<http://www.daysofdissent.org.uk/>

(Ηλεκτρονικό βιβλίο που αναφέρεται σε γεγονότα σταθμούς της δράσης του δικτύου 'DISSENT' [δίκτυο αντίστασης ενάντια στους G8])

<http://www.forumsocialmundial.org.br/>

(Η επίσημη ιστοσελίδα του ΠΚΦ)

<http://www.rscjinternational.org/content/view/full/647/41/1/1/lang.e/>

(Ιστοσελίδα της οργάνωσης 'Religious of the Sacred Heart [RSCJ]' με πληροφορίες για τα ΠΚΦ. Η RSCJ είναι μια διεθνής θρησκευτική ομάδα καθολικών γυναικών).

Οι ιστοσελίδες με στατιστικά στοιχεία των ΠΚΦ είναι αρκετές και τα στοιχεία σχεδόν συμπίπτουν με ελάχιστες αποκλίσεις. Γι' αυτό 'επιλέξαμε τυχαία' τη συγκεκριμένη ιστοσελίδα ως μια δεύτερη συμπληρωματική πηγή της επίσημης ιστοσελίδας του ΠΚΦ για την παράθεση των στατιστικών στοιχείων που αφορούν στα φόρουμ.

<http://en.wikipedia.org/>

(Ηλεκτρονική εγκυκλοπαίδεια με ελεύθερη πρόσβαση)

http://www.choike.org/nuevo_eng/informes/1557.html

(Ηλεκτρονικό βιβλίο 'World Social Forum: Challenging Empires' των Jai Sen, Anita Anand, Arturo Escobar και Peter Waterman)

<http://www.attac-hellas.org/>

(Επίσημη ιστοσελίδα του παραρτήματος της ATTAC στην Ελλάδα)